

NÜFUSBİLİM DERGİSİ

CİLT : 43 YIL : 2021

THE TURKISH JOURNAL OF POPULATION STUDIES

VOLUME : 43 YEAR : 2021

NÜFUSBİLİM DERGİSİ
THE TURKISH JOURNAL OF POPULATION STUDIES

Adres/Address

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü
Beytepe Kampüsü - ANKARA

İletişim Bilgileri/Contact Information

Tel: +90 312 297 73 67

Faks: +90 312 297 73 70

E-posta: editor.nee@hacettepe.edu.tr

Basımevi/Published by

Elma Teknik Basım Matbaacılık Ltd. Şti.

Telefon: +90 (312) 229 92 65

elma@elmateknikbasim.com.tr

www.elmateknikbasim.com.tr

Basım Yeri ve Tarihi/Place and Date of Publication

Ankara, Ağustos 2022/ Ankara, August 2022

ISSN 0259-6334

ARAŞTIRMA MAKALELERİ / RESEARCH ARTICLES

Türkiye Yazılı Basınında Ensest İçerikli Haberlerin Niceliksel İncelemesi
Refika Karabacak, Aytül Tamer Torun 5

1920-2019 Yılları Arası Türkiye İçin Kurulan Hayat Tabloları Kullanılarak
Sağlıklı Yaşam Yılı Beklentisinin ve Kaybedilen Sağlıklı Yaşam Yıllarının
Hesaplanması
Şahin Bingöl, İdris Beyazıt 30

Türkiye’de Toplumsal ve Ekonomik Dönüşümün Gecekondu Görünümleri;
Akdere Gecekondu Mahallesi Örneği
Ferhat Arık 61

Gündelik Sınırların İnşası ve Suriyeli Sığınmacılar: Altındağ Örneği
Zelal Özdemir 86

Türkiye’de Kadın Göçü ve Doğurganlık: 2018 TNSA ile Yeniden
Değerlendirme
Ayşe Abbasoğlu Özgören, Taylan Acar 104

SÖYLEŞİ/INTERVIEW

Göç ve Entegrasyon Tartışmalarına Fransa’dan Bakış: Demograf Patrick
Simon’la Söyleşi
Didem Danış 136

YAZARLARA BİLGİ 156

AUTHOR INFORMATION 158

TÜRKİYE YAZILI BASININDA ENSEST İÇERİKLİ HABERLERİN NİCELİKSEL İNCELEMESİ

THE ANALYSIS OF COLUMNS AND NEWS ON TURKISH PRINTED MEDIA ABOUT INCEST BETWEEN THE YEARS OF 2008-2017

REFİKA KARABACAK*
AYTÜL TAMER TORUN**

ÖZET

Ensest, tek başına mücadele etmenin neredeyse imkânsız olduğu ve müdahale edilmemesi halinde bireyi, aileyi, toplumu, gelecek nesilleri etkileyebilecek büyük bir insan hakları ihlali ve sosyal felakettir. Bilinilmezliği, bilinilmek istenilmemesi; tüm bunların en büyük gerekçesi ise aidiyetimizin ve kimliğimizin belirlendiği “aile/yuva” içinde gerçekleşmesi. En genel anlamıyla bir insan hakları suçu olan ensest Türkiye’de genel ahlak ve kutsal aile anlayışı gereği işlenmesi mümkün olmayan bir suç olarak görülmektedir. Hukuk sisteminde dahi kendine yer bulamayan ensest aynı şekilde basında da görünmez konumdadır. Tam da bu noktadan yola çıkarak yapılan bu çalışma ensest haberlerinin Türkiye yazılı basınında ailenin kutsallığına zarar verecek nitelikte bulunduğu toplumsal, süregelen bir sorun olarak değil de her seferinde okuru hayrete düşüren, devamlılık arz etmeyen birbirinden kopuk, sıradışı haber niteliğinde sunulduğu hipotezine dayanmaktadır. Niceliksel analiz yöntemiyle Türkiye yazılı basınının 10 yıllık (2008-2017) geçmişini inceleyen bu çalışmanın verileri –ne yazık ki- hipotezi doğrular niteliktedir. Bu makalenin bir amacı Türkiye’de basının aile içi cinsel şiddete/istismarın bir türü olan enseste karşı tavrını ortaya koymak ve bu konuda kamuoyunda duyarlılık yaratılmasına katkı sağlamaktır. Ayrıca ensestle mücadele ekseninde gereken sistem ve halihazırdaki uygulamaların aksayan yönlerinin belirlenmesinde basının gerekliliğini ve önemini ortaya koymaktır.

* Araştırmacı–Gazeteci, ORCID: 0000-0001-8288-9461. refika.rfk@gmail.com

** Prof. Dr. Ankara HBV Üniversitesi Gazetecilik Bölümü. ORCID: 0000-0003-2697-8448. aytultamer@gmail.com.
Makale Gönderim Tarihi / Received on: 23 Kasım 2021/November 23, 2021.

Makale Kabul Tarihi / Accepted on: 3 Şubat 2022/February 3, 2022.

ANAHTAR KELİMELEER: Ensest, Aile İçi Cinsel Şiddet, Yazılı Basın, Gazete

ABSTRACT

Incest is a human's rights violation and social disaster, which is nearly impossible to fight against on one's own, and when is not intervened that can influence individuals, familial relations, society and future generations. Its obscurity and its unwillingness to be acknowledged by people come from the reason that it occurs inside "the family/home" where our sense of belonging and characteristics are developed. Incest, a human rights violation by its widest meaning, is seen as a crime that is impossible to be committed because of the moral codes and sacredness of familial relations in Turkey. Even having no place in law codes, incest is similarly in a position of invisibility on press. From this point forth, this study is based on the hypothesis that even though incest exists as a perpetual problem, Turkish printed media present this problem rather as surprising, extraordinary and discontinuous. The data acquired in this study, which analyze the past ten years (2008-2017) of Turkish printed media by means of quantitative analysis method, -unfortunately- affirm this hypothesis. The purpose of this study isto s put forward the attitude of Turkish printed media on incest, in other words, domestic violence/abuse and to contribute to raising sensitivity in public opinion. Further, it also aims to present the required system and the significance and necessity of media on fighting against incest in terms of identifying the lacking aspects of current administrations.

KEYWORDS: Incest, Domestic Sexual Violence, Print Media, Newspaper

GİRİŞ

Ensest, kullanmaktan çekinilen, gerçek anlamıyla dile getirildiğinde söyleyeni de duyanı da rahatsız eden bir kavram, çünkü genel tanımıyla aile içi cinsel istismarın özel bir türünü ifade ediyor. Büşra Sanay'ın kitabı *Kardeşini Doğurmak*'ta dile getirdiği gibi bilinmezliği de söz konusu; *"Ensest nedir?" diye sordum. Konuştuğum her 10 kişiden yaklaşık 6'sı kelime hakkında fikri olmadığını söyledi"* (Sanay, 2018: 18). Bilinilmezliği, bilinilmek istenilmemesi; tüm bunların en büyük gerekçesi ise aidiyetimizin ve kimliğimizin belirlendiği "aile/yuva" içinde gerçekleşmesi ile ilişkilidir.

Ensest kelimesinin Latince aslı "incestus" olup sıfat olarak "pis, kirlenmiş, temiz olmayan" anlamına gelmektedir. İngilizce'de "incest", Fransızca "inceste", Almanca "blutschande" olarak kullanılan bu kelimenin Türkçe karşılığı olmamakla birlikte İngilizce telaffuzu ile kullanılmaktadır.

Arapça'da bu kelime "fücür"la karşılanmaktadır. Osmanlıca-Türkçe Sözlük'te fücür; "günah, zina" olarak karşılık bulmaktadır. (Polat, 2006: 30-31) Türk Dil Kurumu'nda aile içi yasak ilişki olarak tanımlanan ensest, Hukuk Sözlüğünde akrabalar arasındaki evlilik veya evlenme dışı gerçekleşen cinsel ilişki olarak tanımlanmıştır. (Yılmaz, 1986: 239) Ensest kelimesi Adalet Bakanlığı'nın dijital Hukuk Sözlüğü veri tabanında ise yer almamaktadır.

Ensest aile içinde aralarında kan bağı olan kişiler arasındaki cinsel temas-ilişki ve bu ilişkide çocuğun cinsel istismarı olarak tanımlanmaktadır. (Polat, 2006: 30-31) Bazı araştırmacılar, sadece çekirdek aile bireyleri arası cinsel istismarı ensest olarak değerlendirirken bir grup ise çocuğa bakmakla yükümlü olan tüm kişileri, biyolojik bağına bakmaksızın ensest kapsamına almaktadır. (Çetinkaya, 2013:7) Sınırları geniş tutulduğunda 18 yaş üstü aile bireylerinin de dahil olabileceği ilişkilerde ensest kavramını tanımlamada "rızaaya dayalı ensest", "rızaaya dayalı olmayan ensest" şeklinde bir ayırım yapılabilmektedir. (Sancar, Yaşar, 2009) Literatür incelendiğinde ensest vakalarıyla ilgili çalışmalar genellikle çocuğa karşı gerçekleştirilen bir istismar biçiminde yer almaktadır.

Cinsel şiddetin bir türü olan ve genellikle çocuk yaşlardaki aile bireylerine karşı gerçekleştirilen ensest ilişki biçimleri insanlığın geçirdiği tarihsel süreç içinde katı yaptırımlarla yasaklanmış ya da tam aksine çeşitli toplumlarda yasal evlilikler şeklinde kendini göstererek onaylanmıştır. Ensest, uluslararası sözleşmelerle korunan temel insan haklarına yapılan saldırılardan biridir. Bireyin beden bütünlüğünü, mahremiyetini, üreme haklarını elinden alan bu durum, genellikle çocuk yaşta başlayarak uzun süre "aile bütünlüğü"nü bozmamak adına gizli tutularak veya tutulmaya zorlanarak devam etmekte ve neden olduğu ruhsal, sosyal ve cinsel yaşam sorunları erişkinlikte de sürmektedir. (Çavlin-Bozbeyoğlu, 2009: 5)

Günümüzde tüm dünyada özellikle çocuk ve kadın hakları konusundaki çalışmaların artmasının etkisi ile ensestin aile kurumuna ve topluma verdiği olumsuz etkilerin yanı sıra mağdur birey üzerinde yarattığı yıkıcı etkilere odaklanmaya doğru bir yoğunlaşma görülmektedir. Aile içi cinsel "ilişki"/şiddet sadece Türkiye'de değil tüm dünyada yaşanan, genellikle gizlenen ve ortaya çıkması durumunda üstü örtülmek istenen bir durumdur. Ensest, mağdur açısından biyolojik, sosyolojik ve psikolojik bütünlüğe zarar veren bir insan hakları ihlali olarak değerlendirilmektedir. Aile içinde ensest olgusu utanç, suçluluk duyguları ve tabu oluşu nedeniyle gizlendiğinden bu olgunun gerçek sıklığı tam olarak bilinmemekle birlikte, en sık baba-kız ensestine rastlanmaktadır (Güleç, 2007, Köknel, 1982: 243 aktaran Kasapoğlu, 2003). Aile içi şiddet konusunun yasalarda devlet, toplum ve aile ekseninde ele alınarak toplumsal cinsiyet duyarlılığına kavuşması gerekir. Aile içinde yaşanan bu cinsel istismar biçimi toplum tarafından tabu olarak görülmemekte

ve gizlenmektedir. Dünya genelinde yaygın olan bir cinsel istismar biçimi olan ensest başta mağdur olmak üzere ailede herkes tarafından saklanan bir olaydır. Aile dışında yaşanan cinsel istismarda aile bireyleri çocuklarını korumak adına tüm güçlerini birleştirip çocuklarının yanında yer alırken aile içi istismarda yetişkinin hakları korunarak çocuğun hakları feda edilmektedir (Polat, 2006: 28-29).

Ensesti tanımlamak, ona karşı olan yasakların vurgusu temeline dayanır; yani ensest tanımında esas olan unsur “yasak olgusu” dur (Baran, Erbaydar, 2009). Ensestte, sanılanın aksine her zaman fiziksel şiddet yaşanmaz. Kişi güvenir, bağlanır ve kendisinden istenileni yapar. Ensestte çocuğun yetişkine olan güvenine ihanet söz konusudur. Büyük bir gizlilikle saklanan ensestin bu nedenle de açığa çıkarılması zor olup; toplumlardaki yaygınlığı hakkında yargıda bulunmayı sağlayacak kesin veriler bulunmamaktadır (Topçu, 2009: 83-84). Tek ve kesin bir tanımı bulunmayan ensest, bir dönem sadece anne, baba, çocuklar ve kan bağı bulunan akrabalarla cinsel ilişkiyi yasaklayan bir tabuya işaret ederken ABD Sağlık ve Koruma Biriminin 1980’deki tanımına göre aile içinde ana-baba figürüne, gücüne ve otoritesine sahip kişilerin, çocuğu cinsel anlamda istismar etmesi olarak kabul edilmiştir. (Çavlin, Kardam, Aliefendioğlu, 2018: 16)

Yasalarda ensest, kan bağı olanlar arasındaki cinsel ilişkiyle sınırlı kalmıştır. Tanımlanması her ülkeye göre farklılıklar gösterse de bir insan hakkı ihlali olarak değerlendirilmesi gereken ensest cezai bir harekettir. Hiç kimsenin tek başına baş edemeyeceği bir şiddet türü olan ensest günümüzde bir toplumsal sorun olmanın ötesinde başta bunun mağduru olan kişi, sonra bu durumdan birinci derecede etkilenen ev ve aile çevresi için bir sorun olarak algılanmaktadır. (Çavlin-Bozbeyoğlu, 2009: 15)

Türkiye’de ensest olaylarının yasal değerlendirilmesinde temel kaynak 26.09.2004 tarih ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu’dur (TCK). Ancak ensest bu kanunda özel olarak tanımlanmamıştır; verilecek ceza TCK’nın cinsel dokunulmazlığa karşı işlenen suçlara yönelik altıncı bölümün çocuk istismarıyla ilgili 103’e 1/2/3 maddeleri çocuğa karşı işlenen cinsel suçlara yönelik düzenlemeler içerisindedir. 103 madde 3c bendi, cinsel suçların çocuğun bir yakını tarafından işlenmesi halinde cezayı artırmıştır. Türkiye’de sözkonusu suçun hukuk sisteminde bu denli sınırlı olarak kendine yer bulması “işlenmesi mümkün değil, genel ahlâk ve kutsal aile anlayışı buna engeldir” anlayışına dayanmaktadır. (Çetinkaya, 2013: 5) Ensestin tanımının TCK’da yer almamasının, çocuk taciz ve tecavüzlerinin ciddi, caydırıcı bir yaptırıma tabi tutulmamasının nedenlerinden biri olduğu son yıllarda tartışılmaya başlanmıştır. Bu bağlamda oluşan kamuoyu baskısı sonrası 18.06.2014 tarihinde 6545 sayılı kanunun 59. Maddesinde yapılan değişiklik ile “Suçun mağdur ile arasında evlenme yasağı bulunan kişi tarafından işlenmesi

halinde şikayet aranmaksızın, on yıldan on beş yıla kadar hapis cezasına hükümlenir” şeklinde “ağırlaştırılmış” cezalar konulmuştur. (Asma, 2018: 233) Yasal değerlendirmede önemli bir diğer dayanak ise 03.07.2005 tarih 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu’dur. Kanun, mağdur tanığın ifadesine ilişkin hususlar ile çocuğu koruyucu ve destekleyici tedbirleri içermektedir.

Toplumsal yapıda yayın hayatlarını sürdüren kitle iletişim araçlarının topluma karşı “habercilik”, “toplumsallaştırma”, “motivasyon”, “tartışma ve diyalog”, “eğitim”, “kültürel gelişim”, “eğlence” ve “bütünleştirme” gibi birçok görevi bulunmaktadır (MacBride, 1993: 15) Bu görevler arasında öne çıkanlar, toplumu bilgilendirmek, doğru ve tarafsız bir kamuoyu oluşturmak, toplumun eğitimine katkı sağlamak ve dördüncü kuvvet olarak toplum adına yönetim güçleri üzerinde fiili bir denetim mekanizması kurmaktır. Liberal yaklaşım haberin saf, tarafsız, sadece bilgi içeren, olay ve kamu arasında aktarıcı rol oynayan ve gerçeklerden oluşan metinlerden ibaret olduğunu dile getirir. Eleştirel teori ise haberlerin tarafsız olmadığı, var olan bir egemen görüş ve sınıf çerçevesinde kurgulandığı kitle iletişim sistem sermayedarlarının kapitalist bir sistem içerisinde hareket ettiği, bu ilişkiler nedeniyle haberlerin tarafsız, saf haber metinlerinden ibaret olamayacağını vurgulamaktadır (Arslan Yeğen, 2004: 70-71). Bu çalışmada eleştirel perspektiften hareketle Türkiye basını incelenmektedir.

2008-2017 yılları arası Türkiye basınında içerisinde encest kelimesi geçen haberlerin incelendiği bu çalışmanın amacı Türkiye’de basının aile içi cinsel şiddete/istismarın bir türü olan eneste karşı tavrını ortaya koymak ve bu konuda kamuoyunda duyarlılık yaratılmasına katkı sağlamaktır. Son olarak enestle mücadele ekseninde gereken sistemi, hali hazırdaki uygulamaların aksayan yönlerinin belirlenmesinde basının gerekliliğini ve önemini ortaya koymaktır. Eleştirel yaklaşım bağlamında bu çalışmanın temel varsayımı; Türkiye yazılı basınında encest haberlerinin, ailenin kutsallığına zarar verecek nitelikte görüldüğünden, köklü, toplumsal ve süregelen bir sorun olarak değil de her seferinde okuru hayrete düşüren, devamlılık arz etmeyen, birbirinden kopuk, sıra dışı bir haber niteliğinde sunulduğudur.

3 Kasım 2002 tarihinde iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi 5680 sayılı Basın Kanunu’nda köklü bir değişiklik yapmıştır. 5680 sayılı Basın Kanunu ile evlenmeleri yasak olan kimseler hakkında cinsel ilişkilere dair haber ve yazılar mutlak olarak yasaklanmıştır. 26 Haziran 2004 yılında yürürlüğe giren 5187 sayılı Basın Kanunu’nda ise encest (kanunda belirtilen tanımlamasıyla-kanunen evlenmeleri yasak kişiler arasındaki cinsel ilişki) haberlerine yönelik bir madde bulunmamaktadır. Ancak “Cinsel saldırı, cinayet ve intihara özendirme” ve “Kimliğin açıklanmaması” başlıkları altında yer alan maddeler uyarınca haberlerde mağdurların ve on sekiz yaşından küçük olan suç faili veya mağdurlarının, kimliklerini açıklayacak ya da tanınmalarına yol açacak

şekilde yayın yapmak suç sayılmıştır. Kanun maddesi açık bir şekilde cinsel saldırı, cinayet ve intihar olaylarına ilişkin haberlerin sadece verilmiş biçimini sınırlandırmıştır. Dolayısıyla 5187 sayılı Basın Kanunu'nda bu ilişkilerle ilgili haber ve yazı yazılması değil, bu kişilerin kimliklerini açıklayacak ya da tanınmalarına yol açacak şekilde yayım yapılması yasaklanmıştır. Ayrıca söz konusu yasak sadece süreli yayınlar için söz konusudur (<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5187.pdf>) (Erişim tarihi 31.10.2020).

10 yıllık bir süreçte yazılı basında enstest kelimesinin geçtiği haberlerin incelendiği bu çalışmada, alanda yapılmış bilimsel araştırmalar ve saha çalışmaları önemli bir izlek oluşturmuşlardır. Bu eksende, 15-59 yaşlar arasındaki kadınlarla yüz yüze görüşmelerinin yer aldığı “2008 Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet” (2009) raporu ve “2014 Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması” (2015) raporu ve 2009 yılında yayımlanan Türkiye’deki enstest sorunuyla karşılaşan profesyonellerle yapılan görüşmelere dayalı olarak gerçekleştirilen “Türkiye’de Enstest Sorununu Anlamak” adlı rapor incelenmiştir.

Çalışmada 2008-2017 yılları arası; dili Türkçe, yayın türü gazete, periyod günlük, yayın dağılımı ulusal olan Türkiye basınında yayınlanan tüm gazeteler (ekler hariç) incelenmiştir. 10 yıllık süreç içerisinde yayın hayatına yeni başlayan yahut sonlandıran gazeteler nedeniyle tam rakam verilememektedir. Devlet resmi kayıtlarında enstest de araştırıldığı iki resmi araştırma olan Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü ve Hacettepe Üniversitesi tarafından yapılan Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması (2009-2015) raporları çalışmada dikkate alınacağı için basının incelenme tarihinin başlangıcı 2008 olarak belirlenmiştir. İncelemenin 10 yıl ile sınırlı tutulmasının temel sebebi bu zaman diliminin medyanın mevcut tavrını ortaya koymaya yeterli olması ve yüksek lisans tezine dayanan çalışmanın makale olarak sınırlılıklar içermesidir. Ayrıca 10 yıllık zaman diliminin genişliği sebebiyle dijital medya takip sistemlerinden yararlanılmıştır. Çalışma verileri genel anlamda içerik analizi yöntemi ile değerlendirilmiştir. İçerik analizi yöntemi ile istatistikî veriler araştırma ekseninde sistematik ve nesnel değerlendirme yapabilme imkanı sağlamıştır.

Türkiye Basınında Enstest Haberleri Ekseninde Bulgular

Enstestle mücadele ekseninde gereken sistemi ve halihazırdaki uygulamaların aksayan yönlerinin belirlenmesinde; basının gerekliliği ve önemini ortaya konmaya çalışıldığı bu araştırmada, 2008-2017 yıllarını kapsayan 10 yıllık zaman diliminde enstest kelimesi içeren 585 haber incelenmiştir. Bu haberler 55 farklı yayın organında yer almıştır. Haberler 19 farklı başlık altında kategorize edilmiştir: “Haberlerin yer aldığı gazeteler; yayımlandığı

tarikh; başlık; haberin muhabiri; haberin kategorisi (siyasi, toplumsal, vaka, diğeri); haberin gazetede ki yeri (sürmanşet, manşet, ilk sayfa, iç sayfa); görsel kullanımı; haberde mağdurun cinsiyeti; haberde mağdurun uğradığı şiddet türleri; haberde mağdurun sunumu (öğrenci, engelli, bebek, evli vb.); haberde mağdurun teşhiri; haberde mağdurun yaşı; haberde failin kimliği (baba, ağabey, amca, dede, anne vb.); haberde failin teşhiri; haberin kaynağı (Türkiye, yabancı); haberde annenin rolü (suçlu, suçsuz); haberde ensest in özne durumu (birincil, ikincil, üçüncül).

Haber analizinde kategori başlığı altında yapılan siyasi, toplumsal, vaka ve diğeri başlıklarında; haberin içinde siyasi bir parti, figür ya da demec in bulunması durumunda siyasi, herhangi bir sivil toplum kuruluşu, uzman ya da toplumsal bir değerlendirmeye yönelik haberler toplumsal, ensest olayına dayalı yazılar vaka, sinema, tiyatro eseri ya da çarpık bir ilişkiyi tanımlamak amaçlı kullanım ise diğeri kategorisinde değerlendirilmiştir. Haberlerde görsel kullanımına sadece vaka haberlerinde bakılmıştır. Yazıda ensest ana unsur ise birincil, yan unsur ise ikincil, sadece terim olarak kullanılmış ise üçüncül olarak değerlendirilmiştir. Vaka haberlerinde ise mağdurlar kız ve oğlan olarak belirtilmiştir. Haberlerde annenin durumuna özellikle bakılmış; haber metninde “suçlu/suçsuz” olarak anneye yönelik yapılan değerlendirilmeler incelenmiştir.

Değerlendirmeye alınanlar 2008-2017 yılları arasında günümüzdeki mevcut yayın organlarının yanı sıra yeni açılanlar ya da kapatılanları da kapsamaktadır.

Ensest haberlerinin sıralamasında ilk 10’da yer alan *Milliyet, Evrensel, Birgün, Cumhuriyet, Hürriyet, Habertürk, Vatan, Akşam, Radikal* ve *Yeni Akit* gazeteleri 585 haberin yüzde 61,36’sını kapsamaktadır. 20 ve üstü sayıdaki haberlerin yer aldığı bu gazeteler politik görüş olarak; popülizm, merkez sağ, sosyal demokrasi, sosyalist, merkez sol, islami köktendincilik ve aşırı sağ çizgilerindedir. Kalan 45 gazetede yer alan 226 haber ise toplam rakamın yüzde 38,64’ünü oluşturmaktadır ve bu kısımda yer alan gazeteler popülizm, merkez sağ, sosyal demokrasi, sosyalist, merkez sol, islami köktendincilik, aşırı sağ, milliyetçi, milli görüş, ulusalcı, muhafazakar politik çizgide yayın yapmaktadırlar.

Çalışma kapsamında incelenen 2008-2017 yılları arasında enseste ilişkin çıkan haberlerin yıllara göre dağılımı Tablo 1’de; gazetelere dağılımı Tablo 2’de ayrıntılı olarak gösterilmektedir.

Tablo 1. 2008-2017 yılları arası haberlerin dağılımı

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Toplam
Haber	43	25	46	32	82	40	32	65	103	117	585

Yıllar kapsamında değerlendirildiğinde haberlerde 2012, 2016 ve 2017 yıllarında artış dikkat çekmektedir. 2012 yılı için bu artışın sebebinin siyasi ve magazinsel unsurlar olduğu gözlenmiştir. 2012 yılında dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın "kürtajı bir cinayet olarak görüyorum" ifadesi ve 49. *Antalya Altın Portakal Film Festivali* jüri başkanı Hülya Avşar'ın ensest ilişkiyi konu alan "Derin Düşünce" filmine yönelik "Filmi yarışmadan kovuyorum" sözleri üzerinden şekillenen haberlerin yoğunluğu dikkat çekmektedir. 2016 yılındaki sayısal artışın nedeni ise Diyanet İşleri Başkanlığı'nın "Babanın şehvetle kızını öpmesi ya da şehvetle ona sarılmasının nikaha bir etkisi yoktur. Babanın kızını kalın elbiselerden tutarak ya da vücuduna bakıp düşünerek, şehvet duyması, bu tür bir haramlık oluşturmaz" yönündeki fetvasıdır. Açıklama birçok gazetede haber ve köşe yazısı olarak yer almıştır. Gazetelerin ideolojik duruşlarının yanı sıra hükümete olan yakınlıklarına bağlı olarak haberlerin şekillendiğini görmek mümkündür. İktidara yakın duran yayın organları Diyanet İşleri Başkanlığı'nı koruyucu bir tutum takınmıştır. 2017 yılı haberlerinin yoğunluğunu ise sunucu Murat Başoğlu'nun yeğeni Burcu Başoğlu Kabadayı ile yaşadığı ensest ilişki oluşturmaktadır. Aynı zamanda Türkiye Kadın Dernekleri Federasyonu (TKDF)'nin 2015 yılında açıkladığı "*Türkiye Ensest Atlası Raporu*" nda yer alan veriler de Başoğlu haberiyle birlikte gündem olmuş ve Türkiye medyasının ensest konusundaki tartışılması gereken çelişkili tavrını gözler önüne sermiştir.

Tablo 2. 2008-2017 yılları arası haberlerin gazetelere dağılımı

Sıra	Gazete Adları	Haber Sayısı	Oran
1	Milliyet	53	%9,06
2	Evrensel	53	%9,06
3	Birgün	50	%8,55
4	Cumhuriyet	45	%7,69
5	Hürriyet	37	%6,32
6	Habertürk	33	%5,64
7	Vatan	24	%4,10
8	Akşam	23	%3,93
9	Radikal	21	%3,59
10	Yeni Akit	20	%3,42

11	Sabah	18	%3,08
12	Şok	16	%2,74
13	Aydınlık	15	%2,56
14	Yurt	12	%2,05
15	Posta	11	%1,88
16	Takvim	11	%1,88
17	Özgür Gündem	11	%1,88
18	Star	10	%1,71
19	Yeniçağ	7	%1,20
20	Milat	7	%1,20
21	Taraf	7	%1,20
22	Özgürlükçü Demokrasi	6	%1,03
23	Korkusuz	6	%1,03
24	Sol	6	%1,03
25	Türkiye	6	%1,03
26	Yeni Yüzyıl	5	%0,85
27	Sözcü	5	%0,85
28	Önce Vatan	5	%0,85
29	Güneş	5	%0,85
30	Ekonomi	4	%0,68
31	Vahdet	4	%0,68
32	Yeni Söz	4	%0,68
33	Milli Gazete	4	%0,68
34	Meydan	3	%0,51
35	Yeni Birlik	3	%0,51
36	Günlük	3	%0,51
37	İstiklal	3	%0,51
38	Diriliş Postası	3	%0,51
39	Dokuz Sütun	3	%0,51
40	Yeni Şafak	3	%0,51
41	Referans	2	%0,34
42	Hürses	2	%0,34
43	Gazete Harbi	2	%0,34
44	Ortadoğu	2	%0,34
45	Milli Gazete	2	%0,34
46	Gün Boyu	1	%0,17
47	Karşı	1	%0,17
48	Millet	1	%0,17
49	Zaman	1	%0,17

50	Bugün	1	%0,17
51	Yarına Bakış	1	%0,17
52	Yeni Asya	1	%0,17
53	Karar	1	%0,17
54	Doğru Haber	1	%0,17
55	Vakit	1	%0,17
	Toplam	585	%100

Haberlerin Kategorik Dağılımı

2008-2017 yılları arası yazılı basında içerisinde ensest yer alan haberler toplumsal, siyasi, vaka ve diğer kategorilerinde tasnif edilmiştir.

Tablo 3. 2008-2017 yılları arası haberlerin kategorik dağılımı

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Toplam
Toplumsal	19	13	26	9	11	7	1	9	13	42	150
	%12,67	%8,67	%17,33	%6,00	%7,33	%4,67	%0,67	%6,00	%8,67	%28,00	%25,64
Siyasi	16	8	12	16	50	27	27	29	66	35	286
	%5,59	%2,80	%4,20	%5,59	%17,48	%9,44	%9,44	%10,14	%23,08	%12,24	%48,89
Vaka	4	4	-	-	5	-	-	6	4	24	47
	%8,51	%8,51	-	-	%10,64	-	-	%12,77	%8,51	%51,06	%8,03
Diğer	4	-	8	7	16	6	4	21	20	16	102
	%3,92	-	%7,84	%6,86	%15,69	%5,88	%3,92	%20,59	%19,61	%15,69	%17,44
Toplam											585
											%100

10 yıllık süreçte 585 haberin 286'sı siyasi kategoridedir. Bu rakam toplam sayının yüzde 48,89'una denk gelmektedir. Bu durum ensest kelimesi geçen haberlerin hemen hemen yarısının siyasi demeçler, sonuçlanmayan yasa tekliflerini kapsadığını göstermektedir. Siyasi haberlerin bu oranda ağırlık göstermesinin sebebi Türkiye'de yaşanan her kadın ve çocuk cinayeti sonrası gerek iktidardaki gerek muhalefetteki siyasi aktörlerin gündemde olan konuya dair demeç vermeleri yahut hükümetin eleştirileri karşılama ya da kamuoyunu iknaya yönelik yasama çalışmalarını sergilemesi olarak gözlemlenmiştir. Siyasi haberlerin içerik dağılımında ise yoğunluk 2016 yılına aittir.

Bu yoğunluğun sebebi 08.01.2016 tarihinde *Birgün*'ün internet sitesinde (<https://www.birgun.net/haber/diyanet-ten-fetva-babanin-oz-kizina->

[sehvet-duymasi-haram-degil-100117](#)) Erk Acarer'in yazdığı "Diyanet'ten fetva: Babanın öz kızına şehvet duyması haram değil!" başlıklı haberdır. Haber *Birgün, Habertürk, Özgür Gündem, Aydınlık, Cumhuriyet, Evrensel, Korkusuz, Meydan, Milat, Milliyet, Vahdet, Vatan, Sözcü, Yeni Yüzyıl, Zaman, Hürriyet, Sabah, Star, Yeni Söz, Yurt, Yeni Asya, Taraf* gazetelerinde 53 defa haber olarak yer almıştır. Gazeteler, mevcut siyasal tutumları doğrultusunda, Diyanet İşleri Başkanlığı'nı destekler ya da eleştirir biçimde konuya yer vermişlerdir.

Öte yandan ensest ilişkinin suç olarak kabul edilmemiş olmasını, kabul edilebilirliğine değil asla gerçekleşmeyeceğine dair "Bu suç oralarda çok işlendiği için toplumsal düzen bozulmuştur. Türkiye toplumunda böyle bir suçun işlenmesi mümkün değildir, genel ahlâk ve 'kutsal aile' anlayışı buna engeldir" söylemine dayandığını belirten Sancar ve Yaşar'ın (2009) tespitine karşın Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayınlanan bu fetva ile konunun ne denli bir karanlık kuyu içerisinde kök saldığı görülmektedir.

Kategorik değerlendirmede haberlerde, ikinci sırada toplumsal başlığı altında toplanan veriler yer almaktadır. Siyasi demeçlerin aksine yaşanan travmatik olayların ardından sahada çalışan kişi ya da tüzel yapılarla ilgili toplumsal haberler bu kapsamda değerlendirilmiştir. Bu kapsamdaki yayımlar 10 yıllık süreçte 150 haber ile yüzde 25,64'e denk gelmektedir.

Ensestin çarpık ilişkiye dayalı bir kavram olarak kullanımı ya da konusu ensest olan film, tiyatro tanıtımlarının yapıldığı haberler ise diğer başlığı altında kategorize edilerek incelenmiştir. Bu kategorideki 102 haber üçüncü sırada yer almakta; yüzde 17,44'lik orana karşılık gelmektedir.

10 yıllık süreçte vaka incelemeleri ise 47 haber ile yüzde 8,03'dir. Gerçek ensest haberlerinin basında bu denli az sayıda yer alması bu çalışmanın varsayımını ve amacını kanıtlar niteliktedir. Çalışmanın da odaklandığı nokta olarak incelenen 10 yıllık sürecin sadece 6 yılında vaka haberine rastlanmıştır. Yıllar arasında yüzde 51,06 ile yoğunluk gösteren 2017 yılı, bir magazin figürü olan Murat Başoğlu'nun yeğeni Burcu Başoğlu Kabadayı ile yaşadığı ilişkiye dayanan haberler sebebiyledir. 2017 yılına ait 24 haberin 21'i Başoğlu vakasına yöneliktir. Diğer yıllar içerisinde sayısı en fazla 6'yı bulan vaka haberlerinin 2017 yılında kalan 9 yılın rakamından fazla oranda çıkması medyanın ensest vakalarına bakışını ortaya koymaktadır. "Ensest ancak çok küçük bir bölümü görünür bir buzdağdır" (Çavlin-Bozbeyoğlu, 2009: 13) cümlesini de doğrulayan rakamlar Türkiye'de ensest haberlerinin görünürlüğünü artırmayı amaçlayan bu çalışma için en önemli veridir.

Türkiye'de de tüm dünyada olduğu gibi enseste ilişkin sağlıklı bir veriye ulaşmak mümkün değildir. Buna karşın çalışmamızda ensest konusunda ülke geneline ilişkin istatistiki veriler iki nicel araştırma sonuçlarından aktarılmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü'nün 2008 yılındaki Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması Raporu ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü'nün bir önceki raporunun genişletilmiş takip araştırması niteliğinde olan 2014 yılı rapor verileri kullanılmıştır. Her iki araştırma da ensestin dillendiril(e)meyen bir toplumsal sorun olduğunu gözler önüne sermektedir. Araştırmaların ilki 24.042 hanede 12.795 kadının, ikincisi ise 15.072 hanede 7.462 kadının katılımıyla gerçekleşmiştir. Dünya Sağlık Örgütü'nün 12 ülkede yürütmüş olduğu kadına yönelik şiddet araştırmalarında kullanılan soru kağıtları temel alınarak yapılan çalışmada kadınlara, "15 yaşından önce ailenizden ya da akrabalarınızdan birinin size istemediğiniz bir cinsel davranışta bulunduğunu ya da cinsel olarak rahatsız edecek şekilde size dokunduğunu hatırlıyor musunuz?" sorusu yöneltilmiştir. Görüşmenin sonlandırılması aşamasında ise biri mutlu biri üzgün iki kadın yüzünün olduğu resim verilerek kadınlara 15 yaş öncesi cinsel olarak rahatsız edici harekete maruz kaldıysa üzgün kalmadıysa mutlu kadına işaret koymaları ve cevabın zarfın içine yerleştirilmesi istenmiştir. Söz konusu sorular Türkiye'de sorulduğunda çocukluk döneminde yaşanan cinsel istismar düzeyi, ilk soruya verilen cevaplar ekseninde niceliksel olarak daha az belirtilirken kapalı zarfa konulan kartlar ile verilen cevaplarla birlikte. 2008 araştırmasında soruya verilen yüzde 4,4 olarak belirtilen cinsel istismar yaygınlığı cevabı, ortak cevaplar ile yüzde 7,2'ye yükselmiştir. (<http://kasaum.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/34/2013/11/Aile-ici-siddet-HUNEE-2008-AnaRapor.pdf>) (Erişim Tarihi 06.02.2022) 2014 araştırmasında ise soruya evet cevabını verenlerin oranı yüzde 5,3'ten kartla birlikte ele alındığında yüzde 8,9'a yükselmiştir. (<http://aihmiz.org.tr/aktarimlar/dosyalar/1428409374.pdf>) (Erişim Tarihi 06.02.2022) Araştırmaların sonuçları, kadınların çocukluk döneminde maruz kaldıkları cinsel istismarın, karta verilen yanıtlarla birlikte arttığını dolayısıyla kadınların bu konuda yüz yüze konuşmaktan, iki araştırmada da çekindiklerini göstermiştir. (KKSA-TR, 2014) Yapılan her iki araştırma ensest oranının yüzde 7,2-8,9 bandında olduğunu gösterirken 10 yıllık basın analizi kapsamında ensest vakalarının toplamı 47 habere tekabül eden yüzde 8,03'tür. Üstelik bu oranın sadece yüzde 44,6'sı magazinsel bir figür olan Murat Başoğlu haberine aittir.

Diğer ensest vakalarının toplumsal soruna işaret etmeyen, farkındalık yaratmayan, bilgi sağlamayan üçüncü sayfa haber niteliğinde verilmiş olduğu dikkat çekmektedir. Münferit bir olay şeklinde sunulan vakalarda fail için toplumdan dışlayıcı tanımlamalar yapılarak, bir sefere mahsus bir olay olarak sunulduğu görülmektedir. Aliefendioğlu da (2018: 174) medyanın, ev içi şiddet haberlerini ailenin sorgulanamaz, eleştirilemez kutsallığı nedeniyle görmezden geldiğini belirtmiştir.

Haberlerin Gazete Sayfasındaki Yeri

Haberin gazete sayfasındaki yeri habere gazete ve editoryal eksende verilen değer açısından önemli bir göstergedir. Gazetenin günün en önemli haberi olarak gördüğü ve gündem oluşturmak istediği konu manşetten duyurulurken diğer haberlerde önem derecesine göre gazetenin ilk sayfasına dağılım gösterir. Haberlerin gazete sayfasındaki yeri başlığında manşet, sürmanşet, ilk sayfa ve iç sayfa değerlendirilmesi yapılmıştır.

Tablo 4. 2008-2017 yılları arası haberlerin gazete sayfasındaki yeri

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Toplam
İç Sayfa	30	13	27	21	43	21	22	52	64	84	377
	%7,96	%3,45	%7,16	%5,57	%11,41	%5,57	%5,84	%13,79	%16,98	%22,28	%64,44
İlk Sayfa	6	5	11	8	26	12	3	11	32	24	138
	%4,35	%3,62	%7,97	%5,80	%18,84	%8,70	%2,17	%7,97	%23,19	%17,39	%23,59
Manşet	6	7	5	2	11	4	7	1	2	6	51
	%11,76	%13,73	%9,80	%3,92	%21,57	%7,84	%13,73	%1,96	%3,92	%11,76	%8,72
Sürmanşet	1	-	3	1	2	3	-	1	5	3	19
	%5,26		%15,79	%5,26	%10,53	%15,79		%5,26	%26,32	%15,79	%3,25
Toplam											585
											%100

10 yıllık yazılı basın incelemesinde haberlerin yüzde 64'ü (377) iç sayfadan verilmiştir. İlk sayfa yüzde 23,59 (138), manşet yüzde 8,72 (51), sürmanşet yüzde 3,25 (19) şeklindedir. Analiz edilen haberlerin yarısından fazlasının iç sayfadan verilmiş olması eneset haberlerinin, gazetelerin editoryal değerlendirmesinde önemli haber kriterine girmediğini göstermektedir. 582 haber içerisinde manşetten verilen yüzde 8,72 (51) oranındaki haberlerdeki yoğunluk ise 2012 yılında gözlemlenmektedir. Yüzde 21,57 (11) haberin gazetelerin manşetinde kullanılmasının sebebi dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 25 Nisan 2012'de Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı Eylem Programı'nın uygulanmasına ilişkin 2012 Uluslararası Parlamenterler Konferansı kapanış oturumunda yaptığı konuşmadır:

“Kürtajı bir cinayet olarak görüyorum. Buna kimsenin müsaade etme hakkı olmamalı. Ha anne karında bir çocuğu öldürürsünüz ha doğduktan sonra öldürürsünüz. Hiçbir farkı yok. Buna karşı çok daha duyarlı olmaya mecburuz. Buna karşı el birliği içinde olmak zorundayız.” (<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/kurtaji-bir-cinayet-olarak-goruyorum-20630000>)

(Erişim tarihi 22 Ekim 2019)

Erdoğan'ın kürtağın engellenmesi yönelimli bu konuşmasının ardından gelişen tartışmalar ve hükümetin faaliyetleri üzerine kurulu haberlerdir. Bu konudaki haberler *Vatan*, *Yeni Akit*, *Hürriyet*, *Sözcü*, *Milliyet*, *Posta*, *Milat*, *Birgün*, *Akşam*, *Evrensel*, *Habertürk* ve *Cumhuriyet* gazetelerinde 30 defa haber olarak yer almıştır.

Haberlerin Kaynağı

2008-2017 yılları arasını kapsayan çalışmada haberlerin kaynağı Türkiye ve yabancı başlıkları altında incelenmiştir. Haberlerde bu oran yüzde 93,58 (549) Türkiye, yüzde 6,15 (36) yabancı; olarak dağılım göstermektedir.

Tablo 5. 2008-2017 yılları arası haberlerin kaynağı

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Toplam
Türkiye	37	21	45	32	81	40	32	61	92	108	549
	%6,74	%3,83	%8,20	%5,83	%14,75	%7,29	%5,83	%11,11	%16,76	%19,67	%93,85
Yabancı	6	4	1	-	1	-	-	4	11	9	36
	%16,67	%11,11	%2,78		%2,78			%11,11	%30,56	%25,00	%6,15
Toplam											585
											%100

Haberlerde Ensestin Özne Durumu

10 yıllık süreci inceleyen bu çalışmada önemli verilerden bir diğeri ise haberde ensestin özne durumunun değerlendirilmesi sonucu ortaya çıkan bulgulardır. Haberin ana konusu ensest olduğu takdirde birincil, yan konu olarak ensestin incelendiği durumlar ikincil, ensestin toplumsal içeriğinden uzak kullanımları ise üçüncül başlıkları altında değerlendirilmiştir.

Tablo 6. 2008-2017 yılları arası haberlerde ensestin özne durumu

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Toplam
Birincil	14	7	7	3	10	3	3	10	16	40	113
	%12,39	%6,19	%6,19	%2,65	%8,85	%2,65	%2,65	%8,85	%14,16	%35,40	%19,32
İkincil	26	18	29	23	57	31	25	47	71	65	392
	%6,63	%4,59	%7,40	%5,87	%14,54	%7,91	%6,38	%11,99	%18,11	%16,58	%67,01
Üçüncül	3	-	10	6	15	6	4	8	16	12	80
	%3,75		%12,50	%7,50	%18,75	%7,50	%75,00	%10,00	%20,00	%15,00	%13,68
Toplam											585
											%100

Haberlerde ensestin özne durumu ağırlıklı olarak ikincildir. Haberlerde ensestin özne durumu birincil yüzde 19,32(113), ikincil yüzde 67,01 (392), üçüncül yüzde 13,68 (80) şeklindedir. Vaka konulu haberler birincil kategoride değerlendirilmiştir. 2008-2017 yılları arası incelenen haberlerde yüzde 19,32 (113) orana karşılık gelen birincil değerlendirmesinde en yüksek pay ise 2017 yılına aittir. 10 yıllık süreçte Murat Başoğlu olayı ile gündem olan ensest, 2017 yılında 107 haberin içerisinde yüzde 35,40 oran ile 40 haberde birincil özne olarak yer almıştır.

Yan konu olarak ensestin incelendiği ve ikincil başlığı altında toplanan haberler yüzde 67,01 ile ilk sıradadır. Bu oran yazılı basının ensesti ana konu yerine yan konu olarak tercih ettiğini göstermektedir. İkincil başlığı altında toplanan haberlerin çoğunluğunu siyasi haberlerin oluşturduğunu söylemek mümkündür. Ensestin özne durumunun üçüncül olduğu haberlerin oranı yüzde 13,68 (80)'dir. Ensesti çarpık ilişki anlamı ile kullanan ya da konusu ensest olan film, tiyatro oyunu, kitap tanıtımı gibi haberlerin yer aldığı başlıktır.

Haberlerde Ensestin Özne Durumunun Birincil Olduğu Yazıların Gazetede Yeri

Yazılı basında ensestin görünürlüğünün yeteri düzeyde olmadığını ortaya koyan bir diğer veri ise gerçek anlamda ensestin işlendiği, ensestin özne durumu birincil başlığı altında toplanan 113 haberin gazete sayfalarındaki yerini gösteren oranlardır.

Tablo 7. 2008-2017 yılları arası haberlerde ensestin özne durumunun birincil olduğu haberlerin gazete sayfasındaki yeri

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Toplam
İç Sayfa	10	3	3	1	2	2	3	8	9	30	71
	%14,8	%4,23	%4,23	%1,41	%2,82	%2,82	%4,23	%11,27	%12,68	%42,25	%62,83
İlk Sayfa	2	3	2	1	5	-	-	2	5	8	28
	%7,14	%10,71	%7,14	%3,57	%17,86			%7,14	%17,86	%28,57	%24,78
Manşet	1	1	1	1	1	-	-	-	-	2	7
	%14,29	%14,29	%14,29	%14,29	%14,29					%28,57	%6,19
Sürmanşet	1	-	1	-	2	1	-	-	2	-	7
	%14,29		%14,29		%28,57	%14,29			%28,57		%6,19
Toplam											113
											%100

Haberlerin gazete sayfalarına dağılımı iç sayfa yüzde 62 (71), ilk sayfa yüzde 24,78 (28), manşet yüzde 6,19 (7), sürmanşet yüzde 6,19 (7) şeklindedir. Gazete editoryasının önemli haber değerlendirmesinde öncelikli sıraya giremeyen 113 ensest haberin 71'i iç sayfada verilmiştir. Manşet ve sürmanşette ise sadece 7'şer haber bulunmaktadır. Haberin görünürlüğünü ve dikkat çekiciliğini etkileyen bir diğer unsur başlıktır. Vaka haberinde dahi ensest kelimesini kullanmaktan imtina eden basın bu durumunu, başlığında ensest kelimesi geçen haber rakamları doğrular niteliktedir. 10 yıllık süreç boyunca başlığı içerisinde ensest kelimesi geçen haber sayısı 53 ile yüzde 9,05'e tekabül etmektedir.

Haberlerde Vakaların Değerlendirilmesi

2008-2017 tarihleri arası incelenen toplam 585 haber içerisinde 47 vaka haberi bulunmaktadır. Haber analizi içerisinde yüzde 8,03'e denk düşen bu oran yazılı basının özellikle ensest konulu vaka haberlerinden uzak durduğunun göstergesidir. 10 yıllık süreçte incelenen vaka haberlerinin birçoğu sadece bir kez yayımlanmış, kamuoyu oluşturulmasına gerek duyulmayan, münferit bir olay olarak değerlendirildiği gözlemlenmiştir. Bunun yanı sıra magazinsel bir figür olan Murat Başoğlu'nun ensest olayı birçok gazetede haber olarak yer almıştır.

10 yıllık inceleme sürecinde gazetelerde yer alan 47 vaka haberi vardır. Bu haberler toplamda 20 farklı vakaya denk düşmektedir. 47 haberin 21'ini *Korkusuz, Takvim, Akşam, Güneş, Habertürk, Star, Şok, Milliyet, Yeni Birlik, Milli Gazete, Gün Boyu, Hürriyet, Milat, Yeniçağ, Evrensel, Yeni Akit, Diriliş Postası, Özgürlükçü Gündem, Birgün, Ortadoğu, Vatan, Sabah, Cumhuriyet,*

Yeni Söz, Posta ve Yurt gazetelerinde çıkan Murat Başoğlu haberleri oluşturmaktadır. 15 haber sadece bir kez gazetelerde yer bulmuştur. Kalan 11 haber ise 4 farklı olayı içeren haberlerdir.

Vaka haberlerinin gazetelere dağılımı şu şekildedir: *Takvim* 6, *Habertürk* 5, *Hürriyet* 4, *Şok* 4, *Akşam* 4, *Korkusuz* 4, *Güneş* 3, *Milliyet* 3, *Evensel* 3, *Cumhuriyet* 2, *Birgün* 2, *Milat* 2, *Meydan*, *Özgür Gündem*, *Aydınlık*, *Star* ve *Sabah* birer. Haberlerin gazete sayfalarına dağılımı yüzde 68,08 (32) iç sayfa, yüzde 23,40 (11) ilk sayfa, yüzde 8,51 (4) manşet şeklindedir. Haberlerin yüzde 34,04 (16)'ü fotoğrafsız, yüzde 65,95 (31) haber ise fotoğraflı verilmiştir.

20 farklı vakaya denk düşen haberlerde 25 kız, 5 oğlan ve cinsiyeti belirtilmeyen bir kişi olmak üzere toplam 31 mağdur bulunmaktadır. 47 haberin sadece yüzde 8,51'inde (4) mağdur hakkında bilgi verilmezken yüzde 91,48'inde (43) açık isim, isim kısaltması, yaşadığı şehir, aile bilgisi gibi detaylar verilerek mağdur teşhir edilerek bir kez daha mağdur edilmiştir. Mağdurların yaş ortalaması ise 13'tür.

20 farklı vakaya denk düşen haberlerde 12 öz baba, 4 ağabey, 3 amca, bir anne, bir kayınbaba ve bir belirtilmeyen olmak üzere toplam 22 fail bulunmaktadır. 47 haberin yüzde 17,02'sinde (8) failin kimliği verilmez iken, yüzde 82,97'sinde (39) açık isim, isim kısaltması, yaşadığı şehir, aile bilgisi gibi detaylar paylaşılmıştır. 20 farklı vakanın 17'si Türkiye, 3'ü yabancı kaynaklıdır. Vaka haberlerinde ayrıca olayın gerçekleştiği şehir bazında da inceleme yapılarak yıllardır bu konuya ilişkin ensestın doğu bölgelerinde daha fazla olduğu bilgisi de tartışmaya açılmıştır. 20 farklı vakaya denk düşen haberlerin 3'ü Danimarka, Yeni Zelanda ve Avusturya'ya aittir. Diğer 17 haberin 4'ünde şehir ismi paylaşılmazken, kalan vakaların dağılımı şu şekildedir: İstanbul 2, İzmir 2, Kütahya 1, Bodrum (Muğla) 1, Zile (Tokat) 1, Karabük 1, Aksaray 1, Antalya 1, Diyarbakır 1, Siirt 1, Ağrı 1.

Bu rakamlar bölgesel olarak Ege Bölgesinde 4, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde 2, Karadeniz Bölgesinde 2, Marmara Bölgesinde 2, İç Anadolu Bölgesinde 1, Doğu Anadolu Bölgesinde 1, Akdeniz Bölgesinde 1 şeklindedir. Haberlerden yola çıkılarak elde edilen bu bulguların ensest konusunda coğrafi genellemelerin yanlış algı ve yorumlamalara neden olduğu gerçeğini bir kez daha göstermiştir. Görüldüğü gibi bu coğrafi bölgeye has bir sorun değil, genel olarak ele alınması gereken bir sorundur.

Ensest vakalarında özellikle annelerin olaya göz yumduğu iddialarına yanıt aramak adına bakılan annenin olayın içerisindeki konumunda ise 20 farklı vakada sadece 3 annenin -ki biri aynı zamanda faildir- olayı bildiği halde sustuğu görülmüştür. 20 farklı vakanın 9'unda annenin suçsuz olduğu bilgisi bulunmaktadır. 8'inin ise bilgisi paylaşılmamıştır.

Değerlendirme ve Sonuç

Telaffuz etmenin dahi çekinildiği ensest, tek başına mücadele etmenin neredeyse imkansız olduğu ve müdahale edilmemesi halinde bireyi, aileyi, toplumu, gelecek nesilleri etkileyebilecek büyük bir insan hakları ihlali ve sosyal felakettir. Sorumluluk bilincine sahip tüm birey, toplum ve kurumlar bu insanlık ayıbına karşı duyarlı olmalı, aktif olarak çözüm sürecinin içinde yer almalıdır. Çözüm için devletin, siyasal partilerin, tüm meslek gruplarının (eğitimci, sosyolog, psikolog, hukukçu vb.), odaların, sivil toplum kuruluşlarının ve de medyanın işbirliği içinde sorumluluğu paylaşması ve mücadele etmesi gerekmektedir.

2008-2017 yılları arası 10 yıllık bir süreçte Türkiye yazılı basınında içerisinde ensest kelimesi geçen haberlerin incelendiği bu makalede medyanın ensest haberlerini sunumu ortaya konmaya çalışılmıştır. Ensest haberlerinin Türkiye yazılı basınında ailenin kutsallığına zarar verecek nitelikte bulunduğu toplumsal, süregelen bir sorun olarak değil de her seferinde okuru hayrete düşüren, devamlılık arz etmeyen birbirinden kopuk, sıra dışı haber niteliğinde sunulduğu hipotezine dayanan çalışmamızı bulguların niceliksel olarak analizi –ne yazık ki- desteklemiştir.

Kapitalist dünya sistemi içerisinde yer alan, resmi verilere göre halkının büyük bir bölümü Müslüman olan ve İslami değerlere bağlı bir toplumsal yapıya sahip, muhafazakar bir hayat tarzının egemen olduğu öngörüsünün kabul edildiği Türkiye’de, “Bu suç oralarda (batı dünyası kastediliyor) çok işlendiği için toplumsal düzen bozulmuştur. Türkiye toplumunda böyle bir suçun işlenmesi mümkün değildir, genel ahlâk ve ‘kutsal aile’ anlayışı buna engeldir” (Sancar, Yaşar, 2009) söylemine dayalı olarak TCK’da bağımsız bir suç olarak dahi nitelendirilmeyen ensest, medyanın da uzak durduğu, aktarmaktan çekindiği, ailenin kutsallığına zarar verecek nitelikte bulunduğu sıra dışı bir haber olarak sunulduğu gözlemlenmiştir.

10 yıllık süreci kapsayan incelemede 585 haberin 286’sı siyasi kategoridedir. Bu rakam toplam sayının yüzde 48,89’una (Bkz. Tablo 3.) denk gelmektedir. Bu durum ensest kelimesi geçen haberlerin hemen hemen yarısının siyasi demeçleri ve sonuçlanmayan yasa tekliflerini kapsadığını göstermektedir. Siyasi haberlerin bu oranda ağırlık göstermesinin en önemli nedeni Türkiye’de yaşanan her kadın ve/veya çocuk cinayeti veya cinsel şiddete maruz kalması sonrası gerek iktidardaki gerek muhalefetteki siyasi aktörlerin gündemde olan konuya dair demeç vermeleri yahut hükümetin eleştirileri karşılamaya ya da kamuoyunu iknaya yönelik yasama çalışmalarını sergilemesi olarak gözlemlenmiştir.

Haberlerin ensest bağlamında değil de farklı türdeki travmatik cinsel

taciz ve fiziksel şiddet olaylarıyla anılması dikkat çekicidir. Bu tür travmatik olayların en belirgin örnekleri ise başlık olarak şöyle sıralanabilir: 2010 Nisan ayında Siirt'in Pervari ilçesinde Atatürk Yatılı İlköğretim Bölge Okulunda yaşları 13-14 arası değişen 7 erkek öğrencinin 3 yaşındaki bir bebeğe tecavüz edip öldürmeleri, 2 yaşındaki bir çocuğu da aynı şekilde ölüme terk etmeleri ve tüm bu olaylara bir kız çocuğunun da yardımcı olması; Mayıs 2014'te ablasının evlenmek istemediği kişinin cinsel tacizine uğrayıp, yakılarak katledilen 6 yaşındaki Gizem Akdeniz olayı ve 11 Şubat 2015 tarihinde Mersin'in Tarsus ilçesinde tecavüze uğrayarak öldürülen üniversite öğrencisi Özgecan Aslan cinayeti ile ilgili haberler. Ensest, tanımına uygun vakalar üzerinden değil de yukarıda verilen örnekler gibi –sayısını artırabileceğimiz– diğer cinsel ve fiziksel şiddet içeren haberlerle kimi zaman birlikte kimi zaman aynı konu eksenini içerisinde sadece değinilen bir sorun olarak anılması, en fazla bu haberlerin gölgesinde dile getirilebildiği gerçeğini göstermektedir. M. Başoğlu haberinin dışında hiçbir ensest vakasının ardından herhangi bir siyasi demec gazete sayfalarına yansımamıştır. Toplumda infial yaratan çocuk ve/veya kadına yönelik cinsel taciz ve/veya tecavüz, fiziksel şiddet haberlerinin ardından ise başta çocukların ve kadınların can güvenliğini korumaya yönelik; iktidarın atmaya çalıştığı bürokratik adımlar, muhalefetin eleştirileri, sivil toplum kuruluşlarının daha önce yaptığı halde gündeme gelmeyen araştırma rakamları gibi çeşitli haberlerle yazılı basın organları gündeme dahil olmaya çalışmış ve “duyarlılık” mesajları iletilmiştir.

Travmatik olaylarla birlikte geliştirilen siyasi söylemlerin de haberlere yansıma şekli gerek ensest gerek taciz, tecavüz olaylarının bağlamından oldukça kopuk bir şekilde verilmiştir. Örneğin, 2010 yılında AK Parti milletvekilleri Aşkın Asan ve Alev Dedegil'in TBMM Kayıp Çocukları Araştırma Komisyonu'na sunduğu rapor ve beraberindeki cinsel taciz ve tecavüz suçu işleyenlerin testosteron seviyesini düşürmeye yönelik kimyasal ilaçlarla hadım edilmeleri önerisi 2011 yılında TBMM'ye kanun teklifi olarak sunulmuştur. Metinlerde Türk toplumunda ağırlıklı olarak erkeklik organının kesilmesi şeklinde algılanan “hadım” kelimesi sıklıkla kullanılmıştır. Uzun süre gündem oluşturan bu haberler taciz, tecavüz olayına maruz kalan açısından değil de hadım edildiği takdirde failin yaşayacağı ruhsal ve fiziksel sorunlar üzerinden tartışılmıştır.

Bir başka dikkat çekici gündem ise Din İşleri Yüksek Kurulu Dini Bilgilendirme Platformu'nun “Bir babanın öz kızını öperken şehvet duymanın nikaha etkisi olur mu” sorusuna verdiği ve sonra yayından kaldırdığı yanıt üzerinedir. Bolca siyasi demeci ve kutuplaşmayı da beraberinde getiren söz konusu yanıt şu şekildedir:

“Babanın kendi öz kızını öperken şehvet duyması durumunda nikahının ne olacağı konusunda görüş ayrılığı vardır. Bazı mezheplere göre, babanın

şehvetle kızını öpmesi ya da şehvetle ona sarılmasının nikaha bir etkisi yoktur (bkz. İbn Rüşd, Bidayetü'l-Müctehid, Mısır 1975, II, 33; İbn Kudame, el-Muğni, VII, 486; İbn Cüzey, el-Kavaninü'l-Fıkhiyye, 138). Hanefilere göre ise; babanın, kızını şehvetle öpmesi, kızına şehvetle sarılması durumunda, kızın annesi bu babaya haram olur. Ancak bu tür sonuç doğuracak tutmanın, teni tenine değerek olması, ya da altının sıcaklığını iletenecek kadar ince bir örtüden olması gerekir. Kalın elbisesinden tutarak, ya da vücuduna bakıp düşünerek şehvet duymak, bu tür bir haramlık oluşturmaz. Ayrıca kızın, 9 yaşından büyük olması gerekir. Şehvet duymanın işareti, erkeğin organında bir uyanma, uyanıksa uyanışının artması, kadının da kalbinin heyecanla çarpmasıdır (Merğınani, el-Hidaye, I, 192; Mevsili, el-İhtiyar, III, 109).” (<https://t24.com.tr/haber/diyanetten-enseste-fetva-babanin-9-yas-uzerindeki-kizini-sehvetle-opmesi-ve-sarilmasi-haram-degil,323421>) (Erişim Tarihi 20.06.2021)

Haberler, gazetelerin ideolojik tutumuna göre şekillenmiştir. Türkiye'nin laik yapısından anayasal tartışmalara kadar birçok ekseninde konu olan bu “fetva” sonrası gazetelerde oldukça net bir kutuplaşma belirgin bir şekilde haberlerin başlıklarına yansımıştır.

Siyasi demeçler ayrıca diziler üzerinden yapılan eleştirilerde de kendini göstermiştir. Dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç ve RTÜK Başkanı Davut Dursun'un *Muhteşem Yüzyıl, Aşık-ı Memnu* gibi dizilerin konularını Türk aile yapısına zarar verdiği bağlamında eleştirel söylemleri, bu dönemde görülen ensest vaka haberlerinden daha çok gündem olmuştur.

Çalışmanın da odaklandığı nokta olarak incelenen 10 yıllık sürecin sadece 6 yılında toplam 47 vaka haberine rastlanmıştır. Mevcut gerçek ensest haberlerinin basında bu denli az sayıda yer alması bu çalışmanın varsayımını ve amacını kanıtlar niteliktedir. İncelenen yıllar arasında 2017 yılına ait 24 haberin 21'i Başoğlu vakasına yöneliktir. Diğer yıllar içerisinde sayısı en fazla 6'yı bulan vaka haberlerinin 2017 yılında kalan 9 yılın rakamından fazla oranda çıkması medyanın ensest vakalarına bakışını ortaya koymaktadır.

On yıllık süreçte M. Başoğlu vaka haberi dışında hiçbir ensest vakasının gündem oluşturmadığı gözlemlenmiştir. Ensest vakalarına ilişkin en vurucu haber 31.10.2009 tarihinde *Habertürk* gazetesinin manşetinde yer alan “Canavar ve İni” başlıklı haberdur. Türkiye'de 21 yıl boyunca öz kızına, sonrasında ise kızından doğan kızına tecavüz eden babanın olayı tüm çıplaklığıyla haberde anlatılmıştır. Bu çıplaklık mağdurları bir kez daha mağdur ederken olay toplumsal boyutundan arındırılmış bir şekilde verilmiştir. Haberin eleştirilecek birden fazla yanı olsa da gazetenin böyle bir olayı manşete taşıması dikkat çekicidir. Bu durumu gazetenin Genel Yayın Yönetmeni Fatih Altaylı şu şekilde özetlemiştir:

“Çünkü Türk basınında ‘ensest’, bir tabuydu. Ayıptı ve gizlenirdi. Basın Yasası bile bu ‘ayıbı’ gizlemek için kullanılırdı. Ama bu gizlemenin ‘sapıklardan’ başka hiç kimseye faydası yoktu. Canavarlar bu gizliliğin arkasına saklanıyor, ruhları ve bedenleri parçalıyorlardı. Türk basının bu tabusu yıkılmalıydı. Bize göre tabu yıkmak, bazılarının zannettiği gibi sabah akşam Silahlı Kuvvetler’e sövmek değil, böylesi bir toplumsal ‘pislği’ ortaya çıkarmaktı. Çünkü bu tabu, kurbanlarını sessizliğe itiyor, bu canavarlığı normalleştiriyordu. İşte haberimizde gördünüz. Her şey bütün köyün gözü önünde olmuştu ve kimse bir şey söylememişti. Biz, insanoğlunun bu büyük iğrençliğinin ve bu canavarlığın gizli kalmasına göz yumamazdık. Yummadık. Bunu okumak kolay değil biliyorum. Yazmak da kolay olmadı. Sarsıldık. Ve sarstık. Amacımız da buydu.” (Altaylı, Fatih 2008.11.01. “Canavar ve Tabular” Habertürk, 13)

Tüm bunların yanı sıra bu çalışma, ensestin magazin figürü ile özdeşleştirildiği zaman medya tarafından ne denli sıkça kullanılan bir kavram olduğunu da göstermektedir. M. Başoğlu olayı “ensest” vakası olarak 2017 yılında 26 farklı gazetede haber olarak yer bulmuştur. Bununla birlikte 2014 yılında yayımlanan “*Türkiye Ensest Atlası Raporu*” ve Projenin yürütücüsü TKDF Başkanı Canan Güllü’nün rapora dayalı “Türkiye’de yüzde 40 oranında ensest var” ifadeleri basında ancak M. Başoğlu haberleriyle 2017 senesinde kendisine yer bulmuştur. Pornografik bir ifadeye evrilen ensest kavramı medyanın ilgisini ancak böyle çekebilmiştir. “Murat Başoğlu’na Niye Şaşıyorsunuz? Türkiye’de Ensest Oranı Yüzde 40” başlıklı haberiyle dikkatleri üzerine çeken *Hürriyet* gazetesi kadın yazarı Melis Alphan’a en büyük tepki yine aynı gazetenin erkek yazarı Ahmet Hakan tarafından verilmiş ve Hakan konuya ilişkin 5 yazı kaleme almıştır. *Türkiye Ensest Atlası Projesi Raporunu* (2014) tamamen göz ardı eden Ahmet Hakan “Yüzde 40’çılara Ensest Mektubu” (07.09.2016) başlıklı yazısında şu ifadelere yer vermiştir.

“Sevgili ‘Türkiye’de ensest oranı yüzde 40’tır’ diye üfürenler! Sizin gibi düşünmeyen, sizin gibi yaşamayan, sizin kadar cici olmayan, sizin gibi inanmayan, sizin kadar zengin olmayan, sizin kadar eğitilmiş olmayan, sizin kadar ‘janti’ ve ‘klas’ olmayan insanlara karşı öyle nefret ve hınç dolusunuz ki... Her seçimde ‘bunlar niye onlara oy veriyor’ diye daha çok ağlıyorsunuz...”

Toplumdaki egemen ideolojinin geleneksel medya aracılığı ile yeniden üretilmesinin örneği olan bu yazı diğer yazılı basın organlarında da kendisine yer bulmuştur. *Türkiye Gazetesi* yazarı Fatih Selek konuyu suni gündem olarak değerlendirmiş, Ertuğrul Özkök “Niye Hürriyet Yüzde 40 Deyince O Yüzde 40 Günün Konusu Oluyor” başlıklı yazısında gazetesine övgüler dizmiş, Haşmet Babaoğlu *Sabah*’taki “Tuzak Kurmaya Devam Ediyorlar” (18.09.2017) başlıklı yazısında ensest haberlerini “...Artık FETÖ/PKK ortaklığının toplumsal hoşnutsuzluk yaratmayı hedefleyen yeni stratejisi tam olarak anlaşılmalı!”

şeklinde yorumlamıştır. Oluşturulan bu söylem konunun bağlamından kopuk olarak tartışılmasına neden olmuştur. Bu tartışma sonrası kadın yazar Melis Alphan'ın yazılarının sayısı düşürülmüştür. Kendini haberin dilinde var eden erkek egemen medya, gücünü medyanın iç işleyişinde de göstermiştir. Araştırmanın verilerini incelemeyen/tartışmaya açmadan ve hatta bilimsel bir gerçekliği göz ardı ederek egemen bir dil ile yazılan bu yazılar erkek eliyle şiddetin nasıl yeniden üretildiğinin de bir göstergesidir.

Türkiye'de de tüm dünyada olduğu gibi ensest konusunda sağlıklı veriye ulaşmak mümkün değildir ancak bazı ayrıntılar var ki sorunun gizliliğini, kapalılığını, üzerinin kapatıldığını ya da nasıl sessiz kalındığını açıklar niteliktedir. Türkiye'de 2008 yılında T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü'nün ve 2014 yılında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü'nün yaptığı araştırmalar ensest dilendiril(e) meyen bir toplumsal sorun olduğunu gözler önüne sermektedir. Araştırma kapsamında yapılan görüşmede 2008 yılında ensest sorusuna verilen cevap yüzde 4,4, 2014 yılında ise yüzde 5,3'tür. Ancak bu oranlar görüşmenin tamamlanmasının ardından kadınların, enseste maruz kalmışlarsa mutsuz yüzü, maruz kalmamışlarsa mutlu yüzü işaretleyip kapalı zarfa koymalarıyla artmaktadır. 2008 yılı oranları 7,2'ye 2014 oranları ise 8,9'a yükselmektedir. Bu durum mağdurun kendini ifade etmekte ne denli güçlük yaşadığının göstergesi olarak kayıtlara geçmektedir. 2008-2014 tarihli her iki araştırma ensest oranının yüzde 7,2-8,9 bandında olduğunu gösterirken bu tez çalışmasında yapılan 10 yıllık basın analizi kapsamında ensest vakalarının toplamı yüzde 8,03'tür. Üstelik bu oranın sadece yüzde 44,6'sı magazinsel bir figür olan M. Başoğlu haberine aittir.

Sorunları ve sorunların yol açtığı olumsuzlukları en yoğun yaşayan ne siyasal yapılardır ne de devlettir; en yoğun yaşayan, sorunu dile getirmesi, mücadele etmesi gereken toplumdur. Bu nedenle toplumsal yapı ve yaşam içinde yer alan tüm bireyler, öncelikle bu toplumun içinde yaşamaları nedeni ile kendilerine yüklenen sorumlulukların bilincinde olmalıdır. Birey kendisine verilen bilgi olup olmadığını, buna ihtiyaç duyup duymadığını, bu bilginin ne için verilmiş olacağını, bu bilgiyi alması durumunda kendisine nasıl pratik ve düşünsel fayda sağlayacağını sorgulamalıdır. Birey bu sorgulamaları yaptığı takdirde kitle iletişim araçları egemen yapının gelişmesi ve güçlenmesi için değil toplumun değişimi ve dönüşümü için fayda sağlayacaktır.

Cinsel suçlara dair suskunluğun meşrulaştırılmasına destek olan medyanın bu süreç içerisinde arkasına gizlendiği ensest haberlerine dair "yayın yasağı" algısı ise maalesef içi boş bir algıdır. *Hürriyet* gazetesinden Faruk Bildirici, bu konuya tam anlamıyla açıklık getiren "Enseste Yayın Yasağı" (23.05.2016) başlıklı yazısında Basın Kanunu'ndan ilgili maddelere dikkat çekerek ensest haberlerinin yayımının yasal olarak yasaklanmadığını

belirtmiştir. Oysa hem medyada hem de iletişim eğitimi verilen akademik çevrelerde, sözlü/şifahi bir şekilde kulaktan kulağa yayılan bir sahte gerçek olarak ensest haberi yasağı dillendirilmektedir.

Çalışmanın amacı Türkiye’de basının ensest yani aile içi cinsel şiddete/ istismara karşı tavrını ortaya koymak ve bu konuda kamuoyunda duyarlılık yaratılmasına katkı sağlamaktır. Ensestle mücadele ekseninde gereken sistemi halihazırdaki uygulamaların aksayan yönlerinin belirlenmesinde basın gerekliliğini ve önemini ortaya koymaktır. Ancak 10 yıllık süreci kapsayan araştırma ve bulguların ortaya konduğu çalışmada da görüldü gibi ev/hane/ aile içerisindeki otoritenin istismarıyla başlayan ensest, medyada da benzer otoritenin etkisiyle görünmez durumdadır. “Halbuki ben yaşadığım şeyin hangi isimle kategorize edildiğini, hangi sınıflama içinde tıbben ve psikolojik olarak değerlendirildiğini bile ancak olayı yaşadıkten 10 yıl sonra tesadüfen öğrenebildim” (Polat, 2006: 5) diyen bir mağdurun sözleri basının toplumu bilgilendirme, eğitme, denetleme sorumluluklarının önemini acı bir şekilde göz önüne sermektedir. Basın ensest olaylarını haberleştirirken çocuğa, kadına duyarlı, etik sınırlar içerisinde değil özünde insan hakları ihlali/suçlu bağlamında en tepe noktadan olaya yaklaşmalıdır. Çünkü mağdur güvendiği, kendisini korumakla yükümlü kişi tarafından mağdur edilen bir çocuktur.

KAYNAKLAR

- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü (2014) *Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması*. Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü (<http://www.hips.hacettepe.edu.tr/KKSA-TRAnaRaporKitap26Mart.pdf>)
- Aliefendioğlu, H. (2018). “Ensest Vaka ve Suçlarının Medyada Temsil Edilme(me) si: Eleştirel Bir Yeniden Okuma”. Çavlin, A., Kardam, F. ve Aliefendioğlu, H. (Hazırlayanlar). *Ailenin Karanlık Yüzü Ensest*. (Birinci Baskı) İstanbul: Metis, s.170-196.
- Arslan Yeğen, U. T. (2004). “Haberde Yeni Olan Nedir?” Ç. Dursun (Derleyen) *Haber Hakikat ve İktidar İlişkisi*. (Birinci Baskı) Ankara: Elips Kitap. s. 67-88.
- Asma, T. (2018). “Yasalarda ve Uygulamada Cinsel İstismar: Tanıklıklar”. Çavlin, A., Kardam, F. ve Aliefendioğlu, H. (Hazırlayanlar). *Ailenin Karanlık Yüzü Ensest*. (Birinci Baskı) İstanbul: Metis, s.227-255.
- Baran Görgün, A. ve Erbaydar N. (2009) “Yasak Cinsel İlişki: Ensest”, <https://docplayer.biz.tr/37529853-Yasak-cinsel-iliski-ensest.html>.
- Basın Kanunu Sayı 5187 <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5187.pdf>
- Basın Kanunu Sayı 5680 https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc033/kanuntbmmc033/kanuntbmmc03305680.pdf
- Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) (2017) *Tanıdık Bir Yüz: Çocukların ve Ergenlerin Yaşamında Şiddet* (<https://www.unicefturk.org/yazi/siddet>)
- Çavlin, A., Kardam, F. ve Aliefendioğlu, H. (Hazırlayanlar). (2018). *Ailenin Karanlık*

- Yüzü Ensest.* (Birinci Baskı) İstanbul: Metis.
- Çavlin B. A. (2009). *Türkiye’de Ensest Sorununu Anlamak.* Ankara: Nüfusbilim Derneği. (<https://turkey.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/ensesrapor.pdf>)
- Çetinkaya, A. (2013). *Yargıtay Kararları Işığında Ensest/Fücur Olgusunun İncelenmesi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- ÇocukKorumaKanunu Sayı5395<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5395.pdf>
- Dedeoğlu, S. (2013) *Demokrasi Kültürünün Oluşmasında Yazılı Basının Rolü, Sorumluluğu ve Haber Etiği: 2011 Yılı Türk Yazılı Basınından Örnekler Işığında Bir İnceleme.* Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İzmir.
- Dünya Sağlık Örgütü ve Ankara Üniversitesi (2013). *Türkiye’de Üniversite Öğrencilerinde Çocukluk Çağı Olumsuz Yaşam Deneyimleri Araştırması Raporu-2013.*
- Genç Ş. ve Coşkun Ş.(2013) “Ensest/incest” *Türkiye Barolar Birliği Dergisi.* Sayı 106. s. 215-260.
- Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü (2009). Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet. Ankara: TC Başbakanlık Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü (<http://www.hips.hacettepe.edu.tr/TKAA2008-AnaRapor.pdf>)
- Karabacak, R. (2021). *2008-2017 Yılları Arası Türkiye Yazılı Basınında Ensest Haberleri ve Köşe Yazılarının İncelenmesi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara HBV Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara.
- Kasapoğlu, A. (2003). “Ensest Tabusu ve Egzogami Kuralının Kur’an’daki Yansıması”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt III, No: 1 (www.dinbilimleri.com).
- Koçak, A. ve Arun, Ö (2006). “İçerik Analizi Çalışmalarında Örneklem Sorunu”. *Selçuk İletişim Dergisi*, Cilt 3, Sayı 4, s. 21-28.
- Kubilay Ç., Durna T. (2010). Türk Basınında Çocuğa Yönelik Cinsel İstismar Tartışması: Haber Metinleri ve Köşe Yazılarında Hüseyin Üzmez Vakası’na İlişkin Eleştirel Bir Analiz. *Ankara Üniversitesi Kültür ve İletişim Dergisi.* 13/1.
- McBride, S. (1993). Bir Çok Ses Tek Bir Dünya. Editör Ertuğrul Özkök, UNESCO Türk Milli Komisyonu: Ankara.
- Özdemir, E. (2012) *Çocuk İstismarı Haberlerinin Yazılı Basında Sunumu.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Polat, O. (2006). *Ensest.* (Birinci Baskı) İstanbul: Nokta Kitap Yayınları.
- Sanay, B. (2018). *Kardeşini Doğurmak Türkiye’de Ensest Gerçeği.* (Birinci Baskı) İstanbul: Doğan Kitap
- Sancar, T. ve Yaşar, N. (2009) “Ensest, “Genel Ahlâk” ve Alman Anayasa Mahkemesinin Kararı”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, (80) 245-298
- Şiddet Önleme ve Rehabilitasyon Derneği (İMDAT) ve Acıbadem Üniversitesi Suç ve Şiddetle Mücadele Uygulama ve Araştırma Merkezi (ASUMA) *Çocuk İstismarına Yönelik Rapor-2016* <https://www.slideshare.net/AdnanDan1/2016-ocuk-stismarna-ynelik-rapor-horozznet>
- Topçu, S. (2009). *Cinsel İstismar.*(Birinci Baskı) Ankara: Phoenix

- Türk Ceza Kanunu Sayı 5237 <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5237-20040926.pdf>
- Türkiye Kadın Dernekleri Federasyonu (2015). *Türkiye Ensest Atlası*. (<http://ctcs-genclik.net/wp-content/uploads/T%C3%BCrkiye-Ensest-Atlas%C4%B1.pdf.pdf>)
- Yaylagül, L.(2016). *Kitle İletişim Kuramları*. (Yedinci Baskı) Dipnot Yayınları: Ankara.
- Yılmaz, E. (1986). *Hukuk Sözlüğü*. Ankara: Seçkin Kitabevi.
- Yüksel, E. (2007). “Kamuoyu Oluşturma ve Gündem Belirleme Kavramları Nerede Kesişmekte, Nerede Ayrılmaktadır?” *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 1 s. 571-586.
- Yüksel Kaptanoğlu, İ. (2018). “Rakamlarla Ensest ve Çocukluk Döneminde Cinsel İstismar”. Çavlin, A., Kardam, F. ve Aliefendioğlu, H. (Hazırlayanlar). *Ailenin Karanlık Yüzü Ensest*. (Birinci Baskı) İstanbul: Metis, s. 47-69.

1920-2019 YILLARI ARASI TÜRKİYE İÇİN KURULAN HAYAT TABLOLARI KULLANILARAK SAĞLIKLI YAŞAM YILI BEKLENTİSİNİN VE KAYBEDİLEN SAĞLIKLI YAŞAM YILLARININ HESAPLANMASI

CALCULATION OF HEALTHY LIFE EXPECTANCY
AND HEALTHY LIFE YEARS LOST BY USING THE
LIFE TABLES FOR TURKEY BETWEEN 1920-2019

ŞAHİN BİNGÖL*
İDRİS BEYAZİT**

ÖZET

Hayat tabloları ülkelerin ölümlülük örüntüsü ve seviyesini gösteren oldukça önemli araçlardır. Bu göstergelerden en önemli olan doğumda yaşam beklentisi (e_0), insanların doğduktan sonra kaç yıl yaşayacaklarını tahmin etmeye yarayan bir göstergedir. Ancak, özellikle nüfusun yaşlanması süreciyle birlikte yaşamın uzunluğu yanında kaliteli ve sağlıklı bir yaşam sürmek de önemli hale gelmiştir. Bu nedenle doğumda yaşam beklentisinin (LEXP) yanında sağlıklı yaşam beklentisi (HALE) de önemli bir gösterge haline gelmiştir. HALE, bir kişinin tam sağlıklı yaşaması beklenen ortalama yıl sayısını ifade etmektedir. HALE, doğumda yaşam beklentisinin aksine, insanların hastalık ve sakatlık olmadan ne kadar süre yaşamalarının beklendiğini gösterir. Ayrıca, kaybedilen sağlıklı yaşam yılı (HLYL) göstergesi de, LEXP ile HALE arasındaki farktır. Bu çalışmada, Türkiye için 1920 ile 2019 yılları arasında yapılmış olan nüfus sayımları ya da kayıt sistemi verilerinden faydalanılarak, kuşak yaklaşımı ile hayatta kalma oranları hesaplanmış ve model hayat tabloları kullanılarak 5 yaşında yaşam beklentisi (e_5) değerleri elde edilmiştir. Bu değerler kullanılarak da Mortpak 4.3 programının gerekli modülleri aracılığıyla hem kadınlar

* Gençlik ve Spor Bakanlığı Kredi ve Yurtlar Genel Müdürlüğü. sahinbingol@hacettepe.edu.tr/ ORCID: 0000-0002-8172-9877

** Türkiye İstatistik Kurumu Uzmanı, ibeyazit@hacettepe.edu.tr/ ORCID: 0000-0002-9950-1299

Makale Gönderim Tarihi / Received on: 22 Ekim 2021/October 22, 2021.

Makale Kabul Tarihi / Accepted on: 20 Şubat 2021/February 20, 2021.

hem erkekler için beşer yıllık hayat tabloları elde edilmiştir. Bu tablolardan faydalanılarak 1920-2019 yılları arası beşer yıllık dönemler için “sağlıklı yaşam beklentisi”, “kaybedilen sağlıklı yaşam yılı” ve “kaybedilen kişi yaşam yılları” hesaplanmıştır. Bulunan sonuçlara göre her iki cinsiyet için de Türkiye’de sağlıklı yaşam beklentisinin, doğumda yaşam beklentisi gibi bir artış gösterdiği ve kaybedilen sağlıklı yaşam yıllarının, özellikle kadınlar arasında daha ileri yaşlara doğru ötelendiği gözlenmiştir. Ayrıca, sağlıklı yaşam beklentisinin, kaybedilen sağlıklı yaşam yılının da artması nedeniyle, doğumda yaşam beklentisine göre daha az arttığı gözlenmiştir. Bunlara ek olarak, bu çalışmada bulunan sonuçlar Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) verileriyle karşılaştırılarak çalışmanın veri kalitesinin ve yönteminin güvenilirliği incelenmiştir.

ANAHTAR KELİMELELER: Sağlıklı Yaşam Beklentisi, Sağlıklı Yaşam Yılları Kaybı, Doğumda Yaşam Beklentisi, Hayat Tabloları, Uzun Ömürlülük

Bu çalışmada yer alan bulgular ve değerlendirmeler yazarların kendisine ait olup, Türkiye İstatistik Kurumunu bağlamaz.

ABSTRACT

Life tables are very important tools that show the mortality pattern and level of countries. The most important of these indicators, life expectancy at birth (e_0), is an indicator that is used to predict how many years people will live after they are born. However, especially with the aging process of the population, it has become important to lead a quality and healthy life as well as the length of life. Therefore, besides life expectancy at birth (LEXP), healthy life expectancy (HALE) has also become an important indicator. HALE refers to the average number of years a person is expected to live in full health. HALE indicates how long people are expected to live without illness or disability, as opposed to life expectancy at birth. Also, the indicator of healthy life years lost (HLYL) is the difference between LEXP and HALE. In this study, survivorship rates were calculated with the cohort approach by using the censuses or registration system data for Turkey between 1920 and 2019, and life expectancy at age 5 (e_5) values were obtained by using model life tables. Using these values, five-year life tables for both female and male were obtained through the necessary modules of the Mortpak 4.3 program. Using these tables, “healthy life expectancy”, “healthy life years lost” and “person life years lost” were calculated for the five-year periods between 1920 and 2019. According to the results, it has been observed that healthy life expectancy in Turkey has increased like life expectancy at birth for both genders and that the healthy life years lost are postponed towards older ages, especially among women. In addition, it was observed that healthy life expectancy increased less

than life expectancy at birth due to the increase in healthy life years lost. In addition, the results of this study were compared with the data of the World Health Organization (WHO) and the reliability of the data quality and method of the study were examined.

KEYWORDS: Healthy Life Expectancy, Healthy Life Years Lost, Life Expectancy at Birth, Life Tables, Longevity

The findings and considerations expressed in this study are those of the authors and do not reflect the view of the Turkish Statistical Institute.

GİRİŞ

Hayat tabloları, ülkelerin yaşa göre ölüm ve yaşam durumlarına ilişkin birçok istatistiği gösteren ve demografi, sağlık, ekonomi, sigortacılık gibi birçok alanda kullanılan oldukça faydalı araçlardır. Bu tablolar kullanılarak yapılan çalışmalar sonucunda bu alanlara ilişkin politika öncelikleri belirlenebilmekte, siyasi kararlar alınabilmekte ve ülkeler arası karşılaştırmalar yapılabilmektedir.

Bu tablolarda en çok kullanılan ve ülkelerin karşılaştırılmasını sağlayan gösterge ise doğumda yaşam beklentisi ($LEXP=e_0$) olarak göze çarpmaktadır. Bu gösterge, ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin ölçülmesinde, karşılaştırılmasında, sağlık sistemleri hakkında çalışmalar yapılmasında ve politikalar geliştirilmesinde oldukça faydalı bir göstergedir. Ancak, doğum, yaşam ve ölüm kavramları hakkında konuşulduğunda ilk akla gelecek olgulardan biri sağlıklıdır. Bir insanın ne kadar yaşayacağı önemli olduğu kadar özellikle ülkelerin nüfusun yaşlanması olgusuyla birlikte bu sürenin ne kadarının sağlıklı bir şekilde geçirileceği de oldukça önemli hale gelmiştir. Bundan dolayı da doğumda yaşam beklentisinin yanında sağlıklı yaşam beklentisi göstergesi de özellikle sağlık alanında geliştirilecek politikalar için oldukça önemli hale gelmiştir.

Sağlıklı yaşam beklentisi (HALE), bir kişinin tam sağlıkla yaşaması beklenen ortalama yıl sayısıdır. HALE, doğumda yaşam beklentisinin aksine, insanların hastalık ve sakatlık olmadan ne kadar süre yaşamalarının beklendiğini gösterir. 1980'li yıllardan sonra Küresel Hastalık Yüğü (Global Burden of Disease-GBD) çalışmasıyla önem kazanan bu gösterge, toplumların sağlık durumlarını ölçmek, karşılaştırmak ve ona göre politikalar geliştirmek için kullanılmaktadır.

Buna ek olarak, kaybedilen sağlıklı yaşam yılı (HLYL) göstergesi, LEXP ile HALE arasındaki farktır. Yani, insanların hasta veya engelli olarak geçirmeleri beklenen yıl sayısıdır. Bu gösterge de yıllara ve cinsiyete göre hesaplanarak "sağlıksız" olarak geçirilen yılların tahmininde kullanılmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de 1920-2019 yılları arasındaki 5’er yıllık periyotlar için model hayat tablolarından hareketle her iki cinsiyet için hayat tabloları oluşturup her bir yaş için sağlıklı yaşam beklentisi ve kaybedilen sağlıklı yaşam yıllarını hesaplamaktır. Buradan hareketle de hem kadınlar hem erkekler için yıllar içinde nasıl bir gelişme olduğu, sağlık sisteminde ve teknolojiadaki gelişmelere paralel olarak sağlıklı yaşamın ne kadar etkilendiği araştırılmıştır.

Çalışmada ilk olarak hem dünyada hem de Türkiye’de bu konu ile ilgili yapılan çalışmalar incelenecektir. Daha sonra veri ve yöntem ile ilgili bilgiler verilip, bulgular tartışılacaktır. Ayrıca, bulduğumuz sonuçların kontrolü ve doğruluğu açısından bu konudaki en önemli dış veri kaynağı olan Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) istatistikleri ile karşılaştırma yapılacaktır. Son olarak ise daha önce yapılmış çalışmalar ışığında, bulduğumuz sonuçlar değerlendirilecektir.

ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR

Saxena ve Sethia (2020) çalışmalarında mekânsal ve zamansal karşılaştırmalı bir değerlendirme metodu olarak erken ölümlülük nedeniyle kaybedilen yaşam yıllarının (YLL) ayrıştırılmasını (decomposition) işlemişlerdir. Çalışmada sakatlığa ayarlı yaşam yılları (DALY) hesaplamalarının son yıllarda sağlık izleme ve değerlendirme alanında ilerlemenin bir ölçütü olarak kabul görmesine değinilmiş olup, karşılaştırmalı analizlerin metodolojik temellerini anlamının önemine vurgu yapmışlardır. Hastalık yükünün zaman veya mekâna göre kaba bir karşılaştırması, sağlık sisteminin performansının yorumunu yanlış yönlendirebilir. Çünkü DALY’nin miktarı ve örüntü düzeyi toplumun yaş yapısından etkilenebilecektir. Bu yükün önemli bir kısmı, Kayıp Yaşam Yılları (YLL) bileşeninden kaynaklanmaktadır. Çalışma (Saxena ve Sethia, 2020) kaybedilen yaşam yıllarındaki (YLL) zaman veya bölge içindeki değişimi a) nüfus yaş yapısına, b) ölüm hızına ve c) ölüm yaşı bileşenlerine atfedilen yüke ayırtırmak için matematiksel bir açıklama önermektedir. Sonuç olarak ise, yazarlar ölüm hızı ve ölüm yaşı bileşenlerinden kaynaklı yükün sağlık sistemlerinin gerçek katkısını gösterdiğini değerlendirmişlerdir. Bu nedenle, bir bölgenin sağlık hizmeti ilerlemesini reel olarak ölçmek için ayırtırma yönteminin kullanılabilceğini ifade etmişlerdir.

Dünya Sağlık Örgütü Avrupa Bölgesi tarafından yapılan bir araştırma (WHO, 2011) çevresel gürültü (kirlilik)’den kaynaklı hastalık yükünü Avrupa’da sağlıklı yaşam yılları kaybının hesaplanması yoluyla incelemektedir. Bu çalışmada çevresel gürültü endüstriyel işyerleri dışındaki tüm kaynaklardan yayılan gürültü olarak tanımlanmaktadır. Amaç, kentleşme, ekonomik büyüme ve motorlu ulaşımın vb. Avrupa’da yol açtığı çevresel gürültünün sağlıktaki etkilerini sakatlığa ayarlı yaşam yılları kaybı (DALY’ler) ölçüsü ile incelemek

ve politika yapıcılara ve bu konuda çalışan danışmanlık birimlerine rehberlik sağlayacak bir doküman hazırlamaktır. Çalışmada prensip olarak çevresel hastalık yükü sakatlığa ayarlı yaşam yılları (DALY) cinsinden ifade edilmekte olup şu sonuçlara ulaşılmıştır; Nüfusun çevresel kirliliğe maruz kalmasını olumsuz sağlık sonuçlarıyla ilişkilendiren büyük ölçekli epidemiyolojik çalışmalardan elde edilen yeterli kanıt vardır. Bu nedenle, çevresel kirlilik sadece bir sorunun nedeni olarak değil, aynı zamanda halk sağlığı ve çevre sağlığı için de bir endişe kaynağı olarak düşünülmelidir. Ayrıca, Batı Avrupa ülkelerinde çevresel kirlilik nedeniyle kaybedilen DALY'lerin yük aralığı 1.0–1.6 milyon DALY olarak hesaplanmıştır. Bu, Avrupa Birliği (AB) Üyesi devletler dâhil olmak üzere Batı Avrupa ülkelerinde trafikle ilgili kirlilikten her yıl en az 1 milyon sağlıklı yaşam yılının kaybedildiği anlamına gelir. Batı Avrupa'daki çevresel kirlilik yükünün çoğunu karayolu trafik gürültüsünden kaynaklanan uyku bozukluğu ve rahatsızlık oluşturmaktadır (WHO, 2011).

Sakatlığa ayarlı sağlıklı yaşam yılları beklentisi (DALE) konusunda yapılan ilk geniş kapsamlı çalışmalardan biri de "Healthy life expectancy in 191 countries, 1999" çalışmasıdır. Çalışmada, 1999 yılında 191 ülke için sağlıklı yaşam beklentisinin (DALE) ilk tahminlerini üretmek için kullanılan yöntemler tanımlanmaktadır. Bunlar, 109 hastalık için insidans, prevalans ve sakatlık dağılımlarına ilişkin tahminlere, ayrıca, yaş grubu, cinsiyet ve dünyadaki bölgelere göre yaralanma nedenlerine ve dünya çapında 60 temsili sağlık araştırmasının analizine dayanmaktadır. DSÖ üyesi ülkelerde kadın ve erkekler için sağlıklı yaşam beklentisini hesaplamak için Sullivan metodu benimsenmiştir. Elde edilen çıktılara göre Japonya, 1999'da doğumda 74,5 yıl ile en yüksek ortalama sağlıklı yaşam beklentisine sahiptir. En alt sıradaki 10 ülkenin, HIV-AIDS salgınının en yaygın olduğu Sahra altı Afrika'sında olduğu görülmekte ve bu ülkelerde doğumda genellikle 35'ten az sağlıklı yaşam beklentisi (DALE) hesaplanmıştır. Sakatlığa ayarlı kaybedilen sağlıklı yaşam yılları, en alttaki ülkelerde toplam yaşam beklentisinin %18'ini temsil etmekte iken, sağlıklı yaşam beklentisinin en yüksek olduğu ülkelerde ise %8 civarına düşmektedir. Küresel çapta, erkek kadın arasındaki sağlıklı yaşam beklentisi (DALE) boşluğu (farkı), toplam yaşam beklentisinde olduğundan daha düşüktür. Sağlıklı yaşam beklentisi ülkeler arasında toplam yaşam beklentisinden daha hızlı bir oranda artmaktadır, bu da ölüm oranlarındaki azalmalara sakatlık yıllarındaki azalmaların eşlik ettiğini düşündürmektedir. Kadınlar daha uzun yaşamalarına rağmen, daha fazla zamanlarını sakatlıkla (sağlıksız) geçirmektedirler. Kişi başına ortalama sağlık harcaması arttıkça, sağlıklı yaşam beklentisi, toplam yaşam beklentisinden daha yüksek oranda artmaktadır (Mathers ve diğerleri, 2001).

Sağlıklı yaşam yılları beklentisine ilişkin yapılan başka çalışmalardan biri de DALE terminolojisinden farklılaşan ve daha basit ve alternatif

sonuçlar üreten “HeaLY” yaklaşımını benimseyen “Measuring the Burden of Disease: Healthy Life-Years” çalışmasıdır. Çalışmada bileşik bir gösterge olarak oluşturulan “HeaLY” in hastalık (morbidity) ve ölümlülük (mortality) bileşenlerinin tek bir terimde bir araya getirildiğini, DALY hesaplamasına göre daha basit ve kullanım kolaylığı olduğu anlatılmaktadır. Gana örneğinin yer aldığı çalışmada erken (prematüre) ölümlülük ve sakatlık (hastalık) kaynaklı 56 farklı koşula ilişkin sayımlardan, ölüm belgelerinden, tıbbi kayıtlardan ve özel çalışmalardan elde edilen verilerle oluşturulan yaşam yılları kaybına (HeaLY) dair sonuçları içeren elektronik bir şablon (spreadsheet) oluşturulmuştur. Çalışmada Gana’daki “HeaLY” kayıplarının üçte ikisinin annelik ve bulaşıcı hastalık kaynaklı olduğu ve büyük ölçüde önlenabilir olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. DALY’lerdeki genç yaş ağırlıklandırmasının o yaştaki ölümlerde HeaLY’lerdekine göre daha büyük bir değere denk gelmesine yol açtığı görülmektedir. Bu çalışmada bahsi geçen şablonun müdahalelere bağlı olarak sağlık durumundaki değişimleri değerlendirmek için bir araç olarak kullanılabilmesi ifade edilmektedir. HeaLY nin sağlık önceliklerini belirlemede ve dezavantajlı grupların tanımlanmasında yardımcı olabilir. Ayrıştırılmış yaklaşımıyla HeaLY şablonu karar verici konumunda bulunan politika yapıcılar daha basit ve anlaşılabilir ve ülke uygulamaları için kullanışlıdır (Hyder ve diğerleri, 1998).

Küresel Hastalık Yüğü (GBD), 2017 çalışmasına ilişkin bir analizin yer aldığı “Global, regional, and national age-sex-specific mortality and life expectancy, 1950–2017” çalışmasında; BM Nüfus Bölümü, Ekonomi ve Sosyal İşler Departmanı (UNPOP), Amerika Birleşik Devletleri Sayım Bürosu, DSÖ ve Küresel Hastalık Yüğü Yaralanmalar ve Risk Faktörleri Çalışması (GBD)’nin önceki tekrarlarının bir parçası olarak, yaşa özel ölüm oranı ve yaşam beklentisine ilişkin Arka Plan Değerlendirmeleri yapılmıştır. GBD çalışması, 1950-2017 arasında 23 yaş grubu, her iki cinsiyet ve 918 yerleşim yeri için (195 ülke/ bölge ile 16 ülkeyi içeren ulusal alt bölge/yerleşim yerleri) ölümlülük oranlarına ilişkin tahmin üretmek üzere mevcut tüm verileri kullanmıştır. Kullanılan veriler, hayati kayıt sistemlerini, örneklem kayıt sistemlerini, hanehalkı anketlerini (tam doğum geçmişleri, özet doğum geçmişleri, kardeş geçmişleri), nüfus sayımlarını (özet doğum geçmişleri, hanehalkı ölümleri) ve Demografik İzleme Sitelerini içerir. Toplamda, bu analiz için 8.259 veri kaynağı kullanmıştır. Ölüm hızları 0-5 ile 15-60 yaş gruplarına ilişkin üretilmiş olup, tüm yerleşim yerleri ve yıllara ilişkin oluşturulacak tam hayat tabloları için model hayat tablosuna girdi oluşturmuşlardır. Çalışmada 25 yaş altı doğurganlığa, eğitime ve gelire dayalı bileşik bir ölçü olan sosyo-demografik İndeks kullanılarak yaşa özel ölüm oranı ile gelişme durumu arasındaki ilişki analiz edilmiştir. GBD 2017’de GBD 2016’ya kıyasla dört ana metodolojik iyileştirme vardır. Çalışmaya, 622 ek veri kaynağı dâhil edilmiş, GBD çalışması tarafından oluşturulan yeni nüfus tahminleri kullanılmıştır.

Ayrıca, analizin farklı bileşenlerinde kullanılan istatistiksel yöntemler daha da standartlaştırılmış ve geliştirilmiş ve zaman içinde 1950'den başlamak üzere yirmi yıl geriye doğru genişletilmiştir (Global Health Metrics, 2018).

Çalışmada küresel düzeyde şu sonuçlara ulaşılmıştır; 1950 yılında ölümlerin %18,7'si kayıtlanırken, 2015 yılında bu oran %58,8'e yükselmiştir. Doğumda yaşam beklentisi erkekler için 1950'de 48,1 iken 2017 yılında 70,5'e yükselmiştir. Kadınlarda doğumda yaşam beklentisi 1950'de 52,9 iken 2017 yılında 75,6'ya yükselmiştir. En büyük ilerleme 0-5 yaş grubunda çocuk ölümlerinde gerçekleşmiştir. Ülkelerde çok büyük düşüşler ve değişkenliklerle beraber, küresel düzeyde beş yaş altı ölüm hızı 1950'de binde 216'dan 2017'de binde 38,9'a düşmüştür. Bununla birlikte dünyada, 5 yaşından küçük çocuklar arasında 5,4 milyon ölüm gerçekleşmektedir. Ayrıca ilerleme, yetişkinler başta olmak üzere özellikle birçok ülkede durgun veya artan ölüm oranlarına sahip olan yetişkin erkekler için, daha az belirgin ve daha değişken olmuştur. Yaş ve cinsiyete özgü ölüm oranının bu çalışmada yapılan analizi, ülkeler arasında nüfus ölüm oranlarında dikkate değer ölçüde karmaşık kalıplar olduğunu göstermektedir. Bu çalışmanın bulguları, birkaç on yıl boyunca önemli yerel, ulusal ve küresel taahhüt ve yatırımı yansıtan 5 yaş altı ölüm oranlarındaki büyük düşüş gibi küresel başarıları vurgulamaktadır. Bununla birlikte, özellikle yetişkin erkekler ve daha az ölçüde kadınlar arasında endişe kaynağı olan ölüm örüntülerine de dikkat çekilmektedir ve bu çalışma süresi boyunca birçok ülkede ölüm oranları durmuş veya bazılarında artışa geçmiş durumdadır (Global Health Metrics, 2018).

Küresel Hastalık Yüğü (GBD) nün ölümlülüğü ilişkin analiz çalışmalarının yanı sıra hastalık-sakatlık (morbidite) analizlerine yönelik çalışmaları da bulunmaktadır. Bunlardan biri de epidemiyolojik dönüşümün nicel analizinin yapıldığı "Global, regional, and national disability-adjusted life years (DALYs) for 306 diseases and injuries and healthy life expectancy (HALE) for 188 countries, 1990–2013: quantifying the epidemiological transition" adlı çalışmadır.

Küresel Hastalık Yüğü Çalışması 2013 (GBD, 2015), sağlık kaybının zaman içinde ve nedenler, yaş cinsiyet grupları ve ülkeler arasında karşılaştırmasını sağlamak için tutarlı bir ölçüm çerçevesi, standart tahmin yöntemleri ve şeffaf veri kaynakları kullanmak suretiyle mevcut tüm epidemiyolojik verileri bir araya getirmeyi amaçlamıştır. GBD, ülkeler ve zaman arasında geniş epidemiyolojik modellerin karşılaştırmalı değerlendirmelerini mümkün kılan, sakatlığa göre ayarlanmış yaşam yılları (DALY'ler) ve sağlıklı yaşam beklentisi (HALE) gibi özet ölçümler oluşturmak için kullanılabilir. Bu özet ölçüler, sosyodemografik gelişimle ilgili epidemiyolojideki değişim bileşenini ölçmek için de kullanılabilir. Çalışmada 188 ülke için 1990, 1995, 2000, 2005, 2010 ve 2013 için DALY'leri ve HALE'leri hesaplamak için yaşa

özel ölümlülük için yayımlanmış GBD 2013 verileri, erken ölüm nedeniyle kaybedilen yaşam yılları (YLL'ler) ve sakatlıkla geçirilen yıllar (YLD'ler) kullanılmıştır. HALE Sullivan yöntemi kullanılarak hesaplanmış olup; %95 belirsizlik aralıkları (UI'ler), her ülke, yaş, cinsiyet ve yıl için yaşa özel ölüm hızlarındaki ve kişi başına YLD'lerdeki belirsizliği temsil eder. Her ülke için 306 nedene ilişkin DALY'ler YLL'ler ve YLD'lerin toplamı olarak tahmin edilmiş olup; %95 belirsizlik aralıkları (UI'ler), YLL ve YLD oranlarındaki belirsizliği temsil eder. Kişi başına gelir, 15 yaşından sonra ortalama eğitim süresi, toplam doğurganlık hızı ve nüfusun ortalama yaşından oluşturulan sosyodemografik durumun bileşik bir göstergesiyle epidemiyolojik geçiş kalıpları nicelleştirilmiştir. Sosyodemografik durum değişkeni, ülke ve zaman ile ilgili varyansı aydınlatmak için ülkeler arası nedenlere göre DALY oranlarına hiyerarşik regresyon uygulanmıştır (GBD, 2015).

Çalışmada küresel düzeyde şu sonuçlara ulaşılmıştır; Doğumda yaşam beklentisi 1990 yılından (65,3) 2013'e (71,5) kadar 6,2 yıl, doğumda beklenen sağlıklı yaşam beklentisi 1990 yılından (56,9) 2013'e kadar (62,3) 5,4 yıl artmıştır. Bulaşıcı, anne, yenidoğan ve beslenme bozuklukları için, küresel DALY sayıları, kaba oranlar ve yaşa göre standartlaştırılmış oranların tümü 1990 ve 2013 yılları arasında düşerken, bulaşıcı olmayan hastalıklar için küresel DALY'ler artmıştır. Sonuçlara göre, artan sosyodemografik durumla birlikte, YLL'lerdeki düşüşler, kas-iskelet sistemi bozuklukları, nörolojik bozukluklar ve zihinsel ve madde kullanım bozukluklarından kaynaklanan YLD'lerdeki artışlar sonucu, YLL'lerden YLD'lere bir kayma ile ilişkilendirilmiştir. Ülkeye özgü tahminlerin çoğunda, yaşam beklentisindeki artış HALE'dekinden daha yüksek olmuştur. DALY'lerin önde gelen nedenleri ülkeler arasında oldukça değişkendir. Küresel seviyede sağlık seviyesi zamanla iyileşiyor. Nüfus artışı ve yaşlanma, DALY'lerin sayısını artırmakta, ancak kaba hızlar nispeten sabit kalmakta, bu da sağlıktaki ilerlemenin sağlık sistemlerinde daha az talep anlamına gelmediğini göstermektedir. Artan sosyodemografik durumun hastalık yükünde yapısal bir değişiklik getirdiği bir epidemiyolojik geçiş anlamlandırması yararlıdır, ancak hastalık yükünde sosyodemografik durumla ilişkili olmayan oldukça çeşitlilik söz konusudur. Bu durum ayrıca, sağlık politikası kararlarını ve ilgili eylemleri uygun şekilde yönlendirmek için DALY'lerin ve HALE'nin ülkeye özgü değerlendirmelerine duyulan ihtiyacın altını çizmektedir (GBD, 2015).

Byess (2015) epidemiyolojik dönüşümün nicelleştirilmesine yönelik bahsi geçen GBD: 1990-2013 (2015) çalışmasına atıfta bulunarak yıllar içinde bulaşıcı olmayan hastalıkların artan yükünün sosyodemografik etkilerden bağımsız olduğuna, ancak gelir ve diğer sosyoekonomik etmenler bakımından son çeyrekte yer alan sahra altı afrika ülkelerinde halen epidemiyolojik geçiş öyküsünün tamamlanmadığına ve bulaşıcı hastalıklar

ve ilişkili anne ve yenidoğan kaynaklı hastalıkların ve bu hastalıklardan kaynaklı ölümlerin halen önemli bir yer kapladığına vurgu yapmıştır. Dünya genelinde bu ülkelerdeki bahse konu bulaşıcı hastalıkların yerini bulaşıcı olmayan hastalıklara bırakmasına dair Omran'ın (1971) epidemiyolojik geçiş teorisinin yerini bulmasına yardımcı olmak ve bu konuda küresel çapta birlikte hareket etmek öncelikler arasına alınabilir.

Romero ve diğerlerinin (2005) Brezilya örneği için Sullivan metoduyla yapılan sağlıklı yaşam beklentisi çalışmasında 2003 yılında Brezilya'da gerçekleştirilen Dünya Sağlık Araştırması'ndan (WHS) elde edilen bilgiler ile farklı sağlık durumu ölçümlerini kullanarak sağlıklı yaşam beklentisini tahmin etmek amaçlanmıştır. Çalışmada, Sullivan yönteminin mortalite (ölümlülük) ve morbidite (hastalık-sakatlık) bilgisini, hesaplanması basit ve yorumlanması kolay tekil bir göstergede birleştirmesi özelliğinden bahsedilmiştir. Sonuçlar, uzun süreli veya günlük aktiviteleri sınırlayan bir hastalık varsa, bu tür aktivitelerin yapılmasındaki zorluk veya fonksiyonel kısıtlamaların şiddetine bakılmaksızın, kaybedilen sağlıklı yaşam yıllarının daha yüksek olduğunu göstermektedir. Fonksiyonel sınırlamanın şiddetine göre ayarlanan sağlıklı yaşam beklentisinin iki ölçüsü (mortalite ve morbidite), özellikle ileri yaşta sağlık durumu algısına dayalı tahminlere çok benzer sonuçlar göstermektedir. Ayrıca, kullanılan tüm ölçümlerde, kaybedilen sağlıklı yaşam yıllarının oranının yaşla birlikte önemli ölçüde arttığı ve kadınların erkeklerden daha uzun yaşam beklentisine sahip olmalarına rağmen, orantılı olarak daha az sağlıklı yaşadıkları görülmüştür (Romero ve diğerleri, 2005).

Hastalık Yükü çalışmalarında Türkiye, Sağlık Bakanlığı öncülüğünde ilk çalışmasını 2004 yılında gerçekleştirmiştir. Dünya Bankası finansmanı ile yürütülen Türkiye Hastalık Yükü Çalışması ile ülkemizdeki mortalite, morbidite, sakatlık nedenleri ve büyüklükleri hakkında veri eksikliği nedeniyle hastalıkların ölümcül ve ölümcül olmayan etkileri ile önemli risk faktörlerini belirlemede gerek duyulan kapsamlı değerlendirme ihtiyacını karşılamak amaçlanmıştır. Çalışmada, ilk kez 1993 yılında hazırlanan ve 1996 yılında geliştirilen Küresel Hastalık Yükü (Global Burden of Disease) yaklaşımı esas alınmış ve 2003'teki son değerlendirmeleri de içeren versiyonu kullanılmıştır (Türkiye Hastalık Yükü Çalışması, 2004).

Bir diğer önemli çalışma ise, Sağlık Bakanlığının talebi üzerine, Washington Üniversitesi Sağlık Ölçütleri ve Değerlendirme Enstitüsü (The Institute for Health Metrics and Evaluation: IHME) işbirliğinde, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü tarafından gerçekleştirilen 2013 yılına ait "Ulusal Hastalık Yükü" çalışmasıdır. Çalışmanın amacı, Türkiye için en doğru ve en güncel veriler kullanılarak elde edilecek en güncel ve en doğru hastalık yükü sonuçlarının ulusal ve uluslararası platformlarda yayımlanmasıdır. Çalışma sonuçları Türkiye'de bulaşıcı hastalıkların yükünün azaldığını,

bulaşıcı olmayan hastalıkların yükünün ise arttığını göstermektedir. Ayrıca, bu çalışma Türkiye’de yaşlı nüfusun payının ve doğuşta yaşama beklentisinin arttığını vurgulamaktadır (HÜNEE, 2016).

Türkiye’de mortalite yüküne dair Tokuç ve diğerleri (2016) tarafından gerçekleştirilen “The Burden of Premature Mortality in Turkey 2001 and 2008” çalışması ise, bu alanda yapılan bir başka çalışmadır. Referans yılı 2014 olan çalışmada standart beklenen yaşam yılları kaybı (Standart Expected Years of Life Lost: SEYLL) cinsiyet, yaş grubu ve ölüm nedenine göre hesaplanmıştır. SEYLL prematüre (erken yaş) ölümlülüğü neticesinde nüfustaki yaşam yılları kaybının bir ölçümünü sunar. Bu kayıplar ölümlerin sayısının, ölümün meydana geldiği yaştaki standart yaşam beklentisi ile çarpımı olarak hesaplanır. Çalışmanın sonuçlarına göre, SEYLL 2001 yılında 4.104.253 olarak bulunmuşken, 2008 yılında bu değer 4.472.443’e yükselmiştir. Aynı dönemde kadınların kayıp yıl oranı %42,7’den %43,9’a yükselmiştir. Erken yaş (prematüre) ölümlülüğüne ilişkin 2001 yılında ilk 5 ölüm nedeni sırasıyla kardiyovasküler sistem hastalıkları (%34,72), perinatal koşullar (%12,69), neoplazmlar-kanserler (%12,51), dışsal yaralanmalar (%7,66) ve enfeksiyon ve parazitik hastalıklar (%6,57) iken, 2008 yılında kardiyovasküler sistem hastalıkları (%41,17), neoplazmlar-kanserler (%14,63), solunum sistemi hastalıkları (%9,81), perinatal koşullar (%5,59) ve dışsal yaralanmalar (%5,29) olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye’de erken yaş ölümlerinin büyük çoğunluğunun bulaşıcı olmayan (non-communicable) hastalıklar nedeniyle gerçekleştiğini söylemek bu çalışmanın sonuçlarına göre mümkündür. Enfeksiyon ve parazitik hastalıklar, perinatal koşullar ve konjenital anomaliler 2001 ile 2008 arasında azalırken, aynı dönemde kardiyovasküler hastalıklar, kanserler ve solunum sistemi hastalıkları önemli ölçüde artmıştır. Sağlık sistemi üzerinde bulaşıcı olmayan (kronik-insan yapımı) hastalık yükünün yıllar içinde arttığını ve politikaların özellikle önlenebilir ve erken yaş ölümlerini azaltmaya yönelik erken teşhis ve düzenli izleme içeren ulusal hastalık önlem programları geliştirmeyi amaçlaması gerekmektedir (Tokuç ve diğerleri, 2016).

Türkiye’nin 2000’li yıllarda Dünya Sağlık Örgütü Avrupa Bölgesinde güvenilir ve zamanlı ölüm nedeni istatistikleri yayımlamayan tek ülke olduğu söylenir (Akgün ve diğerleri, 2007). Türkiye’nin demografik geçiş öyküsü eşliğinde bir de Epidemiyolojik Geçiş Tarihi bulunmaktadır. Hastalık Yüklü yaklaşımıyla gerçekleştirilen Akgün ve diğerlerinin (2007) çalışması bu konuda yapılmış önemli çalışmalardandır. Çalışmada ölümlerin önde gelen nedenlerinin “bulaşıcı olmayan hastalıklar”, “perinatal durumlar” ve “alt solunum yolu enfeksiyonları” olduğu Türkiye’nin epidemiyolojik geçişini henüz tamamlamadığı belirtilmektedir. Çalışma, Türkiye’deki ölüm düzeyi ve ölüm nedenlerine ilişkin kalıpları ölçmek için hayati kayıt

sisteminin eksikliğini kilit nokta olarak vurgulamıştır. Çalışmada, hastalık yükü metodolojisi, hesaplamalar için bir çerçeve sağlamıştır. Ve son olarak çalışmada ölüm kayıt sisteminin güçlendirilmesi gerekliliği belirtilmiştir.

Washington Üniversitesi Sağlık Ölçütleri ve Değerlendirme Enstitüsü (IHME) tarafından gerçekleştirilen 2010 yılına ait Ulusal Hastalık Yükü çalışmasında, 'Türkiye Profili' adıyla da bir çalışma yayımlanmıştır. Çalışmanın sonuçlarına ilişkin özet bilgiler şu şekildedir; Kaybedilen yaşam yılları (YLL) erken ölümlerin miktarını, genç ölümleri yaşlı ölümlerden daha fazla ağırlıklandırarak ölçer. Sakatlıkla geçirilen yıllar (YLD) ise farklı koşulların yaygınlığının şiddetine göre ağırlıklandırılmasıyla tahmin edilmektedir. Sakatlığa ayarlı yaşam yılları (DALY'ler), bir nüfustaki hem kaybedilen yaşam yıllarına ilişkin erken ölümleri (YLL'ler) hem de sakatlıkla geçirilen yıllara ilişkin engelliliği (YLD'ler) ölçer. Türkiye'de 2010 yılında DALY'lerin ilk üç nedeni iskemik kalp hastalığı, serebrovasküler hastalık ve majör depresif bozukluktur. Genel olarak, Türkiye'de en fazla hastalık yükünü oluşturan üç risk faktörü diyet riskleri, tütün kullanımı ve yüksek vücut kitle indeksidir (IHME, 2010).

Yaşa göre standartlaştırılan ölüm oranları yaş ve nüfus yapısındaki değişiklikleri ayarlayarak ülkeler arası ve yıllar içinde anlamlı karşılaştırma yapılabilmesine ve hangi alanlarda geride kaldığına dair bilgi edinmeye imkân sağlamaktadır. Yaşam beklentisi (LE), ölüm oranını içerirken, sağlığa göre ayarlanmış yaşam beklentisi (HALE), ideal sağlıktan daha az yaşanılan yılları da içerir. 2010 yılında Türkiye benzer özellikler taşıyan karşılaştırmalı ülkeler arasında, yaşa göre standardize edilmiş ölüm oranında 6. sırada yer alırken, yaşa göre standardize edilmiş sakatlıkla geçirilen yıllar (YLD) oranında ise 11. sırada yer almıştır (IHME, 2010).

Özdemir'in (2015) İzmir özelinde yaptığı çalışmada, Türkiye'de ölümlülük kayıt ve istatistiklerinin derlendiği, 2009 yılında kurulan TÜİK Ölüm Raporlama Sisteminin (Death Reporting System) özellikle ölüm nedenlerinin raporlanmasına ilişkin kalitesini ve tamlığını değerlendirmiş, ihtiyaçlara cevap vermesinin yanında istenilen nitelikte olup olmadığının ve kapsamının ölçülmesi gerektiğini savunmuştur. Sonuç olarak, Özdemir (2015) çalışmasında TÜİK tarafından işlenen ölüm (raporlama) bildirim sisteminin ölüm nedenlerini ölçmede Türkiye için gelişmiş bir kayıt sistemi olarak kabul etmekte, ancak güvenilirliği ve geçerliliğinin detaylı bir araştırma programı ile değerlendirilmesinin önemini epidemiyoloji ve halk sağlığına yön verecek politikaların öncelikli verisi olarak kullanılacak olması nedeniyle vurgulamıştır. Çalışmada özellikle kötü tanımlanmış (ill-defined) neden olarak ifade edilen ve kodlanan hastalıklarda 2009 yılından sonra sistemin kurulmasıyla radikal bir iyileşmenin olduğu gösterilmiştir.

Beyazıt (2019), Türkiye’de ölüm nedenlerini sağlık kurumları açısından incelediği yüksek lisans tezinde, Türkiye’de 2009 yılına kadar ölüm nedenlerinin tarihsel arka planını dünyada ve Türkiye’de epidemiyolojik ve demografik geçiş öyküsü eşliğinde gözden geçirmiş ve 2009’dan sonra Türkiye’de ölüm nedenleriyle ilgili yeni sistemi ölüm bildiriminden sorumlu sağlık kurumları açısından incelemiştir. Ayrıca, ölüm nedenlerine göre hastalık analizlerinde bulaşıcı ve bulaşıcı olmayan hastalıkları ayırt eden epidemiyolojik perspektif benimsenmiştir. Çalışmada, gelişmekte olan sağlık sistemlerinin etkisi ve dünyadaki ortalama yaşam beklentisinin iyileşmesiyle birlikte, bulaşıcı hastalıkların azalan etkisiyle ve yaşlanma olgusuyla karşı karşıya kalındığı, Türkiye’de ölümlere neden olan hastalıkların 2000’li yıllara kadar bulaşıcı olmayan formlara doğru evrildiği, ancak son dönemlerde Türkiye’nin epidemiyolojik geçişi incelendiğinde, bulaşıcı hastalıkların yeni ortaya çıkan etkilerine rastlandığı da ifade edilmiştir (Beyazıt, 2019).

Türkiye İstatistik Kurumu da Sullivan metodu kullanarak 2017 ve 2019 yılları arası için sağlıklı yaşam yılları tahmini yapmıştır. Metaveri bilgilerine göre (TÜİK, 2020):

“En az bir sağlık sorunu nedeniyle son 6 aydır günlük aktivitelerinizde kısıtlama oldu mu?” sorusundan elde edilen veriler kullanılarak hesaplanmıştır. Türkiye İstatistik Kurumu tarafından yapılan Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması’nın katılımcısının algı ve beyanı ile hayat tablosu sonuçlarına dayanmaktadır.”

2017-2019 hayat tablolarında Sağlıklı Yaşam Yılları erkeklerde 59,1, kadınlarda 55,4 olarak tahmin edilmiştir (TÜİK, 2020).

VERİ VE YÖNTEM

Hayat tablolarında 0 ile 4 yaş arası ölümler beş yaş altı ölümler olarak adlandırılmaktadır. Beş yaş altı ölümleri özellikle gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde halen yüksek seviyelerde gözlenmektedir. Bu da çocukluk döneminde ve yaşlılık döneminde yüksek olan, yaşa göre ölümlülük grafiğinde incelenirse iki tepeli bir durum ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle beş yaşında beklenen hayatta kalma süreleri (e_5), o ülkelerin yetişkin ölümlülüğü ile ilgili bilgi almak konusunda faydalı bir göstergedir. Bu doğrultuda, Türkiye için 1920 ile 2019 yılları arasında kadınlar ve erkekler için beşer yıllık hayat tablolarını oluşturmak için e_5 değerlerine odaklanılmıştır.

TÜİK tarafından yaşa göre ölüm istatistikleri 2009 yılından itibaren yayımlanmaktadır. Bu nedenle, 2010, 2015 ve 2019 yıllarına ait değerlere o yıllardaki ölüm istatistikleri ile o yıllardaki nüfustan faydalanılarak oluşturulan hayat tablolarından ulaşılmıştır.

Daha önceki yıllar için ise, 1935 ve 2005 yılları arasında yapılmış olan sayımlar kullanılarak, kuşak yaklaşımı ile on yıllık hayatta kalma oranları hesaplanmıştır. Daha sonra bu oranlar 1985 yılı ve öncesi için “Coale-Demeny Doğu”, 1985 sonrası için ise “Coale-Demeny Batı” model hayat tabloları kullanılarak, her yaş grubu için interpolasyon yapıp ölümlülük seviyeleri bulunmuş ve yaş gruplarının ortalaması alınarak 1945 ve 2005 yılları arası her 10 yıl için ortalama ölümlülük seviyeleri bulunmuştur. Daha sonra bu değerler aracılığıyla, tekrar “Coale-Demeny” model hayat tabloları aracılığıyla interpolasyon yöntemi kullanılarak e_5 değerleri tahmin edilmiştir.

Burada ilk olarak 5 yıl için ortalama ölümlülük seviyeleri tahmin edilmiştir. Ancak, sayımlar arası göçün etkisinden dolayı sonuçlarda anlamsızlık olduğu için 10 yıl kullanılarak bu sorun giderilmeye çalışılmıştır. Uygun hayat tabloları seçilirken, çocuk ölümlülüğünde 1985 ve öncesinde Türkiye için en uygun model olduğu için “Coale-Demeny Doğu” model hayat tablosu (Demirci, 1987), literatürde Türkiye’nin ölümlülük yapısını en iyi yansıtan model hayat tablolarından biri olduğu için de 1985 sonrasında “Coale-Demeny Batı” model hayat tablosu kullanılmıştır (Yıldırım ve Sucu, 2013).

Daha önce yapılan çalışmalar incelendiğinde, kadınlar için e_5 değerlerinin her yılda erkeklerden fazla olması ve her iki cinsiyet için de her yılda artması beklenmektedir. Tahmin ettiğimiz sonuçlar incelendiğinde; 1945, 1955 ve 1985 yıllarında erkeklere ait değerlerin kadınlardan yüksek olduğu görülmüştür. Bu nedenle de 1945 ve 1955 yılları için Shorther ve Macura’nın (1982) çalışmasında Türkiye için kullandığı değerler alınmış ve 1985 yılı için ise doğrusal regresyon yöntemiyle e_5 değerleri tahmin edilerek bu sorun giderilmiştir. Ayrıca, 2005 değerlerinin de 1995 ve 2010 değerlerinden oldukça düşük olduğu görülmüş ve bu değerlerde doğrusal regresyon yöntemi ile tahmin edilmiştir.

Daha sonra ara dönemler ve 1945 yılından önceki dönemler doğrusal olarak tahmin edilmiştir. Burada 1945 yılı öncesinde eğimden kaynaklı olarak erkek değerlerinin, kadın değerlerinden yüksek olduğu gözlenmiştir. Bunun önüne geçmek için ise, 1945 yılı öncesinde ilk olarak kadınlara ait değerler tahmin edilmiş, daha sonra ise bu değerler doğumda cinsiyet oranına (1,05) bölünerek erkek değerleri tahmin edilmiştir.

Son olarak bulunan değerler incelendiğinde, kadınlara ait e_5 değerlerinin tüm yıllar için erkeklere ait değerlerden yüksek olduğu ancak, her iki cinsiyet içinde yıllara göre bazı dalgalanmalar olduğu gözlenmiştir. Bunun içinde tüm değerler doğrusal regresyon yöntemiyle tahmin edilmiş ve 1920-2019 yılları arası her 5 yıl için nihai e_5 değerleri elde edilmiştir.

Elde edilmiş e_5 değerleri kullanılarak MORTPAK 4.3 (Birleşmiş Milletler, 1988) paket programının “MATCH” modülü aracılığıyla kadın ve erkekler

için yaş gruplarına göre hayat tabloları elde edilmiştir. Bu modül, Coale-Demeny regresyon eşitliklerini kullanarak, kullanıcı tarafından girilmiş olan ölümlülük bilgisi yardımıyla hayat tablolarını oluşturmaktadır. (Bakar, 2020)

Daha sonra yaş gruplarına göre oluşturduğumuz hayat tablolarında ki ölüm olasılıklarını $({}_nq_x)$ kullanarak "UNABR" modülü aracılığıyla tekli yaşlara göre hayat tabloları oluşturulmuştur. Bu modül, girilmiş olan ölüm olasılıklarıyla, Heligman ve Pollard'ın (1980) ölümlülük modelindeki 8 parametreyi en küçük kareler yöntemi kullanılarak, tekli yaşlara göre hayat tablosu oluşturmaktadır.

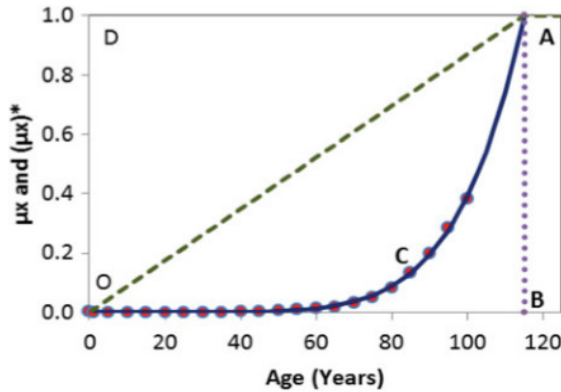
Yapılan tüm işlemler sonucunda, her iki cinsiyete göre 1920 ve 2019 yılları arasında her beş yıl için 0 ile 100 yaş aralığında hayat tabloları oluşturulmuştur. Bundan sonra amaç, bu tabloları kullanarak sağlıklı yaşam beklentisi (HALE) ve kaybedilen sağlıklı yaşam yılı (HLYL) değerlerini bulmaktır.

Bu hesaplamaları yapmak için ilk olarak basitçe, önemli bir sağlık parametresine sahip iki parametrelili bir model önerilmiştir:

$$\mu_x = \left(\frac{x}{T}\right)^b$$

T parametresi, $\mu_x = 1$ ve b'nin μ_x eğriliğini ifade eden önemli bir sağlık durumu parametresi olduğu yaştır. Sağlık durumları iyileştikçe b yükselir. Şekil 1'de x yaşına karşı μ_x değerleri gösterilmektedir.

Şekil 1 – Yaşam, Ölüm ve Sağlık Alanlarının Şematik Gösterimi

Kaynak: Skiadas (2018)

Skiadas (2018) (ODACO) altındaki alanı 'Yaşam Alanı' ve (OCABO) altındaki alanı da 'Ölümlülük Alanı' olarak tanımlar. Aşağıdaki formül ile

bize basit bir şekilde $[0, T]$ yaş aralığında, şekilde [OCABO] olarak gösterilen kısmın altındaki E_x alanını bulmak için kullanılmaktadır.

$$E_{\text{Ölüm}} = \frac{T}{b + 1}$$

Uzunluğu T ve yüksekliği 1 olan dikdörtgenin altındaki alan $E_{\text{Toplam}} = T$ 'yi verir. Sağlık alanı olarak tabir edilen bu alan aşağıdaki formül ile hesaplanmaktadır.

$$E_{\text{Sağlık}} = T - E_{\text{Ölüm}} = T - \frac{T}{b + 1} = \frac{bT}{b + 1}$$

Bu denklemden çıkan sonuç neticesinde “ b ” göstergesi bulunmaktadır;

$$\frac{E_{\text{Sağlık}}}{E_{\text{Ölüm}}} = b$$

Burada bulunan “ b ” göstergesi, sağlıklı yaşam kaybı yıllarının en basit göstergesidir. Bu ilişkilerden başka bir denklem daha elde edilmektedir;

$$\frac{E_{\text{Toplam}}}{E_{\text{Ölüm}}} = b + 1$$

Bu tahmin kümesini bir model olmadan uygulamak için, m_x veya q_x mortalite biçimine ihtiyacımız vardır. Gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra aşağıdaki formül bulunmaktadır.

$$b + 1 = \frac{E_{\text{toplaml}}}{E_{\text{ölüm}}} = \frac{xm_x}{\sum_0^x m_x}$$

$$\frac{E_{\text{Sağlık}}}{E_{\text{Ölüm}}} = b = \frac{xm_x}{\sum_0^x m_x} - 1$$

Skiadas (2018) ilk hesaplama yaklaşımında kullanılan ‘Toplam Alan/Ölümlülük Alanı’ sonucu bulunan $(b+1)$ parametresinin de sağlık göstergesi (bx) olarak kullanılabileceğini, alternatif olarak üretilen ‘Sağlık Alanı/Ölümlülük Alanı’ yaklaşımındaki (b) parametresinden daha basit hesaplandığını ve iyi sonuçlar verdiğini belirtmektedir. Bu çalışmada bahse konu ilk yaklaşım benimsenmiş olup, bu formüller kullanılarak Skiadas (2018) tarafından oluşturulan program (excel dosyası) yardımıyla 1920-2019 arası 5’er yıllık olarak kadın ve erkekler için sağlıklı yaşam beklentisi (HALE) ve kaybedilen sağlıklı yaşam yılı (HLYL) değerleri tahmin edilmiştir. (Program of ASMDA2019- Demographics 2019).

Programda izlenen hesaplama yönteminde kullanılan formüller basitçe, yukarıda ifade edilen 'Toplam Alan/Ölümlülük Alanı' yaklaşımına uyumlu olarak aşağıda belirtilmiştir;

Sağlıklı Yaşam Yılları Kaybı göstergesi olarak tahmin aracı (estimator) b_x ;

$$b_x = \frac{x\mu_x}{\int_0^x \mu_s ds}$$

Denklemden μ_x ölümlülük parametresi (m_x) olarak düşünülebilir. Kümülatif ölümlülük M_x ise;

$$M_x = \int_0^x \mu_s ds \approx \int_0^x \left(\frac{dx}{lx}\right)$$

Denklemden yer alan dx oluşturduğumuz hayat tablosuna ait x yaşındaki ölüm kümesini ve lx aynı hayat tablosundaki x yaşta kalan nüfusu ifade etmektedir. Başlangıç nüfusu ($x=0$) 100.000 olarak alınmıştır.

Ortalama ölümlülük (M_x/x) aşağıdaki gibi hesaplanır;

$$\overline{M}_x = \frac{M_x}{x} \approx \frac{\sum_0^x \left(\frac{dx}{lx}\right)}{x}$$

Daha sonra kaybedilen kişi yılları (PLYL) aşağıdaki şekilde elde edilir;

$$PLYL = \frac{dx}{\overline{M}_x} = \frac{xdx}{M_x}$$

Sonuç olarak b_x aşağıdaki gibi elde edilir.

$$b_x = \frac{x\mu_x}{\int_0^x \mu_s ds} \approx \frac{PLYL}{lx} = \frac{xdx}{l_x M_x} = \frac{xdx}{l_x \sum_0^x \left(\frac{dx}{lx}\right)}$$

Programda, yukarıda bahsedilen yöntemin uygulanması için mevcut hayat tablomuza 4 ilave sütun daha eklenmesi gerekmiştir. İlk olarak, kümülatif ölümlülük $M = \sum_0^x \mu_x M = \sum_0^x \mu_x$ olarak hesaplanmıştır. Ortalama ölümlülük ise (M/x) = $\sum_0^x \mu_x / x(M/x) = \sum_0^x \mu_x / x$ olarak ikinci sütunda verilmiştir. Kaybedilen kişi yaşam yıllarına ilişkin (PLYL) göstergesi ise $PLYL = xd_x / \sum_0^x \mu_x$ $PLYL = xd_x / \sum_0^x \mu_x$ olarak üçüncü sütunda verilmiştir. Burada d_x oluşturduğumuz hayat tablosunda yer alan dx sütunundan alınmıştır. Son sütunda, Sağlıklı Yaşam Yılları Kaybı (HLYL) göstergesi olarak tahmin aracı (estimator) b_x , PLYL değerinin hayat tablosu l_x değerine bölünmesiyle elde edilir (Program of ASMDA2019-Demographics 2019).

BULGULAR

Hayat tablolarından elde edilen yaşam beklentisi (LE)'ne ek olarak, sağlıklı yaşam beklentisi (HALE) ve kaybedilen sağlıklı yaşam yılı (HLYL) parametreleri Tablo 1'de 1920, 1955, 1985 ve 2019 yılları için cinsiyete göre özetlenmiştir. Bu tarihler seçilirken Türkiye'nin demografik dönüşüm süreci ile beşli yıllar için hesaplanmış olduğumuz doğumda yaşam beklentilerinin değişimleri dikkate alınmıştır (HÜNEE, 2010). Ek A tablo incelendiğinde, 1920 yılında doğumda yaşam beklentisi kadınlarda 21,36 yıl, erkeklerde ise 17,35 yıl olarak tahmin edilmiştir. 2019 yılında ise doğumda yaşam beklentisi kadınlarda 82,76 yıl, erkeklerde ise 77,07 yıl olarak tahmin edilmiştir. Doğumda yaşam beklentisinin her iki cinsiyet için de belirlenen dönemler içinde yaklaşık 20'şer yıl arttığı görülmektedir. Bu artışın kadınlarda, erkeklere göre biraz daha fazla olduğu gözlenmektedir.

Sağlıklı yaşam beklentisine baktığımızda ise, her iki cinsiyet için de 1985 yılında bir miktar artış olduğu ve daha sonra azaldığı görülmektedir. 1920 yılında sağlıklı yaşam beklentisi kadınlarda 15,94 yıl, erkeklerde ise 12,68 yıl olarak tahmin edilmiştir. 2019 yılında ise sağlıklı yaşam beklentisi kadınlarda 73,12 yıl, erkeklerde ise 67,54 yıl olarak tahmin edilmiştir.

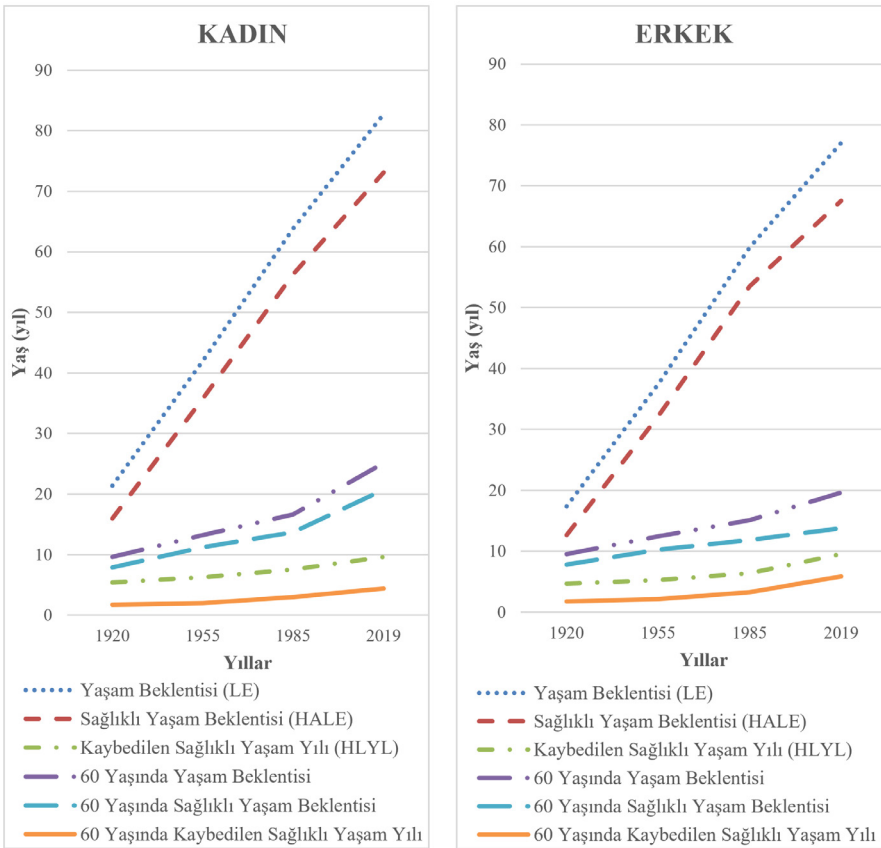
Kaybedilen sağlıklı yaşam yıllarına baktığımızda ise, 1920 yılında kadınlarda kaybedilen sağlıklı yaşam yılı 5,42 yıl, erkeklerde ise 4,67 yıl olarak tahmin edilmiştir. 2019 yılında ise kaybedilen sağlıklı yaşam yılı kadınlarda 9,64 yıl, erkeklerde ise 9,53 yıl olarak tahmin edilmiştir. Her iki cinsiyet için de yıllar arttıkça, bir artış olduğu görülmektedir. Ancak, her yıl için kadınlarda kaybedilen sağlıklı yaşam yılının erkeklere göre daha fazla olduğu görülmektedir. Bunun sonucu olarak da kadın ve erkek arasında sağlıklı yaşam beklentisinde fark, doğumda yaşam beklentisindeki farka göre daha yüksektir. Şöyle ki, doğumda yaşam beklentisi 1920 ile 2019 yılları arasında kadınlar için 61,40 yıl, erkeklerde ise 59,72 yıl artmıştır. Fakat sağlıklı yaşam beklentisinin kadınlar için 57,19 yıl, erkekler için ise 54,86 yıl arttığı gözlenmiştir. Kadınlar için sağlıklı olmadan geçen süre 4,21 yıl, erkekler için ise 4,86 yıl artmıştır.

60 yaşındaki parametreleri incelediğimizde; 1920 yılında her iki cinsiyet için de hem doğumda yaşam beklentisinin, hem de sağlıklı yaşam beklentisinin yaklaşık olarak eşit olduğu gözlenmiştir. Daha sonraki yıllarda ise giderek artan bir şekilde kadınlar için bu değerlerin erkeklerden fazla olduğu, 2019 yılında ise doğumda yaşam beklentisi farkının 5,52 yıl, sağlıklı yaşam beklentisi farkının ise 6,95 yıl fazla olduğu gözlenmiştir. Kaybedilen sağlıklı yaşam yıllarına baktığımızda; 0 yaşında gözlemlenen değerlerin aksine erkeklerde kaybedilen sağlıklı yaşam yılının kadınlara göre daha fazla olduğu görülmektedir. Bu da kadınlarda 60 yaşından sonra sağlıklı yaşam

beklentisi ile yaşam beklentisi arasındaki farkın daha az olduğu, 60 yaşına ulaşmış bir kadının, aynı yaşa ulaşmış bir erkeğe göre sağlıklı olarak daha uzun süre yaşayacağı tahmin edilmektedir. Bu fark yıllar geçtikçe artmaktadır.

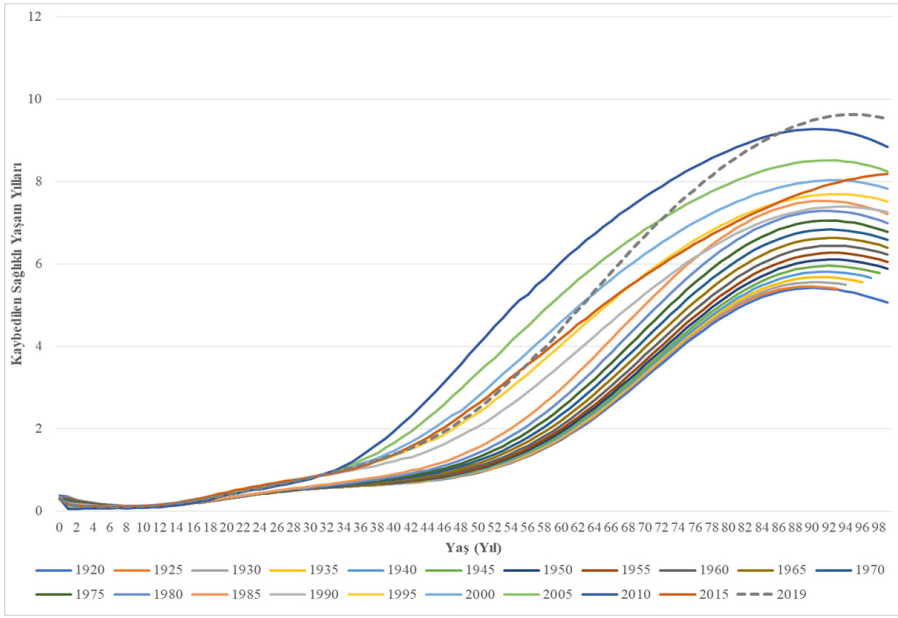
Aşağıda Şekil 2’de ise, Ek A’nın özeti gösterilmektedir. Şekil 2’ye göre, 60 yaşında kaybedilen sağlıklı yaşam yıllarındaki değişimin zamanla erkeklerde kadınlara göre daha belirgin olduğu görülmektedir.

Şekil 2 - Parametrelerin Cinsiyete göre Karşılaştırılması, 1920, 1955, 1985, 2019

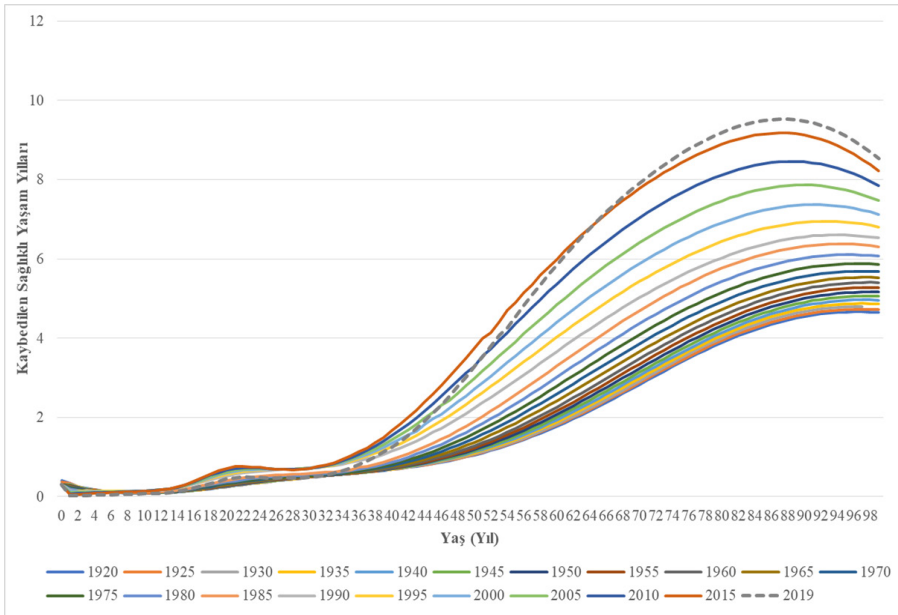

Aşağıda, ayrıca kadın ve erkekler için kaybedilen sağlıklı yaşam yılı ve kaybedilen kişi yaşam yılları Şekil 3, Şekil 4, Şekil 5 ve Şekil 6’da gösterilmiştir. Her iki göstergede de (HLYL ve PLYL) kadınların zamanla daha ileri yaşlara geçtiği görülebilir. Bu durum, özellikle kadınlarda ölümlerin ileri yaşlara doğru sıkışmasıyla da ilişkilendirilebilir.

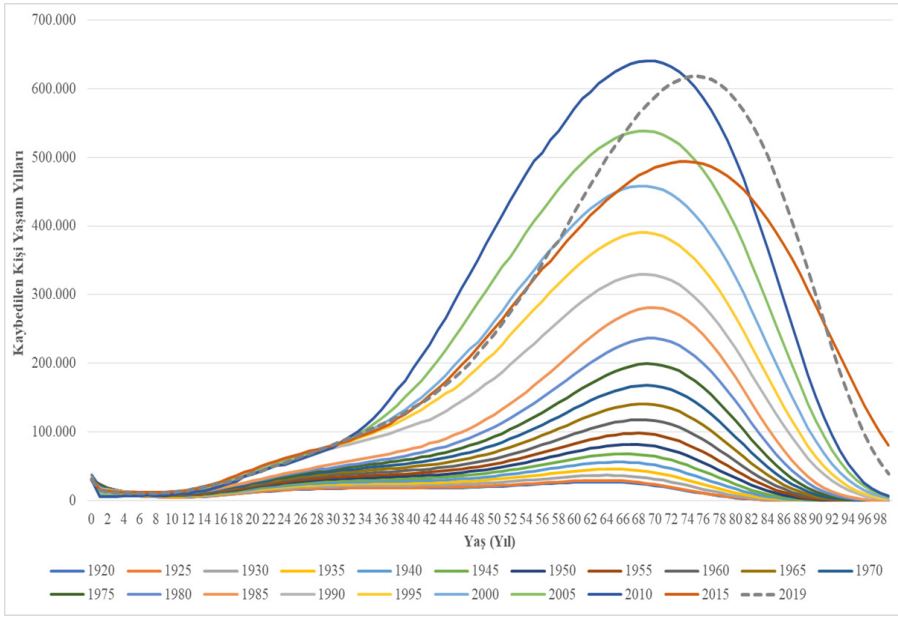
Şekil 3 - Kadınlarda Yıllara ve Yaşa Göre Kaybedilen Sağlıklı Yaşam Yılları

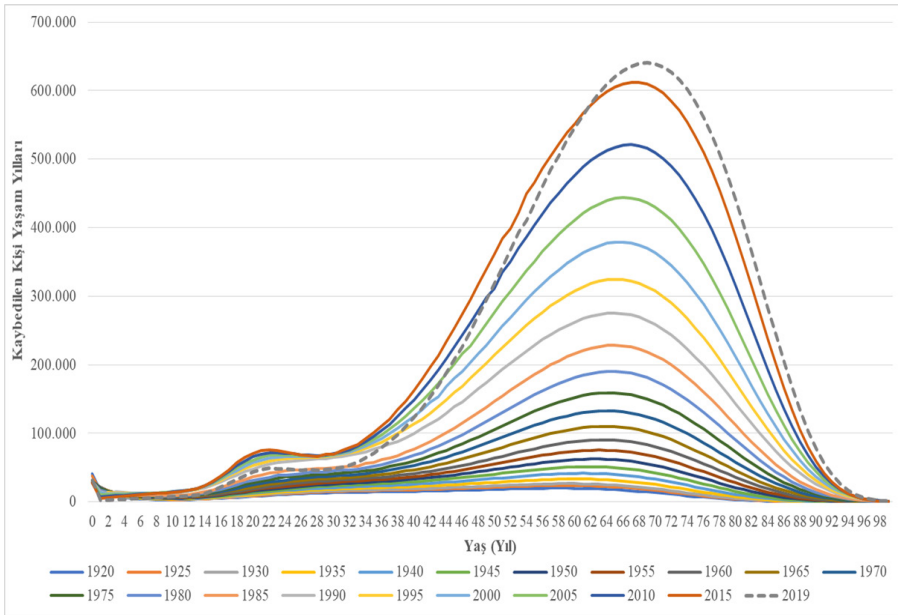
Şekil 4 - Erkeklerde Yıllara ve Yaşa Göre Kaybedilen Sağlıklı Yaşam Yılları

Şekil 5 - Kadınlarda Yıllara ve Yaşa Göre Kaybedilen Kişi Yaşam Yılları

Şekil 6 - Erkeklerde Yıllara ve Yaşa Göre Kaybedilen Kişi Yaşam Yılları

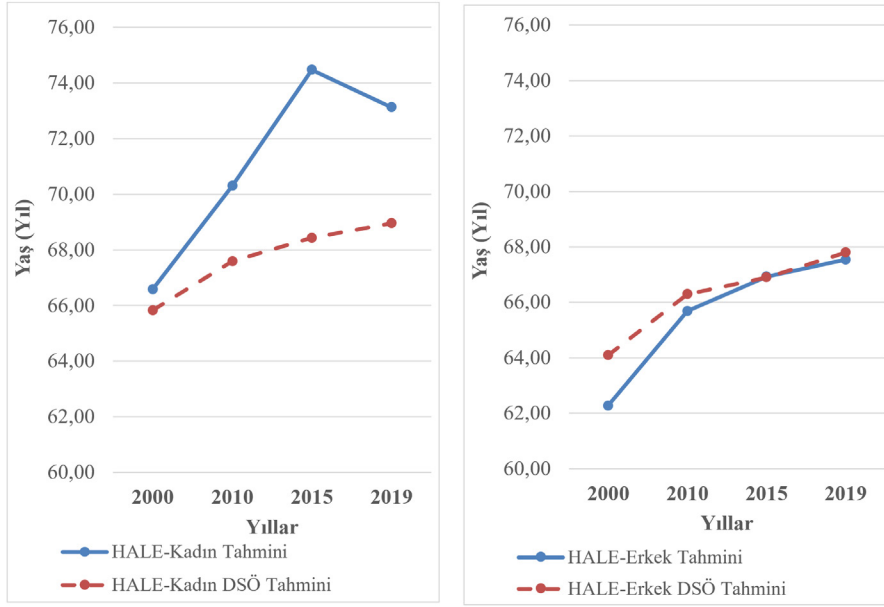
DÜNYA SAĞLIK ÖRGÜTÜ İSTATİSTİKLERİ İLE KARŞILAŞTIRMA

DSÖ, 1999 yılında tüm üye devletler için yıllık olarak hayat tabloları oluşturmaya başlamıştır (DSÖ, 2018). Bununla birlikte, sağlık istatistikleri açısından üye ülkelerin sağlıklı yaşam beklentisi değerleri de tahmin edilmektedir. Sullivan yöntemi kullanılarak yaşa ve cinsiyete göre öngörüler yapılmaktadır. Tüm üye ülkeler için 2000, 2010, 2015 ve 2019 yıllarına ait değerler DSÖ tarafından yayımlanmıştır.

Tablo 2 ve 3'te 2000, 2010, 2015 ve 2019 yılları için tahmin ettiğimiz değerler ile DSÖ'nün yapmış olduğu tahminler ve bunların karşılaştırılması görülmektedir. 2020 yılına ait Türkiye için ölüm istatistikleri ile DSÖ tarafından konu ile ilgili istatistikler yayımlanmadığı, ayrıca Covid-19 pandemi sürecinin istatistiksel olarak tahminlerimizi etkilemesi beklendiği için 2020 yılı bu çalışmada göz ardı edilmiştir.

Buna göre, DSÖ'nün HLYL tahminlerinin kadınlar için tüm yıllarda yüksek olduğu, erkekler için ise HLYL tahminlerinin yakın olduğu görülmektedir. Ayrıca, Şekil 7'den zaman içinde sağlıklı yaşam beklentisi tahminlerinin erkekler için yakınlaştığı, kadınlar için ise 2015'e kadar uzaklaştığı, daha sonra ise yakınlaşmaya başladığı görülmektedir. Bu da erkekler için veri kalitesinin ve tahminlerimizin daha iyi olduğunu göstermektedir. Kadınlar için yapılan tahminler ile DSÖ istatistikleri arasındaki farkın e_5 değerlerinin tahmininden ve yapılan interpolasyon hesaplamalarından kaynaklanan sapmalardan kaynaklanabileceği gibi seçilen model hayat tablosunun uygunluğu ile DSÖ'nün kullandığı hesaplama yöntemlerinden de kaynaklanmış olabileceği düşünülmektedir.

Şekil 7. Kadın ve Erkek için 2000, 2005, 2010 ve 2015 Yılları Doğumda Sağlıklı Yaşam Beklentisi Değerlerinin Karşılaştırılması

Tablo 1 – Kadınlar için 2000, 2010, 2015 ve 2019 Yılları Tahminlerinin DSÖ Tahminleri ile Karşılaştırılması

Parametreler	KADIN											
	2000			2010			2015			2019		
	DSÖ Tahminleri	Doğrudan Tahmin	Fark	DSÖ Tahminleri	Doğrudan Tahmin	Fark	DSÖ Tahminleri	Doğrudan Tahmin	Fark	DSÖ Tahminleri	Doğrudan Tahmin	Fark
LE	76,85	74,62	2,23	79,08	79,59	-0,51	80,06	82,66	-2,60	80,67	82,76	-2,09
HALE	65,83	66,59	-0,76	67,60	70,31	-2,71	68,43	74,47	-6,03	68,96	73,12	-4,17
HLYL	11,02	8,03	2,98	11,48	9,28	2,20	11,63	8,19	3,43	11,72	9,64	2,08
60 Yaşında LE	22,69	19,52	3,17	22,55	21,63	0,92	22,92	26,10	-3,18	23,24	25,15	-1,91
60 Yaşında HALE	17,03	14,91	2,11	16,75	15,58	1,17	17,08	21,90	-4,82	17,31	20,72	-3,41
60 Yaşında HLYL	5,66	4,61	1,06	5,80	6,05	-0,25	5,84	4,20	1,64	5,93	4,43	1,50

Tablo 2 – Erkekler için 2000, 2010, 2015 ve 2019 yılları Tahminlerinin DSÖ Tahminleri ile Karşılaştırılması

Parametreler	ERKEK											
	2000			2010			2015			2019		
	DSÖ Tahminleri	Doğrudan Tahmin	Fark	DSÖ Tahminleri	Doğrudan Tahmin	Fark	DSÖ Tahminleri	Doğrudan Tahmin	Fark	DSÖ Tahminleri	Doğrudan Tahmin	Fark
LE	71,94	69,66	2,28	74,65	74,16	0,49	75,39	76,11	-0,72	76,44	77,07	-0,63
HALE	64,13	62,29	1,85	66,30	65,70	0,60	66,94	66,93	0,01	67,81	67,54	0,27
HLYL	7,80	7,37	0,43	8,35	8,46	-0,11	8,46	9,18	-0,73	8,64	9,53	-0,89
60 Yaşında LE	20,11	16,91	3,20	19,76	18,12	1,64	19,85	18,81	1,04	20,61	19,63	0,98
60 Yaşında HALE	15,63	12,51	3,12	15,10	12,75	2,35	15,21	12,82	2,39	15,79	13,77	2,02
60 Yaşında HLYL	4,48	4,40	0,08	4,66	5,37	-0,71	4,65	5,99	-1,35	4,82	5,86	-1,04

SONUÇ

Bu çalışmada, Türkiye’de yapılmış olan nüfus sayımlardan ve kayıt sistemi verilerinden faydalanılarak, kuşak yaklaşımı ile hayatta kalma oranları hesaplanmış ve model hayat tabloları kullanılarak e_5 değerleri elde edilmiştir. Bu değerler ile her iki cinsiyet için 1920-2019 yılları arasında beşer yıllık özet hayat tabloları oluşturulmuş, daha sonra ise bu tablolar Heligmann-Pollard (1980) ölümlülük modeli kullanılarak tam hayat tablolarına dönüştürülmüştür.

Bu tablolar kullanılarak, Skiadas (2018) yöntemi ile kadın ve erkekler için 1920-2019 yılları arasında beşer yıllık “sağlıklı yaşam yılı beklentileri”, “kaybedilen sağlıklı yaşam yılları”, “kaybedilen kişi yaşam yılları” değerleri elde edilmiştir.

Sağlıklı yaşam yıllarına bakıldığında, hem erkekler hem kadınlar için zaman içinde doğumda yaşam beklentisinin de artmasıyla birlikte bir artış gözlenmektedir. Ancak, kaybedilen sağlıklı yaşam yıllarında da bir artış olduğu için, son yıllarda sağlıklı yaşam yıllarının e_0 ’a kıyasla giderek azalarak artış gösterdiği görülmektedir. Ancak, 60 yaş sonrasına bakıldığında, bu durumun tam tersi gözlenmektedir.

Genel olarak yapılan tahminler bize sağlıklı yaşam yılı beklentisinin (HALE) zaman içindeki gelişimini göstermektedir. Türkiye’de hastalık yükü konusunda yapılan çalışmalara ilişkin sonuçlar bu nedenleri anlama konusunda yol gösterici olmaktadır.

İlki 2004 yılında gerçekleştirilen Türkiye Hastalık Yükü Çalışmasında (THYÇ, 2004), ölüm nedeni sınıflandırmasında hastalıklar üç grup altında incelenmiştir.

Grup I: Bulaşıcı hastalıklar, maternal ve perinatal nedenler ve beslenme yetersizliğine bağlı ortaya çıkan hastalıklar

Grup II: Bulaşıcı olmayan hastalıklar; Kalp Damar Sistemi Hastalıkları, Solunum Sistemi Hastalıkları, Sindirim Sistemi Hastalıkları, Endokrin, Nutrisyonel ve Metabolik Hastalıklar, Duyu Organ Bozuklukları, Genito-üriner Sistem Hastalıkları, Malign Neoplazmalar, Kas, İskelet Sistemi ve Nörolojik Bozukluklar, Nöropsikiyatrik Bozukluklar ve Ağız ve Diş Sağlığı bozuklukları

Grup III: İstemli ve İstemsiz Yaralanmalar

Bu hastalık gruplarına göre (grup I, grup II ve grup III) kaba ölüm hızları sırasıyla binde 1, binde 5 ve binde 0,4 olarak gerçekleşmiştir. Erkeklerde bu hızlar sırasıyla binde 1, binde 5,3 ve binde 0,5 iken, kadınlarda ise binde 1, binde 4,7 ve binde 0,2 olarak gerçekleşmiştir. Bu sonuçlara göre ölüm

nedenlerinin toplamda %78,1'i, erkeklerde %77,9'u, kadınlarda ise %79,7'si grup II, yani bulaşıcı olmayan hastalıklardan kaynaklanmıştır (THYÇ, 2004). Ölüm nedenlerinde bulaşıcı hastalıkların azalan etkisi ve bulaşıcı olmayan hastalıkların artan etkisi 2000'li yılların başında gözle görülür bir şekilde hissedilmiştir.

Dünyada hayat beklentisi 1990 ile 2013 arasında 6,2 yıl artarken sağlıklı yaşam beklentisi (HALE) 5,4 artmıştır. Yine sakatlığa ayarlı yaşam yılları kaybı (DALY) bu dönemde HIV/AIDS ve sıtmadaki büyük düşüş, ayrıca diğer bulaşıcı hastalıklar, annelik, neonatal ve beslenme bozukluklarına yönelik süregelen programlardaki ilerlemenin de etkisiyle %27 azalmıştır. Her ne kadar DALY'lerde düşüşler yaşansa da nüfus büyüklüğü ve yaşlanmanın da dengelemesiyle, yaş ve cinsiyete göre sağlık durumlarındaki iyileşmelere rağmen sağlık sistemi üzerindeki talep yükü halen fazladır (GBD, 2015). Bir başka deyişle ömrün uzamasında sağlıklı olduğu kadar ölüme kadar geçen süre içinde sağlık üzerindeki sürdürülebilir yükün artması da etkili olabilir.

Türkiye'de de temel hastalıklara göre ölümlülük yükü (YLL) sırasıyla şu şekilde gerçekleşmiştir (THYÇ, 2004); Kardiyovasküler hastalıklar erkeklerde %29, kadınlarda %31 ile birinci, HIV/AIDS hariç enfeksiyon hastalıkları erkeklerde %15, kadınlarda %17 ile ikinci, maternal ve perinatal nedenler erkeklerde %13, kadınlarda %16 ile üçüncü sıradadır. Kansere bağlı ölümlülük yükü ise erkeklerde %12, kadınlarda %11 olarak tespit edilmiştir. Cinsiyete göre ölümlülük yükünü oluşturan ilk 4 neden ise her iki cinsiyette de iskemik kalp hastalıkları, perinatal nedenler, serebrovasküler hastalıklar ve alt solunum sistemi enfeksiyonlarıdır.

Sakatlığa bağlı kaybedilen yaşam yılları (YLD) ise sağlıklı yaşam yılları kaybının (HLYL) en iyi açıklayıcısı olabilir. Türkiye'de en fazla YLD'ye neden olan temel hastalıklara bakıldığında ilk sırada nöropsikiyatrik hastalıklar olduğu, ikinci ve üçüncü sırayı ise yaralanmalar ve kas-iskelet sistemi hastalıklarının aldığı görülmektedir. Sakatlık yükü (YLD)'nin önde gelen nedenleri incelendiğinde ise ilk sırayı erkeklerde osteoartrit, kadınlarda ise Unipolar Depresif Bozuklukları almaktadır. Erkeklerde Unipolar Depresif Bozuklukları ve alkol kullanım bozuklukları osteoartrit'i, kadınlarda ise demir eksikliği anemisi ve osteoartrit, Unipolar Depresif Bozuklukları'nı takip etmektedir.

Temel hastalık gruplarına göre toplam hastalık yüküne (DALY), YLL (yaşam yılları kaybı) ve YLD (sakatlığa ayarlı yaşam yılları kaybı) bileşiminde bakıldığında, ilk sırada kardiyovasküler hastalıklar, ikinci sırada nöropsikiyatrik bozukluklar, üçüncü sırada yaralanmalar, dördüncü sırada ise perinatal nedenler yer almaktadır. YLL ve YLD dağılımları incelendiğinde ise YLL yükünün erkeklerde, YLD yükünün ise kadınlarda daha fazla olduğu

görülmektedir. Ayrıca, toplam hastalık yükünün % 52,5'i erkeklerde, % 47,5'i ise kadınlarda görülmektedir (THYÇ, 2004).

Washington Üniversitesi Sağlık Ölçütleri ve Değerlendirme Enstitüsü (IHME) tarafından gerçekleştirilen 2010 yılına ait Ulusal Hastalık Yükü çalışması, Türkiye raporuna göre (2010) sakatlığa ayarlı hastalık yükü (DALY) nin ilk 3 nedeni, iskemik kalp hastalıkları, serebrovasküler hastalıklar ve majör depresif bozukluklardır. 2010 yılında olup da 1990'da olmayan önde gelen hastalıklar arasında ise kronik obstrüktif akciğer hastalığı, trakea, bronş ve akciğer kanserleri ve anksiyete bozuklukları yer almaktadır (IHME, 2010).

Sağlık Bakanlığı'nın talebi üzerine, Washington Üniversitesi Sağlık Ölçütleri ve Değerlendirme Enstitüsü (The Institute for Health Metrics and Evaluation: IHME) işbirliğinde, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü tarafından Türkiye'de hastalık yükü alanında en son gerçekleştirilen Ulusal Hastalık Yükü Çalışması (UHYÇ), 2013 çalışması da 2000'li yılların devamında ortaya çıkan tabloyu özetlemektedir. Çalışmanın sonuçlarına göre, 2000-2013 döneminde toplam hastalık yükü, 1. Grup hastalıkların önemli ölçüde azalması sebebiyle %4 oranında düşmüştür. 1. Grup hastalıkların 1 yaş altındaki azalışı bu düşüşün en önemli etmenidir. Yine, 2000'de DALY'e neden olan ilk 5 hastalığın yükü 2013'e kadar %17 azalmıştır. Bulaşıcı olmayan hastalıkların toplam hastalık yükündeki ağırlığı ve etkisi artmaktadır. Grup 1'de erken doğum komplikasyonları, Grup 2'de iskemik kalp hastalığı ve Grup 3'te trafik kazaları öne çıkmaktadır. Bulaşıcı olmayan hastalıkların artan etkisi özellikle iskemik kalp hastalığı, bel ve boyun ağrısı, KOAH, diyabet ve ruhsal hastalıklarda görülmektedir. Çalışmada vurgulanan bir diğer nokta, Türkiye'de ortalama yaşam süresi ve yaşlı nüfusunun payının artmasıdır. Türkiye'de bulaşıcı olmayan hastalık yükündeki artışın sağlık sistemindeki 3 önemli sonucu ise, kronik hastalıkların oluşturduğu finansal yükte artış, uzmanlaşmış iş gücü ve fiziksel altyapı eksikliği ve odağın tedavi etmekten hastalığı önlemeye kaydırılması olarak sıralanmıştır (HÜNEE, 2016).

Yukarıdaki bahse konu sonuçlar, bulaşıcı olmayan, kronik ve insan yapımı (man-made) hastalıklar ile yaralanmaların YLL ve YLD üzerindeki önde gelen etkisini somut olarak göstermekte, ayrıca bulaşıcı hastalıkların ölümlülük yükü üzerindeki azalan etkisini ortaya koymaktadır. Erkeklerin daha fazla ölümlülük yükü riskine maruz kaldığı, kadınların ise sakatlığa ayarlı yaşam yılları kaybı açısından daha fazla hastalık yükü riskine maruz kaldığı görülmektedir.

Küresel hastalık yükü çalışmaları dışında bakabileceğimiz bir alan ise ölüm nedenleridir. Türkiye'de ilk kez kırsal kesimleri de kapsamaya başlayan ve DSÖ standartları ile uyumlu şekilde ICD' ye göre kodlanan ve üretilen ölüm nedeni istatistikleri TÜİK tarafından 2009-2019 yılları için

yayımlanmıştır (TÜİK, Ölüm Nedeni İstatistikleri, 2009-2017, Ölüm ve Ölüm Nedeni İstatistikleri, 2018-2019). Ölüm nedeni istatistiklerine göre, 2019 yılında Türkiye’de ölümlerin %68,1’ini, dolaşım sistemi hastalıkları (%36,8), iyi huylu ve kötü huylu tümörler (%18,4) ve solunum sistemi hastalıkları (%12,9) oluşturmuştur. 2018 yılında da ölümlerin %69,3’ü bu hastalıklardan kaynaklanmaktadır.

Yaş ve cinsiyete göre bakıldığında 2019 yılında toplam ölümlerin % 72’sini 65 yaş ve üzeri ölümler oluşturmaktadır. Erkeklerde bu oran % 66 iken, kadınlarda % 79 olarak gerçekleşmiştir. Erken yaş ölümleri olarak tabir edilen 75 yaş öncesi ölümler ise erkeklerde %57,4 iken, kadınlarda %38 olarak gerçekleşmiştir. İleri yaşlılık dönemi olarak adlandırılabilir 85+ ölümler ise erkeklerde %17,3 iken kadınlarda %31,9 olmuştur. Ölümlerin önde gelen hastalıkları açısından incelediğimizde, erkeklerde dolaşım sistemi hastalıklarından ölümlerin %74’ü 65+ yaşta iken, %22,2’si 85+ yaşta gerçekleşmiştir. Kadınlarda bu oranlar sırasıyla %88,6 ve %39 olarak gerçekleşmiştir. Yine erkeklerde, iyi huylu ve kötü huylu tümörler (kanserler) den kaynaklı ölümlerin %60,8’i 65+, %7,6’sı 85+ yaşta olurken, kadınlarda bu oranlar sırasıyla %58,7 ve %11,2 olarak gerçekleşmiştir. Görüldüğü üzere, kadınların kronik hastalıklar açısından ölümleri daha ileri yaşlarda yığılmakta iken, erkeklerde prematüre (erken yaş) ölümleri kadınlara göre neredeyse 1,5 kat daha fazladır.

Beyazit’in (2019) yüksek lisans tezinde, epidemiyolojik ve demografik geçişin modernleşme sürecinin sonucu olduğuna inanıldığından bahsedilmektedir. Bu süreçte kentleşme ve eğitim düzeyinin artması, doğurganlığın azalması, erken (75 yaş ve öncesi) ölümlerin azalması kronik hastalıkların ve yaşlı nüfusun artmasına neden olmuştur. Ayrıca, Türkiye’nin yaşlı nüfus ve kronik hastalıkların yönetimi ile ilgili politikalara ihtiyacı olduğu sonucuna varılmıştır (Bakar vd., 2017).

Tüm bu gelişmelerin yanında sağlık sisteminde meydana gelen iyileştirmeler, teknolojik gelişmeler ve kentleşmenin de yaşlanmaya ve ortalama ömrün uzamasına etkisi olduğu söylenebilir. Sağlık Bakanlığının yayımladığı Sağlık İstatistikleri Yıllığı (Sağlık Bilgi Sistemleri Genel Müdürlüğü, 2019) verilerine göre Türkiye’de Aşılama Hızları 2002’de %70-80 aralığında iken, 2019’da bu oranlar %96-99 seviyelerine yükselmiştir. Türkiye’de Beşli Karma Aşı (DaBT+İPA+Hib) Üçüncü Doz Aşılama Hızı, 2002’de %78 iken 2019’da %99’a yükselmiştir. Aşılama konusunda son yıllardaki bu gelişimin anne bebek sağlığını da olumlu yönde etki ettiği düşünülmektedir.

Anne bebek sağlığındaki gelişmeye ilişkin bir başka gösterge de; 15-19 yaş grubundaki annelerin (adölesan) doğurganlık hızıdır. Bu gösterge bakımından Türkiye’de son yıllarda belirgin iyileşme mevcuttur. Türkiye’de

adölesan doğurganlık hızı 2001’de binde 49 iken 2020’de binde 15’e kadar gerilemiştir (TÜİK, 2021). Yine, bebek ölüm hızı 2009’da binde 13,9 iken, 2019’da binde 9,1’e düşmüş, aynı dönemde beş yaş altı ölüm hızı binde 17,7’den binde 11,2’ye gerilemiştir (TÜİK, 2020).

Türkiye’nin dünyadaki teknolojik gelişmelerle birlikte bilgiye erişimde önemli yol kat ettiği ve bu durumun her alanda olduğu gibi sağlık alanına da olumlu yansımalarının olduğu düşünülmektedir. TÜİK’in yayımladığı bilgi toplumu istatistiklerine göre, internet kullanım oranı 2004 yılında %18,8’den 2021’de %82,6’ya, aynı dönemde hanelerde internet erişimi %7’den %92’ye yükselmiştir (TÜİK, 2021).

Ayrıca, kentleşme ve buna bağlı olarak temizlik anlayışının ve imkânların değişmesi de sağlıklı yaşam konusunda etkili olmuştur. 2018 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (DHS) incelendiğinde, kentleşmenin de etkisiyle hanehalklarının %98’i iyileştirilmiş içme suyu kaynağına, %99’u ise iyileştirilmiş tuvalet imkânına sahiptir. Bu oranlar son 10 yılda bile belirgin şekilde artış göstermiştir. 2008 yılında iyileştirilmiş su kaynağına ulaşım %92, iyileştirilmiş tuvalet imkânına erişim ise %94 olarak gözlenmiştir (TNSA, 2008).

Bununla birlikte, DSÖ tahminleri ile yaptığımız tahminler arasında hala kısmi de olsa farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıklar DSÖ’nün kullandığı veriler ve yöntem ile bu çalışmada hayat tablolarını kurarken yapmış olduğumuz varsayımlar ve hesaplamalardan kaynaklı olabilir. Her ne kadar kurmuş olduğumuz hayat tabloları Türkiye’nin geçmiş ölümlülük yapısı ile benzeşiyor olsa da, özellikle hayat tabloları kurulurken birçok tahmin işleminin yapılması, model hayat tablolarının kullanılması ve Heligman-Pollard (1980) ölümlülük yapısının kullanılması sonuçlarda sapma ve hatalara neden olabilmektedir. Türkiye nüfusunun özellikle son yıllarda yaşlanması, ölümlerin yaşlı nüfusa doğru sıkışması ve doğumda yaşam beklentisinin artması nedeniyle hayat tablolarındaki son yaşlar önem kazanmaktadır. Bu yaşlardaki göstergelere de Heligman-Pollard (1980) ölümlülük modeli kullanılarak ulaşılmıştır. Ancak, bu modelin en çok eleştirilen yönü hayat tablolarının kapanma yaşlarına doğru çok da iyi bir sonuç verememesidir (Bakar, 2020).

Ancak, hayat tablolarının kurulumundan kaynaklı olabilecek potansiyel hatalar ve kısmi sapmalar göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye’de daha önce böyle bir çalışma yapılmamış olması ve Türkiye’de sağlık gelişimini yansıtmaya bakımından faydalı bir çalışma olduğu düşünülmektedir. İlerleyen çalışmalarda daha az tahmin ve varsayımla oluşturulmuş hayat tabloları kullanılarak ve hastalıklar ile ilgili detaylar dâhil edilerek çalışma geliştirilebilecektir.

Ayrıca, 2019 yılının sonlarında Çin'in Vuhan şehrinde ortaya çıkan ve tüm dünyayı etkileyen Covid-19 pandemisinin doğumda yaşam beklentisi ile sağlıklı yaşam yılı beklentisini negatif anlamda etkileyeceği düşünülmektedir. Ancak, 2020 yılına ait verilerin bulunmaması nedeniyle ve 2020 yılı verisinin tahmin edilmesinin eski yıllardaki verileri nasıl etkileyeceği öngörülemediği için bu süreç ile ilgili bir çıkarım yapılmamıştır. 2020 yılı ölüm istatistiklerinin Türkiye İstatistik Kurumu tarafından yayımlanması ve DSÖ tarafından göstergelerin yayımlanması sonrası Covid-19 pandemisinin "sağlıklı yaşam yılı beklentisi" ile "kaybedilen sağlıklı yaşam yılı beklentisi" ni nasıl etkilediği ile ilgili bir çalışma yapılabilecektir.

EK A : Cinsiyete göre 1920, 1955, 1985 ve 2019 Yılları için Parametreler

Parametreler	KADIN				ERKEK			
	1920	1955	1985	2019	1920	1955	1985	2019
Yaşam Beklentisi (LE)	21,36	41,98	63,81	82,76	17,35	37,44	59,92	77,07
Sağlıklı Yaşam Beklentisi (HALE)	15,94	35,71	56,27	73,12	12,68	32,16	53,54	67,54
Kaybedilen Sağlıklı Yaşam Yılı (HLYL)	5,42	6,27	7,54	9,64	4,67	5,28	6,38	9,53
60 Yaşında Yaşam Beklentisi	9,64	13,18	16,65	25,15	9,56	12,44	15,12	19,63
60 Yaşında Sağlıklı Yaşam Beklentisi	7,89	11,18	13,66	20,72	7,78	10,28	11,82	13,77
60 Yaşında Kaybedilen Sağlıklı Yaşam Yılı	1,75	2,00	2,99	4,43	1,78	2,16	3,30	5,86

KAYNAKÇA

- Akgün, S., Rao, C., Yardım, N., Başara, B. B., Aydın, Ö., Mollahaliloğlu, S. & Lopez A. D. (2007). Estimating mortality and causes of death in Turkey: methods, results and policy implications. *European Journal of Public Health*, Vol. 17, No. 6, 2007:593–599.
- Bakar C., Oymak, S. & Maral, I. (2017). Turkey's Epidemiological and Demographic Transitions: 1931-2013. *Balkan Med J* 2017;34:323-34.
- Bakar Ö., (2020) 1920-2020 Yılları Arası Bebek Ölüm Olasılıkları Kullanarak Türkiye İçin Bir Dinamik Hayat Tablosu Oluşturma Örneği. *Nüfusbilim Dergisi*, 42: 45-63
- Beyazıt, İ. (2019). Causes of death in Turkey in terms of health institutions: Epidemiologic examination. Yüksek lisans tezi, HÜ Nüfus Etütleri Enstitüsü, Ankara.
- Birleşmiş Milletler (1988). MortPak-Lite The United Nations Software Package for

- Mortality Measurement. Population Studies No: 104, New York.
- Byess P. (2015). A transition towards a healthier global population?. Umeå Centre for Global Health Research, Department of Public Health and Clinical Medicine, Umeå University, Umeå 90187, Sweden. peter.byess@umu.se. August 27, 2015. [http://dx.doi.org/10.1016/S0140-6736\(15\)61476-3](http://dx.doi.org/10.1016/S0140-6736(15)61476-3)
- Demirci M. (1987). Türkiye'nin ölümlülük yaş yapısına model yaşam tablolarından en uygun kalıbın seçimi. Yüksek lisans tezi, HÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstatistik Ana Bilim Dalı, Ankara.
- Demographics 2019 Workshop, <http://www.asmda.es/demographics2019.html> [Erişim Tarihi: 10.05.2021]
- Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ). (2018). WHO methods and data sources for life tables 1990-2016.
- GBD 2013 DALYs and HALE Collaborators. (2015). Global, regional, and national disability-adjusted life years (DALYs) for 306 diseases and injuries and healthy life expectancy (HALE) for 188 countries, 1990–2013: quantifying the epidemiological transition. Correspondence to: Prof Christopher J L Murray, Institute for Health Metrics and Evaluation, Seattle, WA 98121, USA. *Lancet* 2015; 386: 2145–91. August 27, 2015. [http://dx.doi.org/10.1016/S0140-6736\(15\)61340-X](http://dx.doi.org/10.1016/S0140-6736(15)61340-X)
- Global Health Metrics. (2018). Global, regional, and national age-sex-specific mortality and life expectancy, 1950-2017. GBD 2017 Mortality Collaborators. Correspondence to: Prof Christopher J L Murray, Institute for Health Metrics and Evaluation, Seattle, WA 98121, USA. *Lancet* 2018; 392: 1684–735.
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (HÜNEE). (2008). Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması.
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (HÜNEE). (2018). Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması.
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (HÜNEE). (2016). Ulusal Hastalık Yükü, 2013 sunumu.
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (HÜNEE). (2010). Türkiye'nin Demografik Dönüşümü: Doğurganlık, Aile Planlaması, Anne-Çocuk Sağlığı ve Beş Yaş Altı Ölümlerdeki Değişimler, 1968-2008.
- Healthy Life Expectancy and How It's Calculated, <https://www.verywellhealth.com/understanding-healthy-life-expectancy-2223919> [Erişim Tarihi: 10.05.2021]
- Heligman, L. & Pollard, J. H. (1980). The age pattern of mortality. *Journal of the Institute of Actuaries*, 107(1), 49-80
- Hyder, A. A., Rotllant, G. & Morrow, R.H. (1998). Measuring the Burden of Disease: Healthy Life-Years. *American Journal of Public Health*. February 1998, Vol. 88, No. 2.
- Mathers, C. D., Sadana, R., Salomon, J.A., Murray C. J.L. & Lopez, A. D. (2001). Healthy life expectancy in 191 countries, 1999. *World Health Report 2000*. *Lancet* 2001; 357: 1685–91.
- Omran, A. R. (1971). The Epidemiologic Transition: A Theory of the Epidemiology of Population Change. *The Milbank Memorial Fund Quarterly*, Vol.49, No.4, 1971:509-538.
- Özdemir, R., Rao, C., Öcek, Z. & Dinç Horasan, G. (2015). Reliable mortality statistics

- for Turkey: Are we there yet?. BMC Public Health (2015) 15:545. DOI 10.1186/s12889-015-1904-1
- Romero, D. E., Leite, I. C. & Szwarcwald, C. L. (2005). Healthy life expectancy in Brazil: applying the Sullivan method. Cad. Saúde Pública, Rio de Janeiro, 21 Sup:S7-S18, 2005.
- Sağlık Bakanlığı (2021). Sağlık İstatistikleri Yıllığı, 2019. <https://sbsgm.saglik.gov.tr/Eklenti/40564/0/saglik-istatistikleri-yilligi-2019pdf.pdf> [Erişim Tarihi: 20.10.2021]
- Saxena, N. ve Sethia, D. (2020). Decomposition of years of life lost due to premature death (YLL): a method for spatial and temporal comparative assessment. Archives of Public Health, (2020) 78:91. <https://doi.org/10.1186/s13690-020-00472-5>
- Skiadas, C.H. & Skiadas, C. (2018). Exploring the Health State of a Population by Dynamic Modeling Methods, The Springer Series on Demographic Methods and Population Analysis 45, DOI 10.1007/978-3-319-65142-2_4 Springer International Publishing AG 2018.
- Skiadas, C.H. & Skiadas C. (2020). Direct Healthy Life Expectancy Estimates from Life Tables with a Sullivan Extension. Bridging the Gap Between HALE and Eurostat Estimates. Demography of Population Health, Aging and Health Expenditures (pp.25-42). DOI:10.1007/978-3-030-44695-6_3
- Tokuç, B., Ayhan, S. ve Saraçoğlu, G. V. (2016). The Burden of Premature Mortality in Turkey in 2001 and 2008. Balkan Med J 2016;33:662-7. Trakya Üniversitesi, Halk Sağlığı Bölümü. Edirne, Türkiye. Bu çalışma, 19-22 Kasım 2014 tarihlerinde Glasgow, İskoçya, Birleşik Krallık'ta düzenlenen 7. Avrupa Halk Sağlığı Konferansı'nda sunulmuştur.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2020). Hayat Tabloları, 2017-2019. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hayat-Tablolari-2017-2019-33711> [Erişim Tarihi: 11.05.2021]
- Türkiye İstatistik Kurumu (2020). Ölüm Nedeni İstatistikleri, 2018. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=saglik-ve-sosyal-koruma-101&dil=1> [Erişim Tarihi: 14.02.2022]
- Türkiye İstatistik Kurumu (2020). Ölüm ve Ölüm Nedeni İstatistikleri, 2019. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Olum-ve-Olum-Nedeni-Istatistikleri-2019-33710> [Erişim Tarihi: 20.10.2021]
- Türkiye İstatistik Kurumu (2021). Doğum İstatistikleri, 2020. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dogum-Istatistikleri-2020-37229> [Erişim Tarihi: 20.10.2021]
- Türkiye İstatistik Kurumu (2021). Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması, 2021. [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-\(BT\)-Kullanim-Arastirmasi-2021-37437](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi-2021-37437) [Erişim Tarihi: 20.10.2021]
- Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı. (2006). Türkiye Hastalık Yüğü Çalışması 2004. T.C. Sağlık Bakanlığı, Refik Saydam Hıfzıssıhha Merkezi Başkanlığı, Hıfzıssıhha Mektebi Müdürlüğü. Ankara, 2016.
- Shorther and Macura. (1982). Trends in Fertility and Mortality in Turkey, 1935-1975.

- National Research Council.
Washington University Institute for Health Metrics and Evaluation (IHME).(2010).
Global Burden of Disease (GBD) Profile: Turkey. <http://www.healthdata.org/>
World Health Organization (WHO). (2011). Burden of disease from environmental
noise: Quantification of healthy life years lost in Europe. The WHO European
Centre for Environment and Health, Bonn Office, WHO Regional Office for
Europe coordinated the development of this publication. ISBN: 978 92 890 0229
5.
Yıldırım, F. ve Sucu, M. (2013). Türkiye Ölümlülüğünün Lee-Carter ile Modellenmesi.
Nüfusbilim Dergisi, 35(1), 19-30.

TÜRKİYE'DE TOPLUMSAL VE EKONOMİK DÖNÜŞÜMÜN GECEKONDU GÖRÜNÜMLERİ; AKDERE GECEKONDU MAHALLESİ ÖRNEĞİ

SQUATTER HOUSE OUTLOOK OF SOCIAL AND ECONOMIC TRANSFORMATION IN TURKEY: THE EXAMPLE OF AKDERE SQUATTER SETTLEMENT

FERHAT ARIK*

ÖZET

Bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de endüstri devrimi bir dizi yapısal dönüşüme neden olmuştur, 1950 sonrası kentlerde patlak veren gecekondu bu sürecin bir sonucudur. Bu çalışma, emeğin bir tür mekansal yansıması olarak ele alınan gecekondu, göçmenlerin kentte kalıcı olabilmek ve ekonomik hayata eklenmek adına başta göçmenler için umut mekanı diyebileceğimiz gecekondu inşası olmak üzere, kentlerde verilen mücadeleyi, geliştirilen stratejileri ve toplumsal hareketlilik imkanlarını gecekondu gözünden anlamaya çalışmaktadır. Araştırmanın evrenini Ankara'nın ilk gecekondu yerleşimlerinden biri olan Mamak ilçesinin Akdere mahallesi oluşturmaktadır. Nitel araştırma deseninin kullanıldığı çalışmada, 30 kişi ile derinlemesine görüşme yapılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre; göçmenlerin toplumsal hareketliliklerini etkileyen süreçleri iki kısma ayırmak mümkündür. Birincisi; bizzat göçmenlerin kentte kalıcı olmak adına taşıdıkları umuda ve azme bağlı olarak geliştirdikleri toplumsal dayanışma gibi bireysel stratejilerdir. İkinci ise; göçmenlerin kentin bir parçası olmalarına yol açan, gecekondu bölgelerine temel hizmetlerin verilmesi, imar affı ve kentsel dönüşüm süreçleri gibi politik etkilerdir.

ANAHTAR KELİMELELER: Gecekondu • Kentleşme • Umut Mekanları • Toplumsal Hareketlilik

* Dr Öğr. Üyesi, Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Antakya / Hatay / Türkiye

frhtark@gmail.com ORCID: 0000-0003-4524-2292

Makale Gönderim Tarihi / Received on: 10 Ekim 2019/October 10, 2019.

Makale Kabul Tarihi / Accepted on: 25 Kasım 2021/November 25, 2021.

ABSTRACT

As in all over the world, in Turkey, the industrial revolution caused a series of structural transformations. The squatter houses that erupted in urban areas are the result of this process after 1950. This study considers squatter houses as a kind of spatial reflection of labor, and it aims to understand the construction of those squatter houses as a place of hope. Moreover, the study approaches to the struggle, the strategies developed in order to be permanent in the city and to be incorporated in the economic life, and social mobility opportunities of the squatters from the viewpoint of squatters. In this study, qualitative research design has been utilized. The fieldwork covered the Akdere district of Mamak, one of the first squatter settlements in Ankara, and in-depth interviews were conducted with 30 people. According to the research results, it is possible to divide the processes affecting the social mobility of migrants into two parts. First, individual strategies such as social solidarity have been developed by immigrants themselves in the hope of being permanent in the city. The second is political influences causing immigrants to be an integral part of the city, such as the provision of basic services to the squatter settlements, amnesty for illegal housing, and the processes of urban transformation.

KEYWORDS: Squatter house • Urbanization • Places of hope • Social mobility

GİRİŞ

Bu araştırma, ülke ekonomisinde ve toplumsal yapısında meydana gelen bir dizi yapısal dönüşümün bir grup (gecekondulular) tarafından nasıl deneyimlendiğini anlamaya çalışmaktadır. Bu dönüşüm neticesinde çiftçilikten kent işçiliğine geçen göçmenin, gecekondulunun kentte kalıcı olmak adına vermiş olduğu mücadele gecekondulunun gözünden anlatılmaya çalışılmıştır. Çalışma, öncelikle 1950 sonrası bir dizi yapısal dönüşüm neticesinde iç göçe bağlı olarak ortaya çıkmaya başlayan gecekondu olgusuna odaklandığı ve gecekondu ve apartman yaşantısının yan yana devam ettiği bir alanda yaşanan dönüşümü anlama çabasıyla Türkiye’de gecekondulaşmanın en yoğun yaşandığı şehirlerden Ankara’nın Mamak ilçesinin Akdere mahallesinde gerçekleştirilmiştir.

Ankara’da yerleşim; Ulus, Samanpazarı ve Cebeci arasında yoğunlaşmaktadır. Merkezin gecekondulaşma anlamında bir doyumun ulaşması sebebiyle Cebeci çevresi ve doğu-batı eksenindeki tren yolu boyunca gecekondulaşma başlamış, bu bölgede Mamak, İncesu, Kayaş, Topraklık, Abidinpaşa ve Akdere gibi mahalleler ortaya çıkmıştır (Türel ve Şenyapılı, 1996, s. 3).

Mamak Ankara'nın doğuya açılan yüzüdür. Cumhuriyetin ilk yıllarında hazırlanan kent planlamalarında Mamak adına rastlanmaz. Ankara'nın ilk toplu taşıma aracı olan Ankara-Kayaş Banliyö Tren Hattı'nın 1929 yılında açılmasıyla birlikte, özellikle tren hattı boyunca Mamak Bölgesi gecekondulaşmaya başlamıştır. 1950'li yıllarla birlikte Ankara kent planı tekrar gözden geçirilmiş ve Mamak bölgesi de bu planlama içerisinde kendine yer bulmuştur. Bu yıllardan sonra Mamak'ın yoğun göç dalgası ile beraber çok hızlı bir gecekondulaşma süreci yaşanmıştır sanayisizleşmenin. 1990'lara gelindiğinde %90'ını gecekondularla çevrilmiş Mamak; gecekondularca oluşturulan bağlar, bahçeler, kümesler ile birlikte bir köy hayatını andırmaktadır. 1990'lı yıllardan sonra hızlı bir apartmanlaşma sürecine giren Mamak bugün; 625 bin 83 kişilik nüfusu, parkları, kültür merkezleri, hastaneleri ve okulları ile modern bir kent hüviyetindedir (<http://www.mamak.bel.tr/tarihce.aspx>).

Ankara'nın Mamak ilçesinin 66 mahallesinden biri olan Akdere, yaklaşık 13500 kadar bir nüfusa sahiptir. Akdere; Kutlu, Mutlu, General Zeki Doğan, Kazım Orbay, Peyami Safa ve Türközü gibi mahalleleri de kapsayan bir alana sahipken Mamak'ın 1983 yılında Çankaya'dan ayrılarak ilçe olmasıyla birlikte bu mahalleler Akdere'den ayrılarak ayrı birer mahalle olmuşlardır. Akdere, Ankara'nın sosyo-ekonomik anlamda üst sınıfın merkezi olan Çankaya ve yoksulluk mekânı olarak bilinen Mamak bölgesi arasında kalan, her iki havayı da teneffüs eden sosyolojik anlamda önemli bir alanda yer almaktadır. Atakule, Karum ve modern kentin yüksek yapılarının rahatlıkla görüldüğü mahalleyi Çankaya'dan ayıran İmrahor deresi-vadisidir.

Akdere Mahallesi; Kızılay merkeze 3,5 km, Kocatepe Camii'ne 3 km, Ankara'nın ve Çankaya'nın sembol yapılarından biri olan Atakule'ye 3,4 km ve Akderelilerce "çamlık" olarak bilinen ve geniş ve görkemli Ankara manzarasıyla önemli bir konumda bulunan 50. Yıl Parkı'na 1 km'lik yürüme mesafesindedir. 50. Yıl Kentsel Dönüşüm Projesi kapsamında yapılan ve "Ankara'nın Seyir Terası" olarak bilinen bu park; 54 hektarlık alanda, Şehit Cengiz Topel mahallesinin tamamı ile Akdere ve Türközü mahallelerinin bir kısmını kapsamaktadır. Akdere mahallesi, 1950'li yıllarda başlayarak nihayetinde 1960'ların sonunda Ankara'nın yüksek yoğunlukta bir gecekondulu mahallesi olarak ortaya çıkmıştır. Bu araştırma, öncelikle 1950 sonrası bir dizi yapısal dönüşüm neticesinde iç göçe bağlı olarak ortaya çıkmaya başlayan gecekondulu olgusuna odaklandığı ve gecekondulu ve apartman yaşantısının yan yana devam ettiği bir alanda yaşanan dönüşümü anlama çabası içerisinde olduğu için Akdere mahallesi araştırma sahası olarak ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte araştırma sahasının belirlenmesi için yapılan pilot araştırmalarda ve gözlemlerde Akdere'nin coğrafi konumu da bu seçimde etkili olmuştur.

Akderenin tepelik, engebeli, yerleşim için elverişsiz bir alan üzerinde

kurulmuş olması ve imar ve konut yapımı için masraf oluşturan bir bölge olması sebebi ile Ankara'nın merkezinde yer almasına karşın bu gecekondular bölgesi önemli bir rant alanı olarak ortaya çıkmamış ve varlığını bugüne kadar devam ettirmiştir. Mahalle 1990'ların sonundan itibaren özel müteahhitlerce dönüştürülmeye, apartmanlaştırılmaya başlanmıştır. Özel müteahhitler özellikle bölgenin coğrafi şartlarını sebep göstererek kendi lehlerine oluşacak anlaşmalarla bu dönüşümü gerçekleştirmişlerdir. Apartmanlaşma sonrası daire paylaşımına ilişkin anlaşmalar genellikle yüzde 60'a yüzde 40'luk oranlarla müteahhit lehine paylaşılmıştır.

ANKARA'DA GECEKONDULARIN TARİHİ GELİŞİMİ

Ankara'da ilk gecekondular; 1940-1950 yılları arasında üç ana eksende mahalle ölçeğinde yerleşmişlerdir. İlk eksen; Kale çevresinde, Hıdırlık Tepe, Bentderesi Caddesi, Altındağ, Atıf Bey, Yenidoğan mahalleleridir. Bu mahallelerin yüzde 67'sinin gecekondularla kaplı olduğu belirtilmiştir. İkinci eksen ise; asri mezarlığın doğusunda demiryolu ile Mamak arasında, Gülveren ve çevresindeki yerleşimleri kapsamaktadır. Bu bölgenin yaklaşık yüzde 41'ini gecekondular oluşturmuştur. Üçüncü eksen ise; Cebeci ve Yenışehir arasında, Seyranbağları, Balkehriz mahalleleridir ki, bu alanın tamamı gecekondulardan oluşmaktadır. Göçmenlerin ilk uğrak yeri olan bu mahalleler, kent merkezine ve tren yoluna yakın, imar planı dışında olan ve denetimi zayıf, ayrıca eğilimli, sel yatağı ve heyelan alanı gibi yerleşim açısından olumsuz özelliklere sahip bölgelerdir (Şenyapılı, 2004; Keleş, 2012; Türel ve Şenyapılı, 1996, s. 3).

Keleş, 1955 yılında 62.400'lük bir nüfus ile Ankara'nın yüzde 21,8'ini gecekonduların oluşturduğunu, 1960 yılında ise gecekonduların 364.000 gibi bir nüfusa ulaşarak kentsel nüfusun yarısını aşarak %56'lık bir orana erişmiş olduklarını belirtir. 1948 yılında Meclis'te Ankara özelinde konut sorunu gündeme getirilmiş, Atıf Bey ve Altındağ bölgelerinde 50-70 bin kişinin yaşadığından söz edilmiş ve 1950 nüfus sayımında Ankara gecekondularında 100.000 kişinin yaşadığı tespit edilmiştir (Keleş, 2012, s. 511).

Gecekondular Ankara'nın önemli bir yüzü olurken gerek gecekonduları gerekse bu alanlarda yaşayan göçmenleri, gecekondularını bir vaka olarak çalışan birçok araştırma yapılmıştır. Öğretmen'in (1957) ilk olma özelliği taşıyan çalışmasından sonra ülke genelinde gecekondular bölgelerine dair yapılan çalışmalar artarken, Ankara merkezli olarak da önemli çalışmalar gerçekleştirilmiştir (Sewell, 1964; Yasa 1966; Gökçe, 1971; Kongar, 1973; Erdoğan, 1977; Kartal, 1983). Bu çalışmalarda tarihsel olarak gecekonduların ortaya çıkış süreçleri analiz edilmiş ve gecekonduların kentleşme ve kentlileşme süreçleri incelenmiştir. Şenyapılı (1981, 1982)

ise gecekonduların mekanlarını bir tür sınıfsal konumun yansıması olarak ele alıp, gecekonduların ortaya çıkarmış oldukları emeği marjinal, çevre ve merkez işler ayrımı çerçevesinde analiz etmiştir. Sewell'in (1964) doktora tezi olarak hazırladığı çalışmasında Akdere mahallesi (Mamak) 8 kişi ile yapılan derinlemesine görüşme çerçevesinde incelenmiştir. Sewell bu çalışmasında etik sorunlara yol açmamak adına çalışma yaptığı bölgeyi Aktepe olarak isimlendirmiştir. Kongar (1971) ise çalışmasını Altındağ gecekondular bölgesinde gerçekleştirmiştir. Bunun yanı sıra İmar ve İskân Bakanlığının (1964) "13 Büyükşehirde Gecekondular" çalışması Ankara ve İstanbul başta olmak üzere 13 şehirde gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmada Ankara'da toplam hane sayısının 108.360 olduğu ve toplam konut sayısının %64,60'ını gecekonduların oluşturduğu belirtilirken, bu oran Ankara'yı gecekondular yoğunluğu bakımından ilk sıraya yerleştirmektedir. Yasa ise (1966) çalışmasını belirli bir bölge dahilinde değil, Ankara'nın bütün gecekondular bölgelerinden örnekler olarak gerçekleştirmiştir. Yörükkan (2006) da Ankara ile birlikte farklı illerde de gecekondular çalışması yapmış ve karşılaştırmıştır.

Drakakis-Smith'in (1976) Ankara'nın dört gecekondular bölgesinde –Eski Ankara, Altındağ-Dikmen ve Etlik- gerçekleştirdiği çalışmada göç süreci, nereden göçüldüğü, gecekonduların nasıl inşa edildiği, hangi işlerde çalışıldığı gibi meseleler üzerinde mahalleler arasında bir karşılaştırmaya gidilmiştir. Ayrıca Ankara gecekondular bölgeleri ile yurt dışındaki benzer mekanlar karşılaştırılmıştır. Kır ile bağlantının sürdürülmesinin Ankara gecekondularını yurt dışındaki gecekondulardan ayıran bir etken olduğu belirtilmiştir. Erdoğan (1977) göç süreci ve kentleşme meselesini incelediği araştırmasını Kıbrıs Bayraktar İlkokulu Gecekondular bölgesinde gerçekleştirmiştir. Şenyapılı (1981) Ankara gecekondularının ekonomik profilini çıkarmak amacıyla yaptığı çalışmayı Tuzluca, Yıldız ve Akdere mahallelerinde tamamlamıştır. Kartal (1983), çalışmasında, Çankırı'dan Ankara'ya göçmüş olan göçmenlerin ekonomik ve sosyal olarak kentleşme düzeylerini ve durumlarını çeşitli hipotezlerle sınamıştır. Duyar-Kienast (2005) Ankara özelinde Türkiye'nin göç ve gecekondular yapısını ve tarihini incelediği çalışmasını Türkiye'nin ilk gecekondular bölgeleri olan Altındağ ve Mamak gecekondular bölgelerinde gerçekleştirmiştir. Şentürk (2015) ise 2011 yılında Ankara'da Ege mahallesi gecekondular bölgesinde katılımlı gözlem yoluyla bizzat mahallede yaşayarak araştırmasını tamamlamıştır. Çalışma gecekondular bölgelerinde yaşayan insanların öteki olarak görülmesine, siyasetin pasif unsurları olarak ele alınmasına ve gecekonduların şehrin temizlenmesi gereken "tümörleri" olarak ele alan anlayışa tepki olarak oluşturulmuştur. Ayrıca gecekondular çalışmaları içerisinde eksik olarak nitelendirilen kadın deneyimini ve kadın bakış açısını ele almak adına "kadın bakışı" merkezli bir araştırma gerçekleştirmiştir.

Öğretmen (1957) çalışmasında gecekonduların bir ve iki odalı olarak

inşa edildiğini belirtirken, Yasa'ya (1966) göre gecekondular genellikle tek odalıdır, giriş bölümü aynı zamanda mutfaktır, gecekonduların banyosu bulunmazken odanın bir köşesinde leğen içerisinde yıkanılır. Gecekonduların yapı malzemeleri incelendiğinde genellikle kerpiçten yapıldığı, daha sonradan yapılanların ise taş ve tuğladan yapıldıkları görülmüştür. Gecekonduların zaman içerisinde büyüyüp genişlediği görülmüştür. Bunun sebebi; ailenin genişlemesinin yanı sıra gelir elde etmek adına gecekonduların kiralanması olmuştur (Öğretmen, 1957; Yasa, 1966, Duyar-Kienast, 2005, Sewell, 1964).

Yasa'nın (1966) araştırmasında ise; aile reislerinin %27'si vasıflı işçi-zanaatçı statüsünde çalışmaktadır. Bunu takiben %17'si küçük esnaf-tüccar, %15'i müstahdem, %14,5'i memur ve %11,5'i düz işçi (amele) dir. Şehirde öğrenilen işler arasında %15 ile şoförlük ilk sıradadır. Bunun dışında oto tamirciliği, marangozluk, terzilik, duvarcılık gibi çeşitli işler öğrenilmiştir.

Şenyapılı'nın (1982) Ankara gecekondularının ekonomik profilini yansıtmak amacıyla gerçekleştirdiği çalışmasında; gecekonduların çalışmaya hazır ve genç nüfus dinamiği olan gruplar olduğu görülmüştür. Bu nüfusun eğitim ve kentsel yaşama ilişkin birikimi ve iş gücünün beceri ve niteliği düşüktür, bu sebeple kentteki iş kollarının belirli kesimlerinde çalışabilmektedirler. Bu alanlar ise, güvencesiz, eğitim ve beceri gerektirmeyen, işçi hareketliliğinin yüksek olduğu alanlardır. Hane başkanlarının %25'inin servis işçisi, %22'sinin memur ve %13'ünün küçük girişimci oldukları görülmüştür. İşgücüne katılım cinsiyete göre farklılaşmaktadır. Hem birinci hem ikinci kuşakta erkeklerin çalışma yaşamına katılması kadınlara oranla daha yüksektir. Ancak ikinci nesil kadınların çalışma hayatına katılımı birinci nesil kadınlara oranla daha yüksektir. Gecekondular kazandıkları düşük ücretlerle kentin alt gelir gruplarını oluştururlar. Görüşmeciler arasından kadınların yarısının okuma yazma bilmediği, erkeklerin ise yarısının ilk okul mezunu olduğu görülmüştür. Kentin sosyal ve ekonomik imkanlarından en az yararlanan kesimdir gecekondular. Buna karşılık tüketim pazarındaki varlıklarıyla kentleşmeye çalışırlar. Tüketim gecekondular için kentle bütünleşmenin önemli bir aşamasıdır.

Ankara gecekondularında yapılan çalışmaların tamamında göçmenlerin kenti geçici bir uğrak olarak görmekten ziyade kalıcı olarak gördükleri, kentte mutlu oldukları, kentte kalmak, kentin eğitim ve iş imkanlarından faydalanmak istedikleri vurgulanmıştır. Gecekonduların kır ile bağlantılarını koparmamaları, kentte kader birliği yaptıkları insanlarla dayanışma içinde olmaları, kentte var olabilmek adına azim ve fedakârlık içerisinde çalışmaları ve mücadele etmeleri onların kentte kalıcı olmalarını sağlamış ve gecekonduların bu ilişki ağları ve sosyo-psikolojik özellikleri onları Batı'daki yoksulluk mekanları olan slumlardan ayırmıştır.

YÖNTEM

Gecekonduluların göç öyküsünü ve toplumsal hareketlilik imkanlarını bizzat bu süreci yaşayanların, deneyimleyenlerin gözünden ele almak nitel bir araştırma tasarımını zorunlu kılmıştır. Ayrıca, istatistiki analizlerle belirli bir tür sosyal dünyaya ait olguların tamamını açıklama gayreti içinde olan toplumsal hareketlilik çalışmalarının tersine bu çalışma; bireysel mücadelelere ve kente tutunmanın ve kentte var olabilmenin temel stratejilerini anlamaya odaklanmıştır. Nitel araştırmanın da amacı, insanların hayatlarını nasıl anlamlandırdıkları ile ilgili bir anlayışa sahip olmak, anlamlandırma sürecinin ana hatlarını çizmek ve insanların deneyimlerini nasıl yorumladıklarını analiz etmektir (Creswell, 2015, 48).

Ankara gecekondulularının toplumsal hareketliliklerini ve kentsel deneyimlerini incelediğimiz bu çalışmada araştırmanın evrenini; kısmen 1940'lı yıllarla başlayan ve doruk noktasına 1950'li yıllardaki toplumsal ve ekonomik dönüşüm sonucu meydana gelen kırsal göç neticesinde kentlerde ortaya çıkan gecekondu aileleri oluşturmaktadır. Bu bağlamda araştırma evreni; hem ilk göç dalgalarını alan yer olması sebebiyle hem de en yoğun gecekondulaşmanın yaşandığı yer olan Mamak'ın Akdere Mahallesi olmuştur. Araştırma örneklemini ise göç neticesinde Akdere'ye yerleşmiş ve o günden bu yana bu mahallede yaşamış 30 kişi ve biri apartmanda biri halen gecekonduya yaşayan iki aile ile yapılan derinlemesine görüşmelerden oluşmaktadır. Görüşmeler MAXQDA 11 nitel veri analiz programı yardımı ile analiz edilmiş ve temalaştırılmıştır.

Bu araştırmanın odaklandığı temel araştırma problemi; kimi yapısal nedenlerle 1950'lerden sonra kırdan kente geçerek gecekonduları inşa eden göçmenlerin; ekonomik hayata katılımlarının, kentte tutunma yollarının, sınıfsal ilişkilerinin ve toplumsal hareketliliklerinin bir sorgusudur. Kırdan kente doğru yapılan umut yolculuğu neticesinde öncelikli olarak yaşam alanını meydana getirmek zorunda olan göçmenler gecekonduları inşa etmişlerdir. Göçmenler, başlarını sokacakları çatıyı, gecekonduları inşa ederek önemli bir aşamayı geride bırakmalarına rağmen onlar için asıl mücadele ekonomik olarak kentte tutunmanın yollarını aramakla başlamaktadır. Araştırma kapsamında araştırmacıya yol gösterecek temel problem alanını detaylandıran araştırma sorularını şu şekilde sıralayabiliriz.

- o Gecekonduluların Sosyo-Ekonomik Profili ve Toplumsal Hareketlilik Stratejileri
 - o Göç etmeden önce ne iş yapmışlardır?
 - o Köyde geride bıraktıkları menkul ve gayrimenkulleri, mal varlıkları var mıdır?

- o Ailede kaç kişi çalışmaktadır ve göçten sonra sırayla hangi işlerle meşgul olmuşlardır?
- o İşlerden hangi sebeplerle ayrılmışlardır, yeni iş bulmak için ne türden çabalar harcanmıştır?
- o Göçmenler arasında kuşaklar arası farklar aynı zamanda mesleki farklar da doğurmakta mıdır?
- o Kent içinde mekânsal hareketlilik olmuş mudur, varsa ne tür sebeplerle kent içinde yer değiştirmişlerdir?
- o Çocuklarla ekonomik ve sosyal etkileşim var mıdır, ne yönde bir etkileşim mevcuttur?

BULGULAR

Akdere mahallesi; Çorum, Kızılcahamam, Kırşehir, Yozgat, Tokat, Sivas başta olmak üzere özellikle Ankara'nın doğusundaki birçok şehirden göç almıştır. Göçler genel itibariyle 1954-1968 arasında gerçekleşmiştir. Gecekondulular, akraba ve hemşerileri ile beraber kümelenerek çevirdikleri aralarda beraberce uzun yıllar oturmuşlardır ve büyük çoğunluğu 1990'dan sonra başlayan apartmanlaşma neticesinde sahip oldukları dairelerinde yine beraberce yaşamaktadırlar. Gecekonduların ve apartmanların bir arada var olduğu mahallede katılımcılar içerisinde üç aile halen gecekonduya yaşamaktadır. Katılımcılar genel itibariyle Ankara'nın doğusunda komşu illerden göç etmişlerdir. İlk kuşak gecekonduluların çoğunun köyde doğmuş oldukları görülmektedir. Katılımcılar arasından babalarının ilk olarak şehre geldiğini söyleyenler ise genel itibariyle Ankara'da doğmuşlardır. 1950-1960 arasında Akdere'ye göçen gecekondulular bizzat gecekondu yaparken, 1960 sonrasında gecekondu kiralılığının arttığı gözlenmiştir. Halen gecekonduya yaşayan üç aile vardır ve bu ailelerden biri dışında diğerleri gecekonducularını müteahhite vermişler ve kentsel dönüşüm süreci beklenmektedirler. Görüşmecilerin önemli bir kısmı müteahhitler vasıtasıyla dönüşüm sonrasında dairelerinde yaşamaktadırlar, fakat bir kısmı ise müteahhitlerle anlaşmışlar fakat dönüşüm süreci henüz başlamamıştır. Bu kesim ise emeklilik primleriyle aldıkları dairelerde oturmaktadırlar.

Gecekondu ilk etapta kerpiçten ve "iki oda bir ara" olarak yapılmıştır. 1972 yılına kadar elektrik ve suyun olmadığı mahallede, su ihtiyacı mahalledeki çeşmelerden sağlanmaktadır. 1990 yılı itibariyle özel müteahhitler aracılığıyla dönüşüm süreci başlamış ve bugüne kadar devam etmektedir. Dönüşüm süreci şu an için durmuştur, çünkü yeni dönüşüm prensibi apartmanlaşma olarak değil siteleşme olarak devam etmektedir. Akdere mahallesinde apartmanlaşma 1990'lardan sonra hızlıca artarken gecekonducuların varlığı ise

devam etmektedir. Ancak kimi gecekondular Kentsel Dönüşüm Projelerinin gerçekleşmesi için boşaltılmıştır. Boşaltılan gecekondularda ise Suriyeli ve Iraklı göçmen aileler yaşamaktadır.

Göçmenlerin kente göç kararı almalarından, başlarını sokacakları gecekonduları inşa etmelerine, oradan da kentin ekonomik döngüsü içerisinde kendilerine yer bulmaları ve artık kentin bir parçası olmalarını sağlayan kimi etkenler ortaya çıkmıştır. Bu süreç ise sahadan elde edilen bilgiler doğrultusunda oluşturulan temalar bağlamında tartışılmıştır.

Aşamalı Kentleşme

Kentleşme sürecinin görece daha sancısız geçirilmesinin önemli sebeplerinden biri aşamalı olarak kente göç sürecidir. Aşamalı kentleşme, bu yönüyle önce aile reisinin kente gelerek kendisine iş ve kalacak yer araması ve sonrasında şartlar olgunlaştığında ailesini de getirmesiyle sonuçlanan süreci ifade eder. Köyde hala belirli türden geçim sağlayabilen ancak ileri vadede köyde olanakların ve toprağın aileye yetmeyeceğinin farkında olanlar kendilerine iş aramak amacıyla şehre gelmiş ve mevsimlik işçi statüsünde dönemlik işlerde çalışmışlardır. Hiç okula gitmemiş ve çiftçilik dışında bir zanaat sahibi olmayan göçmenler genellikle inşaat sektöründe çalışmışlardır. Ailenin diğer fertleri ise köyde mevcut durumu devam ettirme gayreti içerisinde olmuşlardır.

Babam şehre ilk olarak 1945 yılında gelmiş, biz 1955'te geldik. Babam sürekli gelip gitmiş, köyden şehre, şehirden köye. Babam çiftçiydi ama köyde kıtlık vardı, şehirde de ne iş bulsa yapmış. (Neşet, Tokat, 1955)

Bununla birlikte köyde toprağın artık aileyi doyurmaması ve kalabalık hanelerin olması köylüyü göçe zorlamıştır. Bu göç daha çok ailenin bekar çocuğu tarafından gerçekleştirilmiştir. Belirli türden bir mesleği ya da eğitimi olmayan göçmen devamlı iş arar pozisyonudadır. Çalışılan işler ise genel itibarıyla günlük ya da haftalıktır. Gençliğin vermiş olduğu enerji bu süreçte kentte kuvvetli ve dirayetli kalmalarını sağlamıştır. Sürekli köye gidip gelişlerin olduğu bu aşamadan sonra evlenip şehre yerleşmişlerdir.

Ben 16-17 yaşında geldim şehre. Cebimde 30 kuruş vardı 15'ini otobüse verdim. Samanpazarı'nda bir pansiyonda kaldım. Rastgele bir dolmuşa bindim, Yenimahalle'de indim. İşçi arar mısınız diye sorardım, hızarcular vardı orada çok. Bir tanesi bir haftalık iş var dedi, orada çalışırken bir aylık daha iş buldum. Böyle böyle birçok yerde çalıştım en sonunda bir yerde tezgahtar olarak işe girdim. Bu süre zarfında köye gidip geliyorum, para kazanmaya da başlamıştım. Sonra bir vesile oldu Akdere'ye gecekonduyu yaptım, ondan sonra evlendim,

hanımı da aldım geldim. Sonra kardeşimi de aldım yanıma. Biz çok çalıştık, çok çile çektik. (Alâeddin, Sivas, 1957)

Aşamalı kentleşme, göçmen açısından ortaya çıkabilecek birçok sorunun daha baştan çözülmesini sağlamıştır. İlk göçü gerçekleştiren hane reisleri ya da köyün bekar delikanlıları şehirde günlük olarak ödedikleri ve ücretlerin görece uygun olduğu pansiyonlarda kalarak konut masrafından önemli oranda kurtulmuşlardır. Bunun yanı sıra sürekli bir işin olmamasından dolayı bir hafta çalışıp bir hafta çalışmayan, genellikle mevsimlik dönemsel işlerde çalışan göçmen bu süreci tek başına daha kolay bir şekilde atlatabilmiştir. Kentte tecrübe kazandıkça, gecekondyu yapacak yer ve imkân bulunca ve görece sürekliliği olan işler keşfetmeye başlayıp tecrübe kazanınca aileleri getirmek kentleşme sürecinin olumsuz ekonomik etkilerini en aza indirmiştir. Ekonomik etkiler dışında kentle girilen ilişkinin, kentle ilk tanışmanın ortaya çıkarabileceği travmalar aileden bağımsız bir şekilde gerçekleşince daha kolay atlatılmıştır. Aksi takdirde ailenin ve çocukların şehirdeki durumu hane reisi üzerinde bir baskıya neden olabilirdi.

Kaos ve Belirsizlikten Umuda Açılan Kapı, Ağ Türü İlişkiler: Akrabalık, Hemşerilik ve Kader Birliği

Gecekonduluların kente adım attıkları ilk andan itibaren gerek başlarını sokacakları umut mekanlarını inşa etmelerinde ve gerekse iş-güç arayışında onların en önemli yardımcıları ve kentte varlık kazanmalarını sağlayan itici güçleri karşılıklı olarak inşa ettikleri dayanışma ağları olmuştur. Göçmenin kendisini dayanışma odaklı bu ilişki ağının içinde bulması temel ihtiyaçların karşılamaında önemli işleve sahiptir. Bununla birlikte dayanışmaya dayalı bu ilişki ağı, göçmenin kendini kentte güven içerisinde hissetmesini sağlamış ve yeni bir mekânın, kentin ortaya çıkaracağı psikolojik travmadan da korumuştur; bu sayede de göçmen kente karşı bir yabancılaşma duygusu içerisine girmemiştir. Dayanışmayı ortaya çıkaran en yoğun ilişki biçiminin ise akrabalık olduğu anlaşılıyor. Akrabalığın işlevi kente gelmeden, göç kararının alınmasıyla başlıyor ve kente atılan ilk adımdan itibaren her aşamada akrabaların yardımı ve gözetimi sürüyor.

Biz rençperdik, köyde mal mülk yoktu. Ben köyde biraz çalıştım, sonra bir iş kalmayınca ben de buraya kayınpederin yanına geldim. Askere gidene kadar üç dört sene kayınpederle beraber kaldık. Ben askere gidince de kayınpeder yer çevirmiş bana, askerden sonra da geldim oraya gecekondyu yaptım. Sonra bir hemşerimiz vardı, sağ olsun onun sayesinde de Karayollarına girdim, orada çalıştım. (Yahya, Bala, 1954)

Kenan'ın öyküsü ise kente göç sürecinin ve kentte kurulan dayanışma ağlarının sadece kentte var olmayı sağlamadığı bunun yanı sıra büyük bir yoksulluk ve buhrandan önemli bir dikey hareketlilik imkanını ortaya çıkardığı görülüyor.

Babamlar beş kardeş, 150 dönüm de arsa var. Bu arsa bölüne bölüne elde küçük bir şey kalıyor o da bir işe yaramıyor. Köy yerinde ya bekçilik yaptırılır ya çobanlık. Ben babamdan müsaade aldım geldim şehre. Şehirde amcam vardı onun yanına geldim. Köyde ilkokulu bitirmiştım, amcaoğlu akşam ortaokuluna gidiyormuş, beni de çağırdı gel beraber gidelim dedi, gündüz çalışırdık akşam da okula giderdik. Böylelikle ortaokul mezunu oldum. Sonra bir vesile oldu Orman Bakanlığına bağlı bir kuruma işçi olarak girdim. Müdür bana ortaokul da bitecek ona göre dedi. Ben orada ortaokulu bitirdim, sonra liseyi de bitirdim. Akşamları çalıştım gündüzleri okula gittim. Lise bittikten sonra orada memur oldum ve açık öğretime de (üniversiteye) başladım. 1991'de üniversiteden mezun oldum, 1997'de de emekli oldum. (Kenan, Çorum, 1964)

Kentte akrabalar ile kurulan dayanışmanın kırsal biçimi de evlilikler yoluyla sağlanıyordu. Görüşmecilerin önemli bir kısmının akrabalarıyla (kuzen) evli oldukları görülüyor.

Ben dört beş yaşındayken babam vefat etti. Benim amcam var da burada (Akdere) onun yanına gider gelirdim, sonra da temelli olarak kaldım. Köyde rençperdik bir şeyimiz yoktu. Abimler başlarda kaldı köyde hayvancılık yaparlardı. Sonra abimin biri de tutunamadı geldi, Amcamlarla beraber ona da bir gecekondu yaptık ondan sonra ben abimle kalmaya başladım. Sonra da halamın kızıyla evlendim, Almanya'ya çalışmaya gittim. Almanya'ya ilk gittiğimde hanımı götürmedim, iki yıl hanım abimlerle beraber kaldı. (Neşet, Tokat, 1955)

Akrabalığın yanı sıra hemşerilik ve bir toplumsal dönüşümün öznelere olarak ortak bir kaderde birleşmeleri göçmenlerin dayanışma biçimlerinin sosyal ve psikolojik temelini oluşturmaktadır. Göç edilecek yerin ve hatta gecekondunun yapılacağı alanın belirlenmesi hemşerilerin nerede bulduklarına göre şekillenmiştir. Buna bağlı olarak gecekondu mahalleleri de parçalı, kümelenmiş bir yapıya sahiptir. Çerkezlerin bulunduğu sokak, Kızılcahamamlıların bulunduğu muhit, Çorumluların (Sungurlu) mekânı gibi.

Ben ailenin son çocuğuyum, köyde fazlaca bir şeyimiz yoktu zaten, ben baktım geçim sağlayamayacağım çıktım geldim. Bizim burada (Akdere) hemşerilerimiz vardı, benim durumu da bildikleri için "gel

buraya bir gecekondu yapalım” dediler ben de çıktım geldim. Bana bir yer belirlediler sonra beraberce gecekonduyumuzu yaptık. Sonra bir vesile oldu, tanıdık çıktı kurumda SSK’da memur oldum, oradan da emekli oldum. (Yusuf, Kızılcahamam, 1957)

Kırsal yaşamın kilitlenmesi ve artık kırdan geçim sağlanamaması göçmenler açısından göçü kaçınılmaz kılıyor. Fakat kitlesel göçlerin başladığı 1960'lara kadar olan ilk dönemde bu kararı alıp şehre göçmek bir kaos ve belirsizlik içermektedir. Bu yönüyle bu karar kırsal yaşamdan daha cezbedici görünmemektedir. Bu karar kişisel anlamda bir umuda tutunma gibi görünse de sadece bireysel düzlemde düşünülemez. Çünkü göçmen bu göç kararı ile birlikte şehirde sadece kendini kurtarmak peşinde olmayacak, bu göçü ailesi ve geride kalanlar için fırsata dönüştürmeye çalışacaktır. Bu sebepten hiçbir bağ olmadan şehre kendini atan göçmen aslında kendini “feda” etmektedir. Daha sonra şehre gelecek olan göçmen için kaos ve belirsizlikten bir düzen yaratılmaktadır.

Evin en büyük çocuğu amcam ilk olarak o şehre gidiyor, tabiri caizse elini kolunu sallayarak. Fakat ne gidecek yeri belli ne kalacak yeri ne de çalışacak bir işi. Sonra amcam bir ara köye geldiğinde küçük kardeşi (12) olan babamı da şehre göndermesini istiyor babasından. Babam çeşitli işlerde çalıştıktan sonra amcamın bir tanıdığı vesilesiyle bir terziye çırak oluyor. Amcam da ardiyecilik, tüpçülük gibi çeşitli işler yapıyor. Babam şehre geldiğinde amcam gecekonduyunu yapmış oluyor. Bir süre beraber yaşadık sonra halamlar da şehre geliyor. Bir gecekondu içerisinde üç aile beraber yaşıyor. Daha sonra gecekondu büyüyor, halamlar için ayrı bir yer yapılıyor. Babam askerden gelip evlenince de amcam gecekonduyu babama bırakıp, kendine başka bir gecekondu yapıp ayrılıyor. Bu süreçte babam, çocuklarını üniversiteye gönderiyor, arsa alıyor, daire sahibi oluyor. Bugün sadece babamızın emeğiyle oluşan dört adet dairemiz var. (Cenk, Sivas, 1958)

Yokluk, yoksulluk ve çaresizlik ortamında göçmenlerin birbirlerine sığınmaları ve el ele vererek bunu aşmaya çalışmaları hem psikolojik anlamda onları ayakta tutmuş hem de kente tutunmanın en etkili yolu olarak ortaya çıkmıştır.

Kullanım Değerinden Değişim Değerine, Umut Mekanları

Harvey (2011), “Umut Mekanları” isimli eserinde coğrafi-uzamsal düzenlemelerin sermaye birikimi ve sınıf mücadelesi açısından zorunlu ilişkisine gönderme yapar. Kapitalizm, sermaye, sınır, rant ve mekan arasındaki ilişki 1970'ler sonrası Lefebvre, Castells, Harvey gibi isimlerce

kentin ve mekanın yeniden üretimi çerçevesinde tartışılmıştır. Harvey'e göre kentler sınıfsal bir yapılanmadır. Bu yapılanma içerisinde ütopyalar ve distopyalar beraber yan yana varlardır. Bugün Ankara ve İstanbul gibi metropollerdeki kapalı siteleri ve gecekonduları bu gözle görmek mümkündür. Göçmen açısından da kentte var olma, varlık kazanma sürecinin ilk hamlesi gecekondu bu anlamda bir umut mekanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu umut; hemen yanı başlarında bulunan apartmanlarda yaşayabilmenin, kentli olabilmenin ve kentin bir parçası olmalarının çevrelediği umuttur.

Gecekondu öncelikli olarak göçmenin başını sokacağı bir sığınak bir umut mekânı olurken daha sonra kırdan göçlerin devam etmesiyle bu mekanlar gecekondu açısından bir gelir kapısına dönüşüyor. Gerek gecekonduya ekler yaparak odanın kiralanması şeklinde gerekse de gecekonduyun tamamının kiralanması ve nihayetinde satılması şeklinde bir gelir elde etme biçimi olarak gecekonduların ortaya çıktığı görülüyor.

Babam 1952'de şehre geliyor ve bir gecekondu yapıyorlar Akdere'ye. Babam inşaatçı olduğu için gündüz çalışır gece de bir oda çıkarırmış gecekonduya. Bir oda, iki oda, üç oda derken kiraya vermek için de yedek odalar arkaya doğru eklenirmiş. Sonra o odalar yeni gelenlere kiralanırdı. (Abdullah, Kayseri, 1952)

Ben 1957'de Akdere'ye geldim, hemşeriler çağırdılar gel gecekondu yapalım diye, yaptık gecekonduyu. Önce kerpiçle yaptık, sonra briketle. Sonuncuyu da tuğla ile yaptım. Bunların hepsi birbirine bağlı. Çoluk çocuk büyüdü herkes bir oda istedi bir de kiralık olsun o zaman dedik. Bir oda bir ara kiralardık. Her oda 10 liraya kiralanırdı, çalışırdım bir de kiradan alırdım o şekilde geçinirdim. (Yusuf, Kızılcahamam, 1957)

1960'lara kadar mahallede yeterli düzeyde arsa olmasına karşın yine de gecekonduların kiralanmasına ya da satılmasına rastlıyoruz. Bunun temel sebebi köyden elinde avucunda bir şey olmadan gelen göçmenin bir müddet, iş bulup para kazanana kadar gecekondu kiralamak yolunu seçmiş olmalarıdır. Para kazanmaya başlayınca da oturdukları gecekonduyu satın almışlar hatta daha sonra kendileri de başka gecekondu yapımışlardır.

Ben 1957'de Ankara'ya geldim ondan bir yıl sonra falan da Akdere'ye. Buraya geldiğimde ilk olarak bir gecekondu kiraladım. Orası da tapulu malıymış adamın birinin. Ben bilmem dedim, ben kiracıyım. Sonra bana dedi sana 15 gün mühlet ya alırsın burayı ya da yıktırırım. Sonra ben de aldım, yeniden yaptım, büyüdü gitti. (Alâeddin, Sivas, 1957)

1960'lardan sonra ise mahallede gecekonu yapılacak alanların azalması ve tükenmesi ile birlikte yeni gelenler daha çok kiralama ve satın alma yoluyla gecekondulu olmuşlardır.

Ben 1964'te geldim buraya. Gecekonu kiraladım. Kirada birkaç sene oturduktan sonra babam kira ile uğraşılmaz dedi. Oturduğumuz gecekonduyu satın aldık. Sonra onu yıktık abimle beraber, yerine iki katlı gecekonu yaptık. (Kenan, Çorum, 1964)

Bir bakıma Işık ve Pınarcıoğlu'nun (2013) yapmış olduğu çalışmada görüldüğü gibi kente daha önceden gelmiş olanların mevcut gecekonduları satarak ya da kiralayarak yeni gelenler üzerinden bir ekonomik avantaj elde etmeleri söz konusu olmuştur.

Köy ile Kent Arasında Kaynak Aktarımı ve Mekânsal Hareketlilik

Kırdan kente göç, kırsal göçmen için geri dönüşü olmayan bir yol olma özelliği gösterir. Fakat bu, göçmen açısından kır ile her türlü ilişkinin sona erdirilmesi anlamını taşımaz. Göçmen, kır ile hem duygusal ve kültürel etkileşimi devam ettirmektedir hem de kentin zorlu ekonomik şartlarına ayak uydurma sürecinde kırdan destek almaktadır. Gecekondulu kentte bir yandan kırın yardımına ihtiyaç duymaktadır bir yandan da kırdan geride kalanları kente çekecek düzeni kurma telaşındadır. Bu süreç göçmenin geride bıraktığı mal, mülk, arazi sahipliğine ve hane nüfusuna göre değişiklik göstermektedir. Geride, kırdan kalanların kendilerini geçindirebileceği bir ekonomik faaliyet alanı devam etmekteyse bu durum kentteki gecekondulunun sosyal ve ekonomik anlamda kente daha kolay adapte olmasını sağlamaktadır. Çoğu durumda ise artık kır yaşamı köylü için sonuçlanmıştır ve köyde geçim sağlamak son derece zordur. Kırdan kopmak ve bir umuda tutunarak kentte var olabilmek son çaredir.

Abim evliydi köyden ayrıldı, çalışmak için şehre geldi. Ondan iki üç sene sonra da ben ortaokul için geldim. Abimin yanında kalırdım. Ben hem çalıştım hem okula gittim, bu arada da köye gidip gelirdim. Hem köyden yiyecek; bulgur, mercimek falan da getirirdim. Abim gecekonduda kirada otururdu, babam geldi kiracılıktan kurtulun dedi yardım etti beraberce iki katlı bir gecekonu yaptık. (Bekir, Çorum, 1965)

Kırdan kente, kentten kıra kaynak aktarımı sadece somut ekonomik girdi ve çıktılarla yapılmıyor, göçmen dolaylı olarak da köydeki hayata katkıda bulunulabiliyor.

Ben 12-13 yaşında geldim şehre, biz yedi kardeşтик, babam çiftçiydi. Amelelik yaptım, çıraklık yaptım, daha sonra da bir vesile ile iş makinası operatörü oldum. O zamanlar kıymetli bir işti bu, iyi para kazandırıyor. Köyde zaten bir şey yoktu, babam başından gidene şükrediyordu. Benden küçük iki kardeşimi de getirdim şehre, onları da makine operatörü yaptım, onlar da hala Ankara'dalar, evleri barkları var. Köyde ev bark duruyor, annem yazın köyde kışın yanımda kalıyor. (Yavuz, Çorum, 1968)

Göçmenler genel olarak köy ve kent arasındaki hem ekonomik hem kültürel bağlantıyı sürdürmüş ve bu ilişki onları daha da kuvvetlendirmiştir. Bunun yanı sıra kırdaki ekonomik sıkıntılara ve işsizliğe ek olarak miras sebebi ile ortaya çıkan anlaşmazlıklar ya da kan davası gibi problemler ortaya çıkınca köyünden ayrılan göçmenin kır ile bağlantısını tamamen kopardığı da görülmüştür.

Ben burada doğdum, babam 1960'da gelmiş. Babam çiftçiymiş, pek bir şeyimiz yokmuş köyde. Amcamlarla mal davası olmuş pek de malımız yokmuş ya, bu yüzden babam oralarda durmak istememiş çıkmış gelmiş. Babam ayakkabı boyayarak büyüttü bizi. Biz köye bir daha dönmedik. (Sinan, Kayseri, 1960)

Biz 1962'de buraya geldik. Benim küçük kız kardeşim vefat ediyor, bunun üzerine annem köyde durmak istemiyor, babama göçmek için baskı yapıyor. Zaten köyde de işsizlik var. Tarla falan yoktu da işte hayvanları, evi barkı satıp geldik. (Yaşar, Çorum, 1962)

Kır ile bağlantı bugün bile devam ederken gecekondulular köyde bulunan baba evinin satılmasına şiddetle karşı çıkmışlardır. Köydeki baba evi onarılıp yenilenmiş; gecekondulular arasında yazları köyde kışları şehirde geçirmek gibi bir mekânsal hareketlilik de gözlenmiştir.

Köyde 60 dönüm tarla vardı o da ancak babama yetiyordu. Babam sağ iken pek köye dönmedim ben. Şehirde çalıştım, iyi de para kazandım. Babam öldükten sonra da köydeki evimizi, samanlığımızı hep yaptırdım, baba evi satılır mı? İki üç aya bir gider gelirim ben. (Rasim, Kayseri, 1953)

Kır ile bağlantının sürmesi gecekondulunun kentleşme sürecini geciktirse de kır ile devam eden bağlantı göçmenin kentte travma yaşamasına neden olabilecek psikolojik etkileri ortadan kaldırırken, aynı zamanda ekonomik ilişkinin sürmesi de kente tutunmayı kolaylaştırmaktadır. Bugün, kentleşmenin en ileri safhasında dahi köy ile bağlantı devam etmektedir; bu gecekondulunun kültürel özelliklerinin bir yansımasıdır. Bu yönüyle de Türkiye'de gecekondular Batılı yoksulluk mekanları olan slumlardan ayrılırlar.

Azım ve Fedakârlık

Gecekonducular birçok açıdan önemli bir mücadelenin mekânsal yansıması olarak ortaya çıkmışlardır. Bu yönüyle gecekonducular yalnızca bir konut tipi olmaktan çok daha fazlasını ifade eder. Endüstri devriminin ve sonuçlarının neredeyse bütün etkilerini yaşamışlardır. Yaşadıkları topraklardan, köylerinden kopmuşlardır, köydeki işleriyle, çiftçilikle ayakta kalamaz duruma gelmişlerdir. Sanayi çağının bir sonucu olarak göç etmişlerdir fakat kentlerde sanayinin ortadan kalkışının etkilerini sonuna kadar yaşamışlardır. “Kentliler” tarafından dışlanmışlardır. Gecekondulular adına birçok olumsuzluktan daha söz edilebilir; fakat tüm bu şartlara rağmen gecekondulular kente tutunmayı başarmışlar ve kentlere kök salmışlardır. Bu süreçte onların kentte var olabilmelerini sağlayan ithal ikameci ekonomik modelin ucuz iş gücü ihtiyacına kaynak oluşturmak gibi somut ve yapısal etkilerle beraber çok çalışmak, azmetmek, fedakârlık yapmak gibi kimi bireysel özelliklerin katkısı da oldukça yüksektir. Bu azım ve kararlılık ise kendi içinde büyük hayaller barındırmıyor, başının üstünde çatının olması ve ocağın tütmesi en temel hedefler olarak görünüyor.

Köyde yapacak bir şey kalmamıştı. Aslında ben ne olsa yapardım, hiç işten kaçmazdım. Çıkıp geldim şehre, amelelik yaptım, garsonluk yaptım, boyacılık yaptım. Evliydim, Almanya'ya çalışmaya gittim. Hayatımız mücadele ile geçti. Üzüntüden, sıkıntıdan mide kanaması geçirdim, iki kere ameliyat oldum. (Rasim, Kayseri, 1953)

Babam ayakkabı boyacılığı yaparak bizi büyüttü, yetiştirdi. Bizim kimsemiz yoktu, bir gecekondu yaptık gece biz yapardık gündüz onlar yıkardı. Beş kere yıktılar, her defasında yeniden yaptık bıkmadan, usanmadan. Sonra tapusunu aldık da kurtulduk yıkımdan. Ben seyyar satıcılık yaptım, buradan Kızılay'a gider gelirdim her gün. Sonra belediyeye girdim, beni köpek barınağına verdiler, rahatsızım (astım) dedim dinlemediler, orada çalışacaksın dediler. Evi ben geçindiriyordum, mecbur bir süre çalıştım sonra bırakmak zorunda kaldım. Şu anda çalışmıyorum, ameliyat oldum, ablam çalışıyor. Emekliliğim yok. (Sinan, Kayseri, 1960)

Gecekonducuların ayakta kalabilmek adına ortaya koydukları özveri bir netice doğuruyor, özellikle yalnızlaşma ve komşuluk ilişkilerinin azalması gibi birçok sebeple eleştirse de apartmanlarda daha rahat-konforlu bir yaşama başlıyorlar. Daire sahibi oluyorlar, hatta birden fazla daire sahibi olup diğerini kiraya veriyorlar, genellikle emekli olmuşlar ve görece rahat bir yaşamları var. Ancak hala gecekonduya yaşayıp, gecekonduyunun zahmetini çekmeye devam edenler de var.

Ben hala gecekonduda yaşıyorum. Beş kardeşin en küçüğü olarak, köydeki şartlardan yoksulluktan dolayı geldim buralara. Çalıştım, emek ettim, memur oldum, emekli oldum. Üç oğlan bir kız var. Oğlanları okuttum, hepsinin birer dairesi var Eryaman'da. Beni de yanlarına almak istiyorlar ama ben yapamıyorum oralarda. Ben gecekondumda rahatım. Ama kışları giderim onların yanına. Bir ekmeğe bir sana yağ olurdu, onu ekmeğe sürer yerdik, başka bir şey olmazdı. Ben emekli olduktan (1984) sonra peynir, zeytin almaya başladım. (Yusuf, Kızılcahamam, 1957)

Kenan ise, azim ve fedakarlığın yanı sıra kendine güven, inatçılık, bıkmadan usanmadan çalışmak gibi birçok özelliği sayesinde yokluktan gelip kendisini memuriyete ve üniversite mezuniyetine taşıyacak bir yol çiziyor.

Köyde kalsak ya çoban ya bekçi olurduk. Ben çıktım geldim şehre. Hem çalıştım hem okudum. Gündüzleri çalışıp gece okuyarak ortaokul mezunu oldum. Sonra gece çalışıp gündüz okuyarak lise mezunu oldum. Lise mezuniyetinden sonra işçi olarak çalıştığım yerde memur oldum. Daha sonra da açık öğretimden üniversite mezunu oldum. Dört çocuk var hepsi de üniversite mezunu oldu. (Kenan, Çorum, 1964)

İkinci nesil ise, babaları gibi yoğun bir çalışma temposu ve mücadele geçirmiyorlar belki ama onların da farklı türden mücadeleleri oluşmaya başlıyor. Apartmanlarla yüzleşme, kent ve kentliler tarafından öteki olarak görünmeye karşı verilen mücadele. Buna ek olarak tüketimin yaygınlaştığı bir dönemde yoksulluğun daha da görünür ve göze batır hale gelmesine karşı verilen mücadele.

Biz gecekondulu olduğumuz yani bitli olabileceğimiz sebebi ile saçlarımız üçe vurulurdu. Öğretmenin çocukları gelirdi, onların saçları hep uzundu. O çocuklar bize başka dünyanın insanlarıymışız gibi bakarlardı... Bizim bayramlığımız falan olmazdı, yani mağazaya gidip elbise almak yoktu, büyüğünden kalanları giyerdin. Biz bir montu yedi arkadaş beraber giyerdik... Sonra okuldan soğuduk biz, kendimizi çalışmaya verdik. (Oktay, Tokat, 1968).

Dikey Hareketlilik İmkani Olarak; Eğitim

Endüstri toplumlarında özellikle eğitim kurumunun her sosyal sınıftan bireylere açık olduğu görüşü hakimdir. Böylelikle bireyler dikey toplumsal hareketlilik imkanlarından faydalanabilmektedirler. Bu hareketliliğin ise endüstri toplumlarının açıklık düzeyinin göstergesi olduğu belirtilir (Blau ve Duncan, 1967). Önemli bir kesim ise (Glass, 1954) günümüz toplumlarında

eğitim vasıtasıyla dikey toplumsal hareketlilik sağlanabildiğini yadsımamakla beraber onlar hala toplumsal sınıf kökeninin etkili olduğunu belirtirler. Bu çalışmada bireylerin görece ikinci nesilde az olsa bile üçüncü nesilde eğitim yoluyla dikey toplumsal hareketlilik kazandıkları görülmektedir. Gecekonduluların dikey toplumsal hareketlilik kazanmaları, yani toplumsal köken ile menzil arasındaki ilişkinin koparıldığı en önemli alanın eğitim olduğu görülüyor. Gecekondulular, kırsal hayatın bütün yorucu ve ezici dinamiklerini bilen ve çiftçiliğin zorluklarını yaşayan insanlardır. Bunun yanı sıra kentsel yaşamın en alt sınıfsal konumlarında bulduklarından dolayı kentin bütün zorluklarını da deneyimlemişlerdir. Dolayısıyla gecekondulular, eğitimin önemini farkındadırlar. Eğitim, refah ve rahatlık sağlayacak en önemli kurum olarak görülmektedir. Bunun yanı sıra birinci neslin tamamının eğitimin önemini farkında olduklarını ve bu doğrultuda çocukların okuması için ne gerekiyorsa yaptıklarını söylemelerine karşın; ikinci nesil bireyler, evet babalarının “oku” dediklerini, ancak bunun yanı sıra iş hayatında da yardım beklediklerini vurgulamaktadırlar.

Buralarda çalışın, para getirin baskısı çoktu. Genellikle yanlarında çalıştırırdı babalar. Bir ara abim, halamın oğlu ve amcamın oğlu kaçıp gidelim buralardan demişler, özgür olmak o dönem onlar için çok önemli. Peki, nereye nasıl kaçacaklar? Üniversite sınavına girelim, diye anlaşmışlar fakat okulla pek ilgileri olan tipler de değiller. Sonra sınava giriyorlar bir şekilde ve İstanbul Üniversitesi Bilim Tarihi'ni kazanıyorlar. Daha sonra biz burayı kazandıysak daha iyi yerler de kazanırız deyip amaç kaçmak olmaktan çıkıp istenilen meslekleri yapmaya evrilmiş ve ikinci yıl tekrar girmişler sınava. Bu defa da biri Tıp Fakültesi, biri Dil-Tarih Fakültesi Felsefe bölümü, diğeri de İİBF Uluslararası İlişkiler kazanmış. (Cenk, Sivas, 1958)

Bunun yanı sıra eğitimin önemini gerçekten hissedilmesi ve buna göre somut planlar yapılması kentle girilen ilişkiyle doğru orantılıdır. Eğitimin önemi herkesçe vurgulanmaktadır fakat eğitilmiş insanlarla şehrin orta ve üst sınıflarıyla etkileşim olmadığı için teorik söylem ile pratik hayat arasında farklar ortaya çıkmaktadır. Oysaki şehrin merkezinde, Kızılay'da terzilik yapan ve üst sınıf toplumsal kesimlerle ve onların çocuklarıyla etkileşim içinde olan Hayrettin, eğitimin önemini ve sonucunu somut olarak gördüğü için çocuklarını çalışma hayatından uzak tutmaya ve eğitime yönlendirmişti. Neticesinde beş çocuğunun beşini de üniversitede okutup, meslek edinmelerini sağlamıştır.

Çocuklarının çalışıp, ona destek olmasını hiç beklemedi, çalıştırmadı bizi. Hep okula yönlendirdi, hep okusunlar, okuyarak bir yerlere gelsinler istedi. Büyük adam olsunlar düşüncesi babamda hep vardı.

Babamızı da çok göremezdik o geç saatte gelirdi, biz uyumuş olurduk, biz daha kalkmadan da giderdi işe. (Cenk, Sivas, 1958)

Sadece çocukların eğitimi değil, birinci nesil gecekondulular sınırlı sayıda da olsa kendi eğitimleri ile de ilgilenmiş eğitim fırsatlarını değerlendirmeye çalışmışlardır. İlk nesil gecekondulular genel itibariyle en fazla ilkokul mezunlardır, o dönem köylerde ortaokul imkânı da genellikle yoktur. Şehre geldikten sonra ise eğitim fırsatlarından yararlanmaya çalışmışlardır. İlkokul mezunu olarak şehre çalışmaya gelen Kenan (Çorum, 1964) hem çalışmış hem de okul hayatını sürdürmüştür. Gündüz çalışıp gece okula gitmiş, liseye geçtiğinde ise gündüz okumuş gece de çalışmıştır. Liseden sonra memurluğa yükselen Kenan, açıköğretim fakültesini de bitirerek üniversite mezunu olmuştur. Ortaokul diploması olanların daha fazla günlük yevmiye aldığını öğrenen Yahya (Bala, 1954) ise daha fazla kazanabilmek adına gündüzleri çalışıp geceleri okula giderek ortaokul diploması almıştır. İlkokul mezunu olarak şehre gelen Yusuf (Kızılcahamam, 1957) birçok işte çalıştıktan sonra akşam ortaokulunu da bitirdikten sonra SSK'da memur olarak işe başlıyor ve oradan da emekli oluyor.

Görüldüğü gibi eğitim, gecekondulu için önemli bir toplumsal hareketlilik imkânı olarak görülmektedir. Eğitim toplumsal hareketlilik imkanı olmakla beraber gecekondulu hayatında işlevsel bir özelliğe sahiptir. Dolayısıyla göçmenlerin torunları yani üçüncü nesil eğitime yönelmiş ve birçoğu üniversite mezunu olmuştur.

Kuşaklararası Mesleki ve Sınıfsal Konumlar

Görüşme yapılan gecekonduluların kendileri yani birinci nesil ile onların babaları arasında önemli bir eğitim farkına rastlanmamıştır. Birinci nesil gecekonduluların genel itibariyle ilkokul mezunu olduğu görülürken babaları okula gitmemiştir. Ancak çocukları, başka bir ifadeyle ikinci nesil arasında önemli bir eğitim farkı vardır. Gecekonduluların şehre göç etmelerinin önemli sebeplerinden birinin çocukların eğitimi olması bu durumu açıklamaktadır. Çocukların en az lise mezunu oldukları, üniversite mezunu olanların da oldukça yüksek olduğu görülmektedir.

Biz çocukların okumasını çok istedik, hep kendimizden örnek vererek konuştuk, okuyun bizim gibi rezillik çekmeyin dedik. (Kazım, Akyurt, 1956)

Ben inşaatlarda çalışırdım, baktım çocukların gözü okumakta yok bunları aldım inşaata götürdüm, en pis işlerde çalıştırdım. Ben acımasızdım, onlara okumazsanız ne olacak görün dedim. Yoksa laf anlatmakla anlamazlardı. (Sucu, Kırşehir, 1968)

Gecekonducuların gelir düzeyleri arasında yine babaları ile kendileri arasında önemli bir farka rastlanmazken, çocukların gelir seviyelerinin seçmiş oldukları meslekler oranında babalarından daha iyi olduğu söylenebilir. Çocukların gelir düzeyleri net olarak bilinmemekle birlikte mesleki statü anlamında babalarına oranla bariz bir dönüşüm gerçekleşmiştir. Şenyapılı (1981) gecekondu emeğini marjinal çevre ve merkez işler olarak ayırmıştır. Bu doğrultuda görüşme yapılan gecekonducuların babalarının daha çok marjinal işlerde, yani eğitim, beceri ve deneyim gerektirmeyen ve düşük ücretli işlerde çalıştıkları görülürken, kendileri çevre işler olarak tanımlanan görece daha deneyimli ve gelir seviyesi artan, ustalık gerektiren işlere doğru yönelmişlerdir. Çocukların ise merkez işlere doğru yönelen hareketlilikleri söz konusudur. Çocukların; memur, öğretmen, polis, mühendis, doktor oldukları görülürken, memuriyet dışında kendi işlerini sürdüren taksicilik, dolmuşçuluk gibi işlerde çalıştıkları görülmektedir. Mesleki statü anlamında bireysel beceri ve çalışmaya odaklı kuşaklararası hareketliliğin hâkim olduğu anlaşılmaktadır.

Eğitim düzeylerinde görüşme yapılan gecekonducular ve çocukları arasında önemli farklar görülürken; eğitim konusunda önemli bir hareketlilik yaşanmışken, gelir seviyeleri arasında bariz farklılıklara rastlanmamaktadır. Mesleki statü anlamında ise yine önemli farklar vardır. Çocukların büyük kısmı üniversite mezunu olup memuriyetin çeşitli kademelerinde çalışmaktadırlar. Bunlar arasında doktor, mühendis, öğretmen ve polis mevcuttur.

Türkiye gibi aile bağlarının güçlü olduğu, cemaat türü ilişkilerin yoğun yaşandığı bir ülkede toplumsal ve kültürel anlamda hareketlilik kabiliyetleri de değişiklik göstermektedir. Türkiye gecekonducularında kısmen ileriye (çocuklara) dönük kaynak aktarımı yoluyla kuşaklararası hareketlilikten söz edilse de geriye (baba) dönük kaynak aktarımının da oldukça yaygın olduğu görülmüştür.

Benim arsam yerine başka bir arsa verdiler orası duruyor bir şey yapılmadı, sonra çocuklar (doktor olan) bana bu daireyi aldılar, sağ olsunlar. (Alâeddin, Sivas, 1957)

Ben arsamı sattım, üzerine de çocuklar biraz koyacak, Eryaman'dan bir daire alacağım. (Yusuf, Kızılcahamam, 1957)

Ben çok iş yaptım ama en son Antalya'da her şeyi bırakıp geldik, battık. O günden sonra durumlar pek düzelmedi ancak benim iki oğlum var ikisi de akademisyen onların yardımı çok oluyor. (Taha, Sivas, 1968)

Gecekonducularda çocuklar için kaynak aktarımı özellikle gecekonducuların dönüşümü esnasında elde edilen daireler aracılığıyla

sağlanmıştır.

Benim 270 metrekaare yerim vardı, müteahhitle yüzde hesabı yapmadık ben üç daire istedim biri bana diğer ikisi de iki oğlana. Üç daire aldık birinde bekar kızım ve eşimle biz oturuyoruz. Diğer ikisinde de oğlanlar. Biz ölünce de ev kıza kalacak. (Yahya, Bala, 1954)

Ben çok çalıştım, çok iş yaptım, altı dairelik bir bina yaptım, hepsinde çocuklar oturuyor, zaten herkes çocuğu için çalışır, biz de evlendirdik daire sahibi yaptık. (Neşet, Tokat, 1955)

Ayrıca babanın işini devam ettirmek suretiyle mesleki bir kazanım da söz konusu olmuştur.

Benim dedemin at arabası varmış köyde, şehre geldiklerinde de kamyonculuk yapmışlar babam kamyoncuymdu benim. Sonra ben de aynı meslekten gittim, önce dolmuşa muavin olduk sonra ehliyet alıp dolmuş şoförü sonra da taksici olarak çalıştım. (Kemal, Yozgat, 1940)

Eğitim ve mesleki statü kazanmada bireylerin kendi çabaları sonucunda kökenlerinden bağımsız olarak bu konumu elde ettikleri görülmektedir.

SONUÇ

Türkiye’de 1950’li yıllarla beraber başlayan sosyo-ekonomik dönüşüm sürecinden en çok etkilenen grup kırsalda yaşayan ve tarımla geçim sağlayan, toprağın sınırlı olmasından ve aile nüfusunun gitgide artmasından dolayı da daha çok geçimlik bir tarımsal faaliyet gösteren kırsal çiftçi olmuştur. Bu toplumsal dönüşüm bir bakıma kırsal çiftçi olan grubun kent işçiliğine dönüştüğü mesleki ve sınıfsal değişim sürecidir. Bu süreç içerisinde göçmenler açısından kentin bir sığınak ve hareketlilik alanı olarak ortaya çıkmasına katkı sağlayan bir dizi gelişme olmuştur. Türkiye’de kentleşme sürecini ifade eden bu sancılı süreç, öncelikle göçmenlerin kendi mücadelelerinden bağımsız olarak gelişen önemli iki faktör sayesinde sistemi bozmadan hafifletilmiştir. Bu faktörlerin ilki; devlet içerisinde ve toplumsal hayatta gecekonducuların işgalciler ve kentin kültürel doğasını bozan unsurlar olarak görünmelerine rağmen devletin politik anlamda aldığı tavır ile birlikte gecekonduculara, enformel yapılaşmaya engel olmamasıdır. Gecekonducuların kentlerde varlık kazanmalarına yardımcı olan ikinci faktör ise; dönemin ekonomi politikası haline gelen ithal ikameci ekonomik model çerçevesinde amaç edilmemiş bir şekilde, göçmenlerin sistem içerisinde önemli bir figür olarak ortaya çıkmasına neden olan ekonomik süreçtir (Tekeli, 1977, Kıray, 1998, Şenyapılı, 1981, Keleş, 2012, Karpat, 2003, Erder, 1996, Işık ve Pınarcıoğlu, 2013; Keyder, 2014).

Gecekondu üzerine yapılan ilk değerlendirmelerde gecekonduların gelip geçici olduklarına dair bir görüş oluşmuştur. Burada yaşayanlar bir nevi mevsimlik göçmenler olarak değerlendirilmiştir; ancak gecekondu kentlerin önemli birer unsuru olarak varlıklarını sürdürerek bugüne kadar gelmişlerdir. Göçmenler içlerinde taşıdıkları umut ile kente sınıksız sarılmışlardır. Her şartta kendilerine yaşanabilir bir hayat alanı yaratmış ve burada verdikleri mücadele ile kente tutunmuş ve kendileriyle beraber kenti de dönüştürmüşlerdir. Bu, Türkiye gecekondularının başlıca özelliklerinden biridir (Keleş, 2012, s. 501; Tekeli, 2014, s. 54).

Gecekondu meselesi Türkiye için bir “kentleşme, kentlileşme” meselesi olmaktan da önce kırsaldaki ekonomik dönüşüm neticesinde işsiz kalan grubun toplumsal ve ekonomik hayata yeniden katılımı meselesidir, bir umut yolculuğudur. Gecekondu ülke için bir problem olmaktan öte amaç edinilmemiş bir şekilde sanayileşme sürecine henüz başlayan bir kentin yeni alanlarla birlikte değişen ve dönüşen ekonomik sisteminin önemli bir parçası olmuştur.

Gecekonduların mekânsal yayılmasından sonra emek piyasası içerisinde kendilerine yer bulmaları ve ekonomik sisteme dahil olmaları önemli ölçüde ithal ikameci sanayinin ekonomi politiği çerçevesinde olmuştur. Keyder (2014), ithal ikameci sanayileşmenin milli burjuvazi yaratmak amacıyla öte ülkede sanayi sektörü oluşturmak ve kuvvetlendirmek amacıyla ortaya çıktığını belirtir. Bu yönüyle ithal ikameci sanayileşme, uluslararası sermaye ile rekabet etmek yerine ülke içerisindeki sanayi sektörüne kaynak sağlamak ve güçlendirmek anlamı taşır. Bu süreçte, teknoloji ve üretim malları ile birlikte hammaddenin de ithalini gerektirmektedir. İthal ikameci sanayileşme ile genişleyen modern sanayi, örgütlü iş gücünün büyük bölümünü istihdam etmeye başlamış ve küçük üreticilerden ve hizmet sektöründe çalışanlardan oluşan bir kesim ortaya çıkarmıştır. Tarımdaki yapısal dönüşüm ile ortaya çıkan iç göç sonucunda kentlerdeki yığılma modern sanayi için iş gücü anlamına gelmektedir. Şenyapılı (1981), dış kaynaklı, pahalı teknoloji ithali ile çalışan kapitalistin en önemli sorununun ve ihtiyacının ucuz emek olduğunu belirtir. Bu doğrultuda kentlerdeki gecekondu alanları göç sonrasında emeğini ucuza satabilecek önemli bir işçi ordusunu barındırmaktadır. 1950’li yıllarla birlikte Akdere’ye göçen gecekonducuların ilk işlerinin boyacılık, hamallık gibi marjinal işler olduğu görülmektedir. 1960’tan itibaren ise, ithal ikameci ekonomi ile birlikte çiftçilikten kent işçiliğine geçişin kapıları aralanmış ve çoğunluğu hizmet sektöründe olmak üzere, küçük sanayi ve ufak çaplı ticaret kollarında çalışan gecekondu kesimi ortaya çıkmıştır.

Göçmenler, barınacak ve umutlarını yeşertecek umut mekanlarına sahip olduktan sonra, kent işçiliğine geçişlerini sağlayan ekonomik dönüşüm ile birlikte hem kentsel mekânın hem de ekonomik sistemin bir parçası

olmuşlardır. Sistem içerisinde varlık kazandıktan sonra ise gecekonduların apartmanlaşma, kentsel dönüşüm süreciyle toplumsal ve ekonomik anlamda hareketlilik imkânı kazandıkları görülmektedir. 1984 yılına kadar gecekondulara dair yürürlüğe giren kanunlar bazen gecekonduların yıkılmasına, bazen iyileştirilmesine, bazen yenilerin yıkılıp eskilerin ıslah edilmesine olanak sağlasa da gecekondular varlığını devam ettirmiş ancak gecekonduların işgalci statüsü değişmemiştir. 1984 yılındaki 2981 sayılı kanun ile gecekondular işgalci olmaktan kurtulurken apartmanlaşma süreci ile birlikte gecekondular karşılığı elde ettikleri daireler ile beraber kentin orta sınıflarına doğru toplumsal hareketlilik imkânı kazanmışlardır. Yerinde dönüşümler ve özel müteahhitler aracılığıyla gerçekleştirilen dönüşümler sonucunda gecekondular, gecekondunun yerine ve arsanın büyüklüğüne göre ortalama iki ve üç daire sahibi olmuşlardır. Elde edilen daireler çoğunlukla evlenen erkek çocuğa verilmek suretiyle değerlendirilmiş, bu sayede kira ödenmemekle beraber dolaylı olarak bir gelir elde edilmiştir. Çeşitli sebeplerle çocukların başka şehirlerde ya da şehir içinde başka semtlerde yaşamalarına bağlı olarak boşa çıkan daireler ise kiraya verilerek doğrudan bir gelir kapısı haline gelmiştir. Kentsel dönüşüm sürecinin ekonomik getirisi kadar, gecekondular için apartmanlarda yaşamak hem prestij kazanımı hem de gerçekten kentli olmak anlamı taşımaktadır.

Endüstri toplumlarında bireylerin sosyal konumları ne olursa olsun açık bir toplum olarak dikey sosyal hareketlilik kazanmaları meritokratik bir toplum olmanın koşuluna bağlı olarak mümkündür. Eğitim, modern kent toplumlarında dikey toplumsal hareketlilik sağlamak açısından temel bir özellik gösterir (Blau ve Duncan, 1967; Crompton, 1993; Sönmez, 2007). Savage (2000), sınıf pozisyonlarını belirlemede ve sınıfsal hareketlilikte artık eğitimin önemli bir belirleyici olduğunu vurgular. Akdere gecekondularında da İlk nesil göçmenler açısından temel mesele çiftçilikten kent işçiliğine geçebilmek olurken, onlar çocuklarını işçi olarak hayal etmemekte ve çocuklarının memur olmalarını istemektedirler. Bunun yolunun da eğitim olduğunun farkındadırlar, bu sebepten çocuklarının eğitime önem vermişler fakat bunun yanı sıra onlardan ailenin ekonomisine katkı sağlamalarını da beklemişlerdir. İkinci nesil gecekondular ise hem okul hem de çalışmanın beraber çok zor yürüdüğünü belirtse de eğitim onlar için de gecekonduluktan kurtulmanın temel yolu olarak görülmüştür. Üçüncü nesil ise büyük oranda üniversite okumuş ve okumaktadır. Üçüncü neslin ailenin ekonomisine katkı sağlamak gibi bir işlevi olmaksızın artık sadece eğitime odaklanılmış ve memuriyet alternatifsiz hedef haline gelmiştir. Gecekonduların kuşaklar arası dikey toplumsal hareketlilik ve statü kazanmalarının da temel dinamiği eğitim olmuştur.

KAYNAKÇA

- Blau, P. M. And Duncan, O. D. (1967). *The American Occupational Structure*. New York, John Wiley and Sons
- Creswell, J.W. (2015). Nitel Araştırma Yöntemleri (M. Bütün; S.B. Demir Çev.). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Duyar Kienast, U. (2005). The Formation of Gecekondu Settlements in Turkey; The Case of Ankara. Berlin: Transaction Publishers.
- Drakakis-Smith, D.W. (1976). Slums and Squatters in Ankara, 1976, Liverpool: The Town Planning Review.
- Erder, S. (1996). İstanbul'da Bir Kent Kondu; Ümraniye. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Erdoğan, Z. (1977). Kırsal Bölgelerden Ankara, Kıbrıs-Bayraktar İlkokulu Gecekondu Bölgesine Göç ve Göçedenlerin Kentlileşmesi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Glass, D. V. (1954). Social Mobility in Britain. London: Roulledge-Kegan Paul LTD.
- Gökçe, B. (1971). Gecekondu Gençliği. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Harvey, D. (2011). Umut Mekanları (Z. Gambetti, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- İşık, O. ve Pınarcıoğlu, M.M. (2013). Nöbetleşe Yoksulluk, Sultanbeyli Örneği. İstanbul: İletişim Yayınları.
- İmar ve İskân Bakanlığı. (1964). 13 Büyük Şehirde Gecekondu. Ankara: Mesken Genel Müdürlüğü Araştırma Dairesi.
- Karpat, H.K. (2003). Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm (A. Sönmez, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Kartal, S. K. (1983). Ekonomik ve Sosyal Yönleriyle Türkiye'de Kentlileşme. Ankara: Yurt Yayınevi.
- Keleş, R. (2012). Kentleşme Politikası. Ankara: İmge Kitabevi.
- Keyder, Ç. (2014). Türkiye'de Devlet ve Sınıflar. İstanbul. İletişim Yayınları.
- Kıray, M. B. (1998). Kentleşme Yazıları. Ankara. Bağlam Yayıncılık.
- Kongar, E. (1973). Altındağ Gecekondu Bölgesi: Ankara: Amme idaresi dergisi. 6/3, 109-138.
- Öğretmen, İ. (1957). Ankara'da 158 Gecekondu Hakkında Monografi. Ankara: Ajans-Türk Matbaası.
- Sewell, G.H. (1964). Squatter Settlements in Turkey: Analysis of a Social, Political, and Economic Problem. Massachusetts Institute of Technology.
- Şentürk, B. (2015). Bu Çamuru Beraber Çiğnedik, Bir Gecekondu Mahallesi Hikayesi. İstanbul: İletişim Yayıncılık
- Şenyapılı, Ö. (1981). Kentleşmeyen Ülke Kentlileşen Köylüler. Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Şenyapılı, T. (1981) Gecekondu; Çevre İşçilerin Mekânı. Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Şenyapılı, T. (1982). Ankara Gecekondularının Ekonomik Profili: Kentsel Bütünleşme. 103-121. Ankara: Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı.
- Şenyapılı, T. (2004). Barakadan Gecekonduya; Ankara'da Kentsel Mekânın Dönüşümü: 1923-1960. İstanbul: İletişim Yayınları
- Tekeli, İ. (1977). Bağımlı Kentleşme. Ankara: Mimarlar Odası Yayınları.
- Tekeli, İ. (2014). Göç ve Ötesi. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

- Türel, A., Şenyapılı, T. (1996). Ankara'da Gecekondu Oluşum Süreci ve Ruhsatlı Konut Sorunu. Ankara: Batıbirlik Yayınları.
- Yasa, İ. (1966). Ankara'da Gecekondu Aileleri. Ankara: Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Yörükan, T. (2006). Gecekondular ve Gecekondu Bölgelerinin Sosyo-Kültürel Özellikleri. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

GÜNDELİK SINIRLARIN İNŞASI VE SURIYELİ SİĞINMACILAR: ALTINDAĞ ÖRNEĞİ

BUILDING EVERYDAY BORDERING AND SYRIAN REFUGEES: THE CASE OF ALTINDAĞ

ZELAL ÖZDEMİR*

ÖZET

Kuramsal olarak Eleştirel Sınır Çalışmaları ile Göç Çalışmalarını bir araya getiren bu araştırma ampirik olarak Ankara'nın Altındağ ilçesinde Suriyeli sığınmacılarla gerçekleştirilen 30 yüz yüze derinlemesine mülakata dayanmaktadır. Çalışmada Türkiye ile Suriye arasındaki fiziksel sınırların daha geçirgen hale gelmesi sonucu, sınır bölgelerinden uzakta "sınır"lama (bordering) uygulamalarının daha yaygın hale geldiği öne sürülmekte ve bu uygulamaların sınırı çizmek ve korumakla sorumlu aktörlerden ziyade gündelik hayatta sıradan insanlar tarafından hayata geçirildiği söylenmektedir. Bu çalışma, Türkiye'deki değişen siyasi, ekonomik ve sosyal ilişkilerin getirdiği daha geniş bir yapısal ve kurumsal dönüşüm süreci ile sınır çalışmalarını bir araya getirmekte, Suriyeli sığınmacılara karşı hayata geçirilen gündelik sınır koyma pratiklerini tartışmakta ve sığınmacıların bu pratikler karşısında geliştirdiği baş etme/sınırla(n)mayı aşma stratejilerini ele almaktadır. Çalışmada Suriyeli sığınmacıların karşı karşıya kaldığı 3 tür sınırlama pratiği ortaya çıkmıştır. Bunlar, sığınmacı statüsünün sorgulandığı "sahte mültecilik", Suriyelilerin kültürel olarak geri görüldüğü kültürel sınırlama ve sığınmacıların tehditleştirilmesidir. Bu uygulamalara karşılık olarsa sığınmacıların geliştirdikleri stratejiler, sığınmacıların öznel sosyal konumları doğrultusunda çeşitlilik göstermektedir.

ANAHTAR KELİMELER: Eleştirel Sınır Çalışmaları, Sınırlama, Gündelik Sınırlar, Suriyeli Sığınmacılar

* Dr. Orta Doğu Teknik Üniversitesi IIBF B Binası I-204 Çankaya, Ankara
e-posta: zelal@metu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6839-8903

ABSTRACT

This study aims at understanding the multifaceted everyday bordering practises that the Syrian refugees face drawing on the 30 in-depth interviews conducted with the Syrian refugees living in Altındağ, Ankara. Building on Critical Border Studies and Migration Studies, the study contends that as the physical borders between Turkey and Syria become more porous, internal bordering practices have become more diffused and are enforced mainly by non-state actors. This has been driving “reactionary bordering” against Syrian refugees by the Turkish population. In order to cope with the bordering practices, Syrian refugees develop various and sometimes contradictory de-bordering strategies. The study revealed 3 types of bordering practices faced by Syrian refugees in Altındağ. These are "bogus refugee" in which the status of asylum seeker is questioned, “cultural bordering” in which Syrians are seen as culturally inferior, and threat perception that sees the refugees as national security concern. The strategies developed by asylum-seekers in response to these practices vary according to their social positionings.

KEYWORDS: Critical Border Studies, Bordering, Everyday Bordering, Syrian Refugees

GİRİŞ

2011 yılında Suriye'de patlak veren iç savaş, komşu ülke olarak Türkiye'yi bu krizden en fazla etkilenen ülkelerden biri haline getirmiştir. 1990'lardan bu yana hem geçiş hem de hedef ülke haline gelen Türkiye için bu mülteci akını, ölçeği ve gelişme hızı açısından emsalsizdir ve Avrupa'nın geri kalanından farklı bir durum oluşturmaktadır. Türkiye, yakın zamana kadar Suriyeli mültecilere kimlik ve bazı haklar vererek neredeyse %100 açık sınır politikasına dayalı bir göç rejimi uygulamıştır. Ayrıca Türkiye, mülteci kabulünde Avrupa'daki muadilleri gibi eğitim, gelir vb. bazında herhangi bir başvuru kriteri uygulamamıştır. Sınır uzun bir zaman tüm Suriyelilere açık kalmıştır.

Bu açık sınır rejimi ilk bakışta devletin insani yardım politikası kaynaklı görünse de bu politikanın ortaya çıkmasına neden olan dinamikler çok katmanlı olup Türk Hükümeti'nin dış ve iç siyaseti ve jeopolitik iddiaları ile kesişmektedir. Korkut (2016), Türkiye'nin Suriyeli mültecilere yaptığı insani yardımın seçici doğasına dikkat çekmekte ve Suriyeli mültecilerin Alevi Esad diktatörlüğünün vahşetinden kaçan Sünni kurbanlar olarak söylemsel olarak inşa edildiğini vurgulamaktadır. Buna göre Türk hükümeti, yalnızca seçmen tabanı ile dini ve bazen etnik olarak örtüşen mültecileri kabul etmiştir. Çalışmalar ayrıca Suriye göç akışının dış politika boyutunun altını çizmektedir.

(Altıok & Tosun, 2019) ve 'zorla tasarlanmış göç modelinden' yola çıkarak Türkiye'nin hem siyasi hem de finansal faydalar elde etmek isteyen bir devlet olarak hareket ettiğini savunmaktadır (Gökalp Aras & Şahin Mencütek, 2016).

El-Tayep'in (2016) belirttiği gibi, göç ve sığınma konusundaki mevcut söylemler bir boşlukta gelişmez. Bu geniş çaplı mülteci akını, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) yeni cumhurbaşkanlığı sistemiyle sonuçlanan rejim dönüşümünün yanı sıra güçlü siyasi ve ekonomik gerilimler bağlamında gerçekleşmektedir. İç ve dış siyaset kesişim noktasında, AKP hükümetinin göç politikası, özellikle muhalif kesimler tarafından ulusal kimliği dönüştürmek ve Türkiye'nin Ortadoğu'daki rolünü Avrupa'dan uzak, Arap, Sünni ve hegemonik olarak yeniden çerçevelemek için kullanılan bir araç olarak değerlendirilmektedir. Böylece, Suriye'deki savaştan kaçan büyük ölçekli Suriyeli göçü ve Suriyeli mülteciler, Türkiye'de rejime muhalif grupların ana hedefi haline gelmektedir.

Bu durum ise AKP rejiminin jeopolitik tasavvuruna ve iddialarına bir yanıt olarak, günlük düzeyde gerçekleşen sınırı içeride yeniden kurma pratiklerini artırmıştır. Türkiye ile Suriye arasındaki fiziksel sınırlar daha geçirgen hale geldikçe, sınır bölgelerinden uzakta "sınır"lama (bordering) uygulamaları daha yaygın hale gelmekte ve rejimin açık sınır politikasına bir tepki olarak sıradan insanlar tarafından hayata geçirilmektedir. Bu çalışma, Türkiye'deki değişen siyasi, ekonomik ve sosyal ilişkilerin getirdiği daha geniş bir yapısal ve kurumsal dönüşüm süreci ile sınır çalışmalarını bir araya getirmekte, bu krizle ortaya çıkan ve güvenlik aktörlerinden ziyade devlet dışı aktörler tarafından Suriyeli mültecilere karşı yapılan gündelik sınır koyma pratiklerini tartışmaktadır.

Türkiye'deki Suriye mülteci krizi konusunda geniş bir yazın mevcuttur. Bu yazın, göç yönetiminden sınır bölgelerindeki etkilere, entegrasyon ve dışlanma gibi pek çok konuyu kapsamaktadır. Bununla birlikte, şimdiye kadar, çok az çalışma bu konuyu fiziksel sınır alanlarından uzakta gerçekleşen gündelik sınır inşası perspektifinden ele almaktadır. Bu çalışma, fiziksel sınırda gerçekleşen sınır koruma uygulamaların yaygınlaştığını ve sınır rejimlerini uygulama görevinin bireysel aktörler tarafından hayata geçirildiğini vurgulayan eleştirel sınır çalışmaları literatürüne dayanarak ihlal edildiği düşünülen sınırların ülke içinde ve gündelik hayatta nasıl yeniden inşa edildiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Devletin açık sınır politikasına bir cevap olarak ortaya çıkan "tepkisel gündelik sınır koyma" pratiklerinin Suriyeli mülteciler üzerindeki etkisini anlamaya çalışmaktadır.

Çalışmada ilk olarak bu çalışmaya yön veren Eleştirel Sınır Kuramları ve "sınır"lama kavramı tartışılacaktır. Daha sonra, Ankara'nın Altındağ ilçesinde

gerçekleştirilen alan araştırması anlatılacak ve son bölümde toplanan verilerin analizi ile mültecilerin maruz kaldıkları sınırlama pratikleri ve bunlarla baş etme örüntüleri ortaya konulacaktır.

GÜNDELİK SINIRLAR VE “SINIR”LAMA

Sınırların temel ve amaçlanan işlevi ayırım yapmaktır. Sınırdan girebilecekleri ve/veya sınırın koruduğu ulus devlete mensup olanları olmayanlardan ayırma aracıdır. Ancak normatif olarak ayırım yapmak da modern sınırların temel işlevlerinden biridir. Temel insan haklarını ırk, cinsiyet, sınıf, ulusal köken, cinsel tercih ve engellilik durumu gibi farklı kimlik kategorilerine göre tahsis etmek de sınırların en önemli işlevlerinden biridir.

Eleştirel Sınır Çalışmaları (van Houtum & van Naerssen, 2002; Delanty, 2006; Newman, 2006, 2011; Parker & Vaughan-Williams, 2009; Paasi, 1998; Paasi, 2009; Johnson vd., 2011; Kolossov & Scott, 2013) sınırları yalnızca coğrafi bir çizgi/bariyer olarak kabul eden anlayışları sorgulamakta ve sınırların inşa edilme ve korunması süreçlerinin çok daha çeşitli pratiklerle gerçekleştiğinin altını çizmektedir. Buna göre sınır, jeopolitik iddiaların ve tahayyüllerin deneyimlendiği, müzakere (pazarlık) edildiği ve (yeniden) üretildiği bir siyaset alanı olarak tanımlanmaktadır. Devlet sınırları, içeridekiler ve dışarıdakiler arasındaki sınırları belirleyen ana mekanizmalardan biriye, sınır oluşturma süreçleri devleti ve devlet dışı aktörleri içeren çok daha karmaşık bir olgudur. Eleştirel sınır çalışmaları, sınırların yalnızca yukarıdan aşağıya makro, sosyal ve devlet politikaları olmadığını, aynı zamanda devlet görevlilerinden medyaya ve toplumun farklı kesimlerinde konumlanmış tüm üyelerine kadar değişik sosyal aktörlerin günlük söylemlerinde ve uygulamalarında mevcut olduklarının ve aynı zamanda aşağıdan yukarı bir “süreç” de olduklarının altını çizer (Doevenspeck, 2011). Ne insanlar ne de hükümetler bir sınırı tamamen kendi başlarına tanımlarlar. Cole ve Wolf'a (2018, 73) göre, günlük hayatlarını yaşayan insanlar, herhangi bir resmi, yasal veya siyasi aktörün/kurumun yaptığı kadar sınır oluşturmaktadırlar. Wonders'ın (2006, 66) iddia ettiği gibi, "devletler, genellikle küresel baskılara yanıt olarak, ulusal sınırları düzenlemeye çalışsalar da sınır politikaları aslında bireysel aktörler tarafından hayata geçirilmediği sürece anlam kazanmazlar. Sınırlar, somut fiziksel bir olgu olmalarının ötesinde toplumsal olarak inşa edilirler. Dolayısıyla sınır kavramı, uygulamalar, teknikler ve teknolojilerin bir toplamı olarak çok yönlü bir doğaya sahiptir.

Bu yaklaşım, geleneksel aktörler ve uygulamalar tarafından yürütülen sınır çalışmalarını incelemek için sınır kontrolü (örneğin pasaportlar, devriye gezen sınır muhafızları, gözetim teknolojisi) ile açıkça ilişkili aktörlerin ve uygulamaların analizinin ötesine geçer (Guiraudon & Lahav, 2000; Paasi,

1998; Paasi, 2009).

Sınırlama uygulamaları, “artan bir sembolik performansın” parçası olarak işlev görür (Fine, 2018, 9). Sınır kontrolleri, kontrol ve caydırıcılığın gerçek sonuçlarından çok, devletin bir durum üzerindeki kontrolüne ilişkin bir izlenim veya imaj yansıtmakla ilgilenir. Bu anlamda, sınır kontrol çabaları yalnızca eylemlerle amaca yönelik bir araç değil, aynı zamanda anlamı ileten jestlerdir. Yaptırım performansı, yasa dışı sınır geçişlerini ortadan kaldırmaya da sınırın önemini yeniden teyit eder. Sınırları koruma ve sınırlama, aynı zamanda törensel bir uygulamadır (Fine, 2018, 9).

Eleştirel Sınır Çalışmaları, sınırların güç mücadelelerinden yaratıldığını vurgular. Bu yaklaşım, sınırların ortadan kalkmaktan çok, giderek daha karmaşık işlevlere sahip olacak şekilde yeniden yapılandırıldığına dikkat çeker (Rumford, 2006; Parker ve Vaughan-Williams, 2014; Walters 2006; Jones & Johnson, 2014).

Bir kurum olarak sınır kavramından kastedilen, bir coğrafya üzerine çizilmiş fiziksel bir çizgi veya bir tel örgü değil, sosyal ve mekânsal benzerlik ve farklılaşmaların oluştuğu bir süreçtir. Bu yaklaşıma göre, sınırın özelliklerinden biri, insan grupları arasında ayırım yapmayı amaçlamasıdır. “Sınırların her yerde olduğu” (Balibar, 2002, 82) kabulüne dayanarak, genellikle “biz” ve “öteki” gibi ikili karşıtlıklara dayanan bir farklılık anlayışı ortaya koyar. Sınır koyma pratikleri “çağdaş siyasi gündemlerin merkezinde yer alan belirli siyasi aidiyet projeleriyle bağlantılıdır” (Yuval-Davis, 2013). Bu anlamda sınır kurumu aidiyetin ahlaki, sosyal ve siyasi sınırlarını belirlemektedir. Wemyss ve Cassidy (2017) Avrupa’da Romanlara uygulanan gündelik sınırlama uygulamalarını araştırdıkları çalışmalarında, Romanların ‘hak etmeyen Avrupalılar’ haline getirildiklerini ortaya koyarlar. Bu uygulamalar arasında serbest dolaşım haklarının kısıtlanması, sınır dışı edilme, istihdam, konut ve refaha erişimde ayrımcılık ve günlük hayattaki Romafobi yer almaktadır. Romanların durumu her ne kadar Suriyeli sığınmacılardan oldukça farklı olsa da Suriyeliler de benzer sınırlama pratiklerine maruz kalmaktadır (örneğin bkz. Diker ve Karan, 2021).

Aslan (2016), “Sınır kavramının kapsamı genişletildiğinde devletin sadece dışarıya karşı kendi egemenlik alanını sınırlamadığı içeride de ‘ideal millet’ anlayışı üzerinden topluma yönelik bir “sınır”lama yürüttüğünü” belirtir. Türkiye’de yaşayan Suriyeli sığınmacılar konusu da bu bağlamda önem kazanmaktadır. Türkiye hükümetinin Suriye göçü konusundaki politikaları, Suriye ve Türkiye arasındaki sembolik ve fiziksel sınırların ortadan kalkması, bu tahayyüllere karşı çıkan kesimler tarafından Suriyelilere karşı günlük düzeyde artan yeniden “sınır”lama pratikleriyle eş zamanlı olarak ortaya çıkmaktadır. Başka bir deyişle, fiziksel sınırları korumada başarısız bulunan

devletin göç rejimine karşı, sınırlar ülke içerisinde ve gündelik hayatta yeniden inşa edilmekte ve bu şekilde Türkiye'nin ve Türkiyeli olmanın sınırları çizilmekte ve bunlar korunmaya çalışılmaktadır. Suriyelilere karşı gündelik hayatta sergilenen bu sınır koyma pratikleri, aslında, rejimin ideal millet anlayışına bir tepki niteliği de taşır ve siyasi aidiyet meselesinin odağında yer alır.

Myrivili (2004, 19), sınırın, "sürekli bir tehlike söylemi üreten çeşitli tehditlerin somutlaşmış hali" olduğunu belirtmektedir. Bu durum, Suriyelileri savaştan kaçan sığınmacılar olarak değil, rejimin ve ideolojisinin taşıyıcıları/piyonları olarak algılayan Türk toplumunun önemli bir kısmı için geçerli görünmektedir. Aslında uluslararası bir konu olan Suriyeli göçü, Türkiye iç siyasetinin dinamikleriyle örülerek, Suriyeli mültecilerin varlığı ve geleceği hakkında yapıcı bir tartışma olasılığını engelleyen, kimlik odaklı anlatılar ve tahayyüllerin çatışmasında bir araca dönüşmektedir. Suriyeli sığınmacılar için tasarlanmış politikalar ve fonlar, insana yaraşır yaşam olanakları sağlama açısından oldukça sınırlı kalmasına rağmen çok çeşitli kesimler tarafından sert bir şekilde eleştirilmektedir. Makro düzeyde devlet tarafından kurulan "Suriyeli sığınmacılarla kardeşlik" anlatısı, mikro düzeyde düşmanlık ve sığınmacı karşıtlığına dönüşmektedir. Bu iki düzey arasındaki uçurum ise Suriyeli sığınmacılar açısından ciddi bir dışlanma ve "sınır"la(n)ma, pratiklerine maruz kalmayı beraberinde getirmektedir.

Sınırların ilişkiselliğine dikkat çeken durumsal kesişimsellik (situated intersectionality) perspektifi, Eleştirel Sınır Çalışmalarına önemli bir katkıda bulunarak sınırın etkisinin bir grubun her üyesi için aynı şekilde olmadığına, bireyin sosyal konumuna göre farklılaştığına vurgu yapar (Yuval-Davis, 2013; Yuval-Davis, 2014; Yuval-Davis, Wemyss & Cassidy, 2019). Kesişimsel analiz ırk, toplumsal cinsiyet, etnisite, toplumsal sınıf gibi çoklu öznel konumların birbirleriyle etkileşim içinde karşılıklı olarak birbirlerini inşa ettiklerini belirtirken bu konumların şekillenmesinde baskıcı yapıların rolünü anlamayı hedefler (Dill ve Zambara, 2009). Kesişimsellik, çoklu, birlikte oluşan bu öznel kimlik konumlarının kurumsallaşmış uygulamaların ve yaşanmış deneyimlerin inşasında etkin olduğunu belirtir (Carastathis, 2014). 'Gerçek hayattaki bir kişi, örneğin, pazartesi günü bir kadın, salı günü işçi sınıfının bir üyesi ve çarşamba günü Afrika kökenli bir kadın değildir' (Russell, 2007: 47). Bu anlamda kesişimsellik bu farklı konumları birlikte, eş zamanlı okuma yönündeki kuramsal talebe yanıt vermektedir (Russell, 2007). Göç çalışmalarında kesişimsellik kişilerin statüleri ve sınıflarıyla bağlantılı olarak göçün deneyiminin farklılaştığına dikkat çekmektedir. Winker ve Degele (2011, 18) kesişimselliğin, eşitsizlik yaratan toplumsal yapılar, sembolik temsiller ve kimlik inşa süreçleri arasındaki bir etkileşim sistemi olduğunu belirtir. Bu nedenle kesişimsellik, Suriyeli sığınmacılar şeklindeki homojenleştirici bakış

açısına karşı bir analiz alanı açar ve sığınmacı kimliğinin birçok öznel yönünü görünür kılar.

Sığınmacılar sosyal konumlarına ilişkin değerlendirmeler yaparak bu sınırlama pratiklerine karşı farklı stratejiler geliştirirler ki bu da sınır kurumunun dinamik bir süreç olduğunu gösterir. Bu çerçeve, sığınmacıların içinde buldukları siyasi ortamı, gruplar arasındaki fiziksel ve sembolik sınırların geçirgenliğini ve eylem seçeneklerini değerlendirdiklerini belirtirken (Bernstein, 2005) kendi kimliklerini, bu ilişkisel sosyal konumlara ilişkin algılarını ve bu konuları değiştirmek için geliştirdikleri stratejilerin daha iyi anlaşılmasını sağlar. Bu yaklaşım, benzer etnik köken veya sınıf konumundan gelen Suriyeli sığınmacıların, (bu iki kategoriye ek olarak başka bir kimlik kategorisine veya başka ek ve farklı toplumsal konumlara da dahil olabilmeleri nedeniyle) neden dışlanma ve sınırlandırma pratiklerini farklı algılayıp deneyimlediklerini ve daha da önemlisi, neden farklı ve bazen birbiriyle çelişkili şekillerde baş etme stratejileri geliştirdiklerini daha iyi anlamamızı sağlar. Diğer bir deyişle, bu yaklaşım, sığınmacıların ilişkisel kimlik algıları, onları şekillendiren siyasi bağlamlar ve uyguladıkları stratejiler arasındaki bağlantıyı açıklığa kavuşturur.

YÖNTEM

Bu çalışma, sosyal, politik, kültürel olaylar hakkında çoklu, özneler-arası, inşa edilmiş gerçeklerin varlığına olan inanca dayanan yapılandırmacı-yorumcu bir metodolojiyi benimsemektedir. Sınırların “çok anlamlı” olduğunun, yani sınırın farklı sosyal konumlarda yer alan bireyler için aynı şekilde deneyimlenmediğinin altını çizen durumsal kesişimsellik çerçevesi doğrultusunda nitel araştırma yaklaşımını benimseyen bu araştırma, bu farklılıkları kavrayabilmek için Ankara'nın Altındağ ilçesinde en az 5 yıldır yaşayan Suriyeli sığınmacılarla yapılan derinlemesine mülakatlara dayanmaktadır. Çalışma öncesinde Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nden etik kurul onayı alınmıştır.

Mülteci çalışmaları alanındaki metodolojik değerlendirmeler, nitel mülakatların ve özellikle de anlatı yaklaşımlarının, mültecilerin deneyimlerini kendi kelimeleriyle daha eksiksiz bir şekilde ifade edilmesine izin verdiği için önemli ve etkili bir veri toplama yolu olduğunu vurgulamaktadır. Anlatı temelli bu veri toplama yöntemi, anlamın deneyimler aracılığıyla atfedildiğini öne sürmektedir (Gilmartin, 2022). Bu anlamda etnografik çalışmalar doğası gereği durumsaldır ve Herbert'in (2000) ifade ettiği gibi, “makro düzeydeki sosyal olgular ile mikro düzeydeki dinamikler” arasındaki ilişkiyi vurgulamak açısından büyük önem taşır.

Katılımcıların belirlenmesinde kartopu örnekleme yöntemi kullanılmıştır.

Sürekli gözetlenme deneyimi yaşayan ve genellikle tanımadığı insanlara karşı temkinli olan sığınmacılara ulaşmada hem yerel topluluk liderlerinden yardım alınmış hem de önceki saha çalışmaları sırasında oluşturulan kişisel sosyal ağlar kullanılmıştır.

14 kadın 16 erkek sığınmacıyla yapılan mülakatlar, Ağustos, Eylül ve Ekim 2021 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. Tüm katılımcılara çalışmanın amacı, niteliği ve çalışmaya katılımın gizlilik ve gönüllülük esasına dayalı olduğuna ilişkin bilgi verilmiş ve izinleri alınmıştır. Mülakatların büyük çoğunluğunda tercüman kullanılmıştır. Görüşmeler en az 50 dakika, en fazla 2 saat sürmüştür. Görüşmeler sırasında katılımcıların izin verdiği durumlarda ses kaydı alınmış aksi durumda ise not tutulmuştur. Ses kayıtları deşifre edilmiş ve Türkçeye tercüme edilmiştir.

Yarı yapılandırılmış mülakatlarda, bir mülakat cetveli kullanılmış ancak sorular açık uçlu bırakılmıştır. Mülakatlar sırasında sığınmacıların sınırla(n) ma ve dışlanma algıları ve bunlarla nasıl baş ettiklerini anlamaya yönelik sorular sorulmuştur. Görüşmelerde “bekle ve dinle yaklaşımı” kullanılmış ve katılımcılardan günlük yaşamı hakkında konuşması istenilerek başlanmıştır (Fox & Miller-Idriss, 2008). Böylece katılımcıların yüz yüze kaldıkları sınırlama pratiklerini araştırmacının sunduğu kategoriler yerine kendi ifadeleri ile dile getirmesi mümkün olmuştur.

Yüz yüze yürütülen görüşmeler katılımcıların sınırlama pratiklerini deneyimleme biçimlerini ve bu deneyimlere ilişkin sözlü ve sözel olmayan ifadelerini anlamaya imkân sağlamıştır. Katılımcıların çoğu kimliklerinin gizli tutulmasını talep etmiş ve bu nedenle makalede isimleri kullanılmamıştır.

Bu çalışma için görüşülen Suriyeli sığınmacılar durumsal kesişimsel yaklaşıma uygun olarak sosyo-demografik özellikleri bakımından heterojen bir özellik sergilemektedir. Görüşme yapılan mültecilerin yaşı 18 ve 60 arasındadır. Çalışmaya katılan katılımcılardan 18’i evlidir. Buna ek olarak, 5 kadın eşinden boşanmış ve 3 kadın sığınmacı da eşini savaşta kaybettiğini belirtmiştir. Eğitim durumu açısından görüşme yapılan 30 katılımcının 7’si üniversite mezunu, 2’si üniversite öğrencisi, 3’ü üniversite terk olup 1’i lise mezunu, 14’ü ortaokul mezunu ve 3’ü ilkokul mezunudur. Bir işte çalıştığını belirten 12 katılımcının tamamı erkektir. Çalışmaya katılan kadın sığınmacıların hiçbiri çalışmamaktadır.

Derinlemesine mülakatlar yeni bilgilerin verilmediği doygunluk noktasına kadar sürdürülmüş ve mülakatlarla toplanan veriler yorumlayıcı bir tematik analize tabi tutulmuş ve kodlanmıştır. Bu analiz sonucu ortaya çıkan temalar makalede kullanılan alıntılarla sunulmuştur.

ARKA PLAN

Türkiye çoğunlukla göç veren bir ülke olarak nitelendirilse de özellikle Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk dönemlerinde siyasi liderlerin komşu bölgelerden etnik Türklerin göçünü teşvik etmeye çalıştığı uzun bir göç alma geçmişine de sahiptir (İçduygu & Kirişçi, 2009). 1980'lerden bu yana ve özellikle 1990'lar ve 2000'lerde Türkiye, komşu ülkelerden gelen mültecilerin yanı sıra düzensiz ve transit göçmenleri de kabul etmiştir (İçduygu & Kirişçi, 2009). Ancak daha da önemlisi, Türkiye'nin Birleşmiş Milletler 1951 Mülteci Sözleşmesi'ne ilişkin coğrafi sınırlamaları nedeniyle, yalnızca Avrupalı mülteciler bir gün Türk vatandaşlığına başvurabilecek tam mülteciler olarak kabul edilmektedir (Norman, 2020). Türkiye'ye gelen ve mülteci statüsü belirleme prosedürlerinden başarıyla geçen diğer tüm mülteciler, Türk hükümeti tarafından ya "şartlı" ya da "geçici" mülteci olarak kabul edilmektedir. Son otuz yılda Türkiye'ye özellikle Afganistan, Bosna, Kosova, İran, Irak ve son olarak Suriye'den mülteciler gelmiştir ve bu mültecilerin hiçbiri Türkiye tarafından "tam" mülteci olarak görülmemektedir (Norman, 2020).

İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM, 2022) tarafından açıklanan resmi rakamlara göre 16 Haziran 2022 itibarıyla geçici koruma sağlanan Suriyeli sayısı 3,724, 240'tur. Beş geçici barınma merkezinde yaşayan Suriyeli sığınmacı sayısı 50,043'ken, 3,674,197 kişi şehirlerde yaşamaktadır. Dolayısıyla, Türkiye'de kayıtlı Suriyeli mültecilerin yüzde 98'i sınır illeri ve büyükşehirler de dâhil olmak üzere kamplar yerine kasaba ve şehirlerde ikamet etmektedir. Türkiye'deki Suriyeliler etnik köken, din, cinsiyet, nesil, sosyal sınıf vb. açılardan heterojen bir yapıya sahiptir. Kürt, Türkmen, Arap, Şii, Dom, Abdal, Ermeni, Ezidi, Süryani Suriye vatandaşları; çalışan, orta ve üst sınıf Suriyeliler ve Türkiye'nin çeşitli şehirlerine yerleşmiş Hristiyanlar, Müslüman Aleviler ve Sünniler de dahil olmak üzere farklı dini geçmişlere sahip Suriyeliler bulunmaktadır (Şimşek, 2018, 542). Bu şekilde heterojen bir yapı sürdüren Suriyeli sığınmacılara ilişkin toplumsal algı ise oldukça genelleyicidir. Sosyal Demokrasi Vakfı (SODEV) tarafından Kasım 2021 tarihinde gerçekleştirilen Suriye Göçünün 10. Yılında Türkiye'de Suriyeli Göçmenler Araştırması sonuçlarına göre, katılımcıların yüzde 71,7'si Suriyelilerin temiz olmadığını, yüzde 73'ü kibar olmadıklarını, yüzde 71,5'i ise güvenilir olmadıklarını belirtmiştir (SODEV, 2021).

Suriyeli sığınmacılar meselesinin toplumsal aktörler tarafından sürdürülme biçimleri Türkiye'de AKP yönetimi altında değişen siyasi iklim ve tartışmalar ile sıkı sıkıya bağlıdır. Bu nedenle çalışmanın bu bölümünde AKP'nin Suriye göçüne ilişkin politikaları Türkiye'deki bu bağlamla birlikte ele alınacaktır.

AKP, Türk ulusunun, dini-cemaat değerleri ve romantize edilmiş bir

Osmanlı tarihi ile birleşmiş Sünni, homojen bir varlık olduğu şeklindeki bir anlayış üzerine kurulmuştur. Bu organik toplum görüşü kültürel, etnik, dini ve sosyal ayrımları göz ardı etmekte ve devleti küreselleşmenin zorlukları karşısında dini-millî ideallerin savunucusu olarak görmektedir. Dini, ahlaki bir değer sistemi olarak ele alarak 'dinle yoğrulmuş bir milliyetçiliğin' (Coşar, 2014 80) etnik, sınıfsal ve toplumsal cinsiyet farklılıklarına bakmaksızın Türk toplumunun tüm kesimlerini temsil ettiği iddia edilmektedir. Bu kimlik ve temsil anlayışı, çoğunlukçuluk ve uyumun aşırı bir yorumuna dayanan dar bir demokrasi vizyonu ile sınırlandırılmış ve bireycilik, özgürlük ve farklılıkların tanınması gibi liberal demokratik değerler gitgide önemsizleştirilmiştir (bkz. Öniş, 2015).

Yanaşmayan, Üstübcive Kaşlı (2019), AKP'nin, 2002'den bu yana kesintisiz tek parti iktidarı boyunca, içeride 'halk ile Kemalist elit/devlet ikileminden', dışarıda ise yükselen İslam karşıtı medeniyetçi söylemlerden faydalandığını belirtmektedir. 2011'de Suriye'de iç savaş patlak verdiğinde, ilk olarak Esad'ı barışçıl bir geçiş sürecine ikna etmek için diplomatik kanallar arayan Türkiye, bu çabalar başarısız olunca, yakınlaşma politikasını sonlandırarak Esad rejimine yönelik tutumunu radikal bir şekilde değiştirmiş ve Suriye'de rejim değişikliği gerektiğine ilişkin bir söylem benimsemiştir. Araştırmacılar, rejim tarafından insani amaçlar ve jeopolitik öncelikler temelinde gerekçelendirilen bu "açık kapı" yaklaşımıyla rejimin kendini hem bölgesel bir güç olarak hem de Esad rejiminin zulmünden kaçan insanlara kapılarını açan kurtarıcı ülke olarak konumlandırmış ve uluslararası meşruiyet kazanmasına da imkân vermiştir (Kaşlı & Yanaşmayan, 2020). Türkiye bir yandan Suriyelileri ne uluslararası ne de ulusal mülteci hukukunda tanımlanmış bir kategori olan "misafir" olarak resmen tanımlayarak bunun geçici bir durum olduğuna işaret etmiş diğer yandan din kardeşliği kavramına atıfta bulunarak burada olmalarını meşrulaştırmıştır (Genç, Heck, and Hess, 2019). Bu din kardeşliği anlatısında Türkiye'nin misafirperverliği ve Batı'nın ilgisizliği de karşı karşıya getirilmiştir.

Dolayısıyla AKP'nin söylemi, Türkiye'nin Osmanlı mirasını yeniden canlandırıcı ve araçsallaştırıcı ve gücünü 'İslam ümmetinin merkezi' olma iddiasından alan medeniyetçi bir söyleme kaymıştır. Bu medeniyetçi söylem iç siyasette de sürdürülmüştür ve eğitim sistemi, sanat ve kültür, kadın hakları ve günlük yaşam da İslami ideallere uygun olarak geniş kapsamlı bir şekilde yeniden yapılandırılmıştır. Rejim, "neyin" ve "kimin" "bize" ait olduğunu tanımlamak için sürekli olarak "yerli ve millî" olanın sınırlarını çizmekte ve bu alanın üstünlüğünü vurgulamaktadır. Bu şekilde hem iç hem de dış ötekileri/sınırları belirleyen ideolojik ikilikler yaratmıştır. Bu kimlik oluşturma sürecinin sonucunda, "Yeni Türkiye"nin de sınırları belirlenmiş ve buna uymayanlar marjinal hale getirilmiştir.

Bu değişen jeopolitik ve ulusal tahayyül bağlamında ortaya çıkan ve gelişen Suriye savaşı, Suriyeli sığınmacıların toplumun bazı kesimleri için nasıl algılandığını da belirlemektedir. AKP'nin açık kapı politikasına yönelik eleştiriler bu hegemonik medeniyetçi üslubun bir parçası olarak gelişmiş ve iktidardaki AKP ile muhalefet partileri arasındaki ideolojik mesafeye bağlı olarak farklı biçimler almıştır. Bélanger ve Saraçoğlu (2019), Suriyeli karışıklığının Türkiye'de uzun süredir devam eden bir ideolojik krizi yansıttığına işaret ederler. Bu iç siyaset bağlamının yanı sıra Suriyeli nüfusun büyüklüğü, mülteci politikasının muğlaklığı ve şeffaf olmaması ve bu meselenin siyasi muhalif gruplar tarafından konunun bir mobilizasyon aracı olarak kullanılması Suriyelilere karşı giderek daha düşmanca ve dışlayıcı bir kamu söylemine ve mülteci karşıtı şiddet olaylarına yol açmıştır.

İÇERİDE İNŞA EDİLEN GÜNDELİK SINIRLAR

“En kötü şey ne biliyor musunuz? Sizi burada istemediklerini biliyorsunuz, sizi uygun bulmadıklarını biliyorsunuz ama yine de burada yaşamak zorundasınız.” (Cevaplayıcı 1)

“Bizi belki Covid-19 değil ama bu düşmanlık öldürecek!” (Cevaplayıcı 2)

“Ankara açık hava hapisanesi gibi. Gitsem izin vermiyorlar. Çalışsam izin vermiyorlar.” (Cevaplayıcı 3)

“Her gün her an kendinizi ispatlamak zorundasınız. Gerçekten savaştan kaçtığınızı, terörist olmadığınızı, eğitilmiş ve düzgün bir insan olduğunuzu, dilenci olmadığınızı, hükümetten para almadığınızı. Bu o kadar yorucu ki!” (Cevaplayıcı 4)

Çalışmaya katılan sığınmacıların bu sözleri oldukça çarpıcı bir biçimde maruz kalınan dışlanmayı ve farklı sınırlama uygulamalarına işaret etmektedir. Hepsinde ortak olan nokta katılımcıların Suriyeli kimliğini “damgalanmış olma” (damgalama) olarak algılamalarıdır. Bu örneklerde sığınmacıların maruz kaldıkları 3 tür sınırlama pratiği kendini göstermiştir. Bunlardan ilki sığınmacı statüsünün gayri meşrulaştırılmasıdır. Buna göre, mülteci statüsünün hak edilmesi gerekmektedir. Suriyeliler ise gerçek mülteciler değil "sahte" mülteciler olarak görülmekte ve dolayısıyla hem Türkiye ve Suriye arasındaki fiziksel sınırı geçmeleri hem de burada kalmaları gayrimeşru bulunmaktadır. İkinci tip sınırlama ise kültürel bir bakış açısıyla oluşturulmaktadır. Burada, Suriyelilerin mülteci kimliğinin meşru olup olmamasından ziyade ülkede kalmaları sorun yaratmaktadır. Diğer bir deyişle fiziksel sınırın geçilmesi değil kültürel sınırların korunması odakta yer almaktadır. Suriyelileri “kültürel olarak geri bulma”, “hor görme”

ve dolayısıyla Türkiye'ye yaşam pratikleri açısından uygun bulmama söz konusudur. Bu ikinci tip sınırlama pratikleri kapsamında, Eleştirel Sınır Çalışmalarının altını çizdiği aidiyet normları ile ilişkili olarak 'biz' ve 'öteki' şeklinde bir farklılaştırma ortaya konmaktadır. Bu noktada yeknesak bir 'biz' ve 'Suriyeliler' anlayışı hakimdir. Türk ulusal kimliğinin tek tip, homojen, değişmez bir ulusal alana gönderme yaptığı örtük olarak varsayılırken aynı zamanda 'öteki' olan Suriyeliler de homojenleştirilmektedir.

Üçüncü tip sınırlama ise Suriyelilerin Türkiye'nin ulusal güvenliğine tehdit olarak görülmesidir. Sığınmacılar bazen Türkiye'yi Araplaştırmak için getirilmiş piyonlar olarak görülürken, bazen de kriminalleştirilerek terörist veya potansiyel suçlu olarak çerçevelenmektedirler. Bu üç çeşit sınırlama pratiği çoğu zaman iç içe geçmiş ve birbirinin etkisini artıran bir şekilde ortaya çıkabilmektedir.

Bu sınırlama pratiklerine karşı sığınmacılar hem kendi sosyal kimliklerine ve diğer gruplara kıyasla sosyal konumlarına ilişkin değerlendirmeler yapmakta hem de ülkedeki siyasi-kültürel bağlamlara ilişkin algılarına dayalı olarak baş etme stratejileri geliştirmektedirler. Dahası, ana akım medyanın ve siyasi aktörlerin (McMahon & Sigona, 2018) sığınmacıları araçsallaştırma eğilimi, sığınmacıların kendileri hakkındaki yaygın inançlara yanıt vermeleri gerektiği anlamına gelir. Bu değerlendirmeler sonucu ortaya çıkan farklı algılar ise sığınmacıların neden farklı ve bazen çelişkili baş etme stratejisi geliştirdiklerine ışık tutmaktadır. Koşullar değiştikçe bu değişimlere ilişkin bilgi ve farkındalık da değişmekte ve dolayısıyla sınırlama pratikleriyle baş etme yöntemleri farklılaşmaktadır.

Bu çalışmada yer alan katılımcıların yukarıda bahsedilen sınırlama pratikleriyle baş etmede farklı stratejiler geliştirdikleri görülmektedir. Bu stratejiler katılımcıların yaş, eğitim durumu ve toplumsal cinsiyeti ile yakından ilişkilidir.

Çalışmadaki katılımcıların deneyimlerinin ortaya çıkardığı sınırlama pratiklerinin ilki olan "sahte mülteci" yargısının özellikle erkek katılımcılar için söz konusu olduğu görülmüştür. Kadın sığınmacılar, özellikle de çocuk sahibi ve eşini savaşta kaybetmiş katılımcılar görüşmeler sırasında böyle bir suçlama veya ön yargıyla karşılaştıklarından bahsetmemişlerdir. Ataerkil toplumsal cinsiyet rollerine uygun bir biçimde kadın sığınmacıların savunmasız varsayıldıkları ve Türkiye'ye gelmelerinin çok daha az sorgulandığı görülmektedir.

"Sahte mülteci" şeklindeki sınırlama pratiklerine karşı erkek katılımcıların başvurdukları iki temel strateji ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki ülkesini terk etmek zorunda kalmış olmaktan kaynaklı yas ve kayıp halinin sürdürülmesidir. 29 yaşındaki bir erkek katılımcı bunu şu şekilde

ifade etmiştir: “Dışarıda asla yüzümüz gülmemeli, mutlu gözükmemeliyiz. Yoksa hemen yargılanıyoruz. Ülken o haldeyken burada eğleniyorsun diyorlar. Onun için çocuklarıma da devamlı tembihliyorum. Hareketlerinize dikkat edin, rahat davranmayın diyorum” (Cevaplayıcı 6). Buna benzer bir durumu 42 yaşındaki erkek bir katılımcı (Cevaplayıcı 8) şöyle açıklamıştır:

Türkiye’ye geldiğimden beri üç kere taşınmak durumunda kaldım. Hepsinde ev sahibine Suriye’deki savaşı, neden orada kalıp savaşamadığımı ve kaçmak zorunda kaldığımı anlatıp ikna etmem gerekti.

Erkek katılımcılar tarafından dile getirilen diğer bir baş etme yolu ise sığınmacı kimliğinin, en zor şartlarda, ekonomik ve sosyal hayatın idamesi için çalışan işçiler olarak inşa edilmesidir. 27 yaşındaki bir inşaat işçisi katılımcı (Cevaplayıcı 24), pandemi sırasında ve en kötü hava koşullarında bile çalıştığını gururla belirtmiş ve kendini herkesin evden dışarı çıkmaya korktuğu bir ortamda işine devam eden, topluma faydalı olan bir çalışan olarak tarif etmiştir.

Başka bir örnek ise, daha agresif olarak tanımlanabilecek bir karşı anlatıyı temsil etmektedir. Suriyelilerin Türklerin işlerini ellerinden aldığına dair yaygın inanca açıklık getiren 24 yaşındaki erkek katılımcı (Cevaplayıcı 14) bu durumu şu şekilde ifade etmiştir: "Sığınmacılar işinizi elinizden almıyor, sizin istemediğiniz işleri yapıyorlar."

İkinci sınırlama türü kültürel sınırlamadır. Sığınmacılar, toplumun Suriyeli sığınmacı kimliğini nasıl inşa ettiği ile Suriyeli sığınmacıların kendilerini nasıl gördüğü arasındaki algılanan uçurumu değerlendirmekte ve sorgulamakta, kendilerinin de Türk vatandaşlarından farklı olmadığını kanıtlamak için damga haline gelmiş olumsuz bir kimliği olumlu bir kimliğe dönüştürmeye çalışmaktadırlar. Üniversite mezunu olan veya lisansüstü çalışmalarına devam eden erkek sığınmacılar tarafından dile getirilen bu strateji “model sığınmacı” olma olarak adlandırılabilir. Bu grupta yer alan Suriyeli sığınmacılar asimilasyonist stratejiler üretmekte ve toplumdaki yerlerini bütünleştirici, yüksek eğitilmiş, yüksek statülü model vatandaşlar olarak tesis etmeye çalışmaktadırlar. Sığınmacılar ait olmak için gereken değerlere aşinalıklarının altını çizmekte ve topluma ait olma arzusunu paylaşmaktadırlar. 30 yaşında doktora yapan bir erkek sığınmacının (Cevaplayıcı 17) belirttiği gibi: “Marjinalize olmuş bir topluluk mensubu gibi hissetmiyorum. Kendimi Türkiye’nin bir parçası olarak görüyorum.”

Bir dershanede matematik öğretmeni olarak çalışan bir başka sığınmacı ise, çalışma izni almaya hak kazandığından beri işinden bir gün izin almadığını, hatta öğrencilerinin başarısı için diğer öğretmenlerden fazla çalıştığını söylemiştir. Katılımcı, sığınmacı kimliğini yeniden tanımlarken,

Suriyelileri "iyi göçmen", yani hak eden, yasalara uyan, çalışkan biri olarak konumlandırmanın ötesine geçerek onları toplum için gerekli ve faydalı olarak konumlandırmaktadır.

“Model sığınmacı” stratejisindeki bu aşinalık anlatısına rağmen bu strateji önemli bir baskı unsuru da içermektedir. 31 yaşındaki bir kadın katılımcı (Cevaplayıcı 22) bunu şöyle belirtmiştir:

“En küçük bir insani hata yapma lüksümüz bile yok. Geçen gün BİM’de kasada biri sıradaymış, görmemişim. Ne medeniyetsizliğim kaldı ne saygısızlığım.”

Bir başka katılımcı (Cevaplayıcı 19) ise bu sınırlamayı şu şekilde ifade etmiştir: “Varlıklı ya da okumuş bir aileden gelmeniz, düzgün bir mahallede yaşamamız ya da son derece eğitilmiş olmanız fark etmiyor, herkese aynı bakıyorlar.”

Üniversite mezunu başka bir katılımcı, Suriye’de iyi bir işi olduğunu oysa burada okuma yazma bile bilmeyen insanlarla bir tekstil fabrikasında çalışmak zorunda kaldığını belirtmiştir. Bu örnek, sığınmacıların eğitim seviyelerinden bağımsız olarak yapabilecekleri iş türlerindeki sınırlamaları göstererek mesleki sembolik sınırların varlığını ortaya koymaktadır.

Üçüncü sınırlama pratiği olan tehditleştirmeye karşı sığınmacıların geliştirdikleri iki çeşit cevap göze çarpılmaktadır. Bunlardan ilki kendi kimlik kategorilerinin bazılarını yok sayma ve görünmez olmadır. Bu stratejinin, özellikle kadın sığınmacılar ve 20 yaş altı sığınmacılar tarafından benimsendiği görülmektedir. Bazı kadın katılımcılar, toplum içinde Arapça konuşmadıklarını belirtirken bazıları da çocuklarının Arapça öğrenmeyi reddettiğini, çünkü bunu “ezik” bulduklarını vurgulamışlardır. Bir kadın katılımcı (Cevaplayıcı 25), “her sabah okula giderken çocuklarıma sessiz olmalarını” tembihlediğini belirtmiş, bir diğeri ise sakal bırakmak isteyen oğluna terörist gibi görünmesin” diye izin vermediğini dile getirmiştir.

Görüşmeler sırasında bazı katılımcılar, Suriyeli sığınmacıların toplumdaki konumu ve kolektif kimlik algılarında önemli değişimlere yol açan, ulusal çapta duyulan bir dizi olayla ilgili izlenimlerini de paylaşmışlardır: Bence Suriyelilere sadece suçlu merceğinden bakılıyor. Suriyeli lafı her geçtiğinde ister havaalanında olsun ister şüpheli bir durum olsun, bununla tanımlanıyoruz.

Katılımcılar, toplumun Suriyelileri haksız yere damgaladığını düşünseler de Suriyelilerin neden tehdit olarak algılandığını anladıklarını vurgulamışlardır. Bu tür yanlış tavırların her toplumda ortaya çıkabileceğini ama yine de Türkiye’ye sığınan Suriyelilerin böyle davranışlar sergileme lüksünün olmadığını belirtmiş ve bu kişilerin hemen sınır dışı edilmesi gerektiğini söylemişlerdir.

Sığınmacıların gündelik sınırlama pratikleriyle baş etme stratejilerinde dikkat çeken bir başka boyut da bu sınırlama pratiklerinin diğer ülkelerden gelen sığınmacılara karşı yeniden üretilmesidir. Görüşmeler sırasında özellikle son dönemde artan Afgan göçü sıklıkla dile getirilmiştir. Sığınmacılar karşı karşıya kaldıkları bu sembolik sınırlama pratiklerine ilişkin olarak Afganlarla aralarında kendi lehlerine farklılık kuran alternatif bir anlatı benimsemektedirler: “Biz Afganlar gibi değiliz. Biz ülkemizi beğenmediğimiz için terk etmedik, bombalardan kaçtık. Haberlere çıkanlar (suç işleyenler kastediliyor) biz değiliz. Biz Türk halkına minnettarız. Oysa tüm gelenlere Suriyeli deniyor” (Cevaplayıcı 23). Dolayısıyla katılımcılar deneyimledikleri sınırlama uygulamalarıyla baş etmeye çalışmakta ancak bunu yaparken Afganlara karşı bu uygulamaları yeniden üretmektedirler.

SONUÇ ve TARTIŞMA

Kuramsal olarak, eleştirel sınır çalışmaları tarafından ifade edilen gündelik sınırlama kavramı ile göç çalışmalarını bir araya getiren bu çalışma sınırları, ulus devletlerin fiziksel hatlarını belirleyen durağan bir çizgiden ziyade farklı aktörler tarafından gündelik hayatta inşa edilen süreçler olarak ele alır. Eleştirel sınır çalışmaları göç kontrolünün sınırdan sona ermediğini, aksine göçün ve göçmenlerin -ve dolayısıyla sınırların- kontrolünün, sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi yaşamda farklılaştırılarak, sembolik ve yasal hakları sınırlandırılarak sürdürüldüğüne dikkat çeker. Dolayısıyla sınır ve sınırlama kavramları biz ve öteki ayrımı yapma açısından hayattır ve siyasi aidiyetin merkezinde yer alır. Bu farklılaştırma ise güçlü dışlayıcı etkiler sergilemekte ve göçmenlerin karşılaştığı yapısal dezavantajları daha da ağırlaştırmaktadır. Bu anlamda sınırlar sadece sınırları yasal olarak çizmek ve korumakla görevli aktörler tarafından değil toplumdaki pek çok kişi tarafından tesis edilir ve korunur. Dahası, ev sahibi topluluk ile karşılaşmalar (encounters) göçmen/mültecilerin öznel sosyal konumları, bu konuma ilişkin algıları ve ev sahibi ülkedeki siyasi-kültürel bağlama ilişkin değerlendirmeleri çerçevesinde şekillenir.

Bu araştırmada Suriyeli sığınmacıların ülkeler arasındaki fiziki sınırı aştıktan ve sığınmacı statüsünü aldıktan sonra maruz kaldıkları sosyo-ekonomik ve söylemsel sınırlama pratikleri ve türleri, Suriyeli sığınmacıların deneyimlerine dayanılarak tespit edilmeye ve incelenmeye çalışılmıştır. Ankara'nın Altındağ ilçesinde yapılan saha araştırmasında sığınmacıların, Türkiye nüfusu tarafından üç ana tema çerçevesinde kurgulanan dışlama/sınırlama süreçlerini deneyimledikleri görülmüştür. Bu temalar meşruiyet (sahte mülteci olma), kültürel gerilik (Suriyelilerin kültürel olarak daha geri olması) ve tehdit (adli suç ve terörizm riskleri) söylemleri ile inşa edilmiş olup, günlük hayattaki karşılaşmalarda, iletişim ve etkileşimlerde, ekonomik, iş ve

eğitim hayatına katılımda somut ve olumsuz etkiler yaratmıştır. Sığınmacılar bunların her birini kendi bireysel, sosyal ve ekonomik konumlarına göre farklı şekilde deneyimledikleri için, bunlara tekabül eden baş etme stratejileri de çeşitlilik göstermiştir. Buna göre, ekonomik hayata etkin katılımı yük olan değil (niteliklerinin altında kalitesiz işlere mahkûm olsalar da) katkı sağlayan, kültür, eğitim düzeyi ile sığınmacıların genel çoğunluğunun üstünde bir konumda yer alan ve o konumun sembolik göstergelerini sergileyen, kötü ve zararlı sığınmacıları hem istisna gibi görüp hem de yerleşik nüfusun endişelerini anlayıp, mahkûm ederek onlarla arasına mesafe koyan sığınmacı konumlarını almaya çalıştıkları görülmüştür.

Bu çalışmada maruz kalınan bu sınırlama pratikleri sığınmacı gözüyle toplanan verilerle tespit edilmeye çalışılmış olup, bu bir yöntemsel sınırlılık olarak belirtilmelidir. Aynı sınırlama pratikleri ve anlatıları Türkiye halkının Suriyeli sığınmacı olgusunu deneyimleme şekline bakarak onların gözünden tespit etmeye çalışmak doğal bir devam araştırması olarak gündeme gelmektedir.

KAYNAKÇA

- Altıok, B. & Tosun, S. (2019). Understanding Foreign Policy Strategies during Migration Movements: A Comparative Study of Iraqi and Syrian Mass Refugee Inflows to Turkey, *Turkish Studies*, 21(5).
- Aslan, A. (2016). Modern Dünyada Sınırlar. *Düşünüyorum*. <http://www.dusunuyorumdergisi.com/modern-dunyada-sinirlar/>
- Balibar, E. (2002). *Politics and the Other Scene*. Verso: London.
- Bélanger, D. & Saraçoğlu, C. (2019). Syrian Refugees and Turkey: Whose Crisis?. *Oxford Handbook of Migration Crises* içinde, C. Menjívar, M. Ruiz, & I. Ness, (Ed.), Oxford University Press.
- Bernstein, M. (2005). Identity Politics. *Annual Review of Sociology* 31(1), 47–74.
- Carastathis, A. (2014). The Concept of Intersectionality in Feminist Theory. *Philosophy Compass*, 9(5), 304-14.
- Coşar, S. (2014). AKP'nin İktidarla Dansı: Neoliberalizm ve Türk İslam Sentezi. *İktidarın Şiddeti* içinde, S. Coşar & G. Yücesan-Özdemir (Ed.), İstanbul: Metis Yayınları.
- Delanty, G. (2006). Borders in a Changing Europe: Dynamics of Openness and Closure. *Comparative European Politics*, 4(2/3).
- Diker, N.P. & Karan, O. (2021). Suriyeli Mültecilerin Karşılaştıkları Sosyal Dışlanma ve Geliştirdikleri Direniş Taktikleri: Ankara Örneği. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 281-321.
- Dill, B. T. & Zambrana, R. E. (2009). *Critical Thinking About Inequality: An Emerging Lens. Emerging Intersections: Race, Class, and Gender in Theory, Policy and Practice* içinde B. T. Dill & R. E. Zambrana (Ed.), New Jersey: Rutgers University Press.

- Doevenspeck, M. (2011). Constructing the border from below: Narratives from the Congolese-Rwandan State Boundary. *Political Geography*, 30(3), 129-142.
- El-Tayeb, F. (2016). *UnGerman: The Construction of Otherness in the Postmigrant Society*. Unrast.
- Fine, S. (2018). *Borders and Mobility in Turkey*. Palgrave.
- Fox, J.E. & Miller-Idriss, C. (2008). Everyday Nationhood. *Ethnicities*, 13, 385-400.
- Göç, F. Heck, G. & Hess, S. (2019). The Multilayered Migration Regime in Turkey: Contested Regionalization, Deceleration and Legal Precarization. *Journal of Borderlands Studies*, 34(4), 489-508.
- Gilmartin, N. (2022). Fear, force, and flight: configurations of intimidation and displacement in Northern Ireland's 'Troubles'. *Journal of Ethnic and Migration Studies*.
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. (2022). <https://en.goc.gov.tr/temporary-protection27>.
- Gökalp-Aras, N. E. & Z. Şahin-Mencütek. (2016). From Assertive to Opportunist Usage of Mass Migration for Foreign and Asylum Policy: Turkey's Response to the Refugees from Syria. *Turkish Migration Policy içinde*, I. Sirkeci & B. Pusch (Ed.), London: Transnational Press, 91-126.
- Guiraudon, V., & Lahav, G. (2000). Comparative Perspectives on Border Control: Away from the Border and outside the State. *The Wall around the West: State Borders and Immigration Controls in North America and Europe içinde* P. Andreas & T. Synder (Eds), Lanham, MD: Rowman and Littlefield.
- Herbert, S. (2000). For ethnography. *Progress in Human Geography*, 24, 550-568.
- İçduygu, A. & Kirisci, K. (2009). *Land of Diverse Migrations: Challenges of Emigration and Immigration in Turkey*. Istanbul: Istanbul Bilgi University Press.
- Johnson, C., Jones, R., Paasi, A., Amoore, L., Mountz, A., Salter, M., et al. (2011). Interventions on Rethinking "the Border" in Border Studies. *Political Geography*, 30(2), 61-69.
- Jones, R., & Johnson, C. (2014). *Placing the border in everyday life*. London and New York: Routledge.
- Kaşlı, Z. & Yanaşmayan, Z. (2020). Migration Control, Citizenship Regime, and the Spectrum of Exclusion in Turkey. *Crimmigrant Nations: Resurgent Nationalism and the Closing of Borders içinde*, R. Koulis & M. Van der Woude (Ed.), New York: Fordham University Press.
- Kolossov, V., & Scott, J. (2013). Selected Conceptual Issues in Border Studies. *Belgeo*, 1(October), 1-16.
- Korkut, U. (2016). Pragmatism, Moral Responsibility or Policy Change: The Syrian Refugee Crisis and Selective Humanitarianism in the Turkish Refugee Regime. *Comparative Migration Studies*, 4 (2), 1-7.
- McMahon, S. & Sigona, N. (2018). Navigating the Central Mediterranean in a Time of 'Crisis': Disentangling Migration Governance and Migrant Journeys. *Sociology*, 52(3), 497-514.
- Myrivili, E. (2004). *The Liquid Border: Subjectivity at the Limits of the Nation-State in Southeast Europe*. Columbia University.
- Newman, D. (2006). Borders and Bordering: Towards an Interdisciplinary Dialogue. *European Journal of Social Theory*, 9(2), 171e186.
- Newman, D. (2011). Contemporary Research Agendas in Border Studies. *Research*

- Companion to Border Studies içinde, Wastl Water D. (Ed.), Ashgate Farnham: Ashgate.
- Norman, K. P. (2020). Migration Diplomacy and Policy Liberalization in Morocco and Turkey. *International Migration Review*, 54(4), 1158-1183.
- Öniş, Z. (2015). Monopolising the Centre: The AKP and the Uncertain Path of Turkish Democracy. *The International Spectator*, 50(2), 22-41.
- Paasi, A. (1998). Boundaries as Social Processes. *Territoriality in the World of Flows. Geopolitics*, 3(1), 69-88.
- Paasi, A. (2009). Bounded spaces in a "borderless world": Border studies, power and the anatomy of territory. *Journal of Power*, 2(2), 213-234.
- Parker, N., & Vaughan-Williams, N. (2009). Lines in the Sand? Towards an Agenda for Critical Border Studies. *Geopolitics*, 14(3), 582-587.
- Parker, N. & Vaughan-Williams, N. (2014). *Critical Border Studies: Broadening and Deepening the 'Lines in the Sand' Agenda*. Routledge.
- Rumford, C. (2006). Theorizing Borders. *European Journal of Social Theory*, 9 (2), 155-169.
- Russell, K. (2007). Feminist Dialectics and Marxist Theory. *Radical Philosophy Review*, 10(1), 33-54.
- Sosyal Demokrasi Vakfı (SODEV). (2021). Suriye Göçünün 10. Yılında Türkiye'de Suriyeli Göçmenler Araştırması. Erişim tarihi: 24 Haziran 2022. <https://sodev.org.tr/sodev-suriye-gocunun-10-yilinda-turkiyede-suriyeli-gocmenler/>
- Şimşek, D. (2018). Integration Processes of Syrian Refugees in Turkey: 'Class-based Integration'. *Journal of Refugee Studies*, 33 (3), 537-554.
- van Houtum, H., & van Naerssen, T. (2002). Bordering, ordering and othering. *Tijdschrift Voor Economische En Sociale Geografie*, 93(2), 125-136.
- Walters, W. (2006). Border/control. *European Journal of Social Theory*, 9(2), 187-203.
- Wemyss, G. & Cassidy, K. (2017). 'People think that Romanians and Roma are the same': Everyday Bordering and the Lifting of Transitional Controls. *Ethnic and Racial Studies*, 40(7): 1132–1150.
- Winker, G. & Degele, N. (2011). Intersectionality as Multi-Level Analysis: Dealing with Social Inequality. *European Journal of Women s Studies* 18(1):51-66.
- Wonders, N. A. (2006). Global Flows, Semi-permeable Borders and New Channels of Inequality: Border Crossers and Border Performativity. *Borders, Mobility and Technologies of Control içinde S. Pickering and L. Weber (Ed.), Dordrecht: Springer.*
- Yanaşmayan, Z., Üstübcü, A & Kaşlı, Z. (2019). Under the Shadow of Civilizationist Populist Discourses: Political Debates on Refugees in Turkey. *New Diversities*, 21 (2).
- Yuval-Davis, N. (2013). Working Paper 2: A Situated Intersectional Everyday Approach to the Study of Bordering: Situated Knowledge and Imagination (August).
- Yuval-Davis, N. (2014). Situated Intersectionality, Inequality and Bordering Processes. *Politiques*, 58, 91-100.
- Yuval-Davis, N., Wemyss, G. & Cassidy, K. (2019). *Bordering*. Cambridge: Polity.

TÜRKİYE'DE KADIN GÖÇÜ VE DOĞURGANLIK: 2018 TNSA İLE YENİDEN DEĞERLENDİRME¹

FEMALE MIGRATION AND FERTILITY IN TURKEY: REASSESSMENT USING 2018-TDHS

AYŞE ABBASOĞLU ÖZGÖREN*
TAYLAN ACAR**

ÖZET

Bu çalışmada kümülatif kuşak doğurganlığı gibi farklı göstergeler ve çok değişkenli Poisson regresyon modelleri kullanılarak, kadınların iç göç hareketleriyle doğurganlıkları arasındaki ilişki incelenmektedir. Son Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (TNSA) olan 2018 TNSA verilerinin kullanıldığı bu çalışmada göç eden kadınların göç etmeyenlere (kent veya kır yerlisi) göre doğurganlık davranışlarının nasıl farklılaştığı beş farklı hipoteze göre analiz edilmektedir. İki farklı göç tanımı kullanılmaktadır: (i) şimdiki ve çocuklukta ikamet edilen yerleşim yerleri karşılaştırılarak ve (ii) şimdiki ve bir önce ikamet edilen yerleşim yerleri karşılaştırılarak. Kent ve kır yerlisi kadınlara ek olarak, karşılaştırmalarda dört farklı göçmen kategorisi kullanılmaktadır: kırdan kente, kırdan kıra, kentten kıra, kentten kente göç edenler. Çok değişkenli analiz sonuçlarına göre kır yerlisi veya kentten kıra ve kırdan kente göç etmiş kadınlar en fazla doğum yapan kadınlar olarak öne çıkmaktadır. Bulgularımıza göre kırdan kente ve kentten kıra göçenler için negatif seçilmişlik etkili olmaktadır. Kırsal bölgelerden kentsel bölgelere göçen kadınlar için, bulgularımız hem bozucu etki (ilk iki sene için) hem de adaptasyon yaklaşımlarını desteklemektedir. Kentten kıra göçenler için bozucu etki yerine, seçilmişlik etkili olmaktadır. Detaylı analizler ve farklı hipotezleri test etmemize olanak sağlayan güncel metodolojiler kullanan çalışmamızda, göç ve doğurganlık davranışlarını açıklamada kullanılan beş hipotezin, farklı kadın grupları için etkili oldukları görülmüştür.

* Dr. Öğretim Üyesi, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü
Beytepe Kampüsü 06800 Beytepe/Ankara, ayse.ozgoren@hacettepe.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6106-4839

** Dr. Öğretim Üyesi, Boğaziçi Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, taylan.acar@boun.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6168-3472

Makale Gönderim Tarihi / Received on: 22 Mart 2022/Mart 22, 2022.

Makale Kabul Tarihi / Accepted on: 25 Haziran 2022/June 25, 2022.

ANAHTAR KELİMELER: İç göç, doğurganlık, kadın, 2018 TNSA, Türkiye

ABSTRACT

This study examines the associations between female internal migration and fertility using different indicators such as cumulative cohort fertility visualizations and multivariate Poisson models. Using data from the most recent Turkey Demographic and Health Survey (TDHS), 2018 TDHS, we analyze how migrant women's fertility behaviors vary compared to those of non-migrant (urban or rural native) women based on five different hypotheses. We use two different migrant definitions by: (i) comparing current and childhood places of residence, and (ii) comparing current and previous places of residence. In addition to urban native and rural native women, four migrant categories are defined: rural-urban, rural-rural, urban-rural, and urban-urban migrants. Our multivariate analysis results imply that compared to rural natives, urban-rural and rural-urban migrant women are more likely to have births. Our findings support for negative selectivity among rural-urban and urban-rural migrants. For migration from rural to urban areas, we provide support for both disruption (first two years) and adaptation hypotheses in the long run. For urban-rural migrants, we see no disruption effects but selection effects. Overall, by providing more detailed analyses and up-to-date methodologies, our findings provide support for all five hypotheses for different groups of migrant women in Turkey.

KEYWORDS: Internal migration, fertility, women, 2018 TDHS, Turkey

GİRİŞ

Sosyal bilim ve nüfusbilim yazınında küresel ve bölgesel düzeyde düşmekte olan doğurganlık hızları ve bunların altında yatan nedenler detaylıca çalışılmıştır (doğurganlık dönüşümünün nedenlerinin kuramsal tartışmaları için bkz. Mason, 1997). Benzer şekilde Türkiye'de de doğurganlık hızı 1950'lerden bu yana azalmaktadır. Türkiye'de 2000'li yıllardan bu yana toplam doğurganlık hızı yenilenme düzeyinin biraz üzerinde sabitlenmiştir (Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırmaları (TNSA) verilerine göre). En güçlü modernleştirici (*modernizer*) olan kadınların artan oranlarda eğitime katılımları (Kağıtçıbaşı, 1982), kırdan kente göç ve bunun göç etmeyenlerden doğurganlık anlamında farklılaşan bir grup tarafından gerçekleşmesi ve kentte değişen tercihler ile çocuk sahibi olmaktan beklentiler (DİE, 1995) ve özellikle kentlerde sosyoekonomik kalkınmanın getirdiği bir etken olarak okuryazarlığın artması (Shorter, 1969) Türkiye'de doğurganlık hızlarının

düşmesine neden olarak gösterilen faktörler arasındadır.

Görüldüğü gibi Türkiye’de kentleşme, doğurganlık dönüşümünün önemli bir etmeni olmuştur. Elbette kentleşmenin yaşam tarzlarına ve demografik tercihlere birçok etkisi olmaktadır. Öncelikle kentleşmeyle beraber göz önünde bulundurulması gereken en önemli faktör tarımsal üretimde çalışan nüfusun azalması ve sanayi ve hizmet sektörlerinde çalışan nüfusun artmasıdır. Tarımsal üretimin azalmasıyla beraber çekirdek ve geniş ailelerin tarımsal üretimde çalıştıracakları çocuklara olan ihtiyacı ortadan kalkmış olmakta ve varlığın akışının yönü ebeveynlerden çocuğa olacak şekilde değişmektedir (Caldwell, 2005). Ayrıca kentleşmeyle beraber çocukların okula devam etmeleri kolaylaşmakta, özellikle kız çocukları arasında eğitim oranları önceki dönemlere göre yükselmeye başlamaktadır (Liao, Wang, Wang ve Yip, 2020). Çocukların okula devam etmeleri ve tarımsal üretimde çalışacak kişiler olmaktan çıkmaları, ailelerin gözünde “çocukların değerinin” dönüşmesini beraberinde getirmekte ve aileler fazla çocuk sahibi olmaktan kaçınmaktadır (Ataca, Kağıtçıbaşı ve Diri, 2005). Hiç kuşku yok ki, kent merkezlerinde çocuk sahibi olmayı önleyici doğum kontrolü ve aile planlaması gibi hizmetlere erişimler de kolaylaşmaktadır ve karşılanmamış aile planlaması kıra göre daha düşük seviyelere inmektedir. Son olarak kentleşme, genç kız çocuklarının ve kadınların eğitimde geçirdikleri sürenin artmasıyla evlendirilmesinin önüne geçerek onların diledikleri zaman evlenmesine ve çocuk sahibi olmayı geciktirmelerine ve/veya sahip olacakları çocuk sayısını azaltmalarına olanak sağlayabilmektedir (Acar, 2022). Kentleşme ve iç göç bağlamında bu ilişkiler mevcutken, kadın göçü incelendiğinde farklı mekanizmalar da ortaya çıkmaktadır. Veri sınırlılıkları ve erkeklerin göçünden ayırt edici özellikleri nedeniyle kadın göçü, erkek göçünden daha az çalışılmıştır. Ancak sınırlı sayıda da olsa, yapılan çalışmalar göstermektedir ki kadınlar evlilik ve ailevi nedenler yüzünden göç etmeye daha yatkındır (Reed, Andrzejewski ve White, 2010). Türkiye özelinde de kadınların göçünün evlilik veya eşle ilgili nedenlerden kaynaklanan yani bağlantısal olarak tanımlanan göç yapısında olduğu önceki çalışmalarda ortaya konmuştur (Eryurt, Abbasoğlu Özgören, Yayla ve Duman, 2015; İlkcaracan ve İlkcaracan, 1998; Özbay ve Yücel, 2001).

Bu toplumsal ve iktisadi arka plan ışığında elinizdeki makalede, Türkiye’de iç göç ve doğurganlık arasındaki ilişki incelenmektedir. En son Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması olan 2018 TNSA verisini kullanan çalışma, farklı doğurganlık göstergeleri kullanarak hem betimsel hem de Poisson regresyon modellerinin kullanıldığı çok değişkenli analizlerle iç göç ile yer değiştiren kadınların doğurganlık davranışlarının göç etmeyenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığına, farklılaşıyor ise ne yönde farklılaştığına odaklanmaktadır. Çalışmada göç-doğurganlık ilişkisini ele alan hipotez ve yaklaşımlar [(çocuklukta) sosyalizasyon hipotezi, adaptasyon hipotezi,

seçilmişlik hipotezi, bozucu etki hipotezi, olaylar arası karşılıklı ilişki hipotezi] analiz edilmektedir.

LİTERATÜR TARAMASI

Türkiye’de Kadın İç Göçünün Kısa Geçmişi

Türkiye’de son 70 yıl içerisinde büyük bir iç göç süreci yaşanmıştır. Bu göçler, başta büyük çoğunlukla köylerden ve kırsal alanlardan şehirlere doğru yaşansa da yakın dönemde daha çok küçük şehirlerden daha büyük şehirlere, yani kentten kente göç dalgaları şeklini almıştır (DİE, 2000). 1950’lerin ve 1960’ların büyük köyden kente göç dalgaları geride kaldıktan sonra, 20. yüzyılın son çeyreğinde iç göçle yer değiştirenlerin yarıdan fazlasını kentten kente göç edenlerin oluşturduğu gözlenmiştir. Geçtiğimiz yüzyılın son 20 yılında kentlerden kentlere gerçekleşen iç göç Türkiye’deki toplam göç oranlarının %60’ını oluşturmaktadır (Eryurt ve Koç, 2012).

Kadınların göç örüntüsünü inceleyen çalışmaların başında Erman’ın (1997) Ankara’da kırdan kente göç eden kadınların aile içinde toplumsal cinsiyet rollerinin ve güç ilişkilerinin nasıl farklılaştığını incelediği çalışma gelmektedir. Bu çalışmayı İlkcaracan ve İlkcaracan’ın (1998) Doğu ve Güneydoğu Anadolu ve İstanbul Ümraniye’de gerçekleştirdikleri kadın göçünün nedenleri ve sonuçlarını betimsel sonuçlarla ortaya koydukları çalışması izlemiştir. Ulusal düzeyde temsiliyeti olan ilk çalışma ise Özbay ve Yücel’in (2001) çalışmasıdır. Özbay ve Yücel (2001), 1998-TNSA verisini kullandıkları çalışmalarında kadın göçünün nedenlerini üç kategoride incelemiştir: Evlenme nedeni ile gerçekleşen göç, kişisel nedenlerle gerçekleşen göç ve ailevi nedenlerle yapılan göç. Sonuncu kategori bağlantılı göçü ifade etmektedir. Bağlantılı göç özelliğine İlkcaracan ve İlkcaracan (1998) da vurgu yapmaktadır. Özgür ve Aydın (2010) ise kadınların bölgeler arası evlilik nedeniyle göçünü çalışmışlardır. Son olarak Eryurt ve diğerleri (2015) 2013-TNSA verisini kullanarak kadınların iç göç örüntüsünü ve nedenlerini hem betimsel hem olay tarihçesi analizi yöntemi kullanarak çok değişkenli analizlerle ortaya koymuşlardır. Kısaca, Türkiye için alanyazının çıkarımı kadın göçünün yaygın olarak evlilik göçü veya bağlantısal göç olduğu konusunda hemfikiridir. Bu durumun orta gelirli ülkeler için de geçerli olduğu söylenebilir (Brockhoff, 1995). Kadınlar yirminci yüzyılın ikinci döneminde daha ziyade evlenince ve aileleriyle birlikte göç etmişlerdir.

Göç-Doğurganlık İlişkisinde Kullanılan Yaklaşımlar

Göçmenlerin çocuk sahibi olma davranışları nüfus bilimciler (Mussino, Gabrielli, Paterno, Strozza ve Terzera, 2015; Andersson, 2004; Tønnessen

ve Wilson, 2020) için önemli konulardan bir tanesi olagelmıştır. Göç eden ve etmeyen kadınların çocuk sahibi olma davranışlarının nasıl farklılaştığı sorusu bu alanyazının temel sorusu olmuştur. Özellikle menşe ülke, göç edilen yer ve göçün niteliği gibi kavramlarla ilgili hipotezler geliştirilmiştir (Milewski, 2010; Tønnessen ve Wilson, 2020).

Çoğunlukla uluslararası göç bağlamında tartışılan bu hipotezler, iç göç hareketlerinde de uygulanmaktadır (Eryurt ve Koç, 2012; Selim ve Bilgin, 2018). Tüm dünyada kentlerdeki doğurganlık hızları kırsal bölgelerle karşılaştırıldığında düşük çıkmaktadır (Kirk and Pillet 1998; Chattopadhyay, White ve Debpuur 2006). 1996 yılından 2015 yılına kadar olan yirmi yıllık dönemi inceledikleri çalışmalarında, Liao ve diğerleri (2020) göç ve doğurganlık arasında dinamik bir ilişkinin olduğunu ortaya koymaktadırlar. Çalışmanın bulguları, düşük gelirli ülkelerde hem göç yoğunluğunun hem de toplam doğurganlık hızının, yüksek gelirli ülkelere göre daha yüksek olduğunu göstermiştir (Liao ve diğerleri, 2020). Bu bulgulara göre teknolojinin ilerlemesi, kentleşmenin ve kırdan kentlere göçleri artırmakta, buna mukabil olarak da toprağa bağlı üretimi azaltmaktadır ve kent nüfusunun artmasıyla beraber toplam doğurganlık hızı düşmektedir (Liao ve diğerleri, 2020).

Bu farklılıklardan yola çıkarak, insanların ikamet ettikleri yerleşim tipinin yapısının değişmesinin doğurganlık davranışlarına nasıl etki ettiği sorusunun cevabı verilmelidir. Göç mefhumunun doğurganlık davranışlarına etkisi, yazında çok sayıda yaklaşımla açıklanmıştır. Bu yaklaşımlardan en çok çalışılanlarını beşe indirgemek mümkündür:

- 1) (Çocuklukta) Sosyalizasyon hipotezi
- 2) Adaptasyon hipotezi
- 3) Seçilmişlik hipotezi
- 4) Bozucu etki hipotezi
- 5) Olaylar arası karşılıklı ilişki hipotezi

Sosyalizasyon veya çocuklukta sosyalizasyon hipotezi çocuklukta maruz kalınan doğurganlık normları ve tercihlerinin göçmen doğurganlık davranışlarında belirleyici olduğunu savunmaktadır (Tønnessen ve Wilson, 2020). Bu nedenle göçmenlerin doğurganlık düzeyleri menşe yerde kalan nüfusa benzemekte, doğurganlık düzeyinin gidilen yerdeki nüfusa yakınsaması ancak diğer jenerasyonda gerçekleşmektedir (Kulu, 2005).

Buna karşılık, *adaptasyon hipotezine* göre göçmenlerin doğurganlığı gidilen yerde geçirilen süre arttıkça gidilen yerdeki norma yakınsayacaktır. Gidilen yerdeki baskın davranışa er ya da geç benzeyen göçmenlerin doğurganlık davranışlarını savunan bu yaklaşım bireyin tekrar sosyalizasyonu

ihtimalini göz ardı etmemektedir ve nereden geldiklerinden bağımsız olarak yeni bağlamdaki baskın aile ve doğurganlık değerleri ve normlarının göçmenlerin doğurganlığını şekillendireceğini savunmaktadır (Eryurt ve Koç, 2012). İç göç ve doğurganlık arasındaki ilişki üzerine ilk yapılan çalışmalar sosyalizasyon hipotezlerini desteklese de daha yakın dönemde yapılan çalışmalar adaptasyonun önemini altını çizmişlerdir (Kulu, 2005).

Göç çalışmalarında başlıca sorulardan bir tanesi “Kimler göç eder?” sorusudur. Burada önemli bir tartışma da göç edenlerin, göç etmeyenlerden, yani kalanlardan dikkate değer farklılıklar gösterip göstermediği meselesidir. Zorunlu göç ve yerinden edilme meseleleri bir tarafa bırakılırsa, seçilmişlik hipotezine göre göç edenlerin göç etmeyenlerden ve/veya göç edilen yerdeki yerlilerden yaş, eğitim durumu, niyetler, bağlantılar/ağlar ve ekonomik durum olarak farklı olduğu öngörülebilir. Bu farklılıklar göçmen doğurganlığını belirlemektedir (Tønnessen ve Wilson, 2020). Bu farklılıkları en kapsamlı şekilde gösteren çalışmalardan biri Feliciano’nun (2005) çalışmasıdır. Amerika Birleşik Devletleri’ndeki 32 farklı göçmen grubunu incelediği çalışmasında Feliciano (2005), neredeyse tüm göçmenlerin geldikleri ülkelerdeki vatandaşlarından daha eğitilmiş olduğunu göstermiştir. Göçmenler, kendi menşe ülkelerindeki göçmen olmayanlarla karşılaştırıldığında eğitim durumlarına göre daha eğitilimler, yani eğitim durumuna göre seçilmişlik göstermektedirler (Feliciano, 2005). Doğurganlık ile ilgili olarak da benzer şekilde, göç edenlerin ayrıldıkları yerden ziyade, gittikleri yerdeki nüfusla benzerlik gösteren seçilmiş bir grup olduğu ileri sürülmüştür (White, Moreno ve Guo, 1995).

Var olan yazında başvurulmuş diğer bir yaklaşım ise bozucu etki hipotezidir. *Bozucu etki hipotezine* göre göç eyleminin kendisi doğurganlık davranışını bozucu, daha kesin bir ifadeyle doğurganlığı —geçici olarak— azaltıcı bir rol oynamaktadır (Kulu, 2005). Kulu’ya (2005) göre bu yaklaşım, göçün hemen öncesinde ve sonrasında, yer değiştirmeye ilgili olarak iktisadi ve toplumsal desteklerin kesintiye uğraması ve göç ile belirsizliğin baş göstermesi nedeniyle kadınların doğurganlığının göç öncesi döneme göre düşüş gösterdiğini ve daha uzun vadede eski düzeyine geri döndüğünü söylemektedir. Erkek bireylerin iş bulma amacıyla göç etmesi nedeniyle eşlerin birbirinden uzak kalması da bozucu etki hipoteziyle açıklanmıştır (Chattopadhyay ve diğerleri, 2006). Örneğin, Türkiye’den işçi göçüyle Almanya’ya göçün başladığı ilk on yıl boyunca, sadece erkek işçiler göç ettiği için Almanya’daki Türkiyeli nüfus sadece gelen işçilerle bir artış gösterirken, bu işçilerin evlenmeye başlaması ve eşlerini yanlarına getirmeleriyle beraber Türkiyeli nüfus daha hızlı bir şekilde artmaya başlamıştır (Kogan, 2011). Bozucu etki hipotezi, doğum kontrolü ve aile planlaması yöntemlerine erişimin azalması ve emzirmenin sektöre uğraması nedeniyle ortaya çıkabilecek doğurganlık artışı durumlarını

açıklamak için de kullanılmıştır (White, Tagoe, Stiff, Adazu ve Smith, 2005). Bu açıdan bakınca kentten kıra göç sonucu ortaya çıkabilecek kısa dönemli doğurganlık artışları da bozucu etkiyle açıklanabilir. Bozucu etki hipotezi, göçün istikametinin önemini bir kez daha öne çıkarmaktadır. Yukarıda sıraladığımız mekanizmalar göz önünde bulundurulduğunda kırdan kente, kentten kente ve kentten kıra göç istikametlerinin farklı *bozucu etki* yapacağı öngörülebilir.

Son olarak *olaylar arası karşılıklı ilişki hipotezine* göre göçün doğurganlığa etkisi birliktelik, evlilik, aile birleşmesi gibi başka olayların etkisiyle ilişkilidir (Kulu, Milewski, Hannemann ve Mikolai, 2019). İsveç'teki yurt dışında doğmuş kadınların doğurganlık davranışlarını incelediği çalışmasında Andersson (2004), aile kurma ve göç arasındaki yakın ilişkiye bağlı olarak göç sonrasında çocuk sahibi olma eğiliminin arttığını göstermektedir. Benzer bulgulara Almanya bağlamında da ulaşılmıştır (Milewski, 2007). Türkiye özelinde de uzun yıllar kadın göçlerinin önemli bir kısmının evlenme nedeniyle gerçekleştiğini göz önünde bulundurursak (Eryurt ve diğerleri, 2015), göç eden kadınlar arasındaki olası doğurganlık artışı, evlenme ve aile kurma ile göç olaylarının karşılıklı ilişkisiyle açıklanabilir. Bu yüzden analitik olarak 'evlilik göçü' kavramının da ayrıca ele alınması gerekmektedir.

Bugüne kadar konu üzerine yapılan çalışmalarda bütün kuramsal yaklaşımları destekleyen bulguların elde edilmiş olması göç ve doğurganlık arasındaki ilişkinin kuvvetli bir şekilde bağlama bağlandığını göstermektedir. Bu yaklaşımlar hem birbiriyle çelişebilmekte hem de birbirlerini tamamlayıcı olabilmektedir. Elinizdeki çalışmanın amacı, bu yaklaşımlardan hangilerinin Türkiye'deki göç-doğurganlık ilişkisini belirlediğini, göç istikametini göz önünde bulundurarak analiz etmek ve bunların arkasında yer alan sosyolojik ve kültürel faktörleri açıklayabilmektir.

İç göç özelindeki uygulamalara bakarsak, örneğin, kırdan kente göçün doğurganlığa yaptığı etkileri inceledikleri çalışmalarında, Lee ve Pol (1993), hem Kore'de hem de Meksika'da kuvvetli bir adaptasyon etkisi tespit etmişlerdir. Kırdan kente göçen bir kadının, köyde kalanlara oranla Kore'de 2,57, Meksika'da ise 1,45 sayıda daha az çocuğa sahip olacağını tahmin eden bir adaptasyon etkisi bulmuşlardır. Üstelik bu düşünüş etkisi eğitim üzerinden seçicilik etkisi ve göçün getirdiği bozucu etkilerden arındırılmıştır. Ancak yine aynı çalışma, Kamerun'da kırdan kente göçün kadınların doğurganlığına anlamlı bir etki yapmadığını da göstermiştir. Lee ve Pol'e (1993) göre Kamerun bağlamında kırdan kente göç, doğumların arz faktörlerini artırarak doğurganlığı artırıcı bir etki yapmakta ve adaptasyon etkisi görülmemektedir.

Burada da görülüyor ki, bu hipotezlerin ulusal veya yerel bağlamda da ele alınması elzemdir. Ülkenin, yörenin ve göçün yönünün (kırdan kente;

kentten kente vb.) doğurganlık davranışlarını nasıl değiştirebileceği üzerinde çok önemli bir etkisi vardır. Kadınların eğitime ve işgücüne katılım durumu, aile planlaması ve sağlık altyapısı, ülkede çocuk sayısı ile ilgili var olan kültürel normlar göçün doğurganlığa yaptığı etkiyi değerlendirmede göz önüne alınmalıdır.

Türkiye’de de kadın göçü ve doğurganlık arasındaki ilişkinin anlaşılması önemlidir. Türkiye’de Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) verilerine göre 2013-2020 dönemleri arasında her yıl ortalama 2,7 milyon kişi iller arası göç etmiştir. Bu göç edenlerin ise yarısından fazlası kadındır (%51,1) (TÜİK, 2021). Eryurt ve Koç (2012) 2003-TNSA verilerini kullanarak Türkiye’deki göç-doğurganlık arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışmanın bulguları hem kırdan kente hem de kentten kıra göç eden kadınların doğurganlık seviyelerinin vardıkları yerlerdeki doğurganlıkla benzer olduğunu göstermiştir. Diğer bir ifadeyle, göçmen kadınlar gidilen yerdeki doğurganlık davranışlarına adapte olmaktadır. Ancak Eryurt ve Koç, seçilmişlik hipotezini incelememişlerdir. Bu nedenle göç edenlerin doğurganlık davranışlarının göç öncesinde sistematik olarak geldikleri yerlerden farklı olup olmadığını tartışmamışlardır. Selim ve Bilgin’in (2018) 2013-TNSA verilerini kullanarak yaptığı çalışmaya göre ise, evlilik dışı nedenlerle göç eden kadınların doğurganlık davranışları göçü takip eden birkaç yıl içinde bozulmakta ve değişmektedir, daha sonra da göç edilen yerin doğurganlık yapısına uyum sağlamaktadır. Diğer bir ifadeyle Selim ve Bilgin’in (2018) çalışması hem bozucu etki hem de adaptasyon hipotezlerini desteklemektedir. İlginç bir şekilde Selim ve Bilgin’in bulguları seçilmişlik hipotezini desteklememektedir. Türkiye göç tarihi yakından incelendiğinde kırdan kente göçenlerin kırdan kalanlardan önemli farklılıklar gösterdiği görülmektedir (Özbay, 2015). Bu hipotezin doğrulanmamasının nedeni, Selim ve Bilgin’in (2018) göçün istikametini belirtmemiş olmalarından kaynaklanabilir. Yani çalışmalarında sadece göçmen ve göçmen olmayan ayrımı yapmışlar; kırdan-kente; kentten-kente vb. alt grupları incelememişlerdir. Elinizdeki çalışma bu ayrımları tarif ederek göç ve doğurganlık arasındaki ilişkiyi incelemektedir.

VERİ VE YÖNTEM

Veri

Bu çalışmada son Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (TNSA) olan 2018 TNSA’nın verileri kullanılmaktadır. 2018 TNSA, 1968 yılından bu yana Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü tarafından her beş yılda bir gerçekleştirilen ulusal düzeydeki demografik araştırmaların on birincisi ve bunlar arasında TNSA’ların altıncusudur. 2018 TNSA’nın örneklem seçiminde

ağırlıklı, çok aşamalı, tabakalı küme örnekleme yaklaşımı kullanılmıştır. Örnekleme yaklaşımı araştırmancının ülke düzeyinde temsiliyeti olmasını sağlamaktadır². 2018 TNSA'da 11.056 hanehalkıyla (cevaplama oranı %79,2) ve bu hanehalklarındaki 15-49 yaş arası 7.346 kadınla (cevaplama oranı %81,1) görüşmeler tamamlanmıştır³. Türkiye'de doğurganlık çok yüksek oranda evlilik içinde gerçekleştiği için, analizler en az bir kez evlenmiş kadınları kapsayacak şekilde 5.484 gözlem için gerçekleştirilmiştir. Bu kadınlardan genellikle görüşülen hanede yaşamayan ancak bir önceki gece o hanede kalmış (ziyaretçi) ve genellikle yurtdışında yaşayan dört (4) kadın analiz dışı bırakılmıştır. Böylece gözlem sayısı 5.480 olmuştur. Ayrıca toplam doğurganlık hızı gibi bazı temel göstergelerde göstergenin tanımı gereği evlenmiş veya evlenmemiş tüm kadınların, yani 7.342 (7.346-4) gözlemin kullanıldığı durumlar da olmuştur.

Yöntem

Bu çalışmada göç eden ve etmeyen kadınların doğurganlığı hem betimsel hem de çok değişkenli şekilde analiz edilmektedir.

Betimsel analizlerde üç temel gösterge kullanılmıştır: (i) toplam doğurganlık hızı, (ii) sahip olunan ortalama canlı çocuk sayısı ve (iii) kümülatif kuşak doğurganlığı. Bu göstergelerin tanımları, avantajları ve dezavantajları şu şekilde özetlenebilir (Tønnessen ve Wilson, 2020):

Toplam doğurganlık hızı (TDH) dönemsel (*period*) bir gösterge olup bir kadının doğurganlık çağı boyunca sahip olacağı ortalama çocuk sayısını belirtmektedir. Güncel bir gösterge olup genellikle son bir veya üç yıl için hesaplanan bu hız, kadınların doğurganlık çağı boyunca hayatta kalacakları ve mevcut yaşa özel doğurganlık hızlarının kadınların doğurganlık dönemi boyunca geçerli olacağı varsayımları altında hesaplanmaktadır. Dolayısıyla bu hız sentetik bir kuşak için hesaplanmakta olup boylamsal olarak kişilerin doğurganlığını göz önüne almamaktadır. Toplam doğurganlık hızının en önemli avantajları, hesaplamak için sadece yaşa özel doğurganlık hızlarının olduğu kolay hesaplanan bir gösterge olması ve güncel doğurganlık davranışlarıyla ilgili özet bilgi sunmasıdır. Ancak göçmen doğurganlığı çalışırken kullanılmasında dezavantajlar mevcuttur. Toplam doğurganlık hızı göstergesi dönemsel değişikliklerden yani doğurganlığın zamanlama (*tempo*) etkilerinden oldukça etkilenir. Ampirik olarak birçok bağlamda gösterildiği gibi eğer göç sonrası doğurganlık riski artıyorsa (örn. İsveç için Andersson, 2004), göçmenler ve yerliler arasındaki doğurganlığın niceliğini (*quantum*) karşılaştırırken sonuçlar bu zamanlama etkileri nedeniyle yanlış olabilir (Toulemon 2004, 2006 aktaran Tønnessen ve Wilson, 2020). O nedenle özellikle doğurganlığın niceliğinin karşılaştırılması istendiğinde bu gösterge

kullanılacak en iyi gösterge olmayabilir.

Toplam sahip olunan canlı çocuk sayısı, gerçek bir kuşak (*cohort*) göstergesi olup genellikle doğurganlık çağının sonuna yaklaşmış kadınlar için (40-49 veya 45-49 yaş) tamamlanmış doğurganlık olarak hesaplanan bir göstergedir. Bu şekilde kullanıldığında güncel değil, kuşağın geçmiş bir döneme karşılık gelen doğurganlık düzeyini temsil etmektedir. Bu gösterge, araştırmalarda doğurganlık çağındaki tüm kadınlara sorulan bir sorudan hesaplandığı için, 15-49 yaş arası kadınlar için de hesaplanabilmektedir. Bu gösterge doğrudan doğurganlığın niceliğini (*quantum*) ölçmektedir. Tamamlanmış doğurganlık olarak hesaplandığında dönemsel veya zamanlama etkilerinden arınmış bir göstergedir. Ancak bu gösterge, doğurganlık çağının ilk dönemlerinde göçmen doğurganlığının nasıl değiştiğini göstermemektedir. Doğurganlık çağının başında veya ortasında olan kadınları da içererek bu gösterge kullanılabilir. Ancak göç eden ve etmeyenler arasında doğumun zamanlamasındaki farklılıklar ve örneklemin yaş dağılımı nedeniyle bu göstergenin de dezavantajları mevcuttur. Modellerde yaş kontrol edilse dahi genellikle toplam doğan canlı çocuk sayısı göç edilen yere varıştan önce ve sonra olarak ayırt edilmediği için varıştan sonraki doğurganlık davranışındaki değişiklikleri değerlendirmek zordur.

Bu çalışmada önceki çalışmalardan farklı olarak *kümülatif kuşak doğurganlığı* da sunulmaktadır (ilk örnek için bkz. Tønnessen ve Wilson, 2020). Bu gösterge, göçmen kadınların doğurganlık profillerini önemli detaylarla göz önüne sermektedir. Bu gösterim şekli, doğan canlı çocuk sayısı yani doğurganlığın nicelik (*quantum*) bilgilerini detaylı şekilde vermektedir: Göç etmeden önceki çocuk sayısı, göçten sonraki doğurganlık ve doğurganlık çağı sonundaki tamamlanmış doğurganlık bilgileri. Bu gösterim şekli, kuantuma ek olarak doğurganlığın zamanlaması (*tempo*) hakkında da bilgi vermektedir. Şekillerin eğimi, doğurganlığın zamanlaması ve bu zamanlamanın yaş ve gidilen yerde geçirilen süreye bağlı olarak nasıl değiştiğini göstermektedir.

Bu çalışmada 2018-TNSA verisi ile toplam doğurganlık hızı, toplam sahip olunan canlı çocuk sayısı ve kümülatif kuşak doğurganlığı gösterimleri kullanılarak seçilmişlik, adaptasyon, sosyalizasyon ve bozucu etki yaklaşımları tekrar gözden geçirilerek tartışılmaktadır. Ayrıca kümülatif kuşak doğurganlığı bulguları ile olaylar arası karşılıklı ilişki yaklaşımı da ele alınmaktadır.

Çok değişkenli analizler ise Poisson regresyon modelleriyle gerçekleştirilmiştir. Bağımlı değişkenin sayma verilerden oluştuğu bu modellerin temel amacı betimsel analizlerle ortaya konan seçilmişlik, adaptasyon, sosyalizasyon ve bozucu etki hipotezlerinin çok değişkenli olarak test edilmesidir.

Kullanılan modelde bağımlı değişken sayma (*count*) veri olduğunda,

uygun yöntemlerden biri Poisson regresyon modelidir. Toplam canlı doğum sayısının modellenmesi literatürde yaygın olarak Poisson regresyon ile yapılmaktadır (Eryurt, Adalı ve Şahin, 2010; Corker, 2014; Selim ve Bilgin, 2018)⁴.

Çalışmamızda analiz birimi kadındır. Bağımlı değişken, sahip olunan canlı çocuk sayısıdır. Açıklayıcı değişken olarak kadının göç durumu kullanılmıştır. Göç durumu, çocuklukta yaşanan yere göre ve bir önceki yaşanan yere göre olmak üzere iki şekilde hesaplanmıştır (sırasıyla Model 1 ve Model 2). Kontrol değişkenleri olarak yaş, yaşın karesi, eğitimde geçirilen yıl, refah düzeyi, medeni durum, ilk evlenme yaşı, bölge ve Model 2’de çocuklukta yaşanan yer değişkenleri kullanılmıştır.

Poisson regresyonun yorumlanması genellikle (insidans) hız oranlarıyla (*incidence rate ratio*) yapılmaktadır. Bağımsız değişkendeki bir birimlik değişim, bağımlı değişkende, hesaplanan hız oranı kat artışı ile ilişkilidir. Analizlerin tamamında veri ağırlıklandırılmıştır.

Hipotezler

Bu bölümde yazında sunulmuş hipotezlerin çalışmamızda nasıl test edildiği açıklanmaktadır.

1) (Çocuklukta) Sosyalizasyon hipotezi:

Çocuklukta yaşanan yere göre göç durumu değişkeninin kullanıldığı kümülatif kuşak doğurganlığı şekilleri (Şekil 1) ve Poisson Model 1 sonuçlarına göre değerlendirilmektedir. Çocukluğu kırdan geçmiş kadınların doğurganlıklarının görece yüksek olması; çocukluğu kentte geçmiş kadınların ise doğurganlıklarının düşük olması beklenmektedir.

2) Adaptasyon hipotezi:

Bir önceki yaşanan yerleşim yerine göre göç durumu değişkeninin kullanıldığı kümülatif kuşak doğurganlığı şekilleri (Şekil 2), Poisson Model 2 ve yaşanan yerde geçirilen süreye göre oluşturulan Poisson modelleri (Tablo 7) sonuçlarına göre değerlendirilmektedir. Adaptasyon hipotezine göre son yaşanan yerde geçirilen süre arttıkça doğurganlık örüntüsünün yaşanan yerdeki yerlilerin örüntüsüne benzemesi beklenmektedir. Dolayısıyla Poisson Model 2’de kent yerlileri ve kırdan kente göç etmişler arasındaki doğurganlık farkının anlamsız olması adaptasyon hipotezini destekleyecektir. Süreye göre bakıldığında ise ilk yıllarda farklılaşma mevcutken sonraki yıllarda bu farkın azalması veya yok olması adaptasyon hipotezini destekleyecektir.

3) Seçilmişlik hipotezi:

Bir önceki yaşanan yerleşim yerine göre göç durumu değişkeninin

kullanıldığı kümülatif kuşak doğurganlığı şekilleri (Şekil 2) ve Poisson Model 2 sonuçlarına göre değerlendirilmektedir. Göç etmeyenler ve göç edenler arasında farklılıklar mevcutsa göç eden grubun seçilmişliğinden söz edilebilir. Poisson Model 2'de kır yerlileri ve kırdan kente göç etmişler arasındaki doğurganlık farkının mevcut olması seçilmişlik hipotezini destekleyecektir. Benzer şekilde kent yerlileri ve kentten kıra göç etmişler arasında bir fark varsa pozitif veya negatif seçilmişlik söz konusudur.

4) Bozucu etki hipotezi:

Bu hipotezin test edilişi adaptasyon hipotezine benzerdir. Bir önceki yaşanan yerleşim yerine göre göç durumu değişkeninin kullanıldığı kümülatif kuşak doğurganlığı şekilleri (Şekil 2) ve yaşanan yerde geçirilen süreye göre oluşturulan Poisson modelleri sonuçlarına göre değerlendirilmektedir. Bu hem Şekil 2 ile hem de çok değişkenli analizlerle (Tablo 7) test edilebilir. Bozucu etki hipotezi, kümülatif kuşak doğurganlığında başta doğumun ertelenmesi, sonra hızlı doğurganlık (dik eğim) ve daha sonra doğum sayısının yerlileri yakalaması şeklinde gözlemlenecektir. Göçü izleyen ilk yıllarda doğurganlıkta yerli nüfusa göre geçici bir azalma ancak daha sonra toparlanma/artış söz konusu ise bozucu etki hipotezinin geçerli olduğu söylenebilir.

5) Olaylar arası karşılıklı ilişki hipotezi:

Bir önceki yaşanan yerleşim yerine göre göç durumu ve göç nedenine göre kümülatif kuşak doğurganlığı şekilleri (Şekil 3) sonuçlarına göre değerlendirilmektedir. Evlilik nedeniyle olan göçler için doğurganlık diğer nedenlerle olan göçlerdeki doğurganlıktan yüksek ise olaylar arası karşılıklı ilişki hipotezi desteklenmektedir. Bu çalışmada bu hipotez çok değişkenli ortamda test edilmemiştir bu nedenle hipotezin diğer hipotezlerden ayrı testi amaçlanmamaktadır.

BULGULAR

Bu bölümde öncelikle kır ve kent nüfusunun seçilmiş doğurganlık göstergeleri ve temel özelliklere göre farklılıkları incelenmektedir. Daha sonra kullanılan göç değişkenlerinin frekansları ve göç değişkenlerine göre seçilmiş doğurganlık göstergeleri ve temel özelliklerin nasıl değiştiği sunulmaktadır. Son olarak kadınların göç durumuna göre doğurganlık göstergelerinin nasıl farklılaştığı yöntem bölümünde bahsedilen üç farklı gösterge ile analiz edilecektir: (i) sahip olunan ortalama canlı çocuk sayısı, (ii) toplam doğurganlık hızı düzeyi ve (iii) kümülatif kuşak doğurganlığı.

Kır ve Kent Kadın Nüfusunun Özellikleri

Kır ve kent kadın nüfusun canlı doğum sayısı, çocuksuz oranı, göçmen oranı,

şu an yaşanan yerde geçirilen süre, eğitimde geçen yıl, ilk evlenme yaşı, batı, güney, kuzey ve doğuda yaşayan oranı ve refah düzeyine göre farklılaştığı görülmektedir (Tablo 1). Toplam sahip olunan canlı doğum sayısı beklendiği üzere kırdan daha yüksektir (fark: 0,67). Türkiye’de çocuksuz oranı evlenmiş kadınlar arasında oldukça düşüktür (%8). Kırdan nüfusunda çocuksuz oranı yüzde 5’e düşmektedir. Ortalama yaş değeri kırdan-kent kadın nüfusları arasında önemli farklılık göstermemektedir. Bu farklılıklar Türkiye’de doğurganlık açısından kırdan-kent arasındaki farklılıkların sürdüğünü göstermektedir.

Göç ile ilgili özelliklere bakıldığında, kentte yaşayan kadınların yüzde 60’ı 12 yaşından bu yana en az bir kez yaşadıkları yeri değiştirmişlerdir, kırdan bu oran yüzde 46’ya gerilemektedir. Yaşanılan yerde geçirilen süreye bakıldığında kırdan yaşayan (göç etmiş ve etmemiş) kadınların ortalama olarak 25,6, kentte yaşayan kadınların ise 21,8 yıl boyunca yaşadıkları yerde buldukları görülmektedir. Sosyoekonomik göstergelere bakıldığında kentte yaşayan kadınların daha eğitilmiş olduğu (8,1 yıl), ilk evlenme yaşlarının daha büyük olduğu (ortalama 20,1), neredeyse yarısının Batı bölgesinde yaşadığı (%49) ve orta-yüksek refah düzeyine (1 (en yoksul)-5 (en zengin) arası 3.5 değeri) sahip oldukları görülmektedir. Kırdan kadın nüfusu için ise ortalama eğitimde geçen yıl 5,7 yıl ve ortalama ilk evlenme yaşı 19,6’dır. Kırdan yaşayan kadınların yüzde 52’si Batı veya Doğu bölgesinde yaşamakta ve yoksullardır (ortalama 1,9 endeks değeri).

Kadınların Göç Durumu ve Göç Durumuna Göre Özellikler

Analizlerde test edilen hipoteze göre iki göç değişkeni kullanılmaktadır: çocuklukta yaşanan yere göre durum ve bir önceki yaşanan yere göre durum. En az bir kez evlenmiş kadınların bu göç değişkenlerine göre dağılımı Tablo 2’de gösterilmektedir. Buna göre kadınların yüzde 43’ü halen 12 yaşına kadar yaşadıkları yerde yaşamaktadırlar: kırdan doğup büyüyenlerin oranı yüzde 11,5 iken, kentte doğup büyüyenlerin örneklem içindeki oranı yüzde 31,5’tir. Çocuklukta yerleşim yerine göre göç etmiş kadınlara bakıldığında ise baskın göç hareketinin kentten kente olan göç olduğu görülmektedir (%25). Çocukluğu kentte geçmiş ve şu an başka bir kentsel alanda yaşayan kadınları kırdan kente göç etmiş kadınlar izlemektedir (yüzde 20). Kırdan kırdan ve kentten kırdan göç eden kadın oranları ise daha düşüktür (sırasıyla yüzde 6 ve yüzde 3). En az bir kez evlenmiş kadınların yüzde 3’ü ise çocukluğunu yurt dışında geçirmiştir. Çocuklukta yaşanan yere göre göç değişkeninin kullanıldığı ileriki analizlerde bu grup dışarıda bırakılmıştır.

Tablo 1. Örneklem özellikleri, en az bir kez evlenmiş kadınlar, 2018-TNSA

Değişken	Kır				Kent				Toplam			
	Ort.	S.D.	%95 CI		Ort.	S.D.	%95 CI		Ort.	S.D.	%95 CI	
Canlı Doğum Sayısı***	2.87	0.05	2.76	2.97	2.20	0.03	2.15	2.25	2.34	0.02	2.30	2.39
Çocuksuz oranı***	0.05	0.01	0.04	0.07	0.08	0.01	0.07	0.09	0.08	0.00	0.07	0.09
Yaş	35.96	0.24	35.49	36.43	35.72	0.14	35.44	36.00	35.77	0.12	35.53	36.01
Göç												
Göç eden oranı***	0.46	0.01	0.43	0.49	0.60	0.01	0.58	0.62	0.57	0.01	0.56	0.59
Şu an yaşanan yerde geçirilen yıl***	25.63	0.44	24.76	26.49	21.77	0.26	21.25	22.28	22.60	0.23	22.16	23.05
Eğitim												
Eğitimde geçen yıl***	5.74	0.11	5.52	5.95	8.10	0.08	7.94	8.26	7.59	0.07	7.46	7.73
Evlilik												
İlk evlenme yaşı***	19.60	0.13	19.35	19.85	20.94	0.08	20.78	21.10	20.65	0.07	20.51	20.79
Bölge												
Batı***	0.26	0.01	0.23	0.29	0.49	0.01	0.47	0.51	0.44	0.01	0.43	0.46
Güney***	0.19	0.01	0.16	0.21	0.11	0.00	0.10	0.12	0.13	0.00	0.12	0.14
Orta	0.20	0.01	0.17	0.22	0.21	0.01	0.20	0.23	0.21	0.01	0.20	0.22
Kuzey***	0.09	0.01	0.08	0.10	0.04	0.00	0.04	0.05	0.05	0.00	0.05	0.06
Doğu***	0.26	0.01	0.24	0.29	0.14	0.01	0.13	0.15	0.17	0.00	0.16	0.18
Refah düzeyi***	1.89	0.03	1.83	1.95	3.52	0.02	3.47	3.56	3.17	0.02	3.13	3.21
Ağırlıksız sayı	1520				3960				5480			

Notlar:

Şu an yaşanan yerde geçirilen süre değişkeni için toplam gözlem sayısı 5,315; kır 1,500, kent 3,815'tir.

Refah düzeyi değişkeni 1 (en yoksul)-5 (en zengin) arası değer ortalamasıdır.

Oranlar ikili değişkenlerin ortalaması gibi düşünülebilir, gruba ait bir kadına 1 değerini, grupta değilse 0 değerini alır.

***p<0.001 (kır kent ortalamaları birbirinden anlamlı olarak farklıdır)

On iki yaşından bu yana göçler arasında bir önceki yaşanan yere göre göç durumuna göre bakıldığında baskın göç hareketinin yönü değişmemiştir. Daha yakın döneme karşılık gelen bu göç göstergesine göre kentten kente göç eden kadınların oranı çocuklukta göçe göre biraz daha yüksektir (yüzde 28). Kadınlar arasında kentten kente göçü sırasıyla kırdan kente (yüzde 17), kentten kıra (yüzde 5) ve kırdan kıra (yüzde 4) göç takip etmektedir.

Kısaca, Türkiye'deki kadınların yarısından fazlası en az bir kez yer değiştirmiştir. Ayrıca, yukarıda da tartıştığımız gibi, yirminci yüzyılın ikinci yarısında en sık gözlenen kırdan şehre göç akımı yerini son çeyrek asırda kentten kente göçe bırakmıştır. Ancak yine de her iki tabloda da kırdan kente göçen grup halen en kalabalık üçüncü grubu oluşturmaktadır. Kıra göç oranı ise çok sınırlıdır.

Tablo 2. Göç durumuna göre en az bir kez evlenmiş kadınların dağılımı, 2018-TNSA

	%	Ağırlıksız sayı
Çocuklukta yaşananlara göre göç durumuna göre nüfusun dağılımı		
Kır göç etmeyen	11.5	825
Kent göç etmeyen	31.4	1,538
Kır-Kır	6.2	454
Kent-Kır	3.3	223
Kır-Kent	19.8	1,029
Kent-Kent	25.0	1,282
Yurtdışından gelmiş	2.9	129
Bir önceki yaşananlara göre göç durumuna göre nüfusun dağılımı		
Kır göç etmeyen	11.5	825
Kent göç etmeyen	31.4	1,538
Kır-Kır	4.3	311
Kent-Kır	5.2	367
Kır-Kent	16.5	855
Kent-Kent	27.9	1,438
Yurtdışından gelmiş	3.2	146
Toplam	100.0	5,480

Betimsel Analizler

Tablo 3 ve Tablo 4, iki farklı göç durumuna göre göçmen ve göçmen olmayan kadınların seçilmiş doğurganlık göstergeleri ve temel demografik özelliklerini sunmaktadır. Göçmen olmayan kent ve göçmen olmayan kırdaki yaşayanlar için canlı doğum sayıları sırasıyla 2,08 ve 2,87'dir. Kentten kente göçen kadınlar arasında canlı doğum sayısı en düşük (1,94), kırdan kıra göç edenler arasında ise canlı doğum sayısı en yüksektir (3,03). Canlı doğum sayısı açısından bu göçmenler, gittikleri yerleşim yerlerindeki kadınların davranışlarını tekrar etmekte, dahası, gittikleri yere ait davranışları oradaki göçmen olmayan kadınların davranışlarından daha kuvvetli bir şekilde göstermektedirler. Diğer bir ifadeyle kırdan kıra göçenler kırdakilerden daha fazla, kentten kente göçenler kenttekilerden daha az çocuğa sahiptirler. Bu durum her iki grubun da seçilmiş bir grup olduğu ve gittikleri yerde gözlenen doğurganlık davranışını sergilediklerini göstermektedir. Hem çocuklukta yaşanan yere göre hem de bir önceki yaşanan yere göre düşünüldüğünde, kırdan kente göçen kadınlarda canlı çocuk sayısı kadın başına 2,70 çocuğun üzerindedir. Kırdan kente göçen kadınlarda adaptasyon yaşanmadığı, aksine daha önce

yaşanılan yerleşim yerindeki doğurganlık davranışlarının sürdüğü, yani çocuklukta sosyalizasyon yaklaşımının açıklayıcı olduğu anlaşılmaktadır.

Kentten kıra göçen kadınlarda ise canlı doğum sayısının 2,5'in üzerinde olduğu ve kırdan kente göçenlerin tam tersine göç ettikleri yerdeki davranışlara adapte oldukları görülmektedir. Kentten kıra göçenler küçük bir gruptur ve örneklem içindeki oranı yüzde 5 civarındadır. Burada cevaplanması gereken önemli olan soru, bu grubun seçilmiş bir grup olup olmadığıdır. Bunun için diğer değişkenlere bakılarak fikir yürütülebilir. Kentten kıra göçen kadınların çocuksuzluk oranı, eğitimde geçirdikleri yıl ve ilk evlenme yaşlarına bakıldığında, bu değişkenlerde bu grubun kentte yaşayan kadınlara daha fazla benzedikleri görülmektedir. Diğer bir ifadeyle, bu grup için seçilmişlik hipotezi geçerli olmamaktadır. Bu grubun göç ettikleri yerin yani kırdan göç eden kadınların doğurganlık davranışlarına adapte oldukları görülmektedir. Ancak çocuklukta kentte yaşamış olanlar üzerinde çocuklukta sosyalizasyonun daha etkili olduğu görülmektedir. Yani kentten kıra göçenler arasında, çocukluğunu kentte geçirmiş olanlar, bir önceki yaşadıkları yer kent olanlara göre daha az canlı doğum gerçekleştirmişlerdir.

Tablo 3. Çocuklukta yaşanan yere göre göç durumuna göre betimsel istatistikler, 2018-TNSA

Değişken	Kır göç etmeyen	Kent göç etmeyen	Kır-Kır	Kent-Kır	Kır-Kent	Kent-Kent	Toplam
Canlı Doğum Sayısı	2.87	2.08	3.03	2.50	2.71	1.94	2.34
S.D.	0.07	0.04	0.10	0.14	0.06	0.04	0.02
%95 CI	2.74	2.01	2.83	2.22	2.59	1.86	2.29
	3.01	2.15	3.23	2.77	2.82	2.02	2.39
Çocuksuz oranı	0.04	0.09	0.05	0.09	0.05	0.10	0.08
S.D.	0.01	0.01	0.01	0.02	0.01	0.01	0.00
%95 CI	0.03	0.07	0.03	0.04	0.03	0.09	0.07
	0.06	0.10	0.07	0.13	0.06	0.12	0.08
Yaş	36.48	35.32	36.07	33.71	37.22	35.54	35.89
S.D.	0.32	0.23	0.46	0.57	0.28	0.24	0.12
%95 CI	35.85	34.87	35.17	32.59	36.66	35.06	35.65
	37.11	35.76	36.97	34.84	37.78	36.02	36.14
Eğitimde geçen yıl	5.49	8.19	4.97	7.92	5.51	9.97	7.57
S.D.	0.12	0.12	0.20	0.36	0.14	0.15	0.07
%95 CI	5.25	7.95	4.57	7.22	5.24	9.68	7.43
	5.73	8.43	5.37	8.63	5.77	10.26	7.71
İlk evlenme yaşı	19.17	20.88	19.53	20.81	20.12	21.82	20.67
S.D.	0.15	0.13	0.24	0.34	0.15	0.15	0.07
%95 CI	18.89	20.62	19.06	20.15	19.83	21.53	20.54
	19.46	21.14	19.99	21.47	20.40	22.11	20.81
Bölge							
Batı	0.26	0.49	0.21	0.35	0.48	0.50	0.44

S.D.	0.02	0.01	0.03	0.04	0.02	0.02	0.01
%95 CI	0.22	0.46	0.16	0.27	0.44	0.47	0.42
	0.30	0.52	0.26	0.43	0.51	0.53	0.46
Güney	0.21	0.13	0.19	0.09	0.09	0.10	0.12
S.D.	0.02	0.01	0.02	0.02	0.01	0.01	0.00
%95 CI	0.18	0.11	0.14	0.05	0.07	0.08	0.12
	0.24	0.15	0.23	0.14	0.10	0.11	0.13
Orta	0.21	0.21	0.16	0.20	0.21	0.24	0.21
S.D.	0.02	0.01	0.02	0.03	0.01	0.01	0.01
%95 CI	0.18	0.19	0.13	0.14	0.18	0.21	0.20
	0.25	0.23	0.20	0.26	0.24	0.26	0.23
Kuzey	0.08	0.03	0.11	0.11	0.05	0.05	0.05
S.D.	0.01	0.00	0.01	0.02	0.00	0.00	0.00
%95 CI	0.06	0.03	0.08	0.07	0.04	0.04	0.05
	0.09	0.04	0.13	0.14	0.06	0.06	0.06
Doğu	0.24	0.14	0.33	0.24	0.17	0.12	0.17
S.D.	0.02	0.01	0.02	0.03	0.01	0.01	0.00
%95 CI	0.21	0.13	0.28	0.18	0.15	0.10	0.16
	0.27	0.16	0.38	0.31	0.19	0.13	0.18
Refah düzeyi	1.83	3.55	1.77	2.34	3.13	3.88	3.19
S.D.	0.04	0.04	0.05	0.09	0.04	0.04	0.02
%95 CI	1.76	3.48	1.67	2.16	3.06	3.81	3.15
	1.90	3.63	1.88	2.53	3.21	3.96	3.24
Ağırlıksız sayı	825	1,538	454	223	1,029	1,282	5,351

Tablo 4. Bir önceki yaşanan yere göre göç durumuna göre betimsel istatistikler, 2018-TNSA

Değişken	Kır göç etmeyen	Kent göç etmeyen	Kır-Kır	Kent-Kır	Kır-Kent	Kent-Kent	Toplam
Canlı Doğum Sayısı	2.87	2.08	3.03	2.69	2.75	2.00	2.34
S.D.	0.07	0.04	0.13	0.11	0.06	0.04	0.02
%95 CI	2.74	2.01	2.77	2.48	2.62	1.92	2.29
	3.01	2.15	3.29	2.91	2.88	2.07	2.39
Çocuksuz oranı	0.04	0.09	0.06	0.06	0.05	0.10	0.08
S.D.	0.01	0.01	0.02	0.01	0.01	0.01	0.00
%95 CI	0.03	0.07	0.03	0.03	0.03	0.08	0.07
	0.06	0.10	0.09	0.09	0.07	0.11	0.08
Yaş	36.48	35.32	35.45	35.25	37.10	35.63	35.85
S.D.	0.32	0.23	0.55	0.48	0.32	0.23	0.13
%95 CI	35.85	34.87	34.37	34.32	36.47	35.17	35.61
	37.11	35.76	36.53	36.18	37.73	36.08	36.10
Eğitimde geçen yıl	5.49	8.19	4.72	7.08	5.32	9.52	7.55
S.D.	0.12	0.12	0.25	0.27	0.15	0.14	0.07
%95 CI	5.25	7.95	4.23	6.54	5.03	9.24	7.41
	5.73	8.43	5.21	7.61	5.60	9.80	7.69
İlk evlenme yaşı	19.17	20.88	19.60	20.42	20.02	21.66	20.67
S.D.	0.15	0.13	0.29	0.27	0.16	0.14	0.07
%95 CI	18.89	20.62	19.03	19.89	19.70	21.39	20.53

	19.46	21.14	20.16	20.95	20.34	21.93	20.81
Bölge							
Batı	0.26	0.49	0.23	0.29	0.48	0.50	0.44
S.D.	0.02	0.01	0.03	0.03	0.02	0.02	0.01
%95 CI	0.22	0.46	0.17	0.23	0.44	0.47	0.43
	0.30	0.52	0.30	0.34	0.52	0.53	0.46
Güney	0.21	0.13	0.18	0.12	0.08	0.10	0.12
S.D.	0.02	0.01	0.03	0.02	0.01	0.01	0.00
%95 CI	0.18	0.11	0.13	0.08	0.07	0.08	0.12
	0.24	0.15	0.24	0.16	0.10	0.11	0.13
Orta	0.21	0.21	0.15	0.20	0.20	0.23	0.21
S.D.	0.02	0.01	0.02	0.02	0.01	0.01	0.01
%95 CI	0.18	0.19	0.11	0.15	0.17	0.21	0.20
	0.25	0.23	0.20	0.24	0.23	0.26	0.22
Kuzey	0.08	0.03	0.09	0.13	0.05	0.05	0.05
S.D.	0.01	0.00	0.01	0.01	0.01	0.00	0.00
%95 CI	0.06	0.03	0.06	0.10	0.04	0.04	0.05
	0.09	0.04	0.11	0.16	0.06	0.06	0.06
Doğu	0.24	0.14	0.35	0.26	0.19	0.12	0.17
S.D.	0.02	0.01	0.03	0.03	0.01	0.01	0.00
%95 CI	0.21	0.13	0.29	0.21	0.16	0.10	0.16
	0.27	0.16	0.41	0.32	0.21	0.13	0.18
Refah düzeyi	1.83	3.55	1.72	2.17	3.05	3.82	3.19
S.D.	0.04	0.04	0.06	0.07	0.04	0.03	0.02
%95 CI	1.76	3.48	1.60	2.03	2.97	3.75	3.14
	1.90	3.63	1.83	2.32	3.14	3.89	3.23
Ağırlıksız sayı	825	1,538	311	367	855	1,438	5,334

Kadınların Göç Durumuna Göre Doğurganlık Düzeyindeki Farklılaşmalar

Tablo 5, evlenmiş veya evlenmemiş tüm kadınlar için bir önceki yaşanan yere göre göç durumuna göre yaşa özel doğurganlık hızları, toplam doğurganlık hızı (TDH) ve ortalama canlı doğum sayısını vermektedir. Canlı doğum sayısına nazaran TDH açısından bakıldığında, doğurganlık hızlarında önemli farklılıklar görülmekle beraber bir önceki analizdeki bulguları destekleyen sonuçlar da ortaya çıkarmıştır. En düşük doğurganlık hızı kentli göç etmeyenlerde görülmektedir (1,96). Doğurganlık hızı hesaplanırken en az bir kez evlenmiş değil tüm kadınların doğurganlık davranışı göz önüne alındığı için bu beklenebilir bir durumdur. Çünkü evlenmeyen kadınların oranı kentlerde daha yüksektir. Kırdan doğup büyümüş kadınlar arasında ise doğurganlık hızı 2,33 olarak ölçülmüştür. Bunun canlı doğum sayısından daha düşük ölçülmesinin nedeni TDH'nin güncel bir göstere olup genellikle son bir veya üç yıl için hesaplanmasıdır. Bir önceki analizde olduğu gibi kırdan kıra göçenler en fazla doğurganlık hızına sahip grup olmuştur (4,02). Bu durum, kırdan kıra göçenlerin evlilik nedeniyle göçmeleri ve daha fazla

çocuk sahibi olma eğilimi göstermelerinden kaynaklanıyor olabilir. Kentten kıra göçenlerin doğurganlık hızı önceki analizlerde olduğu gibi kentlilerden ziyade kırdan yaşayan kadınlara benzemektedir. Bu açıdan kentten kıra göçen kadınların durumu adaptasyon hipoteziyle açıklanabilir. Ancak kırdan kente göçenler için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Kırdan kente göçenlerin doğurganlık hızları gittikleri değil geldikleri yerin doğurganlık hızına yakındır. Bu açıdan bakıldığında çocuklukta sosyalizasyon yaklaşımı bu grubun davranışlarını açıklamaya daha uygun gelmektedir. Son olarak toplam canlı doğum sayısı en düşük olan grup olan kentten kente göçmüş olan kadınlar için doğurganlık hızı 2,42 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 5. Bir önceki yaşanan yere göre göç durumuna göre yaşa özel doğurganlık hızları, toplam doğurganlık hızı ve ortalama canlı doğum sayısı (evlenmiş, evlenmemiş tüm kadınlar), 2018-TNSA

Annenin doğum yaşı	Kır göç etmeyen	Kent göç etmeyen	Kır-Kır	Kent-Kır	Kır-Kent	Kent-Kent	Toplam
15-19	22	13	108	89	75	72	30
20-24	147	98	278	112	218	96	123
25-29	148	128	252	161	160	150	148
30-34	78	80	110	153	106	102	100
35-39	66	58	51	47	34	56	55
40-44	5	13	4	19	10	6	10
45-49	0	2	0	0	0	0	1
TDH (15-49 yaş kadın)	2.33	1.96	4.02	2.91	3.02	2.42	2.33
Ortalama canlı doğum sayısı (40-49 yaş kadın)	3.00	2.32	3.65	3.02	3.17	2.46	2.71

Şekil 1, Şekil 2 ve Şekil 3 kadınların göç durumlarına göre kümülatif kuşak doğurganlıklarını göstermektedir. Bu şekillerde son göç edildiğindeki doğurganlık düzeyi yatay çizgi ile belirtilmiştir.

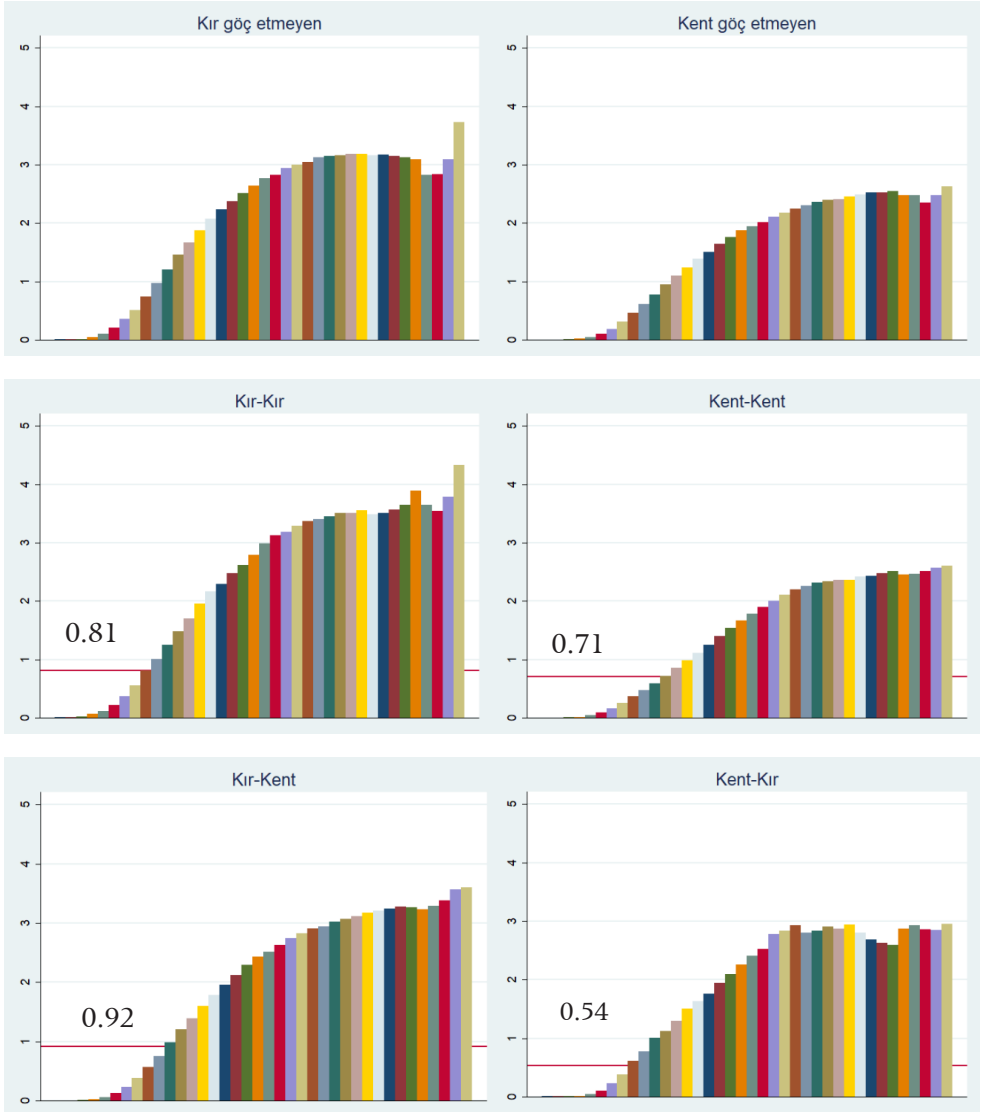
Şekil 1, çocuklukta sosyalizasyon hipotezini test etmeye olanak sağlamaktadır. Çocukluğu kırdan geçmiş kadınların doğurganlık düzeylerinin, çocukluğu kentte geçmiş kadınlara göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Çocukluğu kırdan geçmiş ve başka bir kır bölgesine göç etmiş kadınların tamamlanmış doğurganlık düzeyi kır yerli nüfusundan bile daha yüksektir. Çocukluğu kırdan geçmiş ve şu an kentte yaşayan kadınların doğurganlık düzeyi kır yerlilerinden veya kır-kır göçmenlerinden düşük olsa da kentte yaşayan kadınlardan daha yüksektir. Çocukluğu kentte geçmiş ancak şimdi kırdan yaşayan kadınlar ise kırdan yaşayan diğer kadınlara göre daha düşük; kentte yaşayan diğer kadınlara göre daha yüksek doğurganlığa sahiptir. Bu bulgular çocuklukta sosyalizasyon hipotezini destekler niteliktedir. Şekillerin

eğimine bakıldığında kırdaki doğumların daha erken yaşlarda gerçekleştiği görülmektedir.

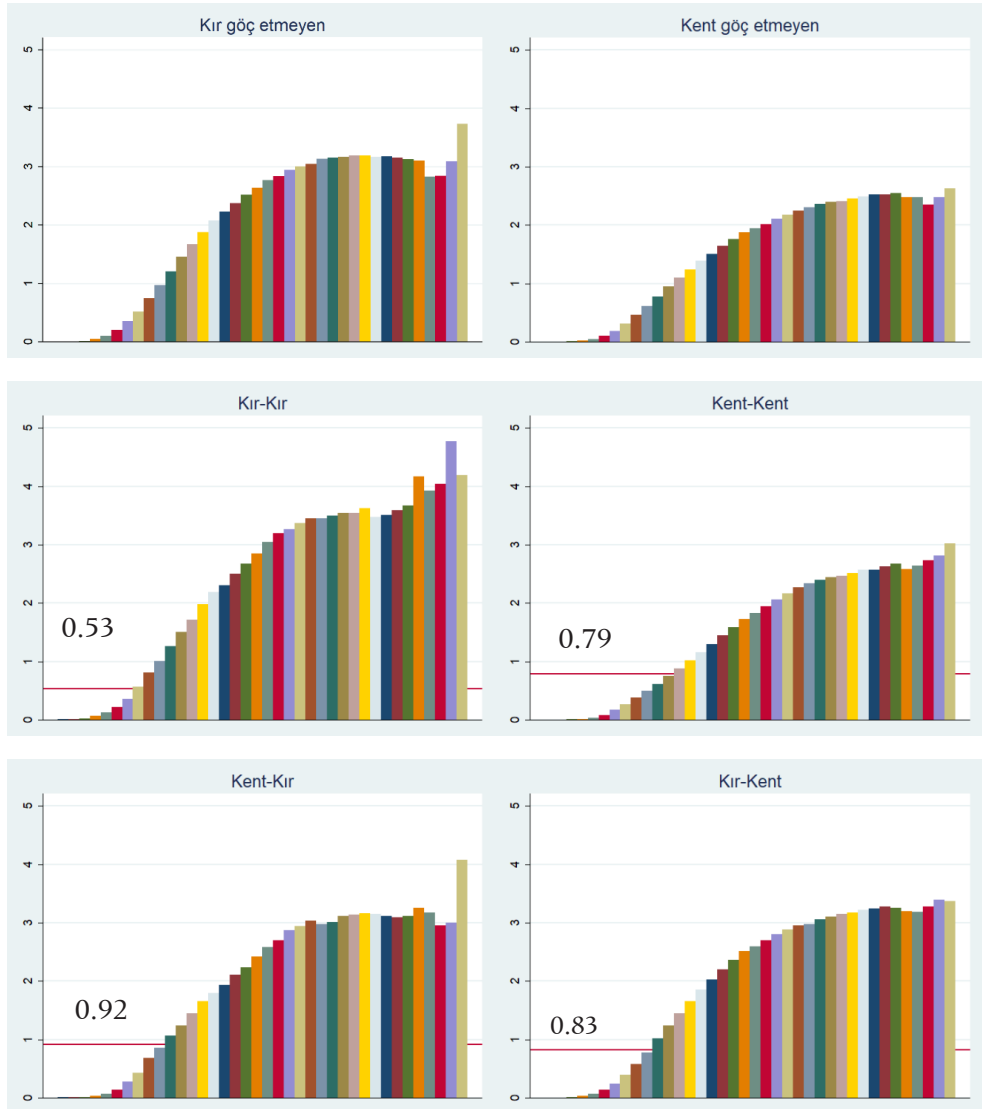
Şekil 2 son göç öncesi ve sonrasındaki doğurganlık düzeyini detaylı şekilde sunmaktadır. Buna göre kırdan kıra göç ve bu grup kadınlardaki doğurganlık genç yaşlarda gerçekleşmektedir. Kırdan yaşayan kadınlar arasında kentten gelenlerin (son yaş hariç) daha düşük doğurganlık düzeyine sahip olsa da zamanla doğurganlık düzeyleri birbirine yaklaşmıştır. Bu bulgu, kentten göç edenlerin kıra adaptasyonuna işaret etmektedir. Kentten kıra göç eden kadınların doğurganlığı kentteki hiç göç etmemiş kadınlara göre daha yüksektir. Bu da bu kadınların kentte kalanlardan daha farklı bir profile sahip olduğunu yani seçilmişlik hipotezini desteklemektedir. Kırdan kente göç etmiş kadınlara baktığımızda adaptasyonu destekleyen bulgular sınırlıdır. İlk yıllarda adaptasyon olmasa da doğurganlığın son yıllarında doğurganlıkta yavaşlama söz konusudur. Bu durum geç de olsa adaptasyon ile ilgili sınırlı bulgu sağlamaktadır. Kırdan kente göç eden kadınlar ile kırdan kalmış kadınlar arasında doğurganlık örüntüsü çok farklılaşmamakta, bu da seçilmişlik hipotezini desteklememektedir. Ancak kırdan kıra göç etmiş kadınların doğurganlık düzeyi kırdan kalanlara göre daha yüksektir. Bu da kırdan kıra göç eden kadınların kırdan kalanlara göre daha farklı bir profilde olduğunu yani seçilmiş olduklarını göstermektedir. Şekil 2, bozucu etki hipotezine dair çok bulgu sağlamamakla birlikte, kentten kente göç eden kadınların doğurganlığı göç sonrası dönemlere ertelemekte olduğu görülmektedir. Bu da bozucu etki hipotezi ile kısmi olarak açıklanabilir.

Şekil 3, evlilik göçü ve diğer nedenlerle olan göçleri ayırt etmek anlamında önemli bulgular sağlamaktadır. Evlilik göçü diğer nedenlerle olan göçlere göre daha erken yaşlarda gerçekleşmektedir. Kırdan kıra göçte evlilik, artan doğurganlıkla oldukça ilişkilidir. Benzer şekilde kent-kır göçünde de evlilik, doğurganlığı artırıcı bir faktördür. Kentten kente göçte ise doğurganlık örüntüsü evlilik veya diğer nedenlerle olan göçler arasında çok farklılaşmamaktadır. Kırdan kente göçte bakıldığında evliliğin doğurganlığı öne alan bir faktör olduğu ancak kümülatif olarak bakıldığında tamamlanmış doğurganlığın diğer nedenlerle göçte daha yüksek olduğu görülmektedir. Bulgular evliliğe bağlı göçün çoğu göç yönünde doğurganlığı arttırdığını göstermektedir ancak kır-kent göçünde bu daha çok doğurganlığı öne alma şeklinde olmuştur. Başka bir deyişle evliliğe bağlı kır-kent göçü diğer nedenlerle kır-kent göçlerine göre doğurganlığın niceliğinden ziyade zamanlamasını etkilemiştir.

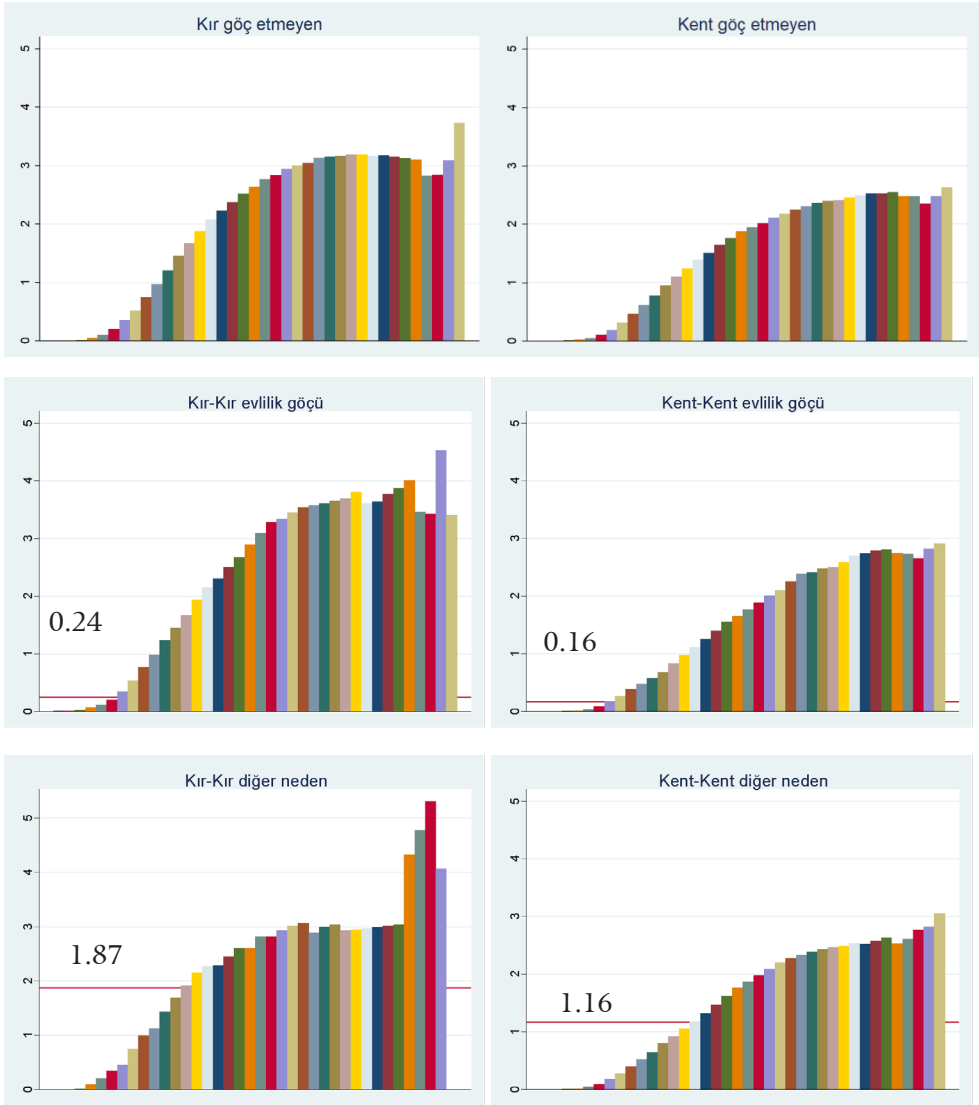
Şekil 1. Çocuklukta yaşanan yere göre göç durumuna göre kümülatif kuşak doğurganlığı, 2018-TNSA

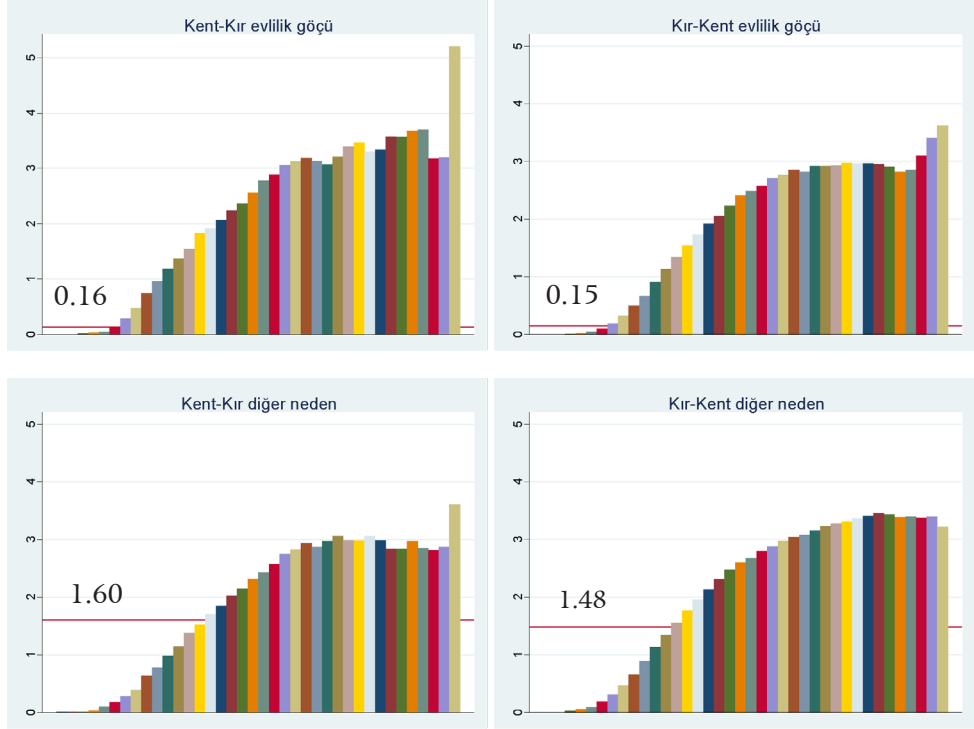

Şekil 2. Bir önceki yaşanan yere göre göç durumuna göre kümülatif kuşak doğurganlığı, 2018-TNSA

Şekil 3. Bir önceki yaşanan yere göre göç durumu ve göç nedenine göre kümülatif kuşak doğurganlığı, 2018-TNSA

Çok-değişkenli Analizler: Poisson Modelleri

Göçün doğurganlıkla doğrudan ilişkisini analiz etmek için çok değişkenli analizler önemli bulgular sağlamaktadır. Tablo 6'da Poisson model sonuçları insidans hız oranları olarak sunulmaktadır. Çocuklukta yaşanan yere göre göç durumu değişkeninin kullanıldığı Model 1 sonuçları (çocuklukta) sosyalizasyon hipotezinin testine imkân sağlamaktadır. Çocukluğu kırdan geçmiş kadınların bir çocuk daha doğurma olasılığı kırdan göç etmemiş kadınlara göre daha yüksektir. Özellikle, kırdan kente göç etmiş kadınların doğurganlığının istatistiksel olarak anlamlı şekilde daha yüksek olması, sosyalizasyon hipotezini desteklemektedir. Beklenenin aksine çocukluğu kentte geçmiş kadınların doğurganlığı da kır yerlisi kadınlara göre daha yüksektir. Çocuklukta yaşanan yere göre göçün, göçün yönünden bağımsız doğurganlığı arttırdığı görülmektedir. Çocukluğu kırdan geçen kadınlar için sosyalizasyon hipotezinin geçerli olduğu ancak çocukluğu kentte geçenler için hipotezin desteklenmediği görülmektedir.

Model 2 sonuçları adaptasyon ve seçilmişlik hipotezine dair bulgular sunmaktadır. Genel olarak göçün, özellikle de farklı bir yerleşim yerine göçün

(kır-kent veya kent-kır) doğurganlığı arttırdığı görülmektedir. Kırdan kente göç eden kadınların bir çocuğa daha sahip olma hızı kırdan kalan kadınlara göre daha yüksektir (yüzde 7,6). Bu bulgu, kırdan kente göç eden kadınların negatif seçilmişliğini göstermektedir. Kentten kıra göç eden kadınlar kır yerlilerine göre daha yüksek doğurganlığa sahiptir. Bu bulgu kentten kıra negatif seçilmiş kadınların göçünü göstermektedir. Kentten kıra yüksek doğurganlığa yatkın kadınlar göç etmekte olup bu kadınlar kentte kalan kadınlardan doğurganlığa dair farklı özelliklere sahiptir. Kısacası Model 2 sonuçları kentten kıra ve kırdan kente göç eden kadınlarda negatif seçilmişliğe dair bulgular sağlamaktadır.

Kontrol değişkenlerine bakıldığında canlı doğum sayısının yaş ile arttığı ve refah düzeyi ile azaldığı görülmektedir. Eşi ölmüş, boşanmış veya boşanmak üzere eşinden ayrı yaşayan kadınlar arasında bir çocuğa daha sahip olma hızı halen evli kadınlara göre daha düşüktür. Batı bölgesine göre Doğu, Güney veya Orta bölgelerde yaşayan kadınların bir çocuğa sahip olma olasılığı daha düşüktür. Son olarak çocukluğu yurt dışında geçmiş kadınlar, çocukluğu kentte geçmiş kadınlara göre bir çocuk daha sahip olmaya 1,25 kat daha fazla yatkındır.

Tablo 6. Canlı doğum sayısı Poisson model sonuçları (insidans hız oranları)

Değişken	Model 1		Model 2	
Göç durumu (ref. Kır göç etmeyen)				
Kent göç etmeyen	0.997		1.002	
	(0.025)		(0.039)	
Kır-Kır	1.036		1.035	
	(0.033)		(0.039)	
Kent-Kır	1.104	**	1.080	**
	(0.043)		(0.039)	
Kır-Kent	1.072	***	1.076	***
	(0.029)		(0.030)	
Kent-Kent	1.035		1.041	
	(0.028)		(0.039)	
Yaş	1.211	***	1.210	***
	(0.011)		(0.012)	
Yaş²	0.998	***	0.998	***
	(0.000)		(0.000)	
Eğitimde geçen yıl	0.974	***	0.974	***
	(0.002)		(0.002)	

Refah düzeyi (ref. en yoksul)				
Yoksul	0.908	***	0.910	***
	(0.022)		(0.022)	
Orta	0.857	***	0.857	***
	(0.022)		(0.022)	
Zengin	0.823	***	0.822	***
	(0.024)		(0.023)	
En zengin	0.789	***	0.789	***
	(0.025)		(0.025)	
Medeni durum (ref. halen evli)				
Eşi ölmüş/boşanmış/ayrı yaşıyor	0.763	***	0.752	***
	(0.032)		(0.031)	
İlk evlenme yaşı	0.951	***	0.951	***
	(0.002)		(0.002)	
Bölge (ref. Batı)				
Güney	1.124	***	1.119	***
	(0.027)		(0.027)	
Orta	1.083	***	1.082	***
	(0.020)		(0.020)	
Kuzey	1.012		1.011	
	(0.023)		(0.023)	
Doğu	1.394	***	1.391	***
	(0.030)		(0.030)	
Cevapsız	0.990		1.014	
	(0.040)		(0.038)	
Çocuklukta yaşanan yer (ref. Kent)				
Kır			1.003	
			(0.030)	
Yurtdışı			1.251	***
			(0.109)	
Sabit	0.158	***	0.159	***
	(0.027)		(0.027)	

Model 1 çocuklukta yaşanan yere göre göç, Model 2 bir önceki yaşanan yere göre göç değişkenini kullanmaktadır. Standart hatalar parantez içinde belirtilmiştir. *** p<0.01 ** p<0.05

Tablo 7 adaptasyon ve bozucu etki hipotezleri ve süreçleriyle ilgili daha çok bilgi sağlamaktadır. Kırdan kente göç etmiş kadınların kent yerli nüfusuyla karşılaştırıldığında doğurganlıklarının göçten sonraki ilk iki yılda olumsuz etkilendiği görülmektedir. Bozucu etki hipoteziyle tutarlı şekilde bu düşüş geçici olup, sonraki yıllarda kırdan kente göç etmiş kadınların

doğurganlığı kent yerlilerine göre yüksek seyretmiştir. Bu görece fark, zaman içinde azalarak 15 yıl sonrasında anlamlı olmayan bir düzeye gerilemiştir. Başka bir deyişle uzun vadede kırdan göç eden kadınlar arasında kent yerli kadınlara doğurganlık adaptasyonu söz konusudur. Kentten kıra göç eden kadınlara baktığımızda ise bozucu etki hipotezini destekleyen bir bulgu görülmektedir. Kentten kıra göç eden kadınların 7 yıldan sonra çocuk sahibi olma olasılığı kır yerli kadınlara göre daha yüksektir. Kentten kıra göç eden kadınlar kırdaki kadınlara benzer (3-6 yıl) veya daha yüksek olasılıkla (7+ yıl) çocuk sahibi olmaktadır. Bu durum kentten kıra farklı profilde bir kadın grubunun göç ettiğine işaret etmektedir. Dolayısıyla bu bulgu daha çok seçilmişlik hipotezini desteklemektedir.

Tablo 7. Yaşanılan yerde geçirilen süreye göre canlı doğum sayısı Poisson model sonuçları (insidans hız oranları)

Göç durumu	Katsayı						
	Yaşanılan yerde geçirilen süre						
	0-2 yıl		3-6 yıl		7-14 yıl		15+ yıl
Kır-Kent (ref. Kent hiç göç etmeyen)	0.808		1.227	***	1.132	**	1.052
	(0.134)		(0.092)		(0.065)		(0.055)
Kent-Kır (ref. Kır hiç göç etmeyen)	1.086		0.986		1.116	*	1.100
	(0.087)		(0.076)		(0.063)		(0.060)

Modellerde yaş, yaş², eğitimde geçirilen yıl, refah düzeyi, medeni durum, ilk evlenme yaşı, bölge ve çocuklukta yaşanılan yer değişkenleri kontrol edilmektedir. Standart hatalar parantez içinde belirtilmiştir. *** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1

TARTIŞMA VE SONUÇ

Türkiye’de kadın iç göçü ve doğurganlık arasındaki ilişkiyi hem betimsel hem de çok değişkenli analizlerle inceleyen bu makalede ülkedeki önceki çalışmalardan farklı olarak nüfusbilim alanında göç ve doğurganlık ilişkisini ele alan tüm hipotezler, göçün yönüne göre tüm göç hareketlerini göz önüne alarak test edilmiştir. Son on yıldır Suriye ve diğer başka ülkelerden Türkiye’ye yaşanan büyük göç dalgalarıyla iç göç konusu akademik çalışmalarda daha az yer almaktadır. Bu çalışma, sosyal bilim araştırmacılarının bu tartışmayı yeniden gündemlerine almalarına katkı sağlayacaktır. 2018 TNSA verisini kullanan çalışma, betimsel analizlerde yine öncekilerden farklı olarak kümülatif kuşak doğurganlığı gösterimini kullanmıştır. Çocuklukta yaşanılan yere göre ve yaşanan bir önceki yerleşim yerine göre göç olarak iki şekilde tanımlanan göç hareketinin açıklayıcı değişken olduğu doğurganlık modellerinde Poisson regresyonu kullanılmıştır.

2018 TNSA öncesi son üç yıl için hesaplanan toplam doğurganlık hızı (TDH) ve 40-49 yaş kadınların sahip oldukları ortalama canlı çocuk sayısı bulguları göstermektedir ki kırdan kıra göç etmiş kadınlar en yüksek doğurganlığa sahip kadın grubudur. Bu grubu sırasıyla kırdan kente ve kentten kıra göç eden kadınlar izlemektedir. Kadınlar arasında evliliğin en yaygın göç nedeni olduğu, Türkiye’de göçün doğurganlığı artırıcı bir etmen olması önceki çalışmalarla tutarlı ve beklenen bir sonuçtur. Göçmen olmayan kadınlara bakıldığında kent yerlisi kadınlar en düşük doğurganlığa sahip kadınlar olarak belirmektedir. Kır yerlisi kadınlar için TDH düşük iken (2,33), 40-49 yaş kadınlar için toplam canlı doğum sayısı yüksektir (3,00). Bu, kır yerlisi kadınlar arasında doğurganlığın zaman içinde düştüğünü göstermektedir.

Kümülatif kuşak doğurganlıklarına bakıldığında kır-kır göçmenleri, kır yerlileri ve kent-kır göçmenlerinin tamamlanmış doğurganlıklarının yüksek olduğu görülmektedir. Kır-kır göçmenleri ve kır yerlileri için doğurganlığın görece erken yaşlarda başladığı söylenebilir. Bu gösterimlerde göçün evlilik, dolayısıyla doğurganlık ile ilişkili olduğu teyit edilmektedir. Evlilik hem artan doğurganlık hem de erken doğurganlık ile ilişkilidir (Şekil 3).

Araştırma hipotezleri değerlendirildiğinde hem betimsel hem de çok değişkenli analizler beş hipotezin farklı kadın grupları için geçerli olduğunu göstermektedir. Detaylandırarak olursak çocukluğu kırdan geçen kadınlar için çocuklukta sosyalizasyon hipotezi geçerliyken, çocukluğu kentte geçmiş kadınlar için bu hipotez geçerli değildir. Kırdan kente veya kentten kıra göç etmiş tüm kadınların fazladan bir çocuk sahibi olma olasılığı kır yerlisi kadınlara göre yüksektir. Türkiye’de kadının göç etmesi, doğurganlığı artıran bir unsur olarak belirmektedir. Kırdan kente göç eden kadınların kır yerlilerine göre daha yüksek olasılıkla çocuk sahip olmaları negatif seçilmişliklerini göstermektedir. Süreye göre bakıldığında kırdan kente göçte bozucu etki hipotezini destekler şekilde ilk iki yılda doğurganlığın düştüğü, sonra doğurganlığın yükseldiği, zaman içinde ise adaptasyonun gerçekleşerek 15 yıldan itibaren kır-kent göçmeni kadınlarla kent yerlisi kadınlar arasında anlamlı bir fark kalmadığı görülmektedir. Dolayısıyla kır-kent göçü için hem (negatif) seçilmişlik hem bozucu etki hem de adaptasyon hipotezleri desteklenmektedir. Süreden bağımsız kır-kent göçü doğurganlığı arttırsa da uzun vadede bu kadınların doğurganlık artışı yavaşlamakta ve kent yerlilerine yakınsamaktadır.

Bu bulgular Türkiye’deki kentleşmenin tarihiyle uyumludur. Hızlı bir kırdan kente göç dalgasının yaşandığı yıllarda, kentlere göçenler kırdaki yaşam biçimlerini ve davranışlarını da sürdürmüşlerdir. Çoğu zaman düzensiz konutlarda, kentlerin çeperlerine yerleşen kır göçmenleri için, kentteki davranış biçimlerine uyum sağlamak zaman almıştır. Göç edilen

köyde, ilçede komşu olanlar geldikleri büyük kentlerde de aynı mahallelerde yaşamışlardır. Kentteki davranışlara adaptasyon ancak bir sonraki nesil için mümkün olabilmektedir.

Kentten kıra göçe bakıldığında yine (negatif) seçilmişlik söz konusu olmakta, yani kentte kalan kadınlara göre doğurganlığı daha yüksek kadınlar kıra göç etmektedir. Kentten kıra göç, artan doğurganlıkla ilişkili olup (geçici) bozucu etkiye sahip değildir. Kentten kıra göç eden kadınlar kır yerlilerine göre daha yüksek doğurganlığa sahiptir. Kentten kıra göç için bulgular adaptasyondan ziyade seçilmişliği göstermektedir.

Türkiye’de yapılmış diğer çalışmalarla kıyaslandığında bulgularımızın daha detaylı sonuçlar sunduğu söylenebilir. Eryurt ve Koç (2012) sosyalizasyon hipotezinden adaptasyon hipotezini destekleyen bulgular elde etmiş; seçilmişlik, bozucu etki ve olaylar arası karşılıklı ilişki hipotezini incelememişlerdir. Selim ve Bilgin (2018) evlilik dışı nedenlerle göçleri inceleyerek hem bozucu hem adaptasyon hipotezlerini destekler bulgular elde etmiş, seçilmişlik hipotezini Türkiye için geçerli bulmamışlardır. Ancak göçün yönünü ayırt etmemek bu çalışmanın önemli bir kısıtıdır. Elinizdeki çalışma ise kırdan kente göç için sosyalizasyon, (negatif) seçilmişlik, bozucu etki ve uzun vadede adaptasyon hipotezlerini desteklemekte; kentten kıra göç için ise sadece seçilmişlik hipotezini desteklemektedir. Ayrıca betimsel analizler, çoğu göç için olaylar arası karşılıklı ilişki hipotezini de desteklemektedir. Bunların istisnası kent-kent göçüdür. Kentten kente evlilik nedeniyle göç eden kadınların doğurganlık örüntüsü ile diğer nedenlerle göç edenlerin doğurganlık örüntüsü birbirinden çok farklılaşmamaktadır. Kentten kente göçen kadınlar arasında canlı doğum sayısının en düşük olması, bu kadınların öğrenim ve iş bulma gibi nedenlerle göç ettiği ve büyük kentlerde yukarı doğru mobil olan gruba dahil olabilecekleri öngörülebilir.

Sonuç olarak bu çalışma, tek bir yaklaşımın göç ve doğurganlık arasındaki ilişkiyi açıklamak için kullanılamayacağına işaret etmektedir. Farklı gruplar için farklı yaklaşımların açıklayıcı olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca göçün yönü temel önemdedir. Kıra göçenler ve kente göçenler arasında önemli farklılıklar ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada farklı ölçekler kullanarak doğurganlığın hem dönemsel hızı hem de toplam niceliği araştırılmıştır. İleriki çalışmalarda farklı TNSA örneklemeleri kullanılarak elde edilebilecek sentetik bir panel çalışmayla göçün doğurganlıkla olan ilişkisinin zaman içindeki dönüşümü de anlaşılabilir.

KAYNAKÇA

Acar, T. (2022). The role of educational attainment and educational pairings in women’s marriage behavior in Turkey. *Women’s Studies International Forum*,

93. <https://doi.org/10.1016/j.wsif.2022.102616>.
- Andersson, G. (2004). Childbearing after migration: fertility patterns of foreign-born women in Sweden. *International Migration Review*, 38(2), 747-774. doi: 10.1111/j.1747-7379.2004.tb00216.x.
- Ataca, B., Kağıtçıbaşı, C. & Diri, A. (2005). Turkish family and the value of children: Trends over time. *The value of children in cross cultural perspective: Case studies from eight societies* içinde, G. Trommsdorff & B. Nauck (Ed.), ss. 91-119. Lengerich, Almanya: Pabst Science.
- Brockhoff, M. (1995). Fertility and family planning in African cities: The impact of female migration. *Journal of biosocial science*, 27(3), 347-358.
- Caldwell, J. (2005). On Net Intergenerational Wealth Flows: An Update. *Population and Development Review*, 31(4), 721-740.
- Chattopadhyay, A., White, M. J. & Debpuur, C. (2006). Migrant fertility in Ghana: Selection versus adaptation and disruption as causal mechanisms. *Population Studies* 60(2): 189-203.
- Corker, J. (2014). *Urbanization and Demographic Change in Sub-Saharan Africa: Three essays on fertility and child mortality differentials in a rapidly urbanizing context*. Publicly Accessible Penn Dissertations. 1243. <http://repository.upenn.edu/edissertations/1243>
- Devlet İstatistik Enstitüsü. (1995). *Türkiye Nüfusu, 1923-1994: Demografi Yapısı ve Gelişimi*. DİE Yayınları. Yayın No. 1716. Ankara.
- Devlet İstatistik Enstitüsü. (2000). 2000 Nüfus Sayımı: Nüfusun Toplumsal ve Ekonomik Özellikleri, Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, Türkiye.
- Erman, T. (1997). The Meaning of City Living for Rural Migrant Women and Their Role in Migration: The Case of Turkey. *International Forum*, 20 (2), 263-273.
- Eryurt, M. A., Abbasoğlu Özgören, A., Yayla, Z. & Duman, M. Ö. (2015). Türkiye’de kadınların iç göç örüntüsü ve iç göç nedenleri. *2013 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması İleri analiz çalışması* içinde, HUIPS, T.C. Kalkınma Bakanlığı & TÜBİTAK, 97-137. Ankara: Elma Teknik Basım.
- Eryurt, M. A., Adalı, T. & Şahin, E. (2010). Türkiye’de Doğurganlığın Dönüşümü: Alt Nüfus Gruplarındaki Farklılaşmalar. *Türkiye’de Doğurganlık, Üreme Sağlığı ve Yaşlılık, 2008 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması İleri Analiz Çalışması* içinde, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Sağlık Bakanlığı Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğü, Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı & TÜBİTAK, Ankara.
- Eryurt, M. A. & Koç, İ. (2012). Internal Migration and Fertility in Turkey: Kaplan-Meier Survival Analysis. *International Journal of Population Research*, 2012. doi:10.1155/2012/329050.
- Feliciano, C. (2005). Educational selectivity in US immigration: How do immigrants compare to those left behind?. *Demography*, 42(1), 131-152.
- İlkkaracan, P. & İlkkaracan, İ. (1998). 1990’lar Türkiye’sinde Kadın ve Göç. *75 yılda Köylerden Şehirlere* içinde, 305-322. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1982). *The changing value of children in Turkey*. Honolulu, Hawaii: East-West Center, Publication No. 60-E.
- Kirk, D. & Pilet, B. (1998). Fertility levels, trends, and differentials in sub-Saharan Africa in the 1980s and 1990s. *Studies in Family Planning*, 29(1), 1-22.

- Kogan, I. (2011). New immigrants—old disadvantage patterns? Labour market integration of recent immigrants into Germany. *International Migration*, 49(1), 91-117.
- Kulu, H. (2005). Migration and fertility: Competing hypotheses re-examined. *European Journal of Population/Revue Européenne de Démographie*, 21(1), 51–87. <https://doi.org/10.1007/s10680-005-3581-8>.
- Kulu, H., Milewski, N., Hannemann, T. & Mikolai, J. (2019). A decade of life-course research on fertility of immigrants and their descendants in Europe. *Demographic Research*, 40, 1345–1374. doi:10.4054/DemRes.2019.40.46.
- Lee, B. S. & Pol, L. G. (1993). The influence of rural-urban migration on migrants' fertility in Korea, Mexico and Cameroon. *Population research and policy review*, 12(1), 3-26.
- Liao, P. J., Wang, P., Wang, Y. C. & Yip, C. (2020). Fertility and Internal Migration. *FRB of St. Louis Working Paper*.
- Mason, K. O. (1997). Explaining Fertility Transitions. *Demography*, 34(4), 443-454.
- Milewski, N. (2007). First child of immigrant workers and their descendants in West Germany: interrelation of events, disruption, or adaptation? *Demographic Research*, 17, 859–896. doi:10.4054/DemRes.2007.17.29.
- Milewski, N. (2010). Immigrant fertility in West Germany: is there a socialization effect in transitions to second and third births? *European Journal of Population*, 26(3), 297–323. doi:10.1007/s10680-010-9211-0.
- Mussino, E., Gabrielli, G., Paterno, A., Strozza, S. & Terzera, L. (2015). Motherhood of foreign women in Lombardy: testing the effects of migration by citizenship. *Demographic Research*, 33, 653–664. doi: 10.4054/DemRes.2015.33.23.
- Özbay, F. (2015). *Dünden bugüne: aile, kent ve nüfus*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özbay, F. & Yücel, B. (2001). Türkiye’de göç hareketleri, devlet politikaları ve demografik yapı. *Nüfus ve Kalkınma: Göç, Eğitim, Demokrasi, Yaşam Kalitesi* içinde, F. Özbay, B. Yücel & İ. Sezai (Ed.). Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Ankara, 2001.
- Özgür, M. & Aydın, O. (2010). Türkiye’de kadın evlilik göçü. *e-Journal of New World Sciences Academy Nature Sciences*, 5(1), 18-31.
- Reed H. E., Andrzejewski, C. S. & White, M. J. (2010). Men’s and women’s migration in coastal Ghana: An event history analysis. *Demogr Res.*, 22, 771–812. doi:10.4054/DemRes.2010.22.25.
- Selim, S. & Bilgin, D. (2018). Türkiye’de Göç Edenlerin Doğurganlık Davranışında Bozucu Etki, Seçicilik ve Adaptasyon Hipotezlerinin Rekabeti: Bir Sayma Veri Modeli. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 18. EYİ Özel Sayı, 753–772. doi:10.18092/ulikidince.344835.
- Shorter, F. C. (1969). Information on Fertility, Mortality, and Population Growth in Turkey. *Turkish Demography Proceedings of a Conference* içinde, F. C. Shorter, & B. Güvenç (Ed). Ankara: HÜNEE.
- Toulemon, L. (2004). Fertility among immigrant women: new data, a new approach. *Population and Societies*, 400. http://www.ined.fr/en/publications/pop_soc/bdd/publi_catio_n/540/.
- Toulemon, L. (2006). *Fertility among immigrant women in France: New Data, a new approach*. Population Association of American 2006 Konferansı, Los Angeles,

- California, 30 Mart 30–1 Nisan 2006.
- Tønnessen, M. & Wilson, B. (2020). Visualising Immigrant Fertility -- Profiles of Childbearing and their Implications for Migration Research. *Int. Migration & Integration*. doi:10.1007/s12134-020-00762-5
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) (2021). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) sonuçları, 2014-2020.
- White, M. J., Moreno, L. & Guo, S. (1995). The interrelationship of fertility and migration in Peru: A hazards model analysis, *International Migration Review*, 29(2): 492–514.
- White, M. J., Tagoe, E., Stiff, C., Adazu, K. & Smith, D. J. (2005). Urbanization and the fertility transition in Ghana. *Population Research and Policy Review*, 24(1), 59-83.

NOTLAR:

- [1] Araştırmacıların isimleri alfabetik sırayla verilmiştir. Araştırmacılar çalışmaya eşit katkı sunmuşlardır. Bu çalışma Boğaziçi Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri tarafından (Proje No: 14701 (19B08SUP1)) desteklenen proje kapsamında gerçekleştirilmiştir.
- [2] 2018 TNSA'nın saha çalışması 23 Kasım 2018-12 Şubat 2019 arasında gerçekleşmiştir. Saha çalışanları 11 Eylül-9 Ekim 2018 dönemini kapsayan şekilde dört haftalık eğitim almışlardır. Görüşmeciler sözlü olarak katılımcılardan bilgilendirilmiş onay aldıktan sonra bilgi toplamışlardır. Çalışma için etik onay Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonu'ndan alınmıştır.
- [3] 2018 TNSA'ya göre kadınların sadece %1,6'sının, çocuğu olan kadınların ise sadece %2,5'inin doğumu evlilik tarihinden önce gerçekleşmiştir.
- [4] Poisson regresyonu ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Eryurt ve diğerleri (2010).
- [5] Göç tarihiyle ilgilenen okurlar ve öğrenciler için Türkiye'de büyük kente göçün hikayesini en muhteşem şekilde anlatan Latife Tekin'in ilk basımı 1984 yılında yapılan Berci Kristin Çöp Masalları isimli romanını öneririz.

GÖÇ VE ENTEGRASYON TARTIŞMALARINA FRANSA'DAN BAKIŞ: DEMOGRAF PATRICK SIMON'LA SÖYLEŞİ

DİDEM DANIŞ*

Eylül ayının başında, göç ve nüfus konularında akademik çalışma amacıyla Fransa'ya gittiğim¹, beni yavaş yavaş ısınmaya başlayan bir seçim kampanyası karşıladı. Nisan 2022'de yapılacak cumhurbaşkanlığı seçimleri için adaylıklarını açıklayan siyasetçilerin yanında, siyasi gazeteci, yazar ve polemikçi Eric Zemmour'un² göçmen karşıtı ve yabancı düşmanı söylemleri özellikle dikkat çekiyordu. Eylül 2021, aynı zamanda 2015 yılında yaşanan ve 130 kişinin ölümüyle sonuçlanan Bataclan saldırısıyla ilgili davaların da başladığı dönemdi. IŞİD'in üstlendiği bu korkunç olay, Fransızlar için laik cumhuriyet modeline bir saldırıydı ve davanın başlamasıyla Fransız medyasında "göç ve göçmenler sorunu" tekrar gündeme geliyordu. Yaz boyunca Türkiye'de Afgan göçmenlerin gelişi, Suriyeli mültecilerin geri gönderilmesi gibi haberlerle hararetlenen göç gündemini yakından takip etmiş bir sosyolog olarak, Fransa'daki göç, entegrasyon ve ayrımcılık tartışmalarını daha soğukkanlı ve bilimsel bir gözle aktaracak bir uzmanla görüşmenin ufuk açıcı olacağını düşündüm. Bunun için Fransa'da demografi alanında en önemli kurum olan Ulusal Demografik Araştırmalar Enstitüsünde (INED) kıdemli araştırmacı olan Prof. Patrick Simon'un kapısını çaldım.

Doktora tezini³ 1994 yılında savunan Patrick Simon⁴ bugün INED'deki görevinin yanı sıra, Paris Siyasal Bilgiler Fakültesine (Sciences Po Paris) bağlı Avrupa Çalışmaları Merkezinde araştırma direktörü ve birkaç sene önce kurulan Göç Enstitüsünde (Institut Convergences Migrations) göç ve entegrasyon konularına odaklanan INTEGER bölümünün başkanı. Prof. Simon'un araştırmaları göç ana teması çevresinde, ayrımcılık, sosyo-demografik azınlıklar, etno-ırksal istatistiksel sınıflandırma, sosyal ve etnik mekan ayrımı üzerine odaklanıyor. Fransa'da oldukça ses getiren araştırmalarından biri ilkini 2008-2009 yıllarında, ikincisini 2019-2020'de gerçekleştirdikleri Güzergahlar ve Kökenler (TeO)⁵ araştırması. INED ve Ulusal İstatistik ve Ekonomik Araştırmalar Enstitüsü (INSEE) tarafından ortaklaşa yürütülen bu nicel araştırma Fransa'daki nüfus çeşitliliği hakkında ulusal istatistikler oluşturmayı ve göç kökenlerinin insanların geleceğini nasıl etkilediğini inceliyor.

Son yıllarda nüfus ve göç konusundaki tartışmalı başlıklardan biri de, “büyük yer değiştirme” (*Le grand remplacement*) iddiası. Eric Zemmour gibi göçmen karşıtı ve ırkçı yazarlar tarafından sıkça dile getirilen bu görüş, Avrupa’daki beyaz ve Hıristiyan nüfusun, Mağrip ve siyah Afrika’dan gelen Müslüman göçmenler tarafından yutulacağı iddiasına dayanıyor. Göçmen bir kadının ortalama 2,7 çocuğu varken bir “kökten Fransız”ın yalnızca 1,9 çocuğu olduğu, ayrıca Fransa’ya gelmeye devam eden göçlerle beraber “gerçek” Fransızların göçmen nüfus karşısında yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olduğu iddia ediliyor. Fransa’da yapılan araştırmalar bu görüşün toplum nezdinde de yaygın olarak kabul gördüğünü gösteriyor: Harris Interactive barometresine göre on Fransız’dan altısı bu nüfus değişiminin gerçekleşeceğine inanıyor, üçte ikisi bundan korkuyor (Sutherland, 2021). Göçmen karşıtlarının dile getirdiği ‘büyük yer değiştirme’ iddiasına, Fransız demograflar çeşitli mecralarda cevap veriyorlar (Joignot, 2014). Le Monde gazetesinde yayınlanan bir yazıda Patrick Simon da, bu terimin siyaseten araçsallaştırıldığı uyarısını yaptıktan sonra, göçmenler ve ‘yer değiştirme’ arasında ilişki kurularak, göçmenlerin işgalci ilan edildiğini ve azınlıkta olsalar bile potansiyel bir tehlike olarak resmedildiklerini; bu ayrımcı söylemin de entegrasyonu engelleyen bir unsur haline geldiğini söylemişti.

Patrick Simon’la, Fransa’da demografik veri toplamada kullanılan kategorilerden yola çıkarak, Fransız cumhuriyetçi entegrasyon modelindeki “renk körlüğü”nü; göçle çeşitlenen toplumlarda entegrasyon sürecinin seyrini, özellikle Müslüman göçmenlerin deneyimlediği ayrımcılığı konuştuk. Yükselen göçmen karşıtlığı ve yabancı düşmanlığı ortamında, Fransa’da sosyal bilimcilere yönelen saldırılar, demografik araştırmalarla siyaset ilişkisine dair konuşmayı kaçınılmaz kıldı. Prof. Simon son olarak, Fransa’da demografik araştırmaların ana merkezi olan INED ve dört sene önce kurulan Göç Enstitüsü (ICM) ve buradaki araştırma ve eğitim imkanları hakkında bilgi paylaştı.

Didem Danış: Bu görüşmeyi kabul ettiğiniz için teşekkür ederim. İlk sorum, Fransa’da demograflar arasında tartışma yaratan demografik verilerdeki etnisite bilgisiyle ilgili. 2015 yılında yazdığınız bir makalede (Simon, 2015) Fransa’daki demografik verilerin azınlıkların⁶ durumunu göstermediğini ve bu açıdan ABD’de üretilenlerle karşılaştırılabilecek bir veri seti olmadığını söylüyorsunuz. Neden bazı ülkeler istatistiklerde nüfus çeşitliliğini hesaba katmak isterken, diğerleri bu tür istatistiklerin toplumun “etnikleşmesi” veya “ırksallaşması” tehlikesi yaratabileceğini söylüyor? Siz bu makalenizde Fransız istatistiklerinin etnisite-körlüğünden söz ediyorsunuz ve Fransa’da göçle oluşan etnik azınlıkların istatistiklerde görünmezleştirilerek eşitlik yaratılmaya çalışıldığını ifade ediyorsunuz. “Görünmezleştirme yoluyla eşitlik” işe yarıyor mu? Göçmenlerin torunlarını⁷ nicel araştırmalarda

görünür kılmak neden önemli?

Patrick Simon: Tüm toplumlar, nüfusu sayarken, içindeki çeşitliliği tanımlar ancak bunun için farklı kategoriler kullanırlar. Örneğin dünyada yapılan nüfus sayımlarında, insanların doğdukları ülkelerle ilgili sorular sorulması konusunda genel bir uzlaşma vardır. Bu nedenle hemen hemen tüm ülkelerde, nüfus sayımlarında uyruk (vatandaşlık) sorulur. Ama mesela Amerika Birleşik Devletleri'nde veya Büyük Britanya'da vatandaşlık sorusu sorulmaz. Ulusal azınlıkların veya ırksal azınlıkların tanımıyla ilgili başka kategoriler de mümkündür. Ama hepsinde tüm kategoriler kullanılmaz, daha da önemlisi bunlar her ülkede aynı anlamı ifade etmez. Sayımlardaki bu kategori farklarını açıklarken, o ülkenin tarihi önemlidir, ülke içindeki çeşitliliğin varlığını gösterme ya da göstermeme arzusu belirleyicidir.

Fransa'da, sömürge tarihine rağmen, sayımlarda, doğum ülkesi ve uyruk sorularının eklenmesine karar verildi. Bu seçimin sonuçları vardır, çünkü iç çeşitlilikten bahsetmeye başladığımız andan itibaren, aslında yurt dışında doğmamış ve yabancı olmayan insanlar, ten rengine, ismine veya kendilerini görünür kılan diğer özelliklere bağlı olarak, kendilerini diğerlerinden farklı algıladılar. [Fransız vatandaşı olmalarına rağmen] kendi geçmişleriyle, ister din olsun, ister konuştukları veya bildikleri dil olsun, ebeveynlerinin veya büyükanne ve büyükbabalarının menşei ülkesiyle ilişkilere sahip olabilirler. Kısacası, kökenleriyle ilişkilerini sürdüren örnekler olduğunu biliyoruz ancak bu sayımlardaki milliyet ve köken kategorileriyle tanınmıyor.

Didem Danış: Burada okuyucular için bir açıklama yapalım. Fransa'daki entegrasyon ilkesi doğrultusunda, nüfus sayımlarında, din veya etnik köken hakkında bilgi toplanmasına izin verilmiyor. Fransa'nın entegrasyon modeli içinde, göçmenlerin Fransa'da doğan çocukları vatandaş oldukları için istatistiklerde sadece Fransız olarak görülüyorlar. Ayrımcı olmamak iddiasıyla, ulusal istatistiklerde onları tanımlamaya yönelik bir soru sorulmuyor. Ancak sizin yürütücülerinden olduğunuz Güzergahlar ve Kökenler (TeO) gibi demografik anketlerde etnik özelliklere dair sorular soruluyor. Etnik köken soruları sorulmasının, Fransız cumhuriyetçi entegrasyon modeline aykırı olduğunu ve yurttaşlar arasında ayrımcılığa neden olacağını iddia eden demograflar da var. Aslında bu Michèle Tribalat'ın da dediği gibi hayli Fransız bir tartışma (Tribalat, 2016).⁸ Neden Fransa'da nüfus sayımlarında kökene dair bilgi sorulmuyor?

Patrick Simon: Bu tercihin arkasında siyasi bir proje var. Bu, Fransa'nın tüm sakinlerinin Fransız vatandaşlığı etrafında bütünleşmesidir. Bu, fikren geçerliliği olan bir siyasi proje olsa da, uygulamada bazı sorunları var. Örneğin gelişkilere biri, bir yanda bu siyasi proje varken, öte yanda kolonilerde farklı bir politika yürütülmesiydi. Sömürge imparatorluğunun vatandaşları

diğerleriyle aynı haklara ve aynı vatandaşlığa sahip değillerdi. Yani bir kere bu eşitlik hedefinde hile yapıyorduk. Bugüne gelirsek, artık bu sömürge boyutu yok. Ancak gene de, yasal vatandaşlık olmasına rağmen pratikte haklar herkes için eşit değil. Devlet hukuki açıdan ayırım yapmasa bile, uygulamada devlet görevlileri, kurumlar, işe erişim, okul, barınma, sağlık, polisin tutumu gibi konularda kökene göre farklılık var. Yani “görünmezlik yoluyla eşitlik ilkesi”, yani teorik olarak farklılıkları tanımama olgusu gerçekte karşılık bulmuyor. Dolayısıyla bu ilke ile onu uygulama şekli arasında bir çelişki var.

Amerika Birleşik Devletleri, Büyük Britanya ve Kanada gibi daha pragmatik olan ve Fransa gibi, köken ve ırk ayrımı yapmadan toplumsal eşitlik yaratma amacı taşıyan ülkeler arasında oldukça belirgin bir farkın olduğu yer burasıdır. Onlar eşitsizlik olup olmadığını görmek için, eşitsizliklerin var olabileceği kategorileri üretiyorlar ve onları kullanarak soru soruyorlar. Bir örnek verecek olursam, kadın erkek eşitliğini sağlamak istiyoruz, ama onları kadın ve erkek olarak ayrı kategoriler altında tanımlamadığımızda, kağıt üzerinde herkes eşit demiş oluyoruz. Oysa patriyarka devam ediyor, kadın ve erkek arasında eşitsizlikler devam ediyor. Bu eşitsizliklerin nerede meydana geldiğini gözlemlemezsek, onları ölçmezsek, yok olmuyorlar. Aksini ispatlamak için çok uzun zaman harcıyoruz: elbette herkes tercihlerine, yönelimlerine göre toplumda bir yer edinebilmelidir. Ama bu her zaman eşit bir şekilde gerçekleşmiyor. Erkekler ve kadınlar için toplumda farklı temsiller var; ailede ve okulda cinsiyete göre farklı tutum ve tavırlar oluyor. Tüm bunlar kadın ve erkeklerin hayattaki tercihlerini ve konumlarını farklılaştırıyor. Mesela kadın ve erkek öğrencilerin üniversite tercihlerindeki farkları gözlemek ve kadınların bazı bilimsel disiplinlerde daha az bulunduğunu gösterebilmek için istatistiklere sahip olmamız gerekiyor. Ancak ondan sonra bu istatistiki farkın sebeplerini bulmaya çalışabiliriz.

Köken meselesi de aynı bu şekilde. Fransa dahil olmak üzere, bazı ülkeler farkları görünmez kılarak eşitlik yaratma yoluna gidiyorlar. Çünkü siyasi açıdan, azınlıkların veya göçmen kökenlilerin farklı olduğunu söylemek rahatsız edici; bu cumhuriyetin üniter görüntüsüne zarar veriyor. Sanıyorum Türkiye’de de benzer bir tavır var. Örneğin Türkiye, Fransa gibi, Avrupa Konseyi’nin dil haklarına ilişkin sözleşmesini imzalamadı. Avrupa Konseyi’nde, azınlıkların haklarının tanınması konusunda zorluk çıkardı.

Didem Danış: Etnik istatistikler konusunda Türkiye’de 1960’larda dikkat çekici bir değişim var. Osmanlı’dan kalan imparatorluk mirasına sahip bir ülke olan Türkiye’de 1980’e kadar nüfus sayımlarında anadil soruluyor ama 1965 yılından sonra sonuçlar yayınlanmıyor. O tarihten sonra bu soru sorulmuyor. Osmanlı’dan kalan bu çok kültürlü toplum mirası, bir noktada üniter yapı açısından istenmeyen bir bilgiye dönüşüyor.

Siz çalışmalarınızda, etnik veya ırksal kategorilerin resmi olarak kullanılmamasının, toplumdaki mevcut önyargı ve klişelerin yayılmasını engellemediğini iddia ediyorsunuz. Demograflar arasında Fransa'da büyük tartışmalar oldu. Siz, kökeni gösteren istatistiklerin üretilmesi gerektiğini savunan taraftasınız. Bu bağlamda, büyük bir araştırma ekibiyle “Güzergahlar ve Kökenler” (Trajectoires et Origines – TeO) çalışmasını yürüttünüz. Bu tartışmalardan biraz bahseder misiniz?

Patrick Simon: Meselenin iki boyutu var. Bir yanda bilimsel ve metodolojik boyutu var. Bir olguyu –örneğin işsizliği- ve bu olguyla karşı karşıya kalan insanların sosyal yaşamdaki güzergahlarını incelemek istediğimizde köken önemli oluyor. Örneğin yabancılar (Simon, 2008)⁹ Fransız vatandaşlığına geçtiklerinde, istatistiklerde kayboluyorlar. Onları demografik istatistiklerde artık yabancı gibi değil Fransız olarak görmemiz işsiz olup olmama durumlarını değiştirmiyor aslında. Yani bu değişim istihdam durumunun iyileştirilmesiyle bağlantılı değil, istatistiki olarak görünmez olmayla ilgili, çünkü kategori ortadan kalkıyor. Demograflar için bu rahatsız edici tabii... Birdenbire yok oluyorsunuz, ama bu olguda bir değişiklik olduğu için değil, kategori değiştiği için oluyor.

Aynı şekilde, göçmenler için doğdukları ülke, yaşamları boyunca değişmeyen bir kategori. Bir yerde doğduk ve bu kendimizle ilgili hayat boyunca değişmeyen nadir bilgilerden biri. Bu bilgi, daha iyi analiz yapmamıza imkan veren bir gözlem noktası oluyor. Yabancılar Fransız vatandaşlığına geçtikten sonra da göçmen kategorisinin geçerli olması benzer bir tartışma yarattı. Bazıları dedi ki, “tamam artık insanlar Fransız oldu, onların kökenlerini sormayı bırakmalıyız”. Buradaki siyasi amacı anlıyoruz, ancak bilimsel bir bakış açısıyla, bu söylenen mantıklı değil. Çünkü mesela bir mahallenin yapısını inceliyor olsak ve o mahallenin sakinlerinin %25'i yabancı olsa. Bu insanlar taşınmasa, ama Fransız vatandaşlığına geçseler. Birdenbire bu mahalledeki yabancı oranı %10'a iner. Peki, bu mahalle değişti mi? Aslında, kimse değişmedi, tamamen aynı kişiler, sadece yasal kategorileri değişti.

%25'i Portekizli olan bir mahalleden bahsederseniz, Fransız vatandaşlığına geçmeleri gerçeği analiz edilmesi gereken bir durumdur. Mesela bu geçiş sosyal hayatlarını etkiler mi? İlişkilerini, yeme alışkanlıklarını, evde konuştukları dili, derneklerle ilişkilerini değiştirir mi? Yoksa acaba Fransız olmaları büyük değişiklikler yaratmaz mı? Mesela bu durum Portekiz ile ilişkilerini etkiler mi (ki hemen hepsi tatile Portekiz'e gidiyorlardı)? Aslında detaylı bakmaya başladığımızda durumun böyle olduğunu görüyorsunuz. Portekizliler Fransız vatandaşı olduktan sonra da tatile Portekiz'e gitmeye devam ediyorlar. Bunda rahatsız edici bir taraf yok. Ancak Fransız vatandaşı olmaları, Portekiz ile olan ilişkilerinin birdenbire yok olduğu anlamına gelmiyor. Burada önemli olan, Fransızım ya da Fransız değilim şeklinde birbirini dışlayan olgular olarak

değil de Fransız vatandaşlığımı ama aynı zamanda Portekizliyim de şeklinde kimliklerin nasıl inşa edildiğini anlamak.

Fransız toplumunun bu çok kültürlü boyutunu nasıl anlamalı; insanların yaşam güzergahlarını anlamayı mümkün kılan hangi kategorileri almalıyız? Güzergahlar ve Kökenler araştırmasında yaptığımız da buydu. Aslında etno-raksal kategoriler kurmadık, sadece göçmenlerin Fransa’da doğan çocuklarını aradık. Merak ettiğimiz şeydu: Acaba, Fransız entegrasyon modelinin beklentisine uygun olarak, ikinci neslin görünmez hale gelmesi, Fransa’da doğmuş ve göçmen torunu olmayan diğer insanlarla eşdeğer hale geldikleri anlamına mı gelmektedir?

Didem Danış: Cumhuriyetçi entegrasyon modeline göre, “ikinci kuşak” diye bir şey yok, değil mi?

Patrick Simon: Evet öyle. Fransız modelinde, entegrasyon vatandaşlığın kazanılması yoluyla gerçekleşir. Fransız vatandaşlık kanununa göre, Fransa’da doğan göçmenlerin çocukları, ebeveynleri yabancıysa, doğduklarında yabancı olurlar. Ancak 18 yaşına geldiklerinde, otomatik olarak Fransız olurlar. Bu da demek oluyor ki, Fransa’da doğan bu çocuklar, yetişkinliğe ulaştıklarında aslında diğerleri gibi Fransız olurlar. Bu yüzden Fransız entegrasyon modeli, kökene bakmaya gerek olmadığını, hatta onlara herkes gibi davranılması gerektiğini söyler. Ancak, pratikte durum böyle değil. Güzergahlar ve Kökenler araştırmasında, Avrupalı (Portekiz, İspanyol, İtalyan) göçmenlerin soyundan gelenler ile Cezayirli, Faslı, Tunuslu, Türk, Sahra Altı Afrikalı veya Güneydoğu Asyalı göçmenlerin soyundan gelenler arasında çok güçlü bir farklılaşma olduğunu tespit ettik. Bu gruplar arasında, haklara ve toplumsal konumlara erişimde önemli farklar var.

Fransız entegrasyon modelinin beklentisi, genel olarak Avrupalı göçmen soyundan gelenler için işe yarıyor; yani zamanla Fransız toplumu içinde yok oluyorlar. Diğerleri içinse, bir uyumsuzluk biçiminin sürdürülmesi söz konusu; bu ya ebeveynlerin köken ülkeleriyle fiilen ilişkilerini sürdürüyor olmasından, ya da göçmen olmamalarına rağmen, göçmen olarak algılanmaları ve toplum tarafından onlara farklı davranıldığı için oluyor. Bu araştırma aracılığıyla, insanların güzergahlarında kökenin bir rol oynadığını ve “color-blind” (farklılıklara karşı kör) olduğu iddia edilen Fransız toplumunun aslında pratikte hiç de öyle olmadığını gösterdik. Demokratik bir toplumda temel mesele, ilkelerin pratiklerle örtüştürülmesidir. Arada bir fark varsa konuşmak ve başka bir şey yapmak gerekir.

Didem Danış: Fransa’daki göçmenlerin entegrasyonu meselesi üzerine uzun süredir çalışıyorsunuz.¹⁰ 1920 ve 1930’larda göçmenler geldiğinde, entegrasyonun bir sorun olarak görülmediğini, ancak 1990’ların sonundan itibaren Fransa’nın bir entegrasyon sorunu olduğunu söylüyorsunuz.

Fransız entegrasyon modeli neden bir süredir işlemiyor; özellikle de Mağrip ülkelerinden ve diğer Müslüman ülkelerden gelen göçmenler için? Sorun bugünlerde Avrupa'da tartışıldığı gibi dini ve kültürel kimlikle mi, yoksa sosyal sınıf meselesiyle mi ilgili?

Patrick Simon: Bu iyi bir soru. Fransız entegrasyon modeli hiçbir zaman işlemedi. 1920'lerde İtalyan, Belçikalı, Alman veya Polonyalılar için, 1970'lerde Mağripliler için olduğundan daha fazla işe yaramadı. 1920 ve 30'larda da çok kuvvetli bir yabancı düşmanlığı vardı. 1930'da yüz bin Polonyalı Polonya'ya geri gönderildi. Ancak gene de, çoğu Polonyalı ve İtalyan Fransa'da kaldı. O dönemde entegrasyonu yaratan şey, yani bu göçmenlerin Fransız toplumundaki varlığı hakkındaki tartışmaları sonlandıran şey savaş oldu. Fransa'da Yahudilere ve daha genel olarak yabancılara karşı resmi ırk ayrımcılığı bağlamında, savaş sonrası dönemde, cumhuriyetin yeniden inşası işleri değiştirdi. Temiz bir sayfa açıldı, herkes 'ulus'un içine alındı. Böylece, eski göçmenler, toplumun tam üyesi oldular. Daha sonra, Fransa'ya Avrupa dışından, özellikle Cezayir'den ve diğer eski sömürge ülkelerden göç başladı. Avrupalı olmayan, eski kolonilerden ya da Müslüman ülkelerden, yani farklı bir kolektif temsili olan ülkelerden gelen bu göç, Avrupa göçünü etkili bir şekilde görünmezleştirdi.

Portekizlilere bakalım; onlar oldukça geç geldi, 1960 ile 1973 arasında geldiler. O dönemde Fransa'ya gelen en büyük göçtü. Hem de geldiklerinde çoğu işçiydi, gecekondualarda yaşıyorlardı. Yani, göçmenler hakkında tüm kötü temsillere sahiplerdi. Portekizli karşıtı ırkçılık da vardı. Ancak gene de Fransa'da yirmi yıldır göçmen olan Cezayirlilerden daha olumlu görülüyorlardı. Yani aslında göçmen gruplarının algılanmasında, onlara dair az çok olumlu temsilleri körükleyen bir farklılık var.

Entegrasyonu kolaylaştıran ya da zorlaştıran da budur, çünkü entegrasyon sadece göçmenlerin yaptığı bir şey değildir. Her şeyden önce toplumda nasıl karşılandığınız, yani toplumun sizi nasıl gördüğü, aralarından biri olarak kabul edip etmediğidir. Artık siz "onlar"dan, "bize" geçmişseniz, entegrasyon tamamlanmıştır. "Onlar"dan "bize" geçiş, Avrupalı, yani beyaz, olduğunuzda daha kolay gerçekleşir. Dolayısıyla bu ayrımın entegrasyon açısından sonuçları vardır. Fransa'da entegrasyonun nasıl çalıştığına baktığımızda, 90'lardan beri çalışmadı demek yanlış olur, çünkü aslında hiç çalışmadı. Karşımızdaki soru, Fransız toplumundaki çeşitlilikle uyumun nasıl yaratılacağı. Değişik biçimlerde İtalyan veya Portekizlilere karşı olsa bile, ırkçılık Mağribi kökenli veya Sahra altı ülkelerden gelenler için çok daha güçlüdür. Türklere gelince, Almanya'dan farklı olarak Fransa'da Türkler, kendilerinden daha görünür olan azınlıklar olduğu için, onlar hakkındaki olumsuz temsiller daha az.

Didem Danış: Bu konuda Michèle Tribalat'nın da oldukça tartışmalı bir

araştırması var. Türkiye kökenli göçmenlerin entegrasyon açısından istisnai ve diğer göçmen gruplara kıyasla “asimilasyona dirençli” bir grup olduğunu; Türk göçmenlerde “cemaatçi içe kapanma” gözlemlendiğini iddia ediyor (Tribalat, 1995). Bu görüş, meslektaşım Verda İrtiş’le beraber derlediğimiz “Entegrasyonun Ötesinde” kitabında yer alan makalelerde eleştirilmişti (Danış ve İrtiş, 2008).

Patrick Simon: Evet ama kabul etmek gerekir ki, Fransa’daki Türk kökenlilerin çok belirgin özellikleri var, bilhassa karma evliliklerin azlığı konusunda. Bu, 1992’de Michèle Tribalat’ın anketinde gözlemlenen, 2008’deki TeO anketinde de tekrarlanan bir durum. 1992’deki araştırmadan sonra eleştirenlerden biri aslında sorunun oturma süresi olduğunu söylemişti: Türkler diğer gruplardan daha sonra geldiler, 60’ların sonu ve 70’lerin başında. Bu nedenle, 1992’de gördüğümüz aile yapıları yeni göçmen ailelerinkilerdir. Ancak zamanla aile yapıları değişir demişlerdi. Oysa 2008’de Türk kökenli grupta karma evliliklerin hala az olduğunu gördük.

Türk toplumunda, diğer gruplardan, örneğin Kuzey Afrikalılardan oldukça açık bir şekilde farklılaşan aile ve sosyal ilişkiler var. Cezayir ve Faslılarda, özellikle de ikinci kuşakta, işsizlik oranları erkekler için kadınlara göre daha yüksektir. Türklerde ise durum tam tersidir; kadınlar erkeklerden çok daha fazla işsizdir. Benzer bir şekilde, Fransızca dil yeterliliği konusunda da Türkiye kökenlilerin kendine has özellikleri var. Örneğin Türk göçmen kadınlarda Fransızca konuşma olasılığı Kuzey Afrika kökenli kadınlardan çok daha azdır. Tabi diğer grup, bunu kendi ülkelerinde öğrenmiş olabiliyor, ya da önceden bilmeseler bile, geldiklerinde Fransızca’yı daha kolay öğreniyorlar. Türk kadınları arasında ise, içinde buldukları sıkı aile ağları nedeniyle Fransızca öğrenmek daha nadirdir. Yani bunun gibi farklılaşan unsurlar var. Bu entegrasyon mudur, değil midir ayrı bir tartışma. Ancak temelde, göç kökenli grupların toplumsal hayata farklı katılım biçimleri olduğunu gözlemledik. Türk kökenli ikinci kuşak için bu farkların çok daha küçük olduğunu da eklemeliyim. Her şeye rağmen, köken ülke ile belirli ilişkilerin Türkiye kökenlilerde daha yüksek olduğunu görüyoruz. Örneğin Türk kökenli gençler arasında Türkçe bilgisi, Kuzey Afrika kökenli gençlerdeki Arapça bilgisinden daha yüksektir. Köken ülke dilini okuma-yazma becerisi konusunda da farklar var. Türk kökenli gençler Türkçe yazabiliyor. Bu özellikler olumlu sonuçlar da yaratabilir. Bu iki dillilik bir avantaj da olabilir.

Sonuç olarak, Fransız toplumunda, özel olarak Türkiye kökenli nüfus bir tartışma konusu değildir. Daha belirgin oldukları birkaç dönem vardı; ama sayı ve görünürlük açısından -göreceli olarak daha yüksek bir Türk yoğunluğu olan Alsas kısmı hariç- Fransa’nın geri kalanında, daha çok Türkler hakkında değil de, Kuzey Afrika veya Sahra Altından gelen insanlar hakkında konuşuluyor.

Didem Daniş: Bütünleşme ya da bütünleşmeme sorununa dönecek olursak, fark dini kimlikle mi yoksa sosyal sınıf konumuyla mı ilgili?

Patrick Simon: İkisini birbirinden ayırmak her zaman biraz zordur... Kişinin sınıf konumu, toplumsal katılımın biçiminde önemli bir rol oynar. Örneğin, işçi sınıfı kökenli olduğunuzda, daha çok emek ilişkilerine veya belirli bir yaşam biçimine dayanan sosyalleşme biçimlerinin hakim olduğu işçi sınıfı mahallelerinde entegre olmak, bir tür istisnayı temsil ettiğiniz için bir kenara atıldığınız karma mahallelere kıyasla, daha kolay olabilir. Elbette, kişinin sosyal standartlarının yükselmesi, o kişinin daha fazla toplumsal hayata katılmasına izin verir. Ancak bazen, özellikle göçmen torunları arasında yukarı doğru sosyal hareketlilik yaşayanlar, daha fazla ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Daha eğitilmiş, daha yüksek bir mesleki nitelik düzeyine sahip olup da iş arayan Kuzey Afrika veya Afrika kökenli ikinci kuşak göçmenlerin maruz kaldığı ayrımcılık düzeyinin, çok daha yüksek olduğunu gözlemliyoruz. Burada bir tür çelişki var. Entegrasyon modeli açısından teorik olarak tanımlanan en uygun özelliklere sahip olduğunuzda, entegre olmak konusunda daha güçlü engellerle karşı karşıya kalıyorsunuz.

İşte burada entegrasyonun ne olduğu sorusuna geri dönüyoruz. Bu sadece içinde yaşadığınız toplumun kodlarında ustalaşmak değil, başkalarının size o toplumda nasıl bir yer tanıdığıyla ilgili. Bu açıdan bakıldığında, Mağribi veya Afrikalı göçmenlerin toplumsal kodları tanımada ustalaşmasının, topluma tam üye olarak kabulleri veya tanınmaları anlamına gelmediği söylenebilir. Bu durum aslında entegrasyonun işlemlerine engel olan şey. Bu bağlamda din, son on beş yılda son derece güçlü bir unsur olarak öne sürüldü. Daha önce durum böyle değildi, ancak İslam meselesi etrafında bir billurlaşma oldu ve Müslüman olarak algılanan insanların topluma katılmaları önünde ek engeller çıkmaya başladı.

Dinin bir rol oynadığı açıktır, özellikle de ten rengi unsurlarıyla birleştiği durumlarda. Afrika'dan gelen Sahra altı kökenli insanları alırsak; kabaca üçte biri Hristiyan, üçte biri Müslüman ve üçte biri de dinsiz veya animistlerden oluşuyor. Bu kişilerin, ten renklerinden dolayı karşılaştıkları ırkçılık oldukça eşdeğer. Öte yandan, Müslüman olanlar diğerlerine göre daha fazla ayrımcılık yaşıyorlar. Müslüman dendiği zaman, çoğu zaman, o din hakkında gerçek bir bilgidен ziyade, o kişi hakkında oluşan fikirler etkili oluyor. Oldukça basit bir şekilde, "Müslümansınız, çünkü Arap görünüyorsunuz" ya da "Müslümansınız çünkü Afrikalı ya da muhtemelen Türk görünüyorsunuz". Böylece din, fiilen, ya kişinin onu uygulama biçiminin onu sınırlara maruz bırakması ve bu konuda toplumda verilen işaretler oluyor; ya da dini çok açık bir şekilde uygulamayanlara bir din atfediyoruz ve her halükarda onları Müslüman olarak görüyoruz. Böylece onları etkileyen önyargılar ve damgalanmalar ortaya çıkıyor.

Didem Daniş: Bugün Suriyeli mültecilerin Türkiye'ye gelişiyle birlikte, Suriyelilerin Müslümanlığı da tartışılıyor. Türkiye, ağırlıklı olarak Müslüman bir ülke ama bunun Suriyelilerinkiyle aynı İslam olmadığı konuşuluyor. Aynı dinin mensubu olsak bile, aslında gene farklılıkları yaratabiliyoruz.

Patrick Simon: 1930'larda Fransız Katolikleri, İtalyanlar ve Polonyalıların Katolikliğinin tamamen arkaik bir Katoliklik olduğunu söyleyerek onlardan nefret ediyordu. Kuzey Afrika'dan ve Polonya'dan Yahudiler geldiklerinde, Fransız Yahudileri, "Hayır ama Yahudiliği yaşama şekliniz hiç iyi değil. Fransız Yahudiliği çok gelişmişken Kuzey Afrika Yahudileri aşırı derecede sofu" diyorlardı. Yani, aslında aynı dine sahip olmak illa bir şeyleri basitleştirmiyor.

Didem Daniş: O zaman güncel tartışmalara dönelim. Fransa'da Nisan 2022'de yapılacak başkanlık seçimleri için kampanya dönemi başladı. Göç ve entegrasyon konusu en sıcak tartışma başlıklarından biri. Yükselen milliyetçilik, göçmen karşıtlığı ve yabancı düşmanlığı zemininde özellikle araştırmacılara gösterilen tepkiyi değerlendirmenizi istiyorum. Fransa'da İslamo-solculuk üzerine bir tartışma oldu. Bu tartışma nasıl başladı, nasıl gelişti?

Patrick Simon: Bu soruyu basitçe cevaplamak zor, ama deneyeceğim. Aslında, birkaç yıldır yoğun bir entelektüel ve politik çatışma ortamı var. Başlangıçta siyasi alanla sınırlı olan bu çatışma, şimdi topluma dair yorum farklılıkları olan akademik dünyaya, araştırmacılara, akademisyenlere sirayet etmeye başladı. Sömürgecilik tarihini sorgulayan, bu döneme dair bakış açılarının çeşitliliğini daha iyi anlama ihtiyacı üzerine kurulu olan postkolonyal olarak nitelendirilen çalışmaların, bu yaklaşım çevresinde ortaya çıkan belirli kavramların kısmen başarısı karşısında ortaya çıkmış bir durum. Bu aynı zamanda, sanatı dekolonize edin ya da üniversiteleri dekolonize edin dediğimizde görülüyor. Entelektüel ve evrensel düşünce merkezi olarak tasavvur edilen Batı düşüncesi ile çok Batılı bir öğretiye sahiptik. Bir süredir, "aslında tam olarak aynı olmayan birçok düşünsel yaklaşım var" diyerek bunu perspektife koyuyoruz. Bu düşüncelerden beslenmek bizim çıkarımızdır; Osmanlı dünyasının tarihi, Latin Amerika'da veya Hindistan'da, Asya'da veya Afrika'da inşa edilen yaklaşımlar da düşünceyi beslemelidir. Bu bir nevi açıklıktır. Ancak bu tutum, Fransa'daki entelektüel ve akademik tartışmalarda oldukça olumsuz bir şekilde görüldü. Irkçılığın boyutuna ve Fransız toplumunun nasıl şekillendiğine yönelik eleştirilerle de iyice pekişti. Nihayetinde bütün bunlar laiklik etrafındaki tartışmalarla birbirine bağlandı ve sonuçta tüm bunlar Cumhuriyet'i eleştiren ya da emperyalist amaçları veya düşünce açıklığı eksikliğini gösteren çalışmaları itibarsızlaştırmak için kullanıldı. Edebiyat, tarih, coğrafya ve sosyal bilimler gibi alanlardaki bazı araştırmacılar tarafından yapılan eleştiriler aşırı olarak görüldü ve bu araştırmacıların çalışmalarının bilimsel olmadığına, bunların

militan olduğuna dair suçlamalar yapıldı. Eleştirel yaklaşan akademisyenlerin aslında bilimsel araştırma yapmadığını, kendi öznel bakış açılarını bilimsel çalışma kurallarına aykırı olarak aktaran aktivistler olduğunu iddia ettiler. Bunlar son derece ciddi suçlamalar ve son zamanlarda hükümet tarafından, özellikle de Yüksek Öğrenim ve Araştırma Bakanlığı tarafından benimsendi.

Didem Danış: Ne zaman başladı bu tartışma?

Patrick Simon: Bir buçuk yıl önceydi. Eğitim alanındaki iki bakan, Jean Michel Blanquer ve Frédéric Vidal¹¹, bu İslamcı-solculuk (islamo-gauchisme) kavramını kullandılar ve bazı araştırmacıların ve akademisyenlerin İslamcı-solculuk adlı siyasi bir hareketle bağlantılı olduklarını söylediler. Bu kişilerin oldukça radikal Marksist bir aşırı sol düşünce ile İslam'ın desteklenmesi arasında bir yakınlaşma kurduğu iddia ediliyordu.

Bu eleştiri, entelektüel olsaydı neden olmasın, tartışabiliriz, ilginç olurdu. Ama entelektüel bir eleştiri değildi. Aksine, araştırmacıları suçlamak, bilimsel araştırma yapmıyorlar diyerek kaynaklardan uzak tutmak amaçlıydı. Bu suçlamayı yönelttikleri araştırmacı ve akademisyenlerin çalışmalarını ideolojik olarak geçersiz ve bilim dışı olarak eleştirdiler. Fransa'da böyle bir tavır oldukça yeni. Türkiye açısından bakıldığında, üniversiteler ve akademisyenler üzerinde ideolojik temelde daha otoriter ve sistematik bir müdahale var belki, ama Fransa'da ilk kez böyle bir şey oldu. Neyse ki Fransa'da bunun somut bir sonucu olmadı. Ama yine de tartışma uzadı ve sadece bahsettiğim iki bakan değil, başka kişilerin de dahil olmasıyla, sosyolojinin kelimenin tam anlamıyla bilim dışı olduğunu ve söylemlerinin disiplinin kuralları dışında yapıldığını söyleyen bir tür saldırı dalgası yaratıldı. Tüm bilimsel standartları ve çalışmalarımızı üretme ve yayınlama şeklimizi yeniden tanımlamamız gereken ve giderek önem kazanan, disiplin içi gerçek bir iç çatışmaya dönüştü.

Didem Danış: Siz, Ulusal Göç Tarihi Merkezi (*Cité nationale de l'histoire de l'immigration*) üyesiydiniz. 18 Mayıs 2007'de, Sarkozy'nin cumhurbaşkanlığı döneminde oluşturulan Göç, Entegrasyon, Ulusal Kimlik ve Kalkınma Bakanlığını protesto etmek için istifa ettiniz. Neden böyle bir karar aldınız? Demografların siyasi tartışmalardaki sorumluluklarını nasıl açıklarsınız?

Patrick Simon: Şimdi Ulusal Göç Tarihi Müzesi (*Musée national de l'histoire de l'immigration*) haline gelen Ulusal Göç Tarihi Merkezi'nin kuruluşuyla başlayayım. 2007 yılında bu kurumun kuruluşunun tamamlanmakta olduğu dönemdeydik. Bir tarihçi konseyi vardı, ayrıca demograflar ve sosyal bilimciler olarak birkaç senedir, bu merkezin kuruluşu üzerine düşünmeye ve çalışmaya davet edilmiştik. Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy ve hükümeti tarafından göçün ulusal kimlikle bu derece ilişkilendirilerek bir bakanlığın oluşturulması, bize çok sorunlu ve hatta

tehlikeli bir siyasi formülasyon olarak görüldü. Bir anlamda, göçmenlik sorunlarını ulusal kimlik sorunlarına tabi kıldılar. Hükümet saflarında oluşan bu aşırı yabancı düşmanlığı söylemini protesto etmek istedik. Ve ayrıca, bu Bakanlığın yetki alanında olan bir devlet kurumuna katılmanın sembolik olarak sıkıntılı olduğunu düşündük. O yüzden bir mesaj vermek gayesiyle istifa ettik. Ama pek bir şey değişmedi...

Didem Daniş: Başkalarıyla beraber mi?

Patrick Simon: Evet, bilim kurulunun yaklaşık yarısı o dönemde istifa etti, diğerleri kaldı. Ama aslında, yarısının istifa etmesi yetti, mesaj yerine ulaştı. Belki çok fazla bir şey değişmedi ama bu aynı zamanda, araştırma yaptığımız konular hakkında çok zıt politikaları ve söylemleri olan hükümetler olduğunda işlerin karmaşık hale geldiğini söylemenin bir yoluydu. İdeolojik sorundan bağımsız olarak, araştırmalar sonucu ortaya koyduğumuz olguların gerçekliğine saygı duymayan bu politikalara ve söylemlere karşı bir tavırdı.

Araştırmanın siyasette bir rolü var, özellikle de demografinin. Demografi bilimi ve siyaset çoğu zaman oldukça yakınlar. Her durumda, iktidar, geleceğe dönük ipuçları veren, bu potansiyele sahip olan demografi bilimiyle ilgileniyor. Ayrıca, demografi siyasi iktidarın üzerinde çalıştığı konular hakkında nüfusla ilgili gerekli bilgileri veriyor. Yani güçlü bir bağlantı var. Ayrıca demografi sayılara dayalı, kendine has yöntemi olan ciddi bir bilim olarak görülüyor. Kısacası, bazen daha çok fikirlerin sözcüsü olarak görülen sosyologlara kıyasla, demografi daha güçlü bilimsel boyutları olan bir disiplin olarak görülüyor. Demograflar olarak, en azından teoride daha çok dinleniyoruz.

Başkalarının ve benim, yıllardır edindiğimiz tecrübelerle göre, kağıt üzerinde çalışmalarımız siyaseti ilgilendiriyor; pratikte ise bunları kesinlikle hesaba katmıyorlar. Dolayısıyla siyasetle diyalog sorunumuz var. Göçmenlik, ayrımcılık, entegrasyon gibi çeşitli konularda bilgi talep ediyorlar. Ancak bu bilgileri üretmemiz, elde ettiğimiz sonuçlarla bağlantılı politikalar geliştirmelerine yol açmıyor. Politikalar, siyasetçilerin kamuoyuna dair algılarına göre üretiliyor. Yani yaptıkları şey hiç de *evidence-based policy* (kanıya dayalı politika) değil. Bizim sürekli söylediğimiz aksine, daha çok *opinion-based policy* (kanıya dayalı bir politika). Hatta o kanı bile, onların kamuoyuna dair kendi kişisel bakış açıları. Fransa'daki çoğu insanın düşündüğüne değil de, siyasetçilerin eylem programları oluşturmak için fikirleri şekillendirme çabalarına dayanıyor.

Göç konusunda örneğin, çok uzun zamandır, yaygın olan genel fikir çok fazla göçmen olduğu, göçmenlerin Fransa toplumunda sorun yarattığı, Fransız toplumunu değiştirdiği, göçe rağmen ulusal kimliği korumak gerektiği yönünde. Bugünlerde başlamak üzere olan cumhurbaşkanlığı kampanyası tartışmalarında da hakim bu görüşler. Ama aslında bu fikirler

tamamen soyut bir kurgu. Bir buçuk asırdır yaşananlar bize bu söylemlerin aksine Fransız kimliğinin, göçle bağlantılı çeşitlilikle şekillendiğini gösteriyor. Yani aslında çok fazla göç almamak ve özellikle göçmenlere ve çocuklarına diğerleriyle eşit haklar vermemek gerektiğini söyleyen bu korku söylemini tekrar etmek toplumu aldatmak oluyor. Bu tablo özellikle Müslümanlara dair çiziliyor. Fransa'daki Müslümanların hepsi göçmen değildir. Çok sayıda Fransız Müslüman var. Bugün Fransa'daki Müslümanların neredeyse yarısı Fransız, yani göçmen değil.

Didem Danış: Göçmen kökenliler mi?

Patrick Simon: İslam'a geçen bazı kişiler var ama çok kalabalık değiller. 2008'de, Fransa'daki Müslüman nüfusun yaklaşık %7'si mühtedi. %40'ı ikinci kuşak, yani Fransa'da göçmen ebeveynlerden doğan insanlar. Ki bu oranlar son zamanlarda biraz daha arttı. Bu demek oluyor ki, bugün Müslümanım diyenlerin %50'si, hatta %60'a yakını Fransa'da doğdu, Fransa'da büyüdü. Yani İslam harici bir din değil, bir Fransız dindir. Dolayısıyla Fransa'da İslam'ın yeri hakkındaki bu söylem sorunludur. Sanki Fransa'da hiçbir meşruiyeti yokmuş, sanki tamamen dışarıdan ithal edilmiş bir dinmiş gibi sunuluyor. Oysa pratikte, Fransa'da Müslümanlar, dinin temsil ettiği tüm çeşitlilikle beraber varlar: kişilerin inancını yaşama şekilleri birbirinden çok farklı ve Müslümanlar arasında dini pratikler de son derece heterojen. Bu artık bir Fransız dindir; bu yüzden, onu harici bir şey olarak sunamazsınız. Ancak bu, günümüz Fransız toplumunda son derece şiddetli bir tartışma konusu. Hem kamusal alanda ifade açısından, hem de Müslümanlara karşı şiddet içeren bir tartışma unsuru. Müslümanlar, sosyal hayatlarında, özellikle okulda veya diğer bağlamlarda, Müslüman olmayan diğer göçmenlerin veya göçmen soyundan gelenlerin yaşamadığı düşmanlıklar, kısıtlamalar, dışlamalarla karşı karşıya kalmakta. Yani burada özel bir durum söz konusu.

Didem Danış: 1993'te doktora tezinizden yola çıkarak "Göçmen Mahalleleri: İlk giriş limanları mı yoksa kalıcılışma mekanları mı?" başlıklı makalenizi yayınladınız (Simon, 1993). Bu makalede, Paris'in Belleville bölgesinde çeşitli göçmen gruplarının bir arada yaşamasını, etnik gruplar arası ve sınıflar arası ilişkileri tartışıyorsunuz. Belleville'deki çalışmanızdan ve Paris gibi metropollerde göçle biçimlenen etnik yerleşim yerlerinin dönüşümünden bahseder misiniz? Yaklaşık otuz yıl sonra bugün, Paris'te, metropoliten mekanda etnik gruplar arası ilişkileri nasıl yorumluyorsunuz?

Patrick Simon: Her şeyden önce, seksenlerin sonu, doksanların başında tezimi yaparken beni ilgilendiren, entegrasyon modelinde söylenenlerle, güçlü bir göçmen yoğunluğuna sahip mahallelerin gerçekliğini karşılaştırmaktı. Aynı zamanda göçmen grupların bir arada ve diğerleriyle beraber nasıl yaşadıklarını, bu ilişkilerin nasıl işlediğini incelemektir. Tarihsel olarak, emekçi

ve yoksul bir semt olan Belleville, daha çok yoksul bir nüfus barındıran bir göçmen mahallesi olmuştu. Yavaştan soylulaşma [*gentrification*] süreçleri de başlamıştı. Bazıları göçmen kökenli olan, diğerleri olmayan orta ve üst sınıflardan yeni sakinler yerleşiyordu. Bu bölge doksanlardan itibaren ilginç bir bölge olmaya ve olumlu bir üne sahip olmaya başlıyordu.

Oysaki eskiden burası tehlikeli, fakir, sağlıksız bir mahalle olarak çok kötü bir üne sahipti. Binalar gerçekten kötü durumdaydı, uyuşturucu satılıyordu, sonuçta pek çok özelliğinden dolayı olumsuz olarak görülüyordu. 90'lardan itibaren bir değişim oldu, yeni nüfusların gelmesi, evlerde tadilat yapılması, sonunda "aa Belleville gerçekten kozmopolit bir semttir, harika bir küçük küresel köydür" denmeye başlandı. Çok mu şaşırtıcıydı? Hayır, bu değişimin nispeten iyi olduğu da doğrudur. Belleville'de gözlemlenen bu uyum, Fransız entegrasyon modeline göre gerçekleşmemişti. Yani aslında sokakta, insanlar arasındaki ilişkilerde kültürel farklılıklar son derece belirgindi. Birlikte yaşamının koşulu, tam olarak herkesin birbirine benzemesi değildi, hatta özellikle tam tersi geçerliydi. Hatta bu mahallenin birlikteliğinin koşulu buydu. Etnik kimliği son derece belirgin olan ilişkiler, dükkânlar, ibadethaneler, kolektif alanlar sistemi içinde olmak; ama bu rahatsız edici değildi. Çünkü herkes birbirine saygı duyuyordu. İnsanlar oldukları gibi olarak meşruydular, o kadar ki görece köktendinci, Pakistan kökenli bir Müslüman tarikat bile vardı. Onlara ait çok aktif iki cami vardı ve hemen yanında nispeten Ortodoks Loubavitches Yahudileri vardı. Birbirlerini görüyorlardı, yolları kesişiyordu ama çatışma olmuyordu. Yani kısacası tezimde açıklamaya çalıştığım üzere, Belleville'de bir toplumsal regülasyon sistemi vardı. Bir bakıma, farklı kökenlerden göçmen kökenli nüfusun çok yoğun olması açısından burası bir gettoydü. Ama 80'lerde Amerika Birleşik Devletleri'nde, neredeyse sadece Afro-Amerikalıların yaşadığı çok büyük mahallelere benzer mono-etnik bir getto değildi burası.

Didem Daniş: Belleville kent merkezinde, yoğun göçmen nüfusu olan bir mahalle olarak ayrışıyor. Fransa'da göçmenlerin daha yoğun olarak yerleştiği yerler kentin çeperinde yer alan banliyöler. Didier Lapeyronnie (2008) gibi sosyologların öne sürdüğü gibi, banliyölerin gettolaşmasından bahsedebilir miyiz?

Patrick Simon: Belleville'deki tablo, göçmenlerin yoğun olduğu, ancak bunların çok çeşitli kökenlerden gelmesi itibarıyla, Fransız gettolarınıninkiyile tam olarak aynı değildir. Yani beyaz ve beyaz olmayanlar arasında ayırım yapılabilir ama beyaz olmayanlar arasında ciddi bir çeşitlilik var, tüm alanı kaplayan tek bir grup yok. Dolayısıyla Fransa'daki Belleville gibi sosyal konutların olduğu mahalleler, Amerika'daki gettolardan daha farklı.

Didier Lapeyronnie'den bahsettiniz, onun çalışmaları daha çok toplu konut

(HLM) bölgeleri üzerine. Oralarda sosyal hayata dair başka tip düzenleme biçimleri var. Örneğin, daha az dükkan var, son derece homojen, tek tip ve toplu olarak inşa edilmiş binalar söz konusu, ayrıca buralar oldukça büyükler. Sonuçta farklı bir sosyalleşme biçimi var, oturanların özellikleri açısından da farklılıklar var. Getto olarak konuşuyoruz ama pek çok yönden farklılıkları olan son derece çeşitlilik barındıran yerleşimler buralar. Bu mahallelerin kuvvetli yoksulluk mekanları olduğu da doğrudur; sosyal ilişkilerin oldukça spesifik olduğu bu yerler, orada bulunan insanlar tarafından düğümlü kodlarla, yine bu mahallelere özgü olan mekan yönetimi modlarıyla işler. Bu açıdan Amerikan şehir sosyolojisinin gözlemlerine çok yakındır.

Gerald D. Suttles'in 1968'de Amerika Birleşik Devletleri'nde yazdığı ve Boston'daki mahalleleri anlatan "Social order of the Slum" (Suttles, 1968) adlı kitabını çok kullanmıştım. Herbert Gans'ın "kentli köylüleri" (Gans, 1962), hatta Chicago'yu betimleyen 1910-20'lerin Chicago Okulu'na ait çalışmaları da. Bu bölgelerin işleyiş şekli, burada gördüğümüze oldukça yakındır. Bu işçi sınıfı ve göçmen mahallelerdeki ilişkiler, şehrin tamamına erişimde bir tür zorlukla tanımlanır. Kent merkezinden kopuk, ciddi şekilde içine kapanmış bir yerel ekonomi vardır. Ama öte yandan, gençler başka semtlerde iş bulmaya çalışırken bile, kökene dayalı ve adrese dayalı ayrımcılık yaşarlar. Yani geldikleri mahallelerden dolayı damgalanırlar. Dolayısıyla bugün son derece yüksek işsizlik oranının arkasında yatan tablo çok karmaşıktır.

Didem Danış: İkamet yerine dayalı bir ayrımcılık da kökene dayalı ayrımcılıkla beraber işliyor o zaman.

Patrick Simon: Evet her ikisi de. Yani nerede yaşadığınıza bağlı olarak işleyen bir ayrımcılık var, eğer ikamet ettiğiniz mahallenin kötü bir ünü varsa veya burası bir toplu konut bölgesiyse ağırlaşan bir ayrımcılık var demektir. Ancak bazen, geldiğiniz mahalle bilinmese bile, kökeninizi belli eden bir adınız olması da yeterli oluyor ve iş bulmanızı zorlaştırıyor. Yani mahalleden taşınmak bütün sorunları çözmüyor.

Didem Danış: Ama Belleville'de durum farklı sanırım.

Patrick Simon: Belleville'de soylulaştırma devam ediyor, ama mahallede çok fazla sosyal konut var, dolayısıyla mahallede göçmen kökenli nüfus varlığını sürdürüyor. Ancak sağlıklı binalar neredeyse tamamen ortadan kalktı, bu yüzden tamamen eskisi gibi değil. Ancak, tez araştırmamdan otuz yıl sonra bugün bile bana oldukça benzer görünen bir toplumsal düzen var. Aslında bu bir meşruiyet meselesi. Olduğumuz yerde meşru muyuz? Bu mekan, çeşitliliğe izin veriyor mu? Gerginlik ya da çatışmalar olsa bile, bunlar bir uzlaşmaya yol açmalıdır. Ve Belleville'de bu oluyor. Çatışmalar "sen buralı değilsin, git buradan" şeklinde yaşanmıyor. Yerel uzlaşmalar var, ulusal toplumsal düzen ile aynı olmayan yerel bir toplumsal düzen var...

Didem Daniş: Ne tür aktörler etkili bu yerel düzende?

Patrick Simon: Kamu aktörleri yanında, burada ağırlığı olan yerel dernekler var. Yere özgü, hatta o yerde yaşayan topluluklara veya insanlara özgü, o mahallede ulusal düzeydekilerden daha yüksek geçerliliği olan dini veya kültürel ifade biçimleri var. Yani aslında yerel düzeyde çok daha esnek bir yapı söz konusu. Getto dediğinizde bile, insanların tamamen mutsuz olduğu mutlak bir kapatılma yeri yok aslında. Elbette buralarda mutsuz insanlar var, ama gerçekte, bu çok kültürlü mahallelerin çoğu, sosyal bağların güçlü ve zengin olduğu yerler. Uyuşturucu da, şiddet de var ama bu, tüm mahalleler için aynı değil. Bazı dönemlerde bu olumsuzluklar güçlense de, bunun hiç olmadığı başka zamanlar da var.

Didem Daniş: Bu bana İstanbul'un bir ilçesini hatırlatıyor. 16 milyonluk İstanbul'un 39 ilçesinden biri de 1,1 milyon nüfusa sahip Esenyurt. Bu ilçede büyük çoğunluğu Suriyeli mülteciler olmak üzere, çeşitli kökenlerden iki yüz binden fazla göçmen olduğu söyleniyor. Şehrin çeperinde görece yeni kurulmuş bir ilçe olduğu için kiralardan daha düşük olması, sanayiye ve iş yerlerine yakın olması göçmen nüfusun yoğunluğunun önemli sebeplerinden. Aslında, R. Ezra Park'ın bir zamanlar Chicago için söylediği gibi, göçle ilgili toplumsal olguları araştırmak için muazzam bir laboratuvar. Ancak, Türkiye'de demograflar veya genel olarak araştırma yapmak isteyen sosyal bilimciler için zorluk, göçmen nüfusun önemli bir kesiminin kayıtsız olması. Bu yüzden, biz bu yerlerin demografik fotoğrafını çekmekte bile zorlanıyoruz. Düzensiz göçmen nüfus, sınır dışı edilme korkusuyla sayımlarda ve anketlerde görünmez oluyor.

Patrick Simon: Fransa'da da sınır dışı edilebilirler, ama nüfus sayımı görevlileri insanlara belgeleri var mı yok mu diye sormuyorlar. Herkesin kaydı alınıyor.

Didem Daniş: Bitirirken bir de yeni kurulan Göç Enstitüsünden [Institut Convergences Migrations - ICM) bahsedelim. Fransız akademisi göç çalışmaları alanında Anglosakson dünyanın oldukça gerisinde kalmıştı. Ancak ICM Fransa'da göç çalışmalarına önemli bir dinamizm kattı. Bu kurumun fikri nasıl ortaya çıktı?

Patrick Simon: Institut Convergences Migrations (ICM), dört yıl önce, göç ve göçmenlerle ilgili farklı temalar üzerinde çalışan 600 araştırmacı ve akademisyeni bir araya getirmek amacıyla, iki üniversite (Université Paris 1 Panthéon-Sorbonne ve EHESS) tarafından desteklenerek kurulan bir göç enstitüsü. 2020-2021 akademik yılında, göç konulu yüksek lisans programı da açıldı. Geçen sene öğrenci kabulüne başladık. Bazılarının ileride doktora devam edeceğini, diğerlerinin de göçmenlik sorunlarıyla ilgili alanlarda çalışma hayatına atılacağı düşüncesiyle, bir ve iki yıllık yüksek lisans

programları var. Bu bir uzmanlaşmış yüksek lisans programı ve aynı zamanda coğrafya, ekonomi, demografi, sosyoloji, antropoloji, hukuk gibi farklı disiplinleri bir araya getiren çok disiplinli bir program. Metodoloji dersleri yanında, göçmenlik, entegrasyon, ayrımcılık gibi temel kavramlar hakkında dersler açılıyor.

Fransa'da aslında göç konulu 4-5 yüksek lisans programı var. Bizim özelliğimiz tek bir üniversitede değil de iki üniversitede olmak. Ve daha da önemlisi, hocalarımız tek bir üniversiteden değil. Çok farklı üniversitelerde çalışan ama ICM'ye de bağlı olan 600 akademisyenlik bir araştırmacı ve akademisyen havuzumuz var. Bu sayede, göçle ilgili tüm önemli temalara değinmeye çalışıyoruz.

Didem Danış: Eğitim dili Fransızca mı?

Patrick Simon: Evet Fransızca bir program. İleride uluslararası olacağız, muhtemelen Avrupa göçü üzerine bir yüksek lisans programına katılacağız. Öğrenci değişik tokuşu için ortaklıklar yapmaya açığız.

Didem Danış: Bitirirken, ICM ve INED'in çok etkileyici kurumlar olduğunu söylemek isterim. INED 50 yılı aşkın bir süredir Fransa'da hem demografi eğitimi veriyor hem de nüfusla ilgili araştırmalar yürütüyor. Bir kamu kurumu ama aynı zamanda bağımsız ve özerk. Fransa'nın demografi alanındaki özel yerinin yapıtaşı. Yeni kurulan ICM ise, yeni akademik eğilimlerle daha uyumlu, çok daha dinamik bir kurum. İkisi de, internet üzerinden takip edilebilir, düzenli elektronik bültenleri var. Her ikisinin de çok başarılı duyuru ve yaygınlaştırma stratejileri izlediğini gözlemliyorum. INED daha çok ulusal bir kurum, ICM ise göç konusuna odaklandığı için uluslararası bağlantıları daha güçlü gibi gözüküyor.

Patrick Simon: INED de çok uluslararası bir kurum aslında. INSERM (Ulusal Sağlık ve Tıbbi Araştırma Enstitüsü) ve CNRS (Ulusal Bilimsel Araştırma Merkezi) gibi INED de Yüksek Öğrenim ve Araştırma Bakanlığı'na bağlı bir enstitü, bir kamu araştırma kuruluşu. Fransa'da böyle büyük kurumlar var. Sağlık ve tıp araştırmaları yapan INSERM; tüm disiplinlere ve tüm bilimsel temalara odaklanan CNRS, ki Fransa'daki en büyük araştırma kuruluşudur; tarım ve biyoloji araştırmalarından sorumlu olan INRA (Ulusal Tarımsal Araştırma Enstitüsü). Bunlar arasında en küçüğü INED, ama onlarla aynı statüye sahip, INED'i özel yapan da bu. INED'de 53 kadrolu araştırmacı ve ayrıca birçok doktora sonrası araştırmacı, doktora öğrencisi var, toplamda araştırma yapan 150 kişiyiz.

INED büyük bir araştırma merkezi gibi görünüyor ama bu bir kamu kurumu. Bu sayede de çok fazla kaynağımız var. Demografik araştırmaların yaygınlaştırılması açısından hem Fransa'da, hem de uluslararası ağlarda

tanınıyoruz. Ayrıca Avrupa Demografi Doktora Okulu'nun ortağıyız.¹² INED'in demografiye odaklanmış bir enstitü olduğu doğru, Avrupa'da çok yok bu tarz kurumlar. Rostock'taki Max-Planck Demografik Araştırmalar Enstitüsü¹³, Barselona'daki Demografik Araştırmalar Merkezi¹⁴, Hollanda Disiplinlerarası Demografi Enstitüsü (NIDI)¹⁵ var. Biz de onlardan biriyiz. Tarihsel olarak en eskisi INED; 1945'te kurulduğundan bu yana 76 yıl oldu. Bu oldukça özgün bir kurum. Ama aynı zamanda Fransa'daki natalizm yaklaşımı nedeniyle, demografik konulara özel ilgi duyulması nedeniyle gelişmiş bir bilim olduğunu da unutmamak lazım. Fransa'da demografik araştırmaların çok etkili olduğu bir dönem vardı, artık durum pek öyle değil.

Göç Enstitüsü (ICM) ise daha farklı bir model; orada kadrolu araştırmacı yok. ICM daha çok bir ağ olarak işliyor, göç üzerine çalışan araştırmacıların ağı. Fransa'da göç konusunda uzmanlaşmış çok az merkez olduğu için bir iletişim imkanı sağlıyor. Kendi üniversitesinde göç konularında çalışan tek kişi olan araştırmacı ve akademisyenler ICM sayesinde kendilerinininkine benzer konularda çalışan diğer kurumlardan araştırmacılarla iletişim kurabiliyorlar.

Didem Danış: O zaman, INED ve ICM gibi kurumlarla Türkiye'deki üniversiteler arasında akademik ve bilimsel iş birliklerinin gelişmesini dileyerek bitirelim söyleşimizi.

NOTLAR

- 1-30 Eylül 2021 tarihleri arasında gerçekleşen bu akademik ziyareti mümkün kılan Fransa Büyükelçiliği araştırma bursları programına, bu süre boyunca beni misafir araştırmacı olarak kabul eden Ulusal Demografik Araştırmalar Enstitüsüne (INED) teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca 28 Eylül 2021'de gerçekleştirdiğim bu söyleşinin deşifreyonunu yapan Bora Bayrak'a teşekkür ederim.
2. "Cumhurbaşkanı olursam Muhammed ismini yasaklayacağım" gibi İslam düşmanı sözleriyle tanınan Zemmour, haftalarca çok satanlar listesinde en üst sıralarda yer alan "Fransa son sözünü söylemedi" (2021) adlı kitabında, Fransa'daki tüm sorunların ülkeye gelen göçten kaynaklandığını ve ancak göçmenleri geri göndererek Fransa'yı yeniden kuracaklarını iddia ediyor. Zemmour'un ırkçı ve kadın düşmanı sözleri, Fransız toplumunun bir kısmı tarafından coşkuyla karşılanırken, diğerleri tarafından ise güçlü bir şekilde eleştiriliyor. 2022 cumhurbaşkanlığı seçimleri için Kasım 2021 tarihi itibarıyla hâlâ adaylığını açıklamamış olmasına rağmen, sık sık televizyon programlarına katılan ve diğer siyasetçilerle –hemen her zaman göçmenler konusunda üzerinden-polemiğe giren Zemmour'un, seçim anketlerinde %15'e kadar çıkmış olması, bu ülkede yabancı düşmanlığının basit bir mesele olmadığını göstermesi açısından önemli.
3. Fransız demografisinin en önemli birkaç isminden biri olan Hervé le Bras'ın danışmanlığını yaptığı ve EHESS'te savunulan bu tezin başlığı şöyle: "Paylaşılan

- Toplum: Yenilenmekte olan bir bölgede etnik ve sınıflar arası ilişkiler: Belleville, Paris 20. Bölge”
4. Patrick Simon'un akademik yayınlarının dökümü için Bkz: <https://scholar.google.com.tr/citations?user=k3F26d4AAAAJ&hl=tr&oi=ao>
 5. Güzergahlar ve Kökenler (TeO) araştırmasıyla ilgili detaylı bilgi için Bkz. <https://teo.site.ined.fr/>
 6. Fransa gibi Avrupa ülkelerinde “azınlık” denildiğinde, göçmenler ve onların çocukları kastedilmektedir. Çok dinli ve çok kültürlü bir imparatorluk mirası üzerine kurulan ve Lozan Anlaşmasıyla resmi olarak bazı grupları azınlık olarak tanıyan Türkiye'den farklı olarak, “etnik grup” veya “azınlık” kavramının Fransız hukukunda yasal bir karşılığı yoktur. Sosyolojik açıdan bir gerçekliği olsa da, Fransız Medeni Kanununda herhangi bir etnik özellikten bahsedilmez.
 7. Fransa'da tartışmalar üç temel kategori olan göçmen, yabancı ve vatandaş tanımları üzerinden ilerlediği için bunları açıklamak gerekir. Daha önce Türkiye'den Fransa'ya Göç ve Göçmenlik Halleri (Danış ve İrtiş, 2008) isimli derleme kitabın giriş makalesinde de bu ayrımların önemini ele almıştık. Göçmen ve yabancı ayrımı Fransa'da cumhuriyetçi göç yönetim modelinin yasal çerçevesini oluşturmaktadır. Fransız sisteminde “yabancı” Fransa'da yaşayıp Fransız vatandaşlığı olmayan kişileri kasteder. Göçmen kategorisinin aksine yabancı statüsü daimi bir statü değildir, kişi Fransız vatandaşlığına geçtiği anda yabancı statüsünden çıkar. Göçmen ise hem vatandaşlık hem de doğum yeri üzerinden tanımlanmaktadır. 1991 yılında Entegrasyon Yüksek Konseyi'nin benimsediği tanıma göre göçmenler, Fransa'da ikamet eden, ancak başka bir ülkede yabancı olarak (yani Fransız vatandaşı olmadan) doğan kişileri kapsamaktadır. “Yabancı bir ülkede, yabancı olarak doğmak” değişmez bir özellik olduğu için göçmen kişi zaman içinde Fransız vatandaşlığına geçse bile hukuki açıdan göçmen olarak kalmaya devam edecektir. Ancak Fransız vatandaşlığına geçen göçmenlerin çocukları ve torunları Fransa'da doğdukları zaman artık yasal tanımlar açısından görünmez hale gelirler. O yüzden, sosyolojik açıdan geçerliliği olsa da, Fransız yasalarına göre 2. ve 3. kuşak göçmenlerden bahsetmek mümkün değildir (Danış & Üstel, 2008: 9).
 8. INED'deki kıdemli araştırmacılardan biri olan Fransız demograf Michèle Tribalat “etnik istatistikler” toplanması konusunda Fransa'daki tartışmaları ele alan ve bu etnik verilerin toplanmasının neden gerekli olduğuna dair kendi pozisyonunu açıklayan bir kitap yazmıştır.
 9. 7. dipnotta da açıklandığı üzere Fransa'da “yabancı” vatandaş olmayan kişileri ifade ediyor. Fransa'da nüfus sayımlarında en temel ayırım vatandaş ve yabancı (yani vatandaş olmayan) ayrımı. Patrick Simon 2008 tarihli makalesinde istatistiklerdeki temsillerin etnik gruplar arası ilişkileri ne kadar yansıttığını inceliyor.
 10. Bu konuda Simon'un çok sayıda yayını bulunmaktadır ama özellikle şu üç esere bakılabilir: Tribalat, M., Simon, P., & Riandey, B. (1996). De l'immigration à l'assimilation: enquête sur les populations d'origine étrangère en France. Ined; Simon, P. (2014). Contested citizenship in France: The Republican politics of identity and integration. *Developments in French politics*, 203-217; Simon, P., & Beaujeu, M. (2018). Mainstreaming and redefining the immigrant integration

- debate in old migration countries: A case study of France, the UK and the Netherlands. In *Mainstreaming Integration Governance* (pp. 25-46). Palgrave Macmillan, Cham.
11. Emmanuel Macron'un cumhurbaşkanlığı döneminde, Mayıs 2017'de Yüksek Öğrenim, Araştırma ve Yenilik Bakanlığına, Nice Üniversitesi rektörü Frédérique Vidal; Milli Eğitim Bakanlığına da daha önce bakanlıkta, İlk ve Orta Öğretim Genel Müdürü (DGESCO) olarak çalışmış olan Jean-Michel Blanquer atandı.
 12. Avrupa Demografi Doktora Okulu (EDSD) demografik değişimin neden ve sonuçları, demografik veriler, istatistiki ve matematiksel demografinin yanı sıra modelleme, simülasyon ve nüfus projeksiyonları hakkında kapsamlı bir yüksek lisans programı sunmaktadır. 2021 ve 2022'de EDSD eğitimi, Rostock'taki Max Planck Demografik Araştırma Enstitüsü ve Barselona'daki Demografik Araştırmalar Merkezi'nde gerçekleşecektir. Bu programlara katılmak isteyen öğrenciler için çeşitli burs imkanları da bulunmaktadır. <https://eds-demography.org/>
 13. <https://www.demogr.mpg.de/en>
 14. <https://cerca.cat/en/centres-cerca/ced/>
 15. <https://nidi.nl/en/>

KAYNAKÇA

- Daniş, D. & İrtiş, V. (Der.) (2008). Entegrasyonun ötesinde Türkiye'den Fransa'ya göç ve göçmenlik halleri. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Gans, H. (1962). *Urban villagers: Group and class in the life of Italian-Americans*. The Free Press.
- Joignot, F. (2014, 23 Ocak). "Le fantasme du 'grand remplacement' démographique" [Demografik büyük 'yer değiştirme' fantezisi]. *Le Monde*. https://www.lemonde.fr/politique/article/2014/01/23/le-grand-boniment_4353499_823448.html
- Lapeyronnie, D. (2008). *Ghetto urbain. Ségrégation, violence, pauvreté en France aujourd'hui*. Robert Laffont.
- Simon, P. (1993). Les quartiers d'immigration: "ports de première entrée" ou espaces de sédentarisation? L'exemple de Belleville. *Espace Populations Sociétés*, 11(2), 379-387.
- Simon, P. (2008). Les statistiques, les sciences sociales françaises et les rapports sociaux ethniques et de «race». *Revue française de sociologie*, 49(1), 153-162.
- Simon, P. (2015). The choice of ignorance: The debate on ethnic and racial statistics in France. In *Social Statistics and ethnic diversity*, pp. 65-87. Springer, Cham.
- Sutherland, A. (2021, 21 Ekim). "Deux tiers des Français ont-ils raison de craindre le "grand remplacement"? [Fransızların üçte ikisi "büyük yer değiştirme"den korkmakta haklı mı?]. *Sputnik France*. <https://fr.sputniknews.com/20211021/deux-tiers-des-francais-ont-ils-raison-de-craindre-le-grand-remplacement-1052255121.html>
- Suttles, G. D. (1968). *The social order of the slum: Ethnicity and territory in the inner city*. University of Chicago Press.
- Tribalat, M. (2016). *Statistiques ethniques. Une querelle bien française, [Etnik istatistikler. Çok Fransız bir kavga]*, Paris, éditions du Toucan.

YAZARLARA BİLGİ

Nüfusbilim Dergisinde nüfus ve nüfusla ilgili konularda bilimsel makaleler yayımlanmaktadır. Dergi yılda bir kez Aralık ayında basılmaktadır. Nüfusbilim Dergisine Türkçe ve İngilizce makaleler kabul edilmektedir.

Değerlendirmeye alınacak makalelerde;

- özgün olma,
- daha önce başka bir yayında yer almamış olma,
- yayımlanmak üzere başka bir yere gönderilmemiş olma,
- bilimsel araştırma etiği ve yayın etiğine uygun olma

kriterleri aranmaktadır. Makaleler elektronik ortamda editöre gönderilmelidir (editor. nee@hacettepe.edu.tr). Ayrıca gönderilen her makale için yazar ya da sorumlu yazar tarafından Etik Beyan Formu imzalanmalı ve belgenin elektronik versiyonu makale ile birlikte gönderilmelidir. Yazışma adresine ulaşan makaleler bir sonraki sayı için değerlendirilmeye alınmaktadır.

Dergiye gönderilecek makalelerin aşağıdaki koşulları sağlaması beklenmektedir:

- [1] Makaleler Times New Roman yazı stiliyle, 12 punto ve tek satır aralığı ile yazılmalıdır.
- [2] Makaleye ek olarak bir ön bilgi sayfası gönderilmelidir. Bu sayfada (i) makalenin başlığı, (ii) yazar(lar)ın ismi, bağlı olduğu kurumlar ve ORCID numaraları, (iii) iki ya da üç kelimeyi geçmeyecek şekilde makalenin özet başlığı, (iv) yazışma adresi, telefon ve elektronik posta adresi ve ile varsa faks numarası yer almalıdır.
- [3] Makaleler kaynakça dahil toplam 7500-10000 kelime arasında olmalıdır.
- [4] Makaleler 200 kelimeyi geçmeyen, yapılan çalışmanın konusunu tanımlayan Türkçe ve İngilizce özet bölümleriyle başlamalıdır. Türkçe ve İngilizce anahtar kelime(ler) en çok 5 kelime olarak özet bölümünün sonuna eklenmelidir. Anahtar kelimeler uluslararası standartlara uygun olmalıdır.
- [5] Metin içinde yer alan tablolar ve şekiller metin içinde geçtikleri sıraya göre numaralandırılmalıdır.
- [6] Dipnot kullanılmamalı, notlar metin içerisinde sırasıyla numaralandırılmalı ve "Notlar" başlığı altında ayrı bir sayfada yer almalıdır.
- [7] Ekler ana metnin sonunda kaynakçadan önce verilmelidir. Ekler büyük harfler kullanılarak Ek A, Ek B, vb. sıralandırılmalıdır.
- [8] Makalelerde yer verilen grafikler siyah-beyaz baskıya uygun şekilde düzenlenmiş olmalıdır.
- [9] Kaynakça ana metnin sonunda yer almalı ve yazarların soyadlarına göre alfabetik sırada verilmelidir. Aynı yazar(lar)ın aynı yıl içindeki birden fazla çalışması için

kaynakçada sıralama basım yılından sonra "a", "b", "c" harflerini kullanarak yapılmalıdır. Kaynakların listelenmesi American Psychological Association (APA) Standartlarının 6. baskısına uygun bir biçimde aşağıdaki gibi olmalıdır:

Kitaplar:

Barclay, G.W. (1958a). *Techniques of Population Analysis*. New York: John Wiley and Sons.

Makaleler:

Barrett, J.C. & Brass, W. (1974). Systematic and Change Components in Fertility Measurement. *Population Studies*, 28 (3), 473493.

Derlemeler:

Peacock, A.T. (1963). *Theory of Population and Modern Economic Analysis*. *Population Theory and Policy: Selected Readings* içinde, J.J. Spengler & O. D. Duncan (Ed.), New York: The Free Press of Glencoe.

Metin içindeki kaynaklar örneğin (Barclay, 1958a) ya da (Barnett ve Brass, 1974) ya da (Barclay, 1958a; Peacock, 1963) şeklinde verilmelidir. Üç yazardan beş yazara kadar kaynak gösterildiği durumlarda ilk kullanımda tüm isimler açık kullanılmalı, takip eden kullanımlarda ise "ve diğerleri" kullanılmalı, gösterim ilk yazarın isminden sonra (Brass ve diğerleri, 1980) şeklinde olmalıdır. Altı veya daha fazla yazarın olduğu durumda doğrudan "ve diğerleri" tercih edilmelidir.

- [10] Gönderilen tüm makaleler yayın kurulu tarafından incelendikten sonra değerlendirme için en az iki hakemin görüşüne sunulur. Yazarlara gönderdikleri makaleler ile ilgili değerlendirmeler ulaştırılacaktır. Eğer varsa, yazarların makale üzerindeki gerekli düzeltmeleri yaparak editöre ulaşturmaları gerekmektedir.
- [11] Makaleler ulusal ve uluslararası geçerliliği olan akademik yayıncılığın temel etik ilkelerine uygun bir şekilde yazılmalıdır.
- [12] Yazarın sunmuş olduğu eserin kendisine ait olduğu ve intihal edilmediği gerekli intihal programları kullanılarak incelenecektir.
- [13] Yayınlanmasına karar verilen makaleler için yazarın/sorumlu yazarın "Telif Hakkı Devir Formu" doldurması gerekmektedir.
- [14] Nüfusbilim Dergisinin 1 adet kopyası yazar(lar)a ücretsiz olarak gönderilecektir.

AUTHOR INFORMATION

The Turkish Journal of Population Studies publishes scientific articles regarding population and population related subjects. The journal is published once a year in December. Articles in either Turkish or English are accepted to the Turkish Journal of Population Studies.

The articles should meet the below criteria to be considered for publication;

- be original,
- not be published elsewhere previously,
- not be sent elsewhere for publication,
- be in compliance with scientific research and publication ethics.

Articles should be sent to the editor (editor.nec@hacettepe.edu.tr). Received articles shall be considered for the next issue.

The articles to be submitted to the journal are expected to satisfy the conditions below:

- [1] The articles should be written in Times New Roman font, 12 font size and single line spacing.
- [2] A cover page should be attached to the article. This page should include (i) the title, (ii) names of authors with affiliations, ORCID ID and contact information, (iii) a running title of 2/3 words, (iv) a postal address, a telephone number, an e-mail address and a fax number, if available, for correspondence.
- [3] Articles should be between 7500-10000 words including bibliography.
- [4] The articles should begin with abstracts no longer than 200 words and describe the study, written in both Turkish and English. Keywords no more than 5 words should be included after the abstracts in both Turkish and English. The keywords must be among standard keywords.
- [5] Tables and Figures in the text must be numbered by the order they are mentioned in the text.
- [6] Footnotes should be avoided. Notes should be numbered throughout the text and be presented on a separate page titled "Notes".
- [7] Appendices should be presented after the main text and before the references. They should be numbered using capital letters, as Appendix A, Appendix B, etc.
- [8] Figures in the articles should be edited for black-white printing.
- [9] References should be placed after the main text and be alphabetically ordered by authors' last names. For multiple works by the same author(s) within the same year, small letters "a", "b", "c", etc. should be added to the year of publication. The reference style should meet that of American Psychological Association (APA), 6th edition, as follows:

Books:

Barclay, G.W. (1958a). *Techniques of Population Analysis*. New York: John Wiley and Sons.

Articles:

Barrett, J.C. & Brass, W. (1974). Systematic and Change Components in Fertility Measurement. *Population Studies*, 28 (3), 473-493.

Collective work:

Peacock, A.T. (1963). Theory of Population and Modern Economic Analysis. In J.J. Spengler & O. D. Duncan (Ed.), *Population Theory and Policy: Selected Readings*, New York: The Free Press of Glencoe.

In text citations should be given as the examples here: (Barclay, 1958a), (Barnett and Brass, 1974) or (Barclay, 1958a; Peacock, 1963). In the case of three to five authors, all last names should be written explicitly in the first citation, and "et al." should be used after the first author for the following citations; such as (Brass et al., 1980). If there are six or more authors, all uses should be "et al." followed by the first author.

- [10] All articles submitted will be initially reviewed by the editorial board and then be sent to at least two referees for review. Decisions regarding the articles will be communicated to the authors. Revisions to the articles, when necessary, should be made and sent to the editor.
- [11] Articles should be written in accordance with the basic ethical principles of academic publishing that have national and international validity.
- [12] It will be examined by the necessary programs that the submitted work is the author's own and has not been plagiarized.
- [13] For the articles that are decided to be published, the author/responsible author must fill in the "Copyright Transfer Form"..
- [14] One copy of the Turkish Journal of Population Studies will be sent to the author(s) free of charge.